

ОЛЕКСІЙ НІКІТІН

Victory Park

ФАБУЛА
ВИДАВНИЦТВО

ОЛЕКСІЙ НІКІТІН

Victory Park

Роман

ФАБУЛА
ВИДАВНИЦТВО

УДК 82-32
ББК 84(4Укр)-44
Н 62

ФАБУЛА
ВИДАВНИЦТВО

Серія «Сучасна проза України»

Нікітін Олексій

Н 62 Victory Park.— Х. : Вид-во «Ранок» : «Фабула», 2016.—
416 с.— (Серія «Сучасна проза України»).

ISBN 978-617-09-2935-8

Уперше українською — роман сучасного російськомовного письменника-киянина, що отримав широку популярність. Подекуди грайливий, подекуди загрозливо пророчий, він вдало комбінує динамічний сюжет із філософськими метафорами. Це своєрідний документ київської історії, що змальовує місто і його мешканців в останні дні «старого режиму», за мить до того, як у їхнє життя втрутиться Велика Історія — і невпізнанно зміниться весь устрій повсякденності, міський пейзаж, навіть звучання мови на вулицях. Ось-ось розсиплеться корумпована влада, ще триває Афганська війна, та каштани цвітуть, кияни закохуються й ідуть до армії, влаштовують життя й добувають дефіцит у перекупників, а в лівобережному парку вже формуються зародки майбутніх потужних кримінальних структур...

УДК 82-32
ББК 84(4Укр)-44

ISBN 978-617-09-2935-8

© Олексій Нікітін, текст, 2016
© В. В. Меренкова, перекладукр., 2016
© «Фабула», макет, 2016
© Видавництво «Ранок», 2016

Незастиглий час

Історики є професійними читачами художньої літератури. Особливо ті, чиїм фахом є історія Середньовіччя. Тільки називають історики художню літературу «історичними джерелами», а читаючи хроніки, літописи, житія святих та нотатки мандрівників, намагаються зрозуміти давно минуле життя і на підставі вичитаного реконструювати його достовірні риси. Отож, історики читають доволі специфічно: їх не надто цікавить естетична складова, натомість вони шукають прикмети часу: звичаї та забобони, особливості одягу, уподобання людей, їхні фобії, захоплення і зацікавлення, тобто все, що зближує нас із минулим, і ще більшою мірою — те, що робить його власне історією, «доконаним минулим часом».

Отже, взаємини між літературою та історією проблематичні й дискомфортні. Існує заїжджений викладацький прийом: запропонувати слухачам уявити, ніби всі документи про Наполеонівські війни загинули і до наших днів дійшов лише один текст — «Війна і мир» графа Толстого. Як виглядатимуть у такому разі наші уявлення про велику європейську драму? І що тоді буде історією, а що — літературою?

Роман Олексія Никітіна «Victory Park» ніби спеціально написаний саме для такого читання. Це — документ київської історії, що застає місто і його мешканців в останні дні «старого режиму», за хвилину до того, як в їхнє життя втрутиться Велика Історія і невпізнанно змінить увесь уклад повсякденності, міський пейзаж, звучання мови на вулицях, та, зрештою, й самих жителів. Ніде не зазначений час дії роману можна вчислити

з точністю до року-двох за характерними, уже стертими часом прикметами старого київського життя: знаменитим фотоательє в парку Шевченка з портретом Дмитра Гнатюка у вітрині, неодмінними фарцовщиками на Бессарабці, назвами магазинів на Хрещатику, давно перероблених на «брендові», за звучанням забутих шлягерів з вікон і давно перейменованими назвами вулиць і місцевостей, про які вже «пам'ятають тільки старожили».

Утім, це не фотографічний знімок застиглого часу. Дія роману переважно точиться за рікою, на Лівому березі, куди Київ упродовж тисячолітньої своєї історії не наважувався ступити, споглядаючи задніпровські далі з недовірою і погордою з високих Дніпрових круч. За Дніпром і островами лежав простір Гоголівського «Вія», земля містична і «незнаєма». Лише після війни місто нестримно вихлюпнулося на Лівий берег і ніяково (жителі гір та ярів!) почало опановувати площину. Не зазірала до цієї частини міста й література. Олексій Нікітін, мабуть, перший історик у нашому письменстві, який пише «діяння» цього особливого світу.

Отож, коли всі інші книжки зникнуть і документи загинуть, Київ, або бодай частка його історії, залишиться в романі Олексія Нікітіна, з якого нащадки дізнаються, хто ми такі і як ми жили.

*Олексій Толочко,
член-кореспондент НАН України*

Частина перша
ПЕЛІКАН І БАГЛА

Глава перша. *Фарца довбана*

1

Віля прокидався важко, насилу вибираючись із глейкого передранкового кошмару, але прокинувся швидко й одразу ж, відкинувши ковдру, сів. Було тихо й похмуро. Він не пам'ятав, що йому снилося, і не розумів, де перебуває. Віля вперше бачив кімнату, в якій провів ніч: громіздка полірована шафа, якийсь непотріб, звалений нагорі, телевізор на тумбочці — здається, «Електрон», на підлозі дешевий килим, вішаки й полиці на стінах. На килимі валялися його черевики, джинси й похапцем скинута жіноча білизна. Тхнуло пилюкою, брудним одягом. Смерділо остогидлим, занедбаним житлом, будинком, в якому живуть поспішаючи, без задоволення, залишаючи поза увагою милі дрібниці, які здатні якщо не додати життю якогось сенсу, то хоча б скрасити його сумну безприступність. А Віля любив дрібниці. Він був майстром деталей.

— Мишко,— пролунав із-за спини сонний голос,— не спиш уже?

Мишко... Ну так, звичайно. Віля обережно повернув голову. З-під ковдри визирали округле коліно

і пухка жіноча рука. Судячи з обручки — права. Віля задумливо погладив коліно: як же її звать?

— Так, люба. І дуже хочу кави.

— Тоді звари і мені теж. Кава в банці на столі біля плити...

Віля розраховував почути інше, але сперечатися не став.

— Звичайно, сонечко,— його рука повільно попливла по гладкій шкірі жіночого стегна і зникла під ковдрою. З-під подушки долинуло задоволене муркотіння.

— Звари кави і приходь швидше, любий.

«Тепер усім подругам розповість, що Боярський їй каву в ліжко приносив»,— посміхнувся Віля.

Піднявшись із дивана, він натягнув потерті «лівайси» і, шукаючи сорочку, ще раз оглянув кімнату. Джинси Віля купив минулого літа. Узяв дві пари за вісім червінців у фіна з «Ленінської Кузні» у валютному барі «Либіді». Другу пару потім скинув за столярник Белфасту, відбивши покупку. А той уже за двісті загнав її на «точці». Віля не фарцював постійно, тільки іноді бомбив випадкових фірмачів. А в Белфаста ця справа була неабияк поставлена.

Сорочка «Wrangler» валялася на підлозі, у кутку між стіною й шафою. Збившись у тугий жмуток у пилуці під дзеркалом.

Віля з дитинства не любив дзеркал, особливо в сутінках порожніх напівтемних квартир. Він боявся води, темряви і дзеркал. Подорослішавши, він сяк-так зумів налагодити стосунки з дзеркалами в блиску вогнів освітлених залів і студій, але від скляних поверхонь, що відбивали темряву, його й досі відкидало, перш ніж він устигав хоч щось збагнути. Ця реакція залишалася незмінною.

Застібаючи сорочку, Віля вийшов із-за шафи і, таки насмілившись, спробував розгледіти своє відображен-

ня. У напівтемряві спальні можна було розгледіти хіба що розкішні «боярські» вуса, які виразно темніли на обличчі, що ще не встигло засмагнути.

У сусідній кімнаті його зустріли руїни нещодавнього бенкету. Хліб черствів, зелень в'яла, зморщені огірки сумували поряд із підсохлими помідорами. Велика муха важко піднялася з фінського сервелату і, зробивши коло над столом, опустила на залишки оселедця. Порожня пляшка з-під віскі лежала на підлозі біля балконних дверей. Коньяку і цукерок на столі не було: мабуть, Белфаст і подружка Афродіти прихопили їх, ідучи.

Афродіта! Ось як звать володарку коліна й обручки, що дримає за стіною в очікуванні ранкової кави.

Віля кинув до рота шматок ковбаси, потім ще один, підчепив виделкою оливку із салату і почалапав на кухню.

У цей будинок напередодні ввечері їх привіз Белфаст. О шостій, закінчивши роботу, Віля зачинив фотоательє в парку Шевченка і бульваром рушив до Хрещатика. На повну квітнув бузок, затоплюючи і парк, і прилеглі двори густим нудотним ароматом. Дівчата на чорно-білих портретах, виставлених у вітрині ательє, загадково посміхалися Вілі, одна одній і всім, хто цього раннього вечора опинився в парку. З Ботанічного саду вже тягнуло свіжістю, а вгорі, над коричневими дахами будинків, освітлених сонцем, що вже хилилося до заходу, перекрикуючи одне одного, носилися стрижі. Стояв травень — такий, яким він буває тільки в Києві.

Віля йшов легко. Попереду був вечір, який він поки що не знав чим зайняти, а в перекинутій через плече шкіряній сумці лежала пара кросівок «Puma» улюбленого жінками тридцять шостого розміру. В обід він обійшов свої адреси: «Театральну» й «Інтурист» на Лєніна, «Лєнінградську» й «Україну» на бульварі Шев-

ченка. В «Україні» поталанило: чергова на четвертому поверсі Ніночка завела його в номер до бундеса, і той віддав Вілі ці кросівки всього за п'ятдесят. Белфаст, Харлей чи Алабама забрали б їх у Вілі за сотню не роздумуючи, але якщо не поспішати і пошукати покупця самому, то новенькі червоно-білі «пуми» можна здати і за сто сімдесят.

Вийшовши до Бессарабки, Віля на хвилину зупинився, роздумуючи, куди б сьогодні чкурнути. Хрещатик вітав його, полихнув відбитим сонцем у вікнах верхніх поверхів. Вирішивши, що це знак, Віля пірнув у підземний перехід і опинився під каштанами непарної сторони. На нього озиралися студентки молодших курсів, тридцятирічні «фам фаталь», яких завжди чимало на київських вулицях, і їхні ревниві супутники, що передчасно поглядшали на жирних борщах і лінивих варениках. Озиралися взагалі всі. Віля надів італійські окуляри і начебто зник за їхнім затемненим склом від надокучливих поглядів. Насправді ж — і він про це знав, його схожість із головним мушкетером Радянського Союзу з появою окулярів досягла апогею.

— Боярський! Дивись, Боярський,— підломлювалися коліна в київських красунь.— Матінко Божа, точно він!

Віля крокував по асфальту Хрещатика, ніби червоною килимовою доріжкою за безперечно заслуженим Оскаром, хіба що не зупинявся, щоб посміхнутися камерам або дати автограф фанаткам, шаленіючим від захвату.

Але Хрещатик — не тільки місце неспішних прогулянок попідруч із подружкою і з вафельним стаканчиком вершкового пломбіру за дев'ятнадцять копійок, що неодмінно протікав. Для багатьох це верстат, мартен, конвеєр — інакше кажучи, мережа точок. Першу точку — біля виходу з переходу — Віля звично минув

без зупинки, як тролейбус, що їде в депо. Тут усе дуже добре проглядалося, прострільювалось, було майже неможливо сховатися від зайвих поглядів. Натомість другу — біля *Мічигану* — так просто він пройти вже не міг. Саме минувши «Болгарскую розу», Віля помітив попереду знайому фізіономію. Веня «Мінус сім діоптрій» так довірливо кліпав очима, роздивляючись стрижів у київським небі, що випадковий покупець нізащо не запідозрив би в цьому довготелесому інфантильному типі найдосвідченішого фарцовщика на Хресті. Його брали десятки разів, але завжди відпускали. Можливо, дійсно справа в тому, як безпорадно Веня зазирає в очі й довірливо кліпав віями, упритул підсовуючи лисіючу голову вічного хлопчика до форменого кашкета лейтенанта Житнього.

— Як ви сказали? Чим фарцюю? Вибачте, я майже нічого не бачу. Я інвалід із зору. У мене і довідка є, не бажаєте подивитись?

— Та знаю я, знаю,— відмахувався Житній.— Бачите ви погано, громадянине Соколе, але ж чуєте добре.

Веня Сокіл і чув, і бачив чудово, набагато краще за лейтенанта Житнього. Шість років тому він пішов з Театру російської драми, залишив сцену, вибравши кар'єру фарцовщика, і відтоді жодного разу про це не пошкодував. Тепер, зі своєї точки, він міг дивитися на рідний театр хоч цілий день, а якби раптом вирішив сходити на будь-яку виставу, то місце в партері за проходом йому було б гарантоване. Але Веня зневажав Театр російської драми і місце за проходом займав тільки тоді, коли з гастролями приїжджали москвичі або грузини. «Кавказьке крейдяне коло» Брехта у постановці Роберта Стуруа він бачив рівно стільки разів, скільки давали його тбіліські гастролери.

Грузинські актори, які чимало бачили і в Тбілісі, і в Москві, надовго запам'ятали елегантного київського

красеня, який подарував на прощальному бенкеті всім чоловікам по пляшці ірландського віскі, а дамам по комплекту французької білизни. Причому розмір білизни якимось дивним чином підійшов усім без винятку актрисам. Якби на тому банкеті з якоїсь неймовірної примхи міліцейської долі раптом опинився лейтенант Житній, то він ніколи не впізнав би напівсліпого, шепелявого Веню «Мінус сім діоптрій».

Але поспілкуватися з Веніаміном цього дня Вілі не судилося. Щойно він минув магазин тканин, де перші тонкі бризки фонтану, облаштованого міською владою перед Мічиганом, затуманили поляризовані стекла його італійських окулярів, як навперейми Вілі кинувся опецькуватий і лисуватий невисокий чоловік.

— Правильним шляхом ідете, товаришу! — театральню гаркавлячи, вигукнув він і обійняв Вілю так, ніби не бачив його кілька років.— І шлях цей веде вас до мене.

— Здоров був, Белфасте! — Віля подумав про кровівки, що лежать у сумці, і вирішив нічого про них поки не казати.

— Сподіваюся, ти сьогодні вільний? — Белфаст узяв Вілю попід руку і потягнув за собою.— Вечір тільки розпочався, і хоч зірки ще не з'явилися на нашому південному небосхилі, вони вже обіцяють нам романтичну ніч. Ти готовий?

Насправді привабливого в пропозиції Белфаста було небагато. Віля прекрасно знав, що «романтична ніч» — тільки чергова гулянка з якимись бабами з головного управління торгівлі Міськвиконкому, Київлегхарчопостачзбуту, Укрювеліторга або Укрінвалютторга. Немов навмисно для цих старіючих хтивих шмар було створено незліченну безліч управлінь, трестів і контор. Замуленими руслами цих номенклатурних каналів, прокладених у напівпустелі соціалістичного господарства,

струмочками, що слабшали з року в рік, текла продукція іноземних фірм і вітчизняний дефіцит. Пешені руки чиновних дам майстерно відкривали шлюзи або опускали засувки, а в результаті одні поля колосилися і зеленіли, а інші безнадійно всихали.

А які ж недосяжні були вони у своїх кабінетах, заставлених типовими лакованими меблями, з незмінними профілями вождя на одній стіні й анфасом генсека на іншій! Як презирливо позирали на відвідувача крізь приспущені вії! Як уміли посміхатися, передаючи ледь помітним рухом нафарбованих губ найтонші градуси пихи і бридливої байдужості!

Але всі ці хитрощі були смішні для Белфаста. Він знав, чим їх узяти, знав, де шукати непомітні на перший погляд щілини в чиновницькій броні. Навіть тих, у кого було все, тих, що звикли їсти з руки одного господаря й сказано обгавкували чужинців, не слухаючи ані натяків, ані спокусливих обіцянок, він брав одним ім'ям — Боярський! І одразу ж у холодних очах чиновних лярв з'являвся живий блиск. В усмішках, ще недовірливих, з'являлися увага, готовність вислухати, зустрітися десь поза мертвих стін лакованого кабінету. Зняти броню і замінити її на гарненький італійський костюмчик, який досі не було нагоди надіти.

— Невже Мишко в Києві?..

— Так-так, тільки два дні. Єдиний вечір, а потім він відлітає. Запросили на кіностудію обговорити новий сценарій...

— Яке диво, Мишко в Києві! Так, може, він і заспіває?

— Мишко — актор, творча особистість, не будемо про це забувати. Можливо, заспіває, а може, й ні...

Ах, ця артистична непередбачуваність, дражлива невизначеність так приємно різноманітять сумну повсякденність, в якій усе розкреслено, розписано і затверджено раз і назавжди: це можна, це не можна, а ось

цього не можна в жодному разі. Заспівати із самим Боярським, поклавши руку на його плече, відчуваючи аромат його французького парфуму,— ну, зрозуміло, не «Шипром» же йому пахнути!..

Белфаст загадково посміхався, нічого не обіцяв, і в цій ухильній манері причаїлося куди більше спокуси, ніж якби він одразу ж пообіцяв і пісні з «Мушкетерів», і танці зі знаменитим «Мишком» під «Арабески».

Насправді все у них з Вілею було давно домовлено й відпрацьовано. Віля запізнювався, приходив на годину-півтори пізніше призначеного часу, коли чиновні дами, злегка розімлілі від очікування, встигали хильнути по першій, закусити найніжнішим баликом, вилоненим Белфастом у надрах УРСа Головрічфлоту, повторити і перейти до кав'яру.

Віля вривався, як весняний вітер, до їхніх затхлих віталень із шифоном і оксамитом на вікнах, велюром і вельветом на меблях. Він білозубо сміявся, з ходу, не встигнувши сісти, випивав, цілував дамам ручки, розповідав новий анекдот, випивав ще раз, і навіть не закушуючи, нашвидку переказував свіжу пітерську плітку. Потім вибачався, обіймав Белфаста і скаржився, що терміново викликають до театру, на запис, на зйомки, що таксі до Борисполя чекає на нього біля під'їзду. І дійсно — у вікно було видно «Волгу» з шашечками, і жовтий вогник у правому верхньому кутку лобового скла світився докірливо і тривожно.

— Ну хоча б фото, Мишко! Світлину на пам'ять!

Зрозуміло, Мишко, тобто Віля, не відмовляв. Перш ніж помчати в прекрасні захмарні далі, він покірно сідав на велюровий диван в оточенні перезрілого квітника. Білозубо посміхався, делікатно притискаючи до себе заплилі сальцем боки сусідок, відчуваючи на шиї їхні ласкаві пальці, унизані холодними каблучками

з діамантами, а на обличчі — їхнє дихання, котре тхне горілкою, гострими закусками і невдалими вправами вітчизняних стоматологів.

— А заспівати, Мишко! На прощання, а? Ось цю: «А-ап, и тигры у ног моих сели!..» — нахабніли і перетинали межу дозволеного дами.— Ось і гітара!

І Віля посміхався їм: ласкаво, але з легким докором. Мовляв, не забувайте, шановні дами, хто з вами, і куди тягнуть його вітри всесоюзної слави. У цій усмішці не було ані грубої бундючності, ані відразливої зарозумілості, яку тут розпізнали б моментально. Ні, тільки жаль із приводу неможливості залишитися якомога довше в цій чудовій компанії — і легка втома від того, що доводиться вести настільки квапливе і насичене подіями життя.

Віля, можливо, і заспівав би, якби міг. Але його схожість із Боярським була чисто зовнішньою, а музичного слуху вусатий фотограф з парку Шевченка був начисто позбавлений.

«Мишко» прощався, таксі зривалося з місця і неслося в ніч, а Белфаст залишався зі спітнілими розімлілими дамочками, нескінченно вдячними йому за ці рідкісні миті. І те, що Михайло не співав, було тільки на руку Белфасту. Тож, є їм чого ще чекати від життя, тож, заспіває їм Боярський під час наступної зустрічі. Обов'язково заспіває, нікуди не дінеться. І «А-ап!», і «Городские цветы». І порадіють вони на своєму віку, і стане в пригоді їм Белфаст — корисна людина, що має видатного друга.

Ось тільки друга ці вечірні маскаради не втішали. Зрозуміло ж, що рано чи пізно ошуканство розкриється. І що тоді? Ні, вони не шахраї, грошей у довірливих статс-дам ніхто не вимагав. Корисливих мотивів — нуль, особливо, у Вілі. Але щоразу, уявляючи можливу помсту ошуканих жінок, він завмирав від жаху: їхні

забави могли закінчитися вкрай неприємно. Белфасту що, він усе одно відмажеться. Скаже: так я й гадки не мав, обдурив мене цей вусатий пройдисвіт. А Вілі потім вигрібати самотужки...

— Знаєш, друзяко...— Віля акуратно вивільнив лікоть і опустився на лаву під каштаном, Белфаст улаштувався поруч.— Щось мене ці виступи перед підшефними колгоспами втомили. Давай закінчувати з Боярщиною. Побудемо трохи собою.

— Вілю, я розумію тебе як ніхто.— Белфаст побатьківськи опустив руку на його плече.— Ти знаєш, я рідко прошу про щось для себе. Тільки заради справи. Але сьогодні — особливий випадок. Може, вперше це необхідно особисто мені. Твоєму другові. Я вже сказав їм, що зі мною буде Боярський. Не повірили, шльондри. Ну, ми їм покажемо...

— Кому — їм? — зітхнув Віля, розуміючи вже, що цього разу не відчепиться.

— А з нею подруга буде. Ну і нехай. Так навіть веселіше.

І Віля погодився.

Вони вирушили на Бессарабку, щоб до пляшки віскі, сервелату і банки чорної ікри, які вже лежали в кейсі Белфаста, додати оселедця, зелені і солінь, здатних прикрасити вечір двох ділових людей вільних поглядів і професій. І не встиг Віля прицінитися до кримських абрикосів, як Белфаст, помахавши комусь, міцно взяв його за руку і завів до кабінету санлікаря. Туди ж, швидко перебираючи короткими ногами, невисокий вусатий чоловік у білому фартуху негайно доставив ананас і гроно бананів. Белфаст гидливо, двома пальцями помацав фрукти і ледь помітно кивнув. Потім ще один, так само вусатий і коротконогий, приніс пляшку «Наполеона», «Кримського ігристого» і коробку «Вечірнього Києва».

Десять хвилин потому «вісімка» Белфаста вже звертала з вулиці Кірова на Петровську алею, щоб потім промчати по мосту Метро, минувши Гідропарк і Лівобережну, повернути на Комсомольський масив і зупинитися біля блокової дванадцятиповерхівки, вибудованої півкільцем.

— Так ми майже до мене додому приїхали,— озирнувся Віля, вийшовши з машини.— Ось парк «Перемога», я тут колись фарцював в Алабами, там — метро «Дарниця». До мого вігвама звідси хвилин двадцять пішки або п'ять на колесах. І двісті четверта школа поряд. Сім років тому я закінчив двісті четверту школу, Белфасте! І відтоді, кажуть, мало змінився. Тільки вусів я тоді не носив. Мене на цьому масиві кожна шалава знає. Ще раз повторюю: не варто мені тут «включати Боярського».

— Вілю, не ремствуй,— поплескав його по плечу Белфаст і, взявши в оберемок згортки з покупками, попрямував до дверей.— Нумо швидше, дівчата холонуть. А про страхи свої забудь. Вона з Литви. Звати Афродіта. Не знає тут нікого, і хоча, можливо, має деякі сумніви, але, як усі баби, вірить у диво і чекає на зірку в гості. Ну ж бо, створімо диво, якщо це так просто!

Белфаст мав рацію. Утім, як і завжди.

Легкий сумнів, що ховався за ввічливими посмішками Афродіти і її старшої подруги Олени, розсіявся миттєво, ледь на стіл у вітальні лягли банани й ананас, а до «Наполеону» приєдналися пляшка скотча, продукт фінських ковбасників і чорна ікра. Від днів створення цього столу на ньому ще не лежало подібних казкових розкошів. І якби обережним дівчатам раптом не вистачило абсолютної зовнішньої схожості гостя з улюбленим актором, то дари говорили і за себе, і за нього. Хто ж ще міг явити все це в київській малометражці на околиці міста, біля самого лісу?

— Дівчата! — рішуче розпорядився Белфаст.— Ріжемо бутерброди, оселедець, дістаємо приховані салатики. Хоч ми гості майже несподівані, але я впевнений, що кілька салатиків у вас знайдеться. У Мишка час є, а вже для вас точно є, але його вкрай мало. На десяту вечора замовлено таксі до Борисполя, а вже завтра заслуженого артиста Росії чекають у Театрі Ленсовета. Крім того, артист зголоднів. Він цілий день провів серед чиновних пик на кіностудії Довженка. Тож хутчіш! Час працює проти нас, але за нас — що? Коханню!

Белфаст був людиною розумною і успішною, проте межу між доречним пафосом і вульгарністю не завжди міг уловити. Можливо, саме тому, що він ніколи не відволікався на такі дрібниці, і досі залишався успішною людиною.

— Дітко,— вискочила на кухню після цієї промови подруга Афродіти Олена, її приголомшені очі ледь уміщалися на круглому українському обличчі,— це справжній Боярський! А я, дурепа, не вірила...

— Ага,— розгублено кивнула Афродіта, не припиняючи швидко-швидко кришити огірки,— і я сумнівалася.— Дістань варені яйця з холодильника... І майонез там у баночці.

Довіривши дамам сервірування, Віля з Белфастом вийшли на балкон. Унизу зеленів тихий київський двір, ще не вигорілий, ще не вицвілий до жовтизни під розпеченим літнім сонцем. У тіні шістнадцятиповерхових веж мирно вистигали абрикоси і вишні, кричали діти, двірники поливали асфальт.

— Як вони тобі? — запитав Белфаст, дістаючи пачку московської «Яви».

— Афродіта, звичайно, гарна,— посміхнувся Віля, дивлячись на знайомий двір.— А Олена просто красуня, хоча їй, зрозуміло, вже не двадцять. Але я тобі

скажу: таких, як вона, я завжди побоювався. І чоловік у неї точно висить у шафі на вішаку. Вона його знімає, коли захоче, а потім відправляє назад у нафталін. Хоча від таких, як вона, чимало шаленіють.

— Гарзд,— реготав Белфаст,— ти тільки попрацюй години дві, а далі я сам. І я твій боржник, Вілюку.

— Гарзд,— відмахнувся Віля.

Усе цього вечора могло піти як зазвичай, по неодноразово відпрацьованій програмі, якби не, так би мовити, «напівофіційний» статус зустрічі. Не відчуваючи особливої відповідальності, Віля розслабився і після двох програмних чарок віскі дозволив собі третю, а під ніжний оселедець із дивним салатом, приготованим ласкавими руками Афродіти, ще й четверту. І Афродіта, і її подруга Олена (яка теж виявилася не корінною киянкою, вона приїхала з Донецької області й оселилася тут кілька років тому з мамою, донькою і чоловіком) так затишно влаштувалися по обидва боки від Вілі, що його мушкетерські руки самі обняли обох, не відпускаючи ні ту, ні іншу до Белфаста, що опинився на самоті. І якщо з Оленою Віля був готовий розпрощатися в будь-який момент на користь сумуючого приятеля, то Діту, що притискалась до нього повним теплим стегном і тонко пахла ніжним бузком ризької фабрики «Дзінтарс», відпустити від себе він не збирався. З голови у нього начисто вилетіло, що приїхали вони сюди тільки тому, що Белфаст сподівався продовжити недавнє знайомство з Дітою. Єдине, що зараз турбувало Вілю,— як би не забути, що він усе ще «Михайло Боярський».

Белфаст, хоч і сердився на друзяку, але делікатність ситуації просік і чекав десятої години. Тобто появи таксі, на якому Віля помчить не в Бориспіль, зрозуміло, а додому або куди завгодно, залишивши його наодинці з дівчатами. Ось тоді проб'є і його час. Час справжнього господаря цього свята.

Хто ж знав, що захмелілий Віля, який відчув себе мушкетером, навіть слухати не стане про таксі, коли воно нарешті з'явиться, і навідріз відмовиться їхати.

— Як же мені добре з вами, дівчата,— задоволено мружився Віля, допиваючи віскі і переходячи до коньяку «Наполеон»,— не поїду я нікуди. Ну навіщо мені всі ці зйомки, записи, Ленсовети, коли у мене така чудова компанія!

— А-а! — підстрибнула Олена, немов щойно виграла в лотерею «Москвича». — Мишко залишається!

Афродіта відреагувала не так бурхливо — позначався литовський темперамент, але вдячний потиск руки підказав Вілі про те, як вона прийняла його рішення.

— Мишко, відпадає.— Белфаст очманіло втупився у Вілю.— У тебе ж літак! Ти забув? Лі-так! У Ле-нінград! Нумо, поквапся! А то розжалують — і озирнутися не встигнеш. Був заслуженим, а станеш застудженим,— згадав він старий жарт і діловито підвівся, аби допомогти Вілі вибратися з-за столу, дійти до ліфта і розчинитися в теплій київській ночі.

— Отакої! — обурилася Олена, заступивши шлях Белфасту.— Навіщо людям свято псувати! І не треба гнати, ніхто Мишка не розжалує. Якби він був капітаном, як деякі,— підморгнула вона Діті,— то ще могли б. А він мушкетер! Мушкетерів не розжалують.

— Його можуть тільки вбити,— несподівано погодився Белфаст. Робота навчила його стійко приймати дрібні удари долі й ухилятися від великих.— Отже, Мишко залишається! Гарзд! Тоді заспіваємо. Заспівай, Мишко!

— Ось це інша справа,— підтримала Белфаста Олена.— Заспівай нам, Мишко, ось цю: «А-ап — и тигры у ног твоих...»

— Є в цьому будинку гітара? — продовжував підривну діяльність Белфаст. Таксі ще стояло біля під'їзду,

і він розраховував, що коли зараз натиснути на Вілю, то він усе ж таки втече, залишивши за ним поле битви.

Але хоч гітара не знайшлась, Віля несподівано прийняв кинутий виклик.

— Заспіваймо,— рішуче піднявся він з дивана, але одразу ж хитнувся, і якби не дбайливо підставлене плече Діти, цілком міг би опинитися на підлозі.— Заспіваймо,— повторив він, важко спираючись на Афродіту,— тільки тихо заспіваємо. Тихесенько. Ось це: «Па-ад кры-лом са-ма-ле-та...»

— Народний артист Росії втомився,— сумно констатувала Олена.— Який тут Ленінград? Йому далі цього дивана вже не можна.

— Заслужений,— ревниво поправив Белфаст і подумав, що цей вечір він іще пригадає Вільці.— Ну що ж, Оленочко, тоді я відпущу таксі, а тебе можу підвезти додому. Час пізній, а в мене тут автівка.

— Та мені й пішки недалеко,— знизала плечима Олена, але відмовлятися від пропозиції не стала.

Вілю відвели в сусідню кімнату і поклали. Якийсь час із вітальні долинали голоси, хтось телефонував. Потім почувся шум ліфта, що спускався, і все стихло. Почекавши ще хвилину, Віля прочинив двері. Світло у вітальні було вимкнено, але на кухні лилася вода. Діта мила посуд.

Віля тихо підійшов до неї ззаду, обійняв і, легенько лоскочучи вусами, сказав на вухо:

— Можливо, і не народний, але п'яного як чіп зіграти можу непогано, чи не так?

— Непогано,— здригнулася від несподіванки і раптом тихо розсміялася Афродіта, і Віля нарешті розрізнув в її інтонації той легкий литовський акцент, якого йому бракувало весь цей вечір. Кинувши посуд, Афродіта вимкнула воду і повернулася до Вілі.— Але й не дуже добре. Адже я здогадалася.

Притиснувши її до себе міцніше, Віля хотів запитати, чи не здогадалася вона ще про щось, але вирішив не спокушати зайвий раз долю. Сьогодні та була до нього ласкава.

2

Піднявшись над пласким дахом ще не добудованого «Дитячого світу», сонце заливало кухню яскравим світлом, нещадно підтверджуючи гіпотезу Вілі, що мешканці квартири не люблять своє житло, та й узагалі мало радіють життю, чи то не вмючи, чи то не маючи такої можливості. А між тим, увесь його досвід упевнено говорив, що Афродіта, яка в легкій напівдрімоті чекала зараз у спальні на нього і чашку ранкової кави, готова багато на що, аби наповнити чиєсь життя радістю. Наповнити по вінця, щоб плескатися в ньому, як у басейні під ласкавим літнім сонцем, забувши про все. І навряд чи вона сильно засмутиться, дізнавшись, що її новий знайомий зовсім не знаменитий артист, а звичайний фотограф із ательє в парку Шевченка. Що їй, зрештою, Боярський? Вона зустрічалася б з ним, якби раптом припустити, що таке взагалі могло б статися, у кращому разі раз на півроку. А Віля тут, завжди поруч, завжди вільний. Якщо, звичайно, і вона вільна для зустрічей з ним.

Віля поставив на вогонь джезvu й оглянув кухню, шукаючи цукор. Цукру не знайшлося. Віля понишпорив у шухлядках, відчинив один настінний пенал над мийкою, потім інший, але безрезультатно. У третьому, що висів на протилежній стіні і вочевидь не був призначений для продуктів, цукру не було теж. Зате там він виявив міліцейський кашкет.

«Так от воно що! Наша Діточка — мент»,— розсміявся Віля, і ця думка анітрохи його не засмутила. Була в цьому якась гострота, проглядалася легка усмішка долі. Жінок з погонями у Вілі ще не було.

Однак слідом з'явилася інша думка, протверезіла. Віля покрутив кашкет у руках і одразу ж зрозумів, що помилився. У Діти не могло бути п'ятдесят восьмого розміру. Цей кашкет носив чоловік, не надто охайний, якщо зважити на те, як засмальцьовано тканину на обручі, а якщо придивитися до масної плями в тому місці, де кашкета торкалася маківка,— ще й лисуватий. Обручка, міліцейська уніформа в будинку... Усе це слід було обміркувати.

Занедбана квартира, в яку вчора привіз його Белфаст, була справді схожа на квартиру мента. Не мента-сибарита, ситого даїшника або підполковника, що осідлав якусь синекуру в республіканському управлінні внутрішніх справ, але мента-слідака, фанатика, що оре по тридцять годин на добу, навіть уві сні вимальовує кримінальні схеми, що не вилазить із відряджень і згадує про будинок, коли прибиральниця прийде замкнути його кабінет. А про дружину — тільки переступивши поріг свого будинку. Але навіть із таким ментом, і, скоріш за все, саме з таким, Віля не хотів би зіткнутися на цій пустельній кухні з мийкою, повною недомитого посуду.

Тому, розливши гірку каву без цукру по горнятках, Віля вирішив поміняти плани на найближчий час. Треба негайно звідси давати драла. Під будь-яким приводом. Узяти в Діти телефон, пообіцяти зателефонувати, коли буде в Києві, і виносити ноги...

Та тільки-но Віля увійшов у спальню, як одразу ж ледь не відмовився від цієї розумної та єдино правильної в його становищі думки — такою спокусливою була Афродіта, що вже прокинулася, але все ще

манірилася в ліжку, очікуючи на його появу. Ковдра начебто випадково, хоча, звичайно ж, зовсім не випадково, лежала так, що Віля негайно згадав, як ласкаво цієї ночі лягали йому в руки груди Афродіти, як ніжно торкалися його ніг її стегна і які вимогливі були рухи її губ і язика.

— Кава,— повільно потягнулася Афродіта, повертаючись на бік і на коротку мить вислизаючи з-під усіх покривів. Потім вона сіла на ліжку, закутавшись у ковдру якимось так, що вона начебто і прикривала її трохи повненьке тіло, але водночас майже нічого не приховувала. І нарешті взяла філіжанку з рук Вілі, що стояв увесь цей час, немов бовдур.

Проковтнувши залпом уже злегка захололу каву, Віля нарешті знайшов у собі сили відмовитися від усього, що так красномовно, хоч і без слів, щойно пропонувала йому Діта. Відірвавши погляд від її засмученого обличчя, він оголосив, що йому потрібно мчати, що, не полетівши вечірнім рейсом, він просто зобов'язаний летіти ранковим, хоча спізнюється вже і на цей рейс, і що за першої ж нагоди зателефонує, якщо Діта дасть йому свій номер, а як тільки він знову опиниться в Києві, вони зустрінуться, бо Київ для нього відтепер — це Діта. І вже тоді він обов'язково заспіває все, що вона тільки забажає.

Говорити Вілі довелося коротко і швидко, інакше Діта, якби вона була хоч трохи наполегливішою, одним довгим поцілунком могла змусити його і замовкнути, і змінити це непохитне рішення.

Афродіта написала номер телефону на аркушику, вирваному із записника, що потрапив на очі. Потім, накинувши сукню, в якій була напередодні, провела до дверей. Легко поцілувала на прощання, зачинила двері та довго дивилася у вічко, як він очікує на ліфт, і дивувалася про себе: треба ж, біля наших сходів сто-

їть Михайло Боярський і чекає, коли підніметься кабіна. Так само, як і всі інші мешканці. Про все, що було до цього, вона поки не була готова навіть думати.

Нарешті двері ліфта розсунулися. Віля помахав Афродіті на прощання, немов знав, що весь цей час вона спостерігає за ним.

На першому поверсі, виходячи з ліфта, Віля зіткнувся з великим кучерявим, але вже лисіючим блондином, який здався йому трохи знайомим. Однак він так і не зміг згадати, де і коли його бачив.

А Йонас Бутенас, старший оперуповноважений БРСВ, який повернувся з відрядження до Вільнюса на дві доби раніше терміну, Вілю згадав. Не відразу, але згадав, оскільки фотограф перебував «у розробці» у його відділу, як і всі спекулянти, що контактують з іноземцями. І не те щоб капітан Бутенас сильно здивувався, але все ж його спантеличила ця зустріч.

Глава друга. *Чарівна сила дизайну*

1

Повітря було насичене запахами близького лісу, мокрого, щойно вимитого асфальту, і травневого ранку, що повільно набирає силу. Якби Пелікан вирішив, що цей день йому, як зазвичай, потрібно провести в університеті, і поїхав на трамваї в бік Ленінградської площі, щоб сісти там на чотирнадцятий автобус, то через три-чотири зупинки він звично побачив би, як над димарями й градирнями заводів гігантської промзони на північному сході міста піднімається сонце. У ці ранкові години обриси сонячного диска в потоках гарячих

викидів, що спрямовуються вгору, завжди здавалися розмитими і нечіткими.

Але тут, на Комсомольському, близького сусідства великої хімії майже не відчувалося. І тільки коли східний вітер ставав особливо наполегливим, характерний ріжучий запах сірчистого ангідриду змішувався з ароматами квітучого бузку й акації. Від нього злегка блідли бордові троянди, висаджені під вікнами п'ятиповерхових «хрущоб» їх хазяйновитими мешканцями, текли сльози у дітей у пісочницях і надсадно, більше ніж зазвичай, заходилися, кахикаючи, старі, що дрімали з газетами поблизу.

Пеліканові слід їхати в університет хоча б тому, що в розкладі, що вже тиждень висів на дошці оголошень біля деканату, саме сьогодні його група мала скласти залік із матфізики. Але замість цього він вирушив до парку.

І справа тут, звичайно, не в матфізиці. У найдобрішого професора Ліпатова він отримав би необхідний запис у заліковці швидко і майже не напружуючись. І напевно отримає — завтра, післязавтра, наступного тижня. Та коли завгодно! Але тільки не сьогодні. Сьогодні — не до Ліпатова, тому що сьогодні день народження Ірки! А в нього досі немає для неї подарунка. І грошей на подарунок теж немає!

Тому, вийшовши з дому, Пелікан повернув не до трамвайної зупинки, а в напрямку парку. Він пройшов дворами повз ще зачинений пивний ресторан «Казбек» і опинився на вулиці Бойченка. Там, біля гастроному, на вкопаній у землю довгій металевій трубі, як голуби на перилах балкона, уже сиділи особи, знемагаючи від похмілля. До одинадцятої було далеко, але в компанії таких самих страждальців, які розуміли значення кожного подиху і таємний сенс кожної гримаси ближнього, вони відчували себе краще, ніж

у товаристві галасливих дружин, що вмикали незмінні електропили заздальгідь, не чекаючи навіть на пробудження страждальців.

Часом засилали гінця до гастроному або до Любки, або до Каті, щоб витонченими натяками і брехливими обіцянками виманити у повелительки консервованої салаки і шоколадного «Каштана» хоч одну пляшку на всіх. А там уже й до одинадцятої можна якось домучитися. Але ті залишалися непохитними, зарозумілими, як доньки фараона, і нещадними, як Геродотові амазонки. Один за одним гінці поверталися, безнадійно розводячи руками і спльовуючи в бік непрацюючих автоматів із газованою водою.

Дух невдоволення і вільнодумства поривався злетіти під стінами гастроному, але пульсуючий біль у скронях і лобових частинах присутніх не давав йому набрати висоту, підсікаючи на зльоті.

— Суки,— злився народ, маючи на увазі Любку й Катю, а з ними і директора гастроному Соломона Ізраїльовича, якого старожили пам'ятали струнким сором'язливим юнаком у круглих окулярах і двобортному костюмі на два розміри більше, а тому й тепер, два десятка років по тому, звично звали Сьоомою.

— Довбані суки,— продовжував обурюватися народ, звертаючись цього разу до керівництва Дніпровського райхарчоторгу і всієї системи радянської торгівлі, яка не дозволяє звичайній людині похмелитися, коли їй без цього ніяк, а не чекати в тортурах дозволених триста шістдесят першою постановою Радміну СРСР одинадцятої години ранку. Ніби самі вони там, у своєму Радміні, теж похмелялись після одинадцятої, а не коли організм вимагає.

— Вишкребки паскудні,— клав народ уже на адресу Радміну з його президією і Центрального Комітету партії з його ленінським Політбюро.

Висловивши наболіле, народ безсило завмирав на холодній залізній трубі, підставляючи обличчя сонцю, що повільно підіймалося між панельними стінами дев'ятиповерхівок.

Минувши цей лазарет, Пелікан забіг до гастроному випити кави. Там уже тупцювала, перекочувалася по залі строкатими кільцями, верещала дітьми й істеричними матусями черга, чекаючи на автівку з бази.

Очікування автівки — це ритуал, акт колективного ворожіння на кшталт викликання дощу в посуху або порятунку колгоспних полів від навали сарани. Автівку необхідно випросити, вимолити у вищих сил, невпинно втовкмачуючи сусідкам по черзі й — опосередковано — богам радянської торгівлі, як потрібні, і саме сьогодні, матері родини свинячі реберця або голландський сир, домашній сир, молоко і яйця. Але просити абищо не можна, якщо просиш що не попадає, про запас, ризикуєш не отримати нічого. Треба через вірних людей дізнатися, з чим саме повинна прийти автівка, і саме про це говорити, саме цей *асортимент* випрошувати в долі, подумки прокладаючи водієві безпечний шлях через двори, минаючи інші магазини, очевидні й таємні пастки, що чекають на безцінний вантаж.

Цього ранку обіцяли докторську ковбасу, сардельки «Молочні», обіцяли навіть вершкове масло в пачках по тридцять чотири копійки, але коли буде автівка і чи буде сьогодні взагалі, господині не знали, а Любка з Катєю на всі питання знизували плечима. Любка — нервово і зі злістю, Катя — велично.

— Привіт, Гантеле. Звари мені подвійну половинку за двадцять вісім,— попросив Пелікан Любку, що похмуру дивилася кудись повз нього.

— Спочатку тобі подвійну половинку, а потім пляшку оковитої попросиш? Скажеш, запити нічим? — суворим тоном людини, яка все знає наперед і не ведеТЬ-

ся на дрібні провокації, припустила продавчиня. Перші вісім років вони з Пеліканом вчилися в одному класі. Потім Пелікан перейшов до фізматшколи, а Любка — до торгового технікуму. Школа не дала їй нічого, крім прізвиська «Гантеля».

— Що ти, Любасю, з ранку на людей кидаєшся? — з підсобки виплила друга продавчиня, Катя. М'яко відсунувши Гантелю, вона обперлася на прилавок і ласкаво посміхнулася, демонструючи Пеліканові глибоке декольте.— Це ж Пелікан. Яку тобі каву?

— Мені, Катю, по-ірландськи — з віскі та вершками.

— Ти ж моя пташко.— Катіна посмішка стала ширшою.— Звідки в нас кава по-ірландськи? Ти гастрономом помилився.

Пелікан озирнувся. Черга росла на очах, шумно переминалася біля порожніх прилавків. Прибиральниця ліниво ганяла шваброю коричневу калюжу по підлозі з мармурової крихти. У вікно заглядали тужливі фізіономії алкоголіків.

— Скоріше, країною, ніж гастрономом. Давай звичайну подвійну половинку.

Катя неквапливо варила каву і дивилася в очі Пеліканові. Потім, не рахуючи, кинула його дрібняки у касу, простягнула філіжанку — червону, у великий білий горох;— і ще раз ласкаво посміхнулася.— Обережно, гаряча! До речі, матусю Іркину вчора знову серед ночі коханець привіз. На новенькій вісімці. Де вона тільки знаходить таких? Хоч би мені одного підігнала.

— А ти попроси. Замість того, щоб вести журнал обліку: хто, кого, куди і о котрій привіз.

Каті було двадцять вісім, вона жила з Іркою через стінку — на одній сходовій площадці. Півроку тому Катя виставила чоловіка. З вереском, з розквашеними пиками, з викиданням на сходи чоловікової дублянки, костюма й телевізора. Телевізор став останнім і най-

вагомішим аргументом. Чоловік зрозумів, що коли вже дійшло до телевізора, то він тут точно небажаний, і більше не з'являвся. Відтоді Катя шукала нового музика. На Пелікана у неї планів не було. Катя знала, що він закоханий в Ірку, але на це вона могла б і наплювати, якби Пелікан їй підходив. Та тільки він Каті не підходив. Тому що молодий ще і справжні гроші почне приносити років через десять, не раніше. А в Каті доньці вісім місяців, і життя проходить, як у кіно — повз і крім. Однак про всяк випадок вона спілкувалася з Пеліканом напівнатяками і привабливими поглядами — хтозна, як воно буде, мало що. Але в цей непередбачений поворот Катя і сама не дуже вірила.

— Який журнал, Пелікане? Уранці знову була сварка на весь будинок. Федірсанич спершу з класики декламував, а потім у ванній ридав.

— Де він уже тільки не ридав, Катерино: на кухні, у ванній, на балконі, у дворі на лавочці, в парку на колесі огляду. Для нього весь світ театр, а він в ньому — єдиний трагік. Решта — глядачі. До речі, ти будеш увечері в парку? В Ірки день народження сьогодні.

— Не годиться так жартувати над самотньою жінкою. Пізно мені вже з вашою компанією швендяти по болотах. Мені б когось з автом і доставкою додому. А Ірку я ще вранці привітала. Теплу, сонну — таку, якою ти хотів би її з'їсти, та не зможеш.

— Я ж не дракон, Катю, і не харчуюсь незайманими зі спальних районів. Зате від твоєї кави, схоже, починаю прокидатися. Гарзд, побачимось сьогодні.

— Щось не схоже,— зауважила Катя навздогін Пеліканові, який виходив з гастроному.— Якби почав прокидатися, то побачив би, що матуся в Ірки — шалава. А Ірка вся в неї. І вона всім їм ще покаже. Уже показує...

— Ірка, Ірка, в дупі дірка,— байдуже бовкнула на це Гантеля і пішла в підсобку.

Токи Пелікан пив каву, біля входу в гастроном якось зненацька, сама собою, виникла тиснява. Газдині, що вже зайняли чергу, вирішили, що їхній обов'язок — зустріти автівку, та й дітям слід було б подихати ранковим повітрям на ганку. Далеко відходити матусі не наважувалися, адже ситуація в черзі вимагала пильної уваги, але й залишати поза увагою своїх чад вони не могли. Тим часом, підходили все нові дами, і деякі теж з дітьми. Вони прагнули скоріше проникнути до магазину, але їм заважали старожили черги, що зібралися на ганку і перегородили доступ до нешироких скляних дверей. У натовпі почувся дитячий плач, його одразу ж підхопили інші діти, а жінки зчепилися в лютій сварці. Похмільні страждальці спробували заспокоїти їх прагматичною лайкою, після чого дами об'єдналися і виступили єдиним фронтом проти алкашів.

Із цього Пелікан зробив висновок, що ранок у гастрономі закінчився, почався робочий день. Він сяк-так протиснувся поміж супротивників, що зішлися в словесному двобої, прорвався до автоматів з газованою водою, а звідти — на вільний простір вулиці Бойченка.

Його настроїв, і без того сірий після розмови з Катєю і Гантелею, зіпсувався остаточно. Начебто нічого особливого не було сказано, але і далі миритися з думкою, що в Ірки день народження, а в нього немає не тільки подарунка, а й грошей на нього, Пеліканові вже не вдавалося. Ні того, ні іншого. Що може бути гірше?

Вулиця Бойченка давно вже не головна магістраль Комсомольського масиву. Але років п'ятнадцять тому, коли на вулицю Малишка ще тільки завозили фундаментні блоки для майбутніх універмагів і універсамів, а на узбіччях Дарницького бульвару можна було збирати масляки, Бойченка була головною в житті Пелікана. Нею він повертався додому зі школи. І ця пряма, без будь-яких витребеньок, вулиця раз у раз в'язалась дивовижними вузлами, приводячи Пелікана то до Вовчої гори, де, підкоряючись реактивній силі, злітали в небо пляшки, набиті карбідом, то до трамвайних колій біля кінотеатру «Ровесник», де на рейки викладалися й ефектно вибухали під чавунними колесами малокаліберні гільзи, набиті сіркою, стертою із сірникових голівок.

Це бездумне і легке життя міського мілководдя могло тривати усі десять шкільних років, але після восьмого класу Пелікан разом із другом Багілою склали іспити і перейшли до фізматшколи. Таким було його перше самостійно прийняте рішення, і більше за інших воно здивувало батьків.

Пелікани в трьох поколіннях вивчали вітчизняну історію і навчали неї студентів. Щоліта вони проводили в експедиціях. Там було все найцікавіше, а міське життя присвячувалося обробці даних розкопок і підготовці до нових польових сезонів. Саме під час розкопки під Черніговом, на березі Десни, у середині шістдесятих, познайомилися батьки Пелікана, і всім було абсолютно зрозуміло, чим займатиметься їхній син, коли підросте.

У дитинстві Пелікан охоче підтримував цю переконаність. Так, він не проти стати археологом. Їхня до-

машня бібліотека складалася переважно з праць з історії, і, не надто розрізняючи, дитяча у нього в руках книжка чи не дуже, він читав усе підряд.

На полицях корінець до корінця стояли роботи прадіда — приват-доцента Пелікана і діда, червоного професора Пелікана. Вони займалися одним і тим же періодом — Хмельниччиною, але, як раптово здогадався юний Пелікан, займали глибоко ворожі позиції та люто громили один одного на сторінках наукових журналів і монографій. Утім, ані приват-доценту, ані професору з цього не було жодного зиску: одного ув'язнили в тридцять четвертому, другого розстріляли в тридцять восьмому.

Батько Пелікана вибрав більш віддалений і спокійний період — княжу добу. Але і в цій тихій заводі, що годувала не одну сотню науковців-карасів, час від часу молотила хвостом і роззявляла зубасту пащеку чергова партійна щука, яка здавалася переляканим карасям середнім за розміром крокодилем. І тоді сірили обличчя батьків, на кухні, за зачиненими дверима, обговорювалися складні тактичні схеми відступів і поступок. Відступати слід було так, щоб згодом мати можливість повернутися, а поступатися не в принципових питаннях, а в дрібницях. Головне слід було завуалювати, але попри все зберегти. Якщо, звичайно, вдасться. А якщо не вдасться, то зберегти хоча б дух істини.

У більш спокійні часи батьки Пелікана любили пожартувати над дивацтвами буття вітчизняної історичної науки, і він разом з ними сміявся і над тонкими, доступними лише обізнаним, дотепами. Але коли Багіла заявив, що вирішив вступити до фізматшколи і йде з вічно сонної двісті четвертої, Пелікан вирішив наслідувати його приклад. Будь-яка робота повинна мати результат, точний, переконливий і остаточний. Займатися історією він більше не бажав.

Навпроти магазину «Світлячок» Пелікан ледь не налетів на сіру фігуру, яка несподівано жваво виповзла з кущів на тротуар.

— Миколо, Миколо, Миколо,— швидко забурмотіла фігура і, втягнувши лису, вкриту гулями, голову в плечі, злякано зиркнула на Пелікана.— Пелікан!

— Миколо,— упізнав Пелікан місцевого дурника.— Що ти робив у кущах?

— Квіти...— Микола піднявся на ноги і посміхнувся щасливо. Рукава його старого піджака і роздуті на колінах темно-сині штани були заляпані чорноземом. У руках Микола стискав щойно зірваний, але вже пожмаканий тюльпан.

Микола любив квіти. Навіть узимку він завжди тягав із собою якусь загиблу рослину, що мертво зеленіла в його синяво-червоних задубілих руках.

— Ходімо звідси, а то за цю ботаніку зараз буде тобі на горіхи.

— Ходімо,— швидко погодився Микола.— Не хочу на горіхи. Не треба.

Разом вони вийшли на вулицю Юності та, залишивши за спиною двісті четверту школу, минувши ресторан «Олімпіада-80» з мозаїкою, що зображувала чотирьох босоногих м'язистих греків, спрямованих до чаші з олімпійським вогнем, попростували до парку. Недоладна пара — високий, сухорлявий, світло-русявий Пелікан і маленький, всохлий Микола зі своїм голим, укритим гулями, черепом.

Микола йшов швидкою пташиною ходою і постійно нервово озирався. Більшу частину життя він провів у лікарні, а коли його ненадовго випускали, їздив у метро. Він заходив у вагон мовчки, затиснувши в одній руці

квітку, в іншій — брудну картонку, на якій розмазаними буквами було написано: «привіт я тебе бачив мене звать микола». Сумирно посміхаючись, ні на кого не дивлячись, не промовляючи ані слова, Микола проходив усі вагони — від першого до останнього. Він ніколи не просив грошей і, здається, не розумів, чому йому подають.

Пелікан знав Миколу з дитинства і вже не зміг би сказати, коли вперше побачив його згорблену фігуру. У молодших класах двісті четвертої школи вважалося: зустрів Миколу перед уроками — чекай на двійку. Що буде, якщо зустріти його після уроків, точно сказати не міг ніхто.

Микола майже не змінився з того часу, тільки на лисій голові стало більше гуль і шрамів. Вочевидь, Миколу били в лікарні, тому що на Комсомольському його знали всі і ніколи не кривдили. Лише раз Пелікан бачив, як згряя прийшлих малоліток загнала Миколу в озеро за парком і стала закидати камінням і брудом. Було це влітку минулого року, Пелікан з Багілою виїхали на велосипедах — позагоряти на Десенку. Вони швидесенько розігнали Миколиних кривдників, а його самого якимось витягли з озера і, пожертвувавши Десенкою, дочекалися, поки він обсохне. Відтоді Микола запам'ятав Пелікана і по-своєму радів, зустрічаючи його.

Так вони пройшли разом Дарницький бульвар до вулиці Жмаченка і там помітили Вілю — той рухався з боку готелю «Братислава». Віля крокував енергійно, високо піднявши голову. Він дивився поверх Миколи і Пелікана, поверх невисоких сосен, що відділяли парк і залишки старого болота від житлових кварталів Комсомольського масиву.

— Вусатий,— сказав Микола й обережно став так, щоб Пелікан опинився між ним і Вілею, що наблизився широким упевненим кроком. Видно, було щось таке між ними в минулому, і це змушувало Миколу

триматися від Вілі подалі. Але Пелікан не звернув уваги на Миколин маневр. Він дивився на Вілю і думав, що перед ним саме та людина, яку він шукає. Адже не може ж бути, щоб тут, біля парку, практично на краю міста, в той момент, коли йому потрібен подарунок для Ірки, назустріч так просто попався єдиний фарцовщик, з яким він давно і добре знайомий. І зустріч ця чогось таки варта. Перст долі не може вказувати в порожнечу.

— Привіт, Пелікане,— нарешті помітив обох Віля і помахав рукою.— Сесію склав?

— Ні, Вілю. Навіть не почав.

— І що ти можеш сказати на своє виправдання?

— Тільки те, що сьогодні день народження Ірки з другого будинку, а в мене немає подарунка.

— Пелікане,— погляд Вілі, що залишався розсіяним і мрійливим від самого моменту розставання з Афродітою, миттєво став осмисленим,— тобі потрібен подарунок? Ну-мо, дивись сюди! — Він кинув сумку прямо на тротуар, присів поряд і витягнув з неї жіночі кросівки.— Те що треба?

У повсякденному житті Пелікан не відчував трепету перед гарним шматтям, та й марудна метушня, що завжди супроводжувала придбання будь-якої хоч трохи пристойної речі, позбавляла її чималої частки привабливості. Але на кросівки, що з'явилися з чарівної сумки, яка стояла на асфальті, Пелікан зараз дивився не звичайним критичним поглядом, а очима дівчиська з панельної п'ятиповерхівки з вулиці Юності. І ці кросівки були прекрасні! Червоні «пуми» тридцять шостого розміру з товстою і пружною білою підошвою, на якій поряд з брендом «Puma» була відтиснута хижка дика кішка, що летіла в стрибку. По червоному нубуку, згинаючись і витончуючись до задника, тяглася біла шкіряна смуга, а над нею, поряд зі шнурівкою, стирча-

ла червона шильда з білим написом «Puma California». І на шильді, над літерами, теж ширяв легкий котячий силует.

Навіть Пелікан, що ані біса не тямив у дизайні спортивного одягу, помітив, до чого відрізнялися ці «пуми» від звичних Адідас сімдесятих, які злизали нашвидкуруч не тільки спритні цеховики, але й неворотка радянська промисловість. Кросівки були ідеальним подарунком, і упустити їх було не можна.

— Ну що, береш? — Віля сховав кросівки, затягнув блискавку сумки й озирнувся. Він не мав права тут фарцювати — не його район. Парк — територія Алабами. І те, що вони стояли через дорогу від парку, коли випадково щось трапиться, навряд чи могло послужити виправданням. Чесно кажучи, у Вілі свого району взагалі не було: відтоді, як він пішов від Алабами, він ні під ким не ходив і, отже, повинен був або здавати товар, або продавати його на дому. Зазвичай Віля працював з Белфастом, але, опинившись у парку, міг віддати його, наприклад, Алабамі. Але не прямому покупцеві.

— Беру, звичайно,— з поспішною необережністю відповів Пелікан.

Насправді він непогано вмів торгуватися; всякий, хто виріс поряд з Лісовим ринком, це вміє. Пропонувати ціну вдвічі нижчу за дійсну і презирливо кривити губу, коли продавець намагається її підняти, робити вигляд, що товар тобі нецікавий і крутиш ти його в руках тільки з байдужої цікавості, іти, обірвавши продавця на півслові... Нехитрий набір прийомів, який Пелікан засвоїв ще підлітком, можна було використувати і тепер, але зараз усе це виглядало б смішно і безглуздо. Йому потрібні були ці «пуми», і Віля все прекрасно розумів.

— І я беру,— несподівано висунувся з-за спини Пелікана Микола.

— Зараз аукціон улаштуємо,— засміявся Віля, але очі його недобре потемніли.— Ось прямо тут, біля дороги. Біля парку.

Без якоїсь паузи він раптово заревів:

— А ну пішов звідси, кретин чортів!

Микола злякано зіщулювся, але відступив лише на крок і спробував знову сховатися за Пелікана. Віля схопив палицю і замахнувся, по-звірячому витріщивши очі. Микола відскочив, не втримався на ногах, упав, ськ-так підвівся і важко потрусив у напрямку лісу.

— Навіщо ти його так? — засмутився Пелікан.— Він же зовсім нешкідливий.

— Він на мене ментів одного разу навів. Я розумію, що не навмисно, а з дурного розуму, але мені ж від цього не легше, еге ж? Недарма базикають, що зустріти його — погана прикмета.

— Та цур тобі, Вілю! — Пелікан тільки здивувався, як довго живуть давні дитячі забобони.

— Я його як побачу — відразу жену. І зараз треба було гнати, так щось розслабився. У мене така ніч була, Пелікане... — настовбурчив вуса і заплющив очі Віля, але одразу ж себе і обірвав: — Гаразд, на лірику немає часу. Мені на роботу час. Я додому хотів заскочити, та не встигаю вже. Застряг тут з вами. То що? Забираєш кроси?

— Вілю, ти б хоч ціну назвав,— знизав плечима Пелікан.— Ходімо, я тебе до «Братислави» проведу...

— Ну... що ціна? — Віля розвернувся і попрямував у той самий бік, звідки з'явився чверть години тому. Пелікан рушив за ним.— Я хотів сто сімдесят узагаліто. Для тебе четвертак можу скинути. Сто сорок п'ять. Гаразд, сто сорок — для круглого. Але це межа, Пелікане, нижче не можу.

— Сто сорок? — спантеличено перепитав Пелікан. Основним його доходом була підвищена стипендія —

п'ятдесят п'ять карбованців на місяць. Він розраховував отримати її наступного тижня.

— У Алабами ти їх менше ніж за двісті не візьмеш,— поплескав його по плечу Віля.

— Ясна річ,— звикнувши мислити системно, Пелікан одразу ж розклав ситуацію на складові.— Ці капці мені потрібні, і я їх беру. І потрібні вони мені сьогодні, завтра буде пізно. Але грошей немає. Тобто, при мені. Тому давай так: ти зараз віддаєш мені капці, увечері я приношу тобі половину, а другу половину — наступного тижня. У мене саме стипендія.

Пелікан ще не знав, де візьме другу половину, і тим більше не уявляв, як за сьогодні роздобуде першу, але упустити Вілю він не міг.

— Знаєш, Пелікане,— несподівано пригальмував Віля,— я зробив помилку. Треба було гнати звідси не того дурня, а тебе. Або вас обох. А якщо я зараз, у хворому розумі і невиразною пам'яттю, раптом приймаю твою пропозицію, то гнати треба мене самого. І добивати в спину торішніми жолудями з рогатки. Зрозумів?

— Зрозумів,— дивлячись убік, кивнув головою Пелікан.

— Тільки тому, що ми з тобою з однієї пісочниці, я готовий чекати до шістнадцятої нуль-нуль. О четвертій зателефонуєш в ательє і скажеш, дістав гроші чи ні. Якщо дістав, то ввечері, о шостій, зустрічаємося в парку під колесом. Ти приносиш усю суму, не половину, не дві третини, а всю — сто сорок тугриків, і тоді я віддаю тобі «пуми». Якщо немає, твій кредит довіри вичерпано. Згоден?

— Домовилися. О четвертій зателефоную.

Що ще міг відповісти Пелікан?

Віля помахав на прощання і повернув у вузький прохід між двома дванадцятиповерхівками. Тут пролягав найкоротший шлях до станції метро «Дарниця».

«Треба буде сказати Вільці, що він став до очманіння схожий на Боярського. А може, просто здалося»? — подумав Пелікан, перейшов дорогу і попрямував у глиб парку.

У нього було сім карбованців, і з цими грошима він цілком міг дотягнути до стипендії. Можна було попросити у батьків ще десятку і навіть отримати її, якби вдалося переконливо пояснити, для чого знадобився червінець поверх норми. Більше все одно не дадуть. Але де роздобути за день сто сорок карбованців, Пелікан просто не уявляв.

Утім, поки це його не засмучувало. Якщо тільки півгодини тому у нього не було ані грошей, ані подарунка, то тепер з другим пунктом вималювалася якась зрозумілість. Залишався перший пункт — можна вважати, півділа зроблено. Тепер слід було спокійно обдумати ситуацію і вирішити, де взяти гроші. Поки було лише два варіанти: позичити або заробити. Але досі йому ніколи не траплялося заробити сто сорок рублів за день, і Пелікан сильно сумнівався, що це вдасться йому саме сьогодні.

Він минув «Ровесник» — сумний бетонний саркофаг, який збирав на свята піонерів з навколишніх шкіл, а в інші дні — *«тих, кому за тридцять»*, перетнув центральну алею і попрямував до атракціонів. До десятої залишалось менше півгодини, більшість атракціонів не працювали, і тільки двері квиткової каси біля колеса огляду було відчинено. Поряд із касою, гріючись під травневим сонцем, курил рудий Серьога Белкін, колишній афганець, комісований через поранення. Він приходив до парку першим і з ранку до вечора порався з механізмом свого циклопічного атракціону. Белкін був при ньому робочим. Цілими днями він крутився при своєму колесі, і якби прізвище не підтверджувало прямий зв'язок Серьоги з лісовим гризуном, то цей зв'язок

установили б паркові, не питаючи згоди ні в Серьоги, ні в білок. Два великих жовтих верхніх різця і щетина яскравої, абсолютно білячої масті посилювали схожість.

Після того як уламком лопаті з підбитого гвинтокрила Серьозі знесло третину черепа, лікарі заборонили йому палити, грізно попередивши, що будь-яка цигарка може стати для нього останньою. Але Серьога їм не повірив; цигарки в нього відлітали пачка за пачкою, і жодна з них не ставала фатальною. Це додавало йому впевненості в тому, що, не слухаючи медиків, він живе правильно. Він міг би зовсім не працювати, але ставати пенсіонером-інвалідом у двадцять із чимось років Серьога не схотів, вирішивши, що з цим устигне. Вовняна шапочка приховувала знівечену маківку, але праве вухо, точніше, змилок складної форми, який хірургу вдалося зберегти, завжди стирчав на видноті. Серьога від народження був клаповухим, і тепер тільки його ліве вухо нагадувало про те, який вигляд він мав до армії.

— Пелікане,— зрадів Серьога.— Ти мені потрібен. Крутнешся хоч раз? Хочу перевірити, трясє чи не трясє нагорі! Тільки раз, га?

— Гарзд,— погодився Пелікан.— Можливо, хоч зверху побачу щось нове.

Глава третя. *Колесо на вітрі*

1

Колесо завібрувало тієї ж хвилини, щойно Белкін його запустив.

— Серього! — крикнув Пелікан, коли кабінка піднялася над квітковою касою.— Трусить, як віз на бруківці! Я трохи язика не прикусив!

— Потерпи хвилину! — прокричав у відповідь Белкін, піднімаючись сходами до лівого мотору атракціону.— Зараз підрихтую трохи, і все буде гаразд!

Після цього колесо затрусило ще сильніше. Пелікан щосили вчепився за залізний поручень, що стирчав перед ним,— тепер кидало не тільки вгору-вниз, але і теліпало з боку в бік. Дерева і будинки миготіли перед очима, почало навіть нудити, і якби він вирішив ще раз щось крикнути Белкіну, то навряд чи у нього це вийшло б. Але тут колесо оглушливо зойкнуло, сіпнулося, мало не викинувши Пелікана з кабінки, і завмерло.

Усе стихло. Пелікан бовтався майже на самому верху, вище дерев, урівні з дахами будинків. Вітер тут був різкішим, ніж унизу, він налітав поривами, розгойдуючи колесо, а сонце, якому не заважало листя і навколишні будівлі, гріло на повну.

— Не сци, Пелікане,— долинув знизу голос Белкіна,— усе гаразд! В автоматі пружина полетіла. Але в мене запасна є — збігаю принесу. Посидиш поки?

— Ні, візьму і полечу,— пробурчав Пелікан.— Давай швидше! — крикнув він Белкіну.— У мене справ до біса.

— Чекай! Я миттю,— відповів той, замкнув касу і зник.

Небо над містом було чистим, і тільки на сході, десь над Броварами, вгадувалися далекі хмари. Пелікан сидів обличчям до сонця, а позаду залишалися Микільська слобідка, Русанівка, палаючі в променях сонця куполи Лаври і простягнута вгору Андріївська церква. Нависав над Дніпром високий Правий берег.

Це там, на правобережних горбах, майбутній князь Олег видав себе за купця довірливим Аскольду й Діру, після чого обох їх зарізали його дружинники-вікінги. А шістдесят років по тому Ольга, невістка Олега, віддаючи наказ закопати живцем у землю посольство

древлян, не забула поцікавитися, чи немає у гостей претензій до регламенту зустрічі.

Усе, про що пізніше писав Нестор, усе, про що розповідали нудьгуючим школярам учителі історії, відбувалося на Правому березі. Там хрестив киян князь Володимир, перемагав половців і зводив Святу Софію Ярослав, конав у блювоті й судамах отруєний боярами Юрій Долгорукий.

Лівий берег — пасинок історії. Тут під теплим сонечком цвіли оболони, пахли смолою й сунцею сонові ліси, жиріли кулики на болотах, і тільки де-не-де вздовж доріг виникали невеликі села з назвами, підказаними їхнім мешканцям місцевою флорою: Осокорки, Вишняки, Березняки, Очерети...

Замріяна Клію, муза історії, звернула увагу на малолюдні лісові простори за Дніпром, тільки коли від Києва залишилася лише тінь колишньої величі. Але, ковзнувши по них поглядом, вона не знайшла там нічого цікавого. Утім, один билинний персонаж усе ж таки був нею зафіксований, але якось невиразно і не надто достовірно. Десь тут, поряд із «доріжкою прямоїжджою», нинішнім Чернігівським шосе, сповіщав околиці своїм молодецьким посвистом Соловей-розбійник. Вправи ці не припали до душі князю Володимирі Красне Сонечко: хреститель Русі і розбійник розійшлися в поглядах на мистецтво художнього свисту, і тоді на роль третейського судді був запрошений Ілля Муромець, який швидко і вкрай дохідливо розв'язав усі розбіжності естетичного характеру.

Лівий берег не був Києвом навіть юридично — усі прибережні села і слободи здавна належали до Остерського повіту Чернігівської губернії. Підносячись до неба вежами замку воєводи на Хоревіці, дзвіницями Лаври і Софії, він, за потреби, міг бути чи то Польщею, чи то Росією, але невеликі поселення Лівобережжя, що

загубилися між старицями Дніпра і безіменними лісовими болотами, що причаїлись у прибережних очеретах поряд із густими сосняками, завжди залишалися Україною. Тут ловили рибу і полювали, возили здобич на базари Подолу і продавали її там за копійки. Звідси йшли на Січ і не поверталися. Тут з недовірою поглядали на Київ, хоч і близький, але чужий, відводили, але не опускали очі, розмовляючи з владою, і довгими важкими поглядами проводжали фельд'єгерські екіпажі, що мчали з півночі по старій Чернігівській дорозі до дніпровської переправи.

Після Кримської війни указом Олександра Другого ділянку соснового лісу між Чернігівським шосе і Воскресенською слободою було віддано артилерійському відомству. Майже вісімдесят років, аж до початку Другої світової, на полігоні били гармати і гаубиці Київського військового округу. Тут поручик Нестеров улітку 1913 року провів перші спільні навчання авіації й артилерії, і саме тут у середині тридцятих відбувалися стрільби найбільших довоєнних маневрів Червоної армії.

Київ прийшов сюди після війни, несподівано і стрімко. Міські архітектори не стали забудовувати Лівий берег рівномірно, рухаючись від Дніпра на схід. Вони зайшли з тилу, з боку Дарниці. Спершу полонені німці звели цілком патріархальні дво- і триповерхові котеджі Соцміста для робітників вагоноремонтного заводу і Хімволокна. Потім цегляні п'ятиповерхівки нового покоління за лічені роки заповнили Дарницю і рушили до Дніпра. Слідом, розвиваючи наступ у північному та північно-західному напрямках, в атаку на старий полігон і Воскресенку були кинуті легіони типових панельних новобудов. Лівобережні слободи і села опинилися в кільці і почали зникати одне за одним, залишаючи у спадок новим районам міста свої назви. І тільки

Очерети, древнє рибальське поселення з присадкуватою церквою, що по вікна пішло в піски між Куликовим болотом і заростями дніпровських стариць, устояло перед масованою атакою новобудов.

Підрозділи п'ятиповерхових блочних коробок наступали на Очерети з боку Миропільської, уздовж Чернігівського шосе, трьома головними колонами: по вулицях Юності, Бойченко і Малишка. Додаткові сили підтягувалися по Космічній, Дарницькому бульвару і вулиці генерала Жмаченка. Їм належало форсувати невеликі мочарі, зломити опір Очеретам і переможно вийти до берега Дніпра. У планах будівельників Комсомольського масиву усі дати і деталі були розписані й затверджені. Комсомольці брали зустрічні плани і перевиконували їх під чуйним керівництвом товаришів з райкому партії.

Потужні «Урали», навантажені глиною, піднятою метробудівниками з двохсотметрової глибини, рушили засипати невелике болітце. На карті-схемі майбутнього житлового масиву його можна було закрити долонею, а на карті міста — копійчаною монетою. Щодоби в каламутні води лісової водойми, немов у бездонну прірву, самоскиди Дарницького будівельного тресту вивалювали сотні тонн глини. Але минали дні, минали тижні, а болітце не стає ані менше, й ані трохи не обміліло. План зривався, на будівельних планерках летіли пух і пір'я, сухо потріскувало наелектризоване повітря в кабінетах міськвиконкому, але болото не бажало помічати зусиль будівельників.

Район відставав, руйнувалися зведені плани-графіки. На нараді в міськкомі особисто відповідальним за ситуацію на болоті був призначений голова Дарницького райвиконкому Петро Тертичний. І вже наступного дня кількість самоскидів із глиною, що йшли на Комсомольський масив, було подвоєно за рахунок

інших будівельних трестів. У лісок висунулися бульдозери та екскаватори — розчищати і засипати.

По всьому Лівому берегу кипіла робота. Стрімко просувалося будівництво Воскресенки, усе чіткіше промальовувався вигляд Русанівки, місто обійшло Очерети з флангів і рушило далі, а лісове болото здаватися і не думало. Тим часом, дарницькі Будтрести, позбавлені самоскидів, теж почали відставати від графіків, і на Петра Тертичного, бездоганного бюрократа і комуніста, стали скося поглядати в міськкомівських кабінетах, тому що в його болоті міцно загрузли показники всього міста.

Утім, метушня з болотом була не зовсім марною: неможливо, щоб десятки екскаваторів щось черпали і нічого не вичерпали. Будівельникам удалося розчистити давно занесені мулом та сміттям підводні ключі, і вода в південній частині болота стала помітно чистішою. Тепер це було вже не болото, а мальовниче озеро на околиці лісу. Залишалося прибрати понівечені будівельниками дерева і привести до ладу розвалені технікою береги. Уже була підказка, натяк, але не такою людиною був Петро Тертичний, щоб пасувати перед труднощами. Він виконував рішення міськкому і нічого не бажав знати про озеро. Тертичний розпорядився кинути на болото всі, що малися, самоскиди Будтресту, а глину додатково брати в кар'єрах за Пироговим. Ця його прямолінійна завзятість нарешті увірвала терпець міськкомівських чиновників. Хіба так має діяти справжній комуніст? Будь наполегливий, але якщо проблема не дається в лоб, шукай обхідні шляхи, компроміси. Тобто, склалася думка, що з Петром час щось вирішувати, і на найближчій нараді йому вліпили догану, відсторонили від посади і перевели в резерв.

Тут, несподівано, але дуже до речі, з'явилися учені і оголосили Покровську церкву в Очеретах пам'яткою

історії. Сімнадцяте століття, козацьке бароко. І хоча на плані нового району замість церкви давно вже мав височіти торговий центр із гастрономом, кінотеатром і бібліотекою, міське начальство вирішило скористатися ситуацією. Новим головою райвиконкому була спущена команда упорядкувати озеро і паркову зону, а Очерети і церкву, якщо вже вона являє таку цінність, не чіпати. До особливого розпорядження.

І відразу все якось заспокоїлося. Будівельна техніка пішла на північний схід, у бік Воскресенки і на Лісовий масив, який тоді саме починали будувати поряд із Водопарком. Зеленбуд трохи прорідив ліс, проклав алеї і насипав меморіальний курган. До чергового дев'ятого травня розчищену ділянку з озером назвали парком «Перемога». Потім змонтували атракціони, відкрили танцмайданчик, а через озеро перекинули ажурний місток. Там же незабаром оселилися качки і пара лебедів, немов заради них усе і затівалося.

Тільки тоді Очерети, не до кінця ще вірячи у своє чудесне спасіння, зі свого боку болота, яке несподівано стало озером, почали обережно придивлятися до непроханих сусідів, що заповнили колишній полігон.

Комсомольський масив був молодим і на радянський лад космополітичним. Скромні квартири в нових панельних будинках, де на кухнях ледь могли розминутися двоє, заселили колишні випускники мінських, одеських, бакинських, ленінградських вузів. Поряд з ними жили лейтенанти і старлеї, яких щаслива доля замість Амдерми, Кушки або острова Даманського призначила в теплий і мирний Київ. Нові квартири отримували робітники заводів «Арсенал», «Більшовик» і ті, хто нещодавно будував Комсомольський масив, чорна кістка дарницьких будівельно-монтажних управлінь — штукатурки, кранівники, водії.

Усі вони доволі небагато знали про Київ, а те, що знали, легко вміщувалося в тісних рамках шкільного курсу історії. Тому в їхніх головах завжди залишалося досить вільного місця для бувальщин і зовсім уже неймовірних байок. Вони не бачили ні колишнього Хрещатика, ні довоєнної площі Калініна. Не знали вони й Україну, уважаючи її тією ж Росією, тільки хіба що дещо дивною. Тому й Очеретів жителі Комсомольського спершу просто не помічали, точніше, не вважали за потрібне помічати. Який зиск у цих допотопних дерев'яних руїнах, корівниках, старих рибальських повітках і кумедній церкві? Країна рветься в космос — на Місяць, на Венеру, підкорює мирний атом! Що спільного може бути між будівельниками майбутнього і непривабливим дерев'яним минулим?! Усі ці халупи простоять тут щонайдовше рік-два, а потім на їхньому місці з'являться висотні новобудови, ще кращі за тих, якими забудований Комсомольський масив.

Очерети на Комсомольський дивилися інакше, і хоч думки про нього тримали при собі, але висновки робили.

Забудова Лівобережжя йшла так стрімко, що область не встигла передати місту землю і відповідні повноваження. Десь устигла, а десь руки не дійшли. Та й що за формальності між своїми — влада всюди наша, радянська! Не передали сьогодні — передамо завтра. Так і сталося, що оточені з усіх боків містом, притиснуті до Дніпра Очерети як і раніше залишалися колгоспом із законним головою, функціонуючою сільрадою та іншими органами місцевого самоврядування. У цих органах знайшлися люди, які зуміли підрахувати різницю між оптовою закупівельною ціною молока (50 копійок за 40 літрів) і роздрібною торгівлею (32 копійки за літр) у магазинах. Виходить, якісь п'ять бідонів молока могли принести небагатому колгоспу фантастичну суму — 50 карбованців чистими на день!

І вже дуже скоро на вулицях Юності, Бойченка і Космічній, неподалік від трамвайних зупинок і гастрономів, рано-вранці стали з'являтися молочниці в білих фартухах. Вони не були кругловидими й зухвало червонощокими — звичайні сільські тітки, які пережили війну і голод, злегка пригнічені своєю новою роллю, але від того не менш рішучі чи голосисті.

— Мо-ло-ко! — понеслося над сплячими кварталами Комсомольського масиву.— Мо-ло-кооооо!

Алюмінієвими ковшами з довгими ручками тітки розливали свіже молоко ранкового доїння в хазяйську тару. Тонкі цівки лилися на асфальт, залишаючи в пилу темні плями.

А до вечора в літрових банках, дбайливо поставлених господинями в холодильник, утворювався шар вершків завтовшки сантиметра в три — вірна ознака якості продукту і його найкраща реклама. Тому з перших же днів до молочниць з Очеретів почали шикуватися черги. Молоденькі киянки в туфлях на шпильках й італійських платформах, з «кінськими хвостами» і запаморочливими «бабеттами» поспішали застати «домашнім» молоком, перш ніж мчати на роботу. Звичка народжує прихильність, і незабаром у багатьох з'явилися «свої» молочниці, яких можна було попросити привезти і «відкласти» півкіло свіжого сиру або пару кілець домашньої ковбаси.

За товарообміном пішов обмін ідеями. Чим лікувати ячмінь у дитини — золотою каблучкою або компресом з відваром насіння кропу? Чи достатньо при гаймориті натерти шкіру часником або потім усе-таки треба на півгодини прикласти березове вугілля із соком кореня лопуха? А якщо чоловік... ну... коротше кажучи, дивно поводиться? Як дізнатися, може, хтось у нього завівся?..

Незабаром з'ясувалося важливе: виявилось, що в Очеретах живе старий. Одні звать його дід Максим,

інші — старий Багіла. Крім старого в селі є ще й бабця-шептуха. Баба Галя лікує, але може, якщо треба, і поворожити на картах або по руці, а Багіла бачить таємне і майбутнє. Він не лікує, тільки бачить, але так, що перш ніж іти до нього, краще добре подумати, не поспішаючи, чи хочеш ти знати про те, що йому відкриється. Адже потім із цим жити.

Ах, які сумніви, якщо тобі двадцять років або навіть двадцять п'ять? І незабаром тонкі підборчики киянок застукали по бетонних плитах в алеях парку «Перемога». Далі вони обережно пробиралися між каменями старої дороги на Погреби і Літки, яка відділяла Очерети від Комсомольського, і нарешті, потопаючи в піску і глині небрукованих вулиць села, гублячи підбори, сяк-так діставалися до старої хати баби Галі або міцного подвір'я діда Максима. Діставалися, зазвичай, уже не поодинці, тому що без жалю бачити страждання фей на французьких шпильках очеретянські хлопці не могли. Перш ніж ті з'являлися біля першого перехрестя центральної очеретянської магістралі — вулиці Червоних козаків — з безіменним козячим провулком, кожній пропонувалася міцна чоловіча рука і доскональне знання тутешніх вулиць, тупиків, прохідних і непрохідних багнюк. І те й інше охоче приймалося, адже без місцевого гіда розібратися в топографії Очеретів не зміг би і чемпіон зі спортивного орієнтування.

Незабаром з'ясовувалося, що підтримка і досвід мали на увазі шлях в обидва боки. Повертатися відчайдушним дівчатам з Комсомольського доводилося, зазвичай, увечері, і попереду на них чекали не тільки сільські провулки, але і темні алеї парку «Перемога», котрі набули поганої слави. Ледве виникнувши, парк став такою собі нічийною землею, нейтральною смугою, яка не тільки розділяла Комсомольський масив

і Очерети, а їй дозволяла їм, не привертаючи уваги сил правопорядку, з'ясовувати спірні питання.

Таких місць на рубежах Комсомольського утворилося три. Головним нервовим вузлом, звичайно, виявився танцмайданчик, що приліпився скраю парку і до нього вже, начебто, відношення не мав. Хто знає, про що думали архітектори, коли огорожували цю круглу споруду, немов територію режимного об'єкта, ровом із водою і металевими ґратами? Досвід яких будівництв Сибіру і Північного Казахстану став їм у пригоді? Але, так чи інакше, із завданням своїм проектувальники впоралися, і потрапити на танцпол жодним іншим способом, окрім як минувши вузьку бетонну плиту, перекинуту, немов підйомний міст, через рів, було неможливо. Мир і злагода зійшли на цей яскраво освітлений п'ятачок. Зате які пристрасті вирували під в'язкі звуки саксофона пізніми літніми вечорами із зовнішнього боку кріпосного рову! Тут стикалися не тільки інтереси Соцміста, очеретянських хлопців і Комсомольського. Екстериторіальний статус танцмайданчика визнали всі — його могли відвідувати навіть чужинці з Воскресенки або Русанівки. Але одна справа — безкарно з'явитися на танцях, і зовсім інша — піти, не відповівши на питання, поставити які були завжди готові люди, не байдужі до дрібниць у нашому житті. Тимчасові коаліції після танців склалися найнесподіваніші, і нерідко союзниками в них ставали бійці, які за інших обставин не раз сходилися в нещадних битвах між собою. Так, хлопці з Комсомольського і Соцміста біля танцмайданчика діяли спільно, а всі конфліктні питання вирішували на Вовчій горі.

Щоб отримати шляхетне найменування «гора» на Лівому, пласкому, як стільниця, березі достатньо підніматися над навколишніми пліщинами метрів на п'ять. І цих п'яти метрів Вовчої гори цілком вистачило.

До того ж, цю купу піску серед рідкісних сосен назвали горою ще задовго до того, як поручик Нестеров використав її як спостережний пункт на спільних навчаннях авіації та артилерії.

Утім, про славетне бойове минуле Вовчої гори ані на Комсомольському масиві, ані в Соцмісті в ті часи нічого не знали. Просто вона всіх улаштувала. У хлопців із Соцміста, зазвичай, був певний кримінальний досвід і поняття про принципи світоустрою. Але і в хлопців з Комсомольського були свої погляди на життя. Тому в травні, коли свята йшли один за одним і пити набридало, або в період літнього сонцестояння, коли вечори все тяглися і тяглися, не закінчуючись, і здавалося, що життя триватиме вічно, на Вовчій горі і біля її підніжжя розгорталися запеклі бої. Соцмісто прагнуло довести Комсомольському, що жовторотим «щигликам» за рано мати власну думку, і далі крамничок біля під'їздів новеньких п'ятиповерхівок носи їм висовувати поки не слід. А Комсомольський, відмахуючись важкими кулаками, пояснював Соцмісту, що зась лізти до сусідів, коли в тебе є свій район і свої малинники.

Сили протиборчих сторін були приблизно рівні, а погляди на життя хоч і відрізнялися, але не спростовували один одного, а скоріше, доповнювали. Тому вже через кілька років, у кінці шістдесятих, коли Комсомольський масив був забудований, конфлікти на Вовчій горі вщухли і зійшли нанівець.

Від днів кривавих бійок уціліли тільки прізвиська: до кінця сімдесятих Соцмісто називало мешканців Комсомольського масиву «щигликами», а Комсомольський, натякаючи на смердючу атмосферу району, прилеглого до хімкомбінату, продовжував дражнити його мешканців «протигазами». І ще «німцями» — як згадку про військовополонених-будівельників. Утім, покоління вісімдесятих вже майже нічого не знало і про

це. Для нього Вовча гора стала місцем, де можна спокійно хильнути в затишній компанії. Відлуння чуток двадцятирічної давнини нікого не цікавили — усе це пішло, згинуло за небокраєм часів і вже ніколи не повернеться.

Інша справа — парк «Перемога», місце хоч і не найспокійніше, але глухе і віддалене від магістралей. Тут зустрілися дві цивілізації і завмерли від здивування. Звичайно, очеретянські й раніше бували в Києві, і не раз. Вони потрапляли в місто по Русанівському мосту, а потім по мосту Євгенії Бош. Під час війни старі мости підірвали, а новий Русанівський та міст Метро на їх місці з'явилися тільки в середині шістдесятих. Діставатися ж до моста Патона з Очеретів було далеко і незручно. Тому, коли в них з'являлися справи в місті, очеретянці заводили мотори старих баркасів і брали курс на Річковий вокзал.

Дорога з Очеретів до Києва забирала не менше години, переправа через Дніпро перетворювалася на справжню подорож, а Комсомольський, з його гастрономами і господарськими магазинами, зручно вмотивувався близенько, за якихось десять хвилин їзди на велосипеді. І ледь відступила загроза, що новобудови сліду не залишать від старого села, прийшов час використовувати нові можливості. Торгуючи на Комсомольському масиві молоком й іншою їжею, Очерети непогано заробляли, а зароблене витрачали в гастрономі на Дарницькому бульварі, у «Світлячку» на Бойченка, пізніше — в «Алмазі» і «Ровеснику». Очерети не прагнули війни, тому що користь від сусідства з Комсомольським була надто очевидною. Але і визнавати зверхність прибульців вони не збиралися.

Комсомольський не відразу зацікавився Очеретами. Спочатку село не помічало, точніше, не виділяло його з навколишніх краєвидів, адже відразу за житловим

масивом починався ліс, далі йшли заливні луки, а за ними тихо шаруділи очерети, і тяглися вони до самого Чорторія. Що цікавого в якомусь старезному сільці десь між заростями очерету і лісом, коли навколо така краса? Навіть обережні вилазки довірливих киянок до діда Багіли і баби Галі мало що змінили в думках допитливих городян. Але перша ж великодня всеношна в Очеретах, зі дзвоном, що сповіщав про хресний хід, підняла на ноги весь Комсомольський масив. Висипавши на балкони, напівсонні городяни здивовано слухали «Воскресіння Твоє, Христе Спасе, Ангели співають на небесах» і витріщалися на ходу. Слідом за старостою з ліхтарем і батьком Миколою з кадилом паства обходила храм, що стояв на невеликому майдані. «Христос Воскрес!» — лунало потім до пробуджених кварталів Комсомольського.

— Воістину Воскрес,— повторювали вслід за очеретянами одні, а інші, зачинивши балконні двері, щоб не чути святкового передзвону, сідали писати доноси в міськком партії. Вони вимагали знести стару церкву і «негайно знищити осередок мракобісся і клерикалізму». Але часи, коли в Києві легко і охоче руйнували храми, уже минули, та й не було інших церков на Лівому березі. Церкву Іоанна Рильського в Передмостовій слобідці, разом з усією слобідкою, знищили в сорок третьому німці. Згинула і церква Микільської слободи, в якій колись вінчалися Ахматова й Гумільов. Покровська в Очеретах, найстаріша і найбільш незвичайна серед усіх, уціліла дивом. Вона вистояла в тридцяті, пережила окупацію, а тепер, під захистом істориків і впертих очеретян, їй уже майже ніщо не загрожує. Коли ж у Дарницю провели метро, і в Очерети стали навідуватися іноземні туристи, усе вирішилося саме собою: церковний майдан заасфальтували, від метро до центру села почав ходити автобус, а відпо-

віді страждаючим від безсоння атеїстам від секретаря міськкому з ідеології приходили, навпаки, перестали. Зате паства отця Миколи за перші кілька років після появи Комсомольського масиву майже подвоїлася. Це була перемога Очеретів, і далеко не остання.

Чотирнадцятого серпня, на Медовий Спас, біля танцмайданчика, та так, що не помітити його з шосе було просто неможливо, з'явився неабияких розмірів маковій — опудало з очерету, осоки, трав, маку та кукурудзи, з гарбузом замість голови. Інший маковій, ще більш значний за розміром, стояв біля повороту на Очерети. А при в'їзді в село був укопаний величезний дерев'яний хрест з іконою, прикрашеною травами й квітами. Давній цей звичай захищатися від бродячої нечисті, відлякуючи її освяченим маком, забутий уже майже всюди, крім, хіба що, півдюжини сіл між Фастовом і Білою Церквою. Ще й Очерети міцно трималися за старе, вперто не бажаючи відступати і поступатися Києву.

Водії автомобілів, що повертали з Броварського шосе на Воскресенку, вітали появу маковіїв захопленими гудками — настільки яскравий і незвичний вигляд мали середньовічні опудала на узбіччі сучасних автомагістралей. А в суворих кабінетах міськкому і Дарницького райкому партії цілий день деренчали телефони і хрипіли в трубках чиновні голоси — влада не знала, як бути з несподіваним рецидивом язичництва. Одна справа, коли обереги виставляють у сільській глушині, де і не бачить їх ніхто, крім тих, хто ставив, але зовсім інша, якщо вони з'являються поблизу нових столичних кварталів. Масив-то Комсомольський, а тут якісь гарбузи на палицях. Неподобство та й годі... Хоча можна на це й інакше подивитися. Ліплять же взимку нешкідливих снігових баб з носами-морквинами і дитячими відерцями на підталих головах. Ці зимові забавки теж тхнуть язичництвом, а проте бригади

добровільних дружинників не ходять по дворах і дитсадках, не збивають голови сніговим бабам і не топчуть бляшані відерця. Що ж тоді страшного в «літніх снігових хлопцях» — маковіях?

У перший день так нічого і не вирішили, призначили нараду на завтра, викликали разом голову сільради і отця Миколу з Троїцької церкви — нехай пояснять, що коїться у підопічному селі.

Однак вночі маковіїв поцупили. Хрест з іконою не чіпали, а опудала на жердинах забрали. Утім, болотна нечисть у викраденні замішана не була, й обереги незабаром знайшлися: трохи менший стояв тепер на перетині вулиць Космічної та Юності, скалячи нерівно вирізані зуби в бік сто вісімдесят третьої школи, а більший знайшовся там, де вулиця Юності впадає в Дарницький бульвар. Тут уже в райкомі довго не роздумували: ризику образити почуття віруючих більше не було, і до обіду обидва опудала прибрали. Наряду щодо посилення боротьби з пережитками проте провели, зобов'язали Очерети активніше вести роз'яснювальну роботу з населенням і надалі не виставляти обереги за межами села.

На цьому, з точки зору райкому, історія закінчилася, хоча насправді вона тільки почалася. Тому що немає більшої образи для села, ніж викрадення його маковіїв чужинцями. Маковій — не тільки оберіг, який має простояти від Медового Спаса до Яблучного, а потім згоріти, захистивши від відьом і лісових упирів жаринками всеочищувального вогню. Це ще й важливий символ незалежності села на своїй території. В Очеретах чули, що маковія можуть викрасти, але стикнулися з цим уперше, і чим відповісти на недружню акцію Комсомольського масиву, довго не могли вирішити. Відкритого конфлікту не хотів ніхто, а невеликі акції відплати або залякування справи не вирішували. Але тут дуже

до річч на кордоні парку і лісу біля озера зустрілися дві групи — одна з Очеретів, інша з Комсомольського. До бійки справа не дійшла, але в розмові з'ясувалося, що викрадачі навіть не уявляли, як в Очеретах сприймуть крадіжку. Обереги забрали в глиб масиву просто тому, що вони всім сподобалися, а своїх гарбузів у городян не було. Не купувати ж їх на базарі, щоб потім насадити на жердину! В Очеретах вирішили, що на перший раз пробачать городянам, а в майбутньому і самим не треба гав ловити, адже традиція вимагала охороняти маковіїв цілодобово, а особливо вночі.

Невелика галявина за парком «Перемога», в лісі біля озера, стала в результаті не тільки місцем бійок Комсомольського й Очеретів, хоча і без них, звичайно, не обходилося, скільки коридором, крізь який ішов обмін ідеями. А кращому засвоєнню нових ідей незмінно сприяв відмінний буряковий шмурдяк, який очеретянські парубки майстерно викрадали з батьківських запасів.

Здавалося, що в негласному змаганні двох способів життя Очерети ще на старті вирвалися вперед на два корпуси. Але вже за кілька років з'ясувалося, що ніякого змагання немає і не було, а цивілізаційні відмінності неміцні і легко стираються через покоління.

У сімдесятих Очерети не тільки росли в місто, а й офіційно стали його частиною. Колишне село відбувалось, покрило дахи бляхою, огородилося кам'яними огорожами, його вулиці заасфальтували, а дерев'яні халупи і старі рибальські повітки прибрали. Очеретянську восьмирічку закрили, будівлю знесли, і першокласники пішли вчитися спершу в українську сто вісімдесят третю школу, а потім і в російську двісті четверту.

Ну а ще десять років по тому село вже нічим не відрізнялося від інших київських кварталів, забудованих приватними будинками. Від старих Очеретів на майда-

ні, що теж якось усох і зіщулився, залишилася тільки Покровська церква, що пішла на півметра в асфальт і на століття в історію. І якби Пелікан не знав, де шукати, то з верхівки колеса огляду міг би і не розгледіти її темно-зелений грушоподібний купол серед дахів, виблискуючих бляхою і нержавійкою.

2

Хоча вітер, що вперто переслідував хмари зі сходу і півночі, більше не здавався пронизливим і нестерпним, Пелікан усе ж таки змерз. Він просидів у кабінці хвилин із сорок, чекаючи, поки Серьога полагодить зламаний механізм, і цей час не був згаяний дарма. Пелікан уже вирішив, як добути гроші для Вілі. Тепер треба було діяти, не міг же він постійно бовтатися між небом і землею. Час від часу Белкін кричав знизу слова підтримки: «Не сци, Пелікане, запустимося!» — мовляв, потерпи, брате, потерпи ще трохи, тут роботи залишилося на кілька хвилин. Але за кількома слідувало ще кілька, а колесо вперто стояло нерухомо і тільки скрипіло, коли вітер, розігнавшись над верхівками парку, налітав на його металевий каркас.

Нарешті Пелікан вирішив, що і йому час крикнути Белкіну щось підбадьорююче, щоб той не думав, ніби в запасі в них цілий день і можна відтягувати запуск до самого вечора. Але Белкін сидів десь глибоко під колесом і назовні виходити вочевидь не збирався.

А внизу, між атракціонами, на своїх «Українах» і «Мінських» гацали школярі. Закінчивши сніданок, бабусі з вулиці Жмаченка виводили малолітніх онуків у тінь соснового лісу — подихати фітонцидами та ефірними маслами, про які так докладно і зі знанням справи пише журнал «Здоров'я». Київські бабусі уваж-

но читають «Здоров'я», але знають і чимало такого, про що журнал мовчить. Вони впевнені, що дитину потрібно годувати сухим печивом, і тоді вона виросте високою. Справжня бабуся ніколи не купить онуку лимонад. Ніякого лимонаду! Тільки «боржомі» з варенням. Щоб хлопчик був сильним, він буде їсти м'ясо корови похилого віку. Стару-червону-яловичину! А щоб добре дихав, щоб легені не хворіли, потрібно годувати дитя жирною їжею. Що значить «не хоче»? А ви додайте в кефір сметану і скажіть йому, що це морозиво!

стежачи за бабусями і велосипедистами, Пелікан не відразу помітив незвичайну пару, що з'явилася на центральній алеї. Напевно, це були батько і донька — так здавалося йому здалеку, поки він не бачив їхніх облич. І дійсно, чого б це великому лисіючому брюнету не ходити вранці по парку з юною донькою, по-батьківськи напівобіймаючи її за талію, і чого б тій не сміятися з його ранкових жартів? Потім пара на кілька секунд зникла за курганом Слави, а коли Пелікан побачив їх знову, то зміг розгледіти вже абсолютно чітко. У подиві він схопився на ноги, з розмаху приклався маківкою об металеву штангу, оступився і ледь не вивалився з кабіни: його улюблена Ірка йшла попідруч з якимось мерзенним типом! Тим самим знайомим жестом відкидала вона волосся, так само схияляла головою, слухаючи співрозмовника, і сміялася вона так само легко, як сміялася, ідучи поруч із Пеліканом. Стерпіти цього Пелікан не міг. Клянучи все на світі, він заметушився по кабіні, не знаючи, чого в цей момент хоче більше — негайно опинитися на землі або, навпаки, — зачайтися тут, нагорі, над верхівками тополь і каштанів. Ні! Він люто і пристрасно бажав, щоб усе навколо просто зараз провалилося під три чорти і зникло навіки: і цей парк, і дурне колесо огляду на ранковому вітрі, й Ірка з її голомозим татуном.

— Пелікане! — долинув знизу голос Белкіна.— Тримайся там! Запускаю!

Цей крик чули всі, хто на той момент перебував неподалік. Школярі кинули велосипеди і, роззявивши роти, дивились на колесо, озирнулися в їхній бік бабусі, перервавши на півслові свої монологи, і тільки Ірка із супутником, не помічаючи нічого навколо, пройшли алеєю до кінця парку, сіли у вишневу шістку, припарковану біля ресторану «Братислава», і поїхали в напрямку Дарниці.

Ірка не була схожа на жодну з його колишніх подругок. Із тими все було зрозуміло, усе бачилося на роки вперед, усе читалося, як на папері: кожен їхній сором'язливо-розважливий погляд, кожен крок, прорахований на сімейній раді з мамою і бабусяю, і прорахований, звичайно ж, з безглуздими, нестерпними помилками.

А Ірка нічого не рахувала, її несло, причому одночасно в різні боки, здавалося, що скажена вітальна енергія одного разу її просто розірве. Коли вона була поруч, адреналін у Пелікана вихлюпувався якимись жахливими дозами, не передбаченими медициною та іншими науками про людину. Одного її дотику, легкого мінливого руху сухих прохолодних пальців по руці, швидкого погляду було достатньо, щоб його зрадили всі почуття разом. Поруч з Іркою в Пелікана зносило дах, і все було неважливим: і те, що їй було тільки шістнадцять, і те, що вона зустрічалася бозна з ким, і те, що школа щасливо розпрощалася з нею після восьмого класу, і мати відрядила Ірку до якогось швейного ПТУ.

— Ну як? — зустрів унизу Пелікана Белкін.— Чи не розтрусило?

— Чудово,— обійняв його Пелікан.— Я чудово провів час.

— Ну вибач, вибач... Я ж не знав, що так вийде. Замерз? Або заколисало? Хочеш пихнути? — Він усе ще намагався спокутувати провину.— У мене тут «п'ята» забичкована. Доб'ємо?

— Не можу, Серього. Не зараз.— Пелікан збіг сходами на землю і махнув Белкіну рукою.— Увечері побачимося.

«Таки образився»,— вирішив Белкін і помилився. Пелікан не був скривджений. Він прийшов у парк, щоб позичити грошей у хлопців з атракціонів — у Гоцика з автодрому, у Рубля з гойдалок-човників, у того ж Белкіна. Просити гроші в борг — неприємна і клопітка справа, без якої Пелікан з радістю обійшовся б, але іншого способу здобути їх зараз він не знав. А тепер знає, тож недарма мерз на колесі.

Ну а Ірка... Поки колесо, так і не відремонтоване Белкіним, хвищаючи і здригаючись, опускало його на землю, Пелікан переконав себе, що ніщо не може пов'язувати її із цим мерзеним лисим суб'єктом. Це ж абсолютно очевидно. А отже, усе якимось з'ясується. Усе буде добре.

Глава четверта. *Пляма комунізму*

1

Льоня Бородавка висадив Ірку біля бурси. Вона легко, не озираючись, перетнула двір училища, піднялася на ганок, зустріла там когось знайомого і зникла за дверима, а Льоня курих, відкинувшись на водійському сидінні, і не поспішав їхати на комбінат.

«Малолітки таки бадьорять,— розмірковував Льюня.— Тупі, як пінопласт, звичайно, але дзигльовані й кумедні. Якихось півгодини погуляв з нею парком, а відчуття — ніби самому знову сімнадцять... Ну добре, не сімнадцять — двадцять сім. У неї й мати така сама, невдовзі тридцять п'ять, а мозок, як у семикласниці».

Він зустрів Ірку вранці біля будинку випадково, привітав з днем народження і сам не помітив, як зачепився — слово за слово... У Льюні ще з комсомольських років збереглася звичка забивати баки співрозмовника анекдотами, жартами, вигаданими і напіввигаданими байками. На комсомольській службі без цього складно: або співай під гітарку, або, якщо слуху немає,— жартуй жартики. Треба ж якось привертати увагу і викликати схвальні усмішки в начальства, виділятися серед сексотів-кар'єристів з комсомольськими значками і чавунними лобами. А дівчата, будь їм хоч тридцять п'ять, хоч сімнадцять, від комсомольського начальства в цьому сенсі мало чим відрізняються — так само мліють під зухвало-відданими поглядами, так само люблять балаканину ні про що, але з підтекстом, з подвійним змістом, хвилюючи і захопливу. Утім, був у Льюні недолік — найбільш довірливі з них наганяли на нього нудьгу і швидко набридали. Теж саме і з комсомолом — після аспірантури він міг залишитися в інституті Легкої промисловості, стати секретарем комітету, а потім обійняти посаду інструктора в райкомі. Але існувати в порожній, мертвій тузі й нудоті чиновницького світу було понад його силу. Льюня відчував, як безповоротно, в нікуди зникають години, просиджені на зборах, на райкомівських нарадах і семінарах. Кажуть, нервові клітини не відновлюються. Маячня! Не відновлюється тільки згаяний час.

Закінчивши аспірантуру, Льюня здивував усіх: пішов на завод — інженером в об'єднання «Хімво-

локно». Секретарі Печерського райкому комсомолу, з одного боку, були раді, що небезпечний конкурент зійшов з дистанції, з іншого ж, підозрювали в несподіваному кар'єрному зигзагу Бородавки прихований підступ. Але підступу не було, йому просто хотілося робити щось варте уваги, не базікати, а робити і бачити результат роботи.

На виробництві Льоню зустріли стримано — нечасто люди з такою біографією приходили сюди добровільно. Зазвичай, кар'єрних комсомольців і комуністів на завод відправляли «на заслання», і вони ніколи потім до пуття не працювали, тільки пиячили, інтригували в парткомі і мріяли повернутися в ті піднебесні сфери, звідки були вигнані несправедливо і незаслужено. Але Бородавка розпрощався з минулим твердо і назавжди, а такі речі відчуються безпомилково.

Пропрацювавши три місяці в цеху поліамідної нитки, він підготував записку, в якій запропонував, як переналадити обладнання, щоб заощадити приблизно п'яту частину сировини — поліетилентерефталату, який у Радянському Союзі ласкаво називали лавсаном. Начальник цеху, замість того щоб зненавидіти занадто розумного і неспокійного новачка, а потім тихо вижити його з виробництва, передав записку директору. Пропозиція здалася корисною, її не стали навіть обговорювати на спільній нараді керівників об'єднання і дали «добро» на проведення експерименту. Але експеримент не вдався. Ні, всі розрахунки Льоня зробив правильно, і «Хімволокно» дійсно стало економити ті самі двадцять відсотків лавсану, заради яких усе і затівалося. Тільки ніхто не звернув уваги на те, що за новою технологією різко скоротилася кількість відходів. Здавалося б, що тут поганого? Але відходи цеху поліамідної нитки були сировиною для іншого цеху, що випускав субстанцію, яка йменувалася «вторинний гранулят».

У результаті суміжники залишилися без сировини, план з виробництва грануляту був зірваний, а замість премій і грамот за економію керівництву об'єднання довелося синіти обличчям під грізне ревіння секретаря промвідділу міськкому партії: «Не порадилися! Не обговорили! Авантюристи й шкідники!», а потім, вибравшись до приймальні, ковтати нітрогліцерин і терпіти співчутливі погляди секретарки. Добре, хоч обійшлося без строгача та інших оргвисновків.

Дивним у цій історії було те, що користь експерименту, запропонованого Льонею Бородавкою, розуміли всі, навіть горласті міськкомівці. Об'єднання заощаджувало, отже, економила й держава. А гранулят... Якщо виробництво не вигідне — його закривають! Можна подумати, в країні не вистачає грануляту!

Але це в ідеалі, в тих правильних схемах, які Льоня вивчав у рідному легпромі. А в соціалістичному плановому господарстві все по-іншому, там працюють інші схеми, і все вирішує не економічна доцільність, зовсім не вона.

Лінію з виробництва поліамідної нитки повернули на колишній режим — дідько з нею, з ефективністю, аби в міськкомі вгамувалися. До речі, Льоню і після цього випадку ніхто не став карати, навпаки — незабаром призначили заступником начальника цеху. Він виявився тямущим фахівцем, які до нього претензії? Усі ж усе розуміли.

Розумів усе і Льоня, тільки радості це знання йому не додало. Не для того він йшов на виробництво, щоб гаяти час так само, як колись гаяв його з комсомольськими діячами. Спершу він навіть хотів звільнитися, повернутися до інституту на викладацьку роботу, але місце давно було зайнято і вакансій не передбачалося.

Колишній науковий керівник, Жорж Михайлович, якому Льоня виклав свою історію, запросив його —

постраждалого — до ресторану, де за яловичою відбивною, під горілочку, повідав, як у точнісінько такій самій ситуації опинився в кінці сорокових майбутній нобелівський лауреат у галузі економіки Ляоня Канторович, якого він знав ще з довоєнних років — разом училися в Ленінграді у Фіхтенгольца. Канторович удосконалив систему розкрою сталевих листів на ленінградському вагонобудівному заводі і заощадив при цьому теж близько двадцяти відсотків сталі. А потім вагонобудівний не виконав норму зі здачі брухту, і, як наслідок, Череповецький металургійний комбінат завалив план з виплавки сортової сталі. Скандал докотився до Політбюро, а справа була ще за життя Сталіна, і Канторовича ледь не віджарили за шкідництво. І систему його, зрозуміло, скасували.

— Ти, Ляоню, я бачу, вирішив, що тобі зламали хребет,— обіймав Бородавку за плечі професор, який уже встиг добряче хильнути.— Ні, шановний, тобі лише злегка наступили на хвіст. З тобою взагалі повелися дуже і дуже делікатно. Такі речі треба цінувати. Тож відіспись, відпочинь — і нумо працювати. Усе буде добре.

— Але, Жорже Михайловичу, так не може тривати вічно.

— Ти про що, Ляоню? А-а, в глобальному масштабі? Ну, любий мій... Може — не може... Майже сімдесят років якось тягнемо. Але ж було гірше, набагато гірше. Зараз, якщо порівнювати,— золоті часи. Тож якось ще поживемо.

Жорж Михайлович обіцяв дати знати, якщо виникне вакансія в інституті, і Бородавка повернувся на завод.

Ще коли він починав готувати експеримент, з'ясувалося, що обладнання в цеху налаштоване під стару модифікацію лавсану, хоча постачальники давно вже, півтора року тому, перейшли на нову. Тоді Ляоня не став повідомляти про це начальство, не було слушної

нагоди, а тепер від його пропозицій не те щоб сахалися, а просили почекати трохи, поки все затихне. Тим часом з нової сировини можна було робити міцнішу поліамідну нитку, а головне — тоншу. Цех легко міг збільшити випуск відсотка на три-чотири. І крім Льоні ніхто цього знати не бажав. Якби він сам переналаштував лінію і почав вивозити невраховану продукцію, ніхто б узагалі нічого не помітив. «Тільки що потім з нею робити, з цією поліамідною ниткою? Не на базарі ж нею торгувати?..» — розмірковував Льоня, розглядаючи у вікно сусідні корпуси Дарницького шовкового комбінату.

На розробку першої схеми в нього пішло майже півроку. Пізніше він зрозумів, якою вона була громіздкою і неохайною, і вже запущену на повну, коли та вже приносила живі гроші, шліфував її ще кілька років, прибираючи непотрібні ланки, усуваючи все зайве. Менше людей — менше витрат. І менше ризику. Але навіть у найсирішому варіанті його схема вирішувала головну проблему — збут. Поліамідна нитка була тільки сировиною — прогнавши її крізь цех шовкового комбінату, а потім крізь майстерні будинків побуту, він отримував на виході гостродефіцитну продукцію: тканини й одяг, які в тих же самих Будинках побуту знаходили покупця. Самого Льоні у схемі не було — жодного підпису, жодного узгодження. Він добре платив людям на ключових місцях, його власний начальник цеху отримував додаткову тисячу карбованців щомісяця. Звичайно, гроші вирішували багато, і тим дивнішим виявилось відкриття, яке Льоня зробив наприкінці першого року роботи: навіть у його схемі багато працювали не тільки заради грошей. Абсурдність застійного ділового життя гнітила всіх, і набагато глибше, ніж люди готові були це визнати. Одні встигли звикнути і зжитися з нею, як з поганою погодою, інші, хоч і не могли звикнути, змушували себе не дратуватися і ні на що не реагувати.

Ставши ланкою в схемі Бородавки, вони раптом занурювалися в середовище розумних і зрозумілих рішень, а гроші, які Ляоня старанно розвозив раз на тиждень, слугували вагомим підтвердженням того, що їхня праця і знання коштують більше, і що можна по-людськи працювати навіть тут.

2

— Ляоню, я ж просив попереджати, якщо запізнюєшся,— начальник цеху зустрів Бородавку незадоволеним бурчанням.

— Сан Степаничу, я закохався! — картинно скинув руки Ляоня.

— Отже, попереджай, коли закохуєшся.

— А якщо це спалах неприборканої любові до батьківщини? — Бородавка підсів до столу начальника. Той був не в гуморі й не намагався це приховати.

— Любов до батьківщини, Ляоню, ще нікому не заважала приходити на роботу вчасно.

— Щось ти, Степаничу, суворий якийсь сьогодні. Невже начальство вже встигло відзначити тебе своєю прихильною увагою?

— І тебе теж. Нас обох. Уранці головний інженер надіслав нам студента.

— Я не замовляв студента. А ти?

— Ніхто не замовляв. Ти можеш мене вислухати на решті?

— Я слухаю уважно, але ти ж нічого не кажеш. Тільки буркотиш і сердишся. Так у чому справа? Сподіваюся, це не курсант вищої школи міліції?

— Наше рідне об'єднання підписало договір з Інститутом кібернетики. Тепер вони тут усе рахуватимуть та оптимізуватимуть. Ти в курсі?

— Уперше чую. Напевно, ідея головного інженера.

— Уже не важливо чия. Важливо, що людина сидить ось тут, за стінкою, у кімнаті відпочинку персоналу. Їй потрібні цифри, *точні* цифри, розумієш? Другу годину сидить і чекає.

— Ну, тоді людині пощастило — вона дочекалася. Зараз піду, поговорю. Це все?

— Поки так.

— Так у нас же все відмінно. Пий каву, Степаничу, не хвилюйся.

З

Ніяких цифр Льоня надавати не збирався, тим паче якомусь там студенту — ще чого! Але поговорити з ним слід. Аби зрозуміти, що відбувається і як поводитися надалі. І зі студентом, і взагалі. А то ж як буває: тобі здається, що з урвища скотилася грудка сухої глини, а це почався зсув.

«Треба бути уважнішим, у жодному разі не можна розслаблятися»,— сказав собі Льоня і штовхнув двері сусідньої кімнати. Студент був на місці. Хлопчисько як хлопчисько, більше схожий на боксера або спортсмена-багатоборця, ніж на математика. Математика-кібернетика.

— Вітаю,— діловито привітався Льоня. Він вирішив бути винятково ввічливим. Увічливим і стислим.— Мені доручили зустрітися з вами і відповісти на запитання. Завдання дуже важливе, усі це розуміють. Мое прізвище Бородавка. Що вас цікавить у роботі нашого цеху?

— А-а... Добридень...— підкоряючись напору Льоні, студент скочив на ноги, перекинув табуретку і впустив на підлогу теку, що лежала в нього на колінах.

Льоня залишився задоволений початком розмови.

— Що це у вас? Питання? — запитав він, дивлячись, як студент збирає папери.— Давайте сюди, мені простіше буде відповідати.

— Ні-ні, це я для себе підготував... Робочі записи.

— Давайте-давайте,— вимогливо простягнув руку Льоня.— На все я відразу не відповім, але зрозумію проблему в цілому. Може, ви б спочатку представилися? Як вас звати?

— Мене? Іван. Іван Багіла.

— Дуже добре... Дуже добре...— Не відриваючи погляду від папірця з питаннями, Льоня неухважно потиснув хлопцеві руку.— Я все зрозумів, Іване. Вас направили не зовсім за адресою.

— Але... Головний інженер...

— Так, я знаю, знаю. У головного вас направили до нас. Але ми тут усі вузьколюбні практики, розумієте? План даємо — і тільки. Стежимо за чистотою і протипожежним станом цеху. Дотримуємося норм технічної безпеки. А цифри, які вам потрібні, можна отримати — загинайте пальці, але краще записуйте: в плановому відділі — раз, у відділі збуту — два і в архіві — три. Щоб не відволікати зайнятих, а тому нервових людей, раджу вам одразу попрямувати в архів. Там працюють досвідчені фахівці. Хочете, покажу, як пройти?

— Так, красно дякую,— зрадів Багіла. Сам він нізащо б не подумав про архів, але ж це простіше просто. Яка різниця, отримає він цифри минулого року або п'ятирічної давнини? Та жодної...

— Тоді вперед! — Бородавка стрімко попрямував до виходу, і Багіла, на ходу запихаючи в теку свої аркушки, поспішив за ним.

— Чи надовго до нас? — запитав Льоня, вже спускаючись сходами.— На місяць? На два?

— Ні, що ви,— засміявся Багіла.— Усього на два тижні. Я на стажуванні. А потім — сесія.

— Ну, за два тижні не так уже й легко все встигнути,— зі співчуттям подивився на нього Льоня, вирішивши перейти на «ти», і подумав, що студент не тільки нічого не встигне, але і не зрозуміє ні біса. Навіть не розбереться, що саме слід зрозуміти.

— Мені здалося,— чесно зізнався Багіла,— що в інституті ці цифри нікому особливо і не потрібні.

— Гадаю, так і є,— погодився Льоня.— Вони взагалі нікому не потрібні. Але ти їх усе одно принесеш. В архіві тобі допоможуть.

— Так, я зрозумів!

— До речі, Іване, ти вже снідав? — запитав Бородавка, коли вони проходили повз їдальню.— У нас тут майже комунізм — дешево і смачно. У місті так не поснідаєш.

— А комунізм і буває тільки «майже», і то місцями. Плямами,— засміявся Багіла.— Ні, не снідав.

— Тоді пропоную по склянці кефіру із сочниками для розгону, а решта — на твій смак. У нас печуть дивовижні сочники. Заодно розкажеш мені про родимі плями комунізму.

— Плями комунізму — це повний аналог сонячних плям. Вони виникають у результаті збурення силових ліній. Наприклад, лінія Токіо—Лондон напружена до останньої межі. Протиріччя капіталістичної системи розривають нашу планету, а конкретно цю силову лінію шматують японські мілітаристи з одного боку і британські колоніалісти з іншого. На британському боці шахтарі розпочинають безстроковий страйк, на японському — вісімдесят три гірники гинуть у шахті Омута. На британському Ірландська республіканська армія готує замах на Маргарет Тетчер, на японському — Какуей Танака отримує чотири роки в'язниці за хабар у два мільйони доларів. На британському...

— Дякую, я зрозумів,— перебив Багілу Льоня.— Складна міжнародна ситуація. Далі що?

— І на все це накладається протистояння Землі та Марса! Як силова лінія витримує цю грандіозну напругу — не розуміють ані вчені Ліверморської лабораторії, ані астрономи Кримської обсерваторії Академії наук, ані навіть співробітники Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС. Вона просто зобов'язана лопнути! За всіма законами фізики її має буквально розірвати! І вибухне вона так, що Лондон і Токіо сповзуть у море з усією своєю історичною спадщиною і мільйонами мешканців. Їх більше ніщо не буде втримувати! І ось, у цій вибухонебезпечній обстановці, в трикутнику Свердловськ—Астрахань—Мінськ закономірно виникає обурення — пароксизм щастя, викликаний масовим припливом любові до генерального секретаря ЦК КПРС товариша Костянтина Устиновича Черненка. Відбувається це так: спершу окремі комуністи, відірвавшись від токарних верстатів і подивившись у бік Кремля, спалахують в ультрафіолетовому діапазоні. Американські супутники стеження негайно фіксують ці спалахи. Тим часом нові потужні ультрафіолетові джерела починають упливати на силову лінію Токіо—Лондон, знижуючи швидкість обміну енергетичними потоками між мілітаристами й колоніалістами і тим самим послаблюючи її напругу. Успіх завжди привабливий, і ультрафіолетова пожежа стрімко поширюється, поглинаючи все нові міста і селища міського типу. Захоплюючи навіть тих, хто не стояв біля верстата і не дивився в бік Кремля. Щастя резонує в серцях людей. Так виникають плями комунізму.

— В ультрафіолетовому діапазоні? — уточнив Бородавка.

— Зрозуміло. А як інакше?

— Гарзд, гарзд. І чим усе закінчується?

— Чим це може закінчитися? Напруга рано чи пізно спадає — світ урятувати, і це головне. Згодом справжні комуністи згоряють, генсек умирає без їхньої підтримки. І все згасає. До наступної плями.

— А Токіо і Лондон?

— Якщо їх і не знесло в океан, то якийсь час там міцно штормить. Британські шахтарі переривають безстрокове голодування, ідуть маршем на парламент, зносять кордони поліції і приносять до Вестмінстера торбинки з віскарем і закускою. Після тижневої п'ятики навіть королева, вимушена втрутитися в конфлікт, не може відрізнити шахтарів від торі й вігів, тому всіх виганяють із Вестмінстера, залишаючи тільки тих, хто ще здатний упізнати свою королеву в обличчя і назвати її ім'я. Решту поліція відвозить назад у заборони. Нехай голодують безстроково, якщо обіцяли. Британський шахтар відповідає за свої слова. А їхні японські побратими, вибравшись із шахти Омута, просто дують саканістрами і вимагають повернути Північні території. По одній території на руки. Щоб усім вистачило. Щоб принцип соціальної справедливості і шахтарського братерства не був порушений. Але вимагають чомусь не в Радянського Союзу, а в нового британського парламенту.

— Усе зрозумів, дякую,— ввічливо подякував Бородавка.— Про плями комунізму в інших діапазонах розкажеш наступного разу. Мені давно час іти в цех, а то ми не влучимо в ті цифри, які тобі ще належить зібрати й обробити. Ось тобі візитівка: Леонід Бородавка — це я. Якщо будуть питання щодо поліаміду — телефонуй.

— Так де ж таки архів?

— Та поряд. Прямо по коридору, останні двері перед поворотом. І спробуй сирок, він у нас свіжий, щоранку з Очеретів привозять. А я побіг.

— Ага, отже, Очерети ще й сюди свій сирок присобачили,— засміявся Багіла.— Я ж теж з Очеретів.

— Багіла з Очеретів? — раптом згадав Бородавка і здивувався. Він чув це ім'я багато разів від різних людей.

— Багіла з Очеретів — це мій дід. Його всі знають. А я так... Загалом, теж Багіла.

А

— Усе, Степаничу,— начальника цеху Бородавка відшукав у курилці,— студент знешкоджений, відправлений до архіву, і там, сподіваюся, загубиться до кінця стажування.

— Льоню, ти геній. Як я сам не здогадався збути його в архів? Ідеальне рішення.

— Рішення очевидне, нічого особливого. А ось хлопчик непростий виявився. Його прізвище Багіла. Тобі це ні про що не говорить?

— Ні. Навіть не уявляю, про що ти.

— Ти не місцевий, чи що, Степаничу?

— Я з Оболоні, Льоню.

— Зрозуміло. Темні ви там у себе, на Оболоні. А я комсомолец із Комсомольського. Тут про старого Багілу всі чули, але ніхто нічого не знає напевно. Особистість загадкова, але вкрай популярна.

— Ось ти завжди так,— начальник цеху витрусив з пачки чергову цигарку,— сам не знаєш, а від мене вимагаєш. Можу пояснити це лише однією обставиною.

— Якою ж? — зацікавився Бородавка.

— Ти мене підсидіти мрієш. Мітиш на моє місце.

— Звичайно, мрію,— не став сперечатися Бородавка.— Будь-який підлеглий мріє з'їсти свого начальника, щоб заволодіти його старою дружиною, заха-

ращеною суміжно-роздільною двушкою та іржавим «Запорожцем».

— Смієшся?.. Ти, ділку-підпільнику, слуга чисто-гану...

— Хай йому грець, Степаничу,— підхопився Бородавка,— вчасно нагадав. Мені ж сьогодні треба бути в Будинку побуту на Бойченка. Спершу на Бойченка, а потім на Тельмана. Треба гроші забрати і розкидати по ланцюжку, а ввечері я ще на один день народження збираюся встигнути.

— Ось-ось, краще чимось корисним займися,— пробубонів Степанич так, ніби і в їхньому підпільному і незаконному підприємстві, за участь у якому кожному загрожувало десь років по п'ятнадцять тюрми, головним був теж він, а не Льоня.

Глава п'ята. *Багіли з Очеретів*

1

Іван Багіла давно звик до того, що тут, на Комсомольському, почувши його ім'я, майже завжди запитують про діда. А якщо і не питають, то все одно на якісь миті занурюються в себе, намагаючись пригадати, звідки ж його знають.

Для Івана, який виріс поруч із дідом Максимом і міг спостерігати його за усіляких обставин, той залишався постаттю такою ж загадковою і незрозумілою, як і для будь-якого гостя. А гості були в них увесь час, скільки Іван себе пам'ятав. Вони приїжджали, приходили пішки, сиділи на лавці біля будинку, стояли в черзі, намагалися розмовляти з Іваном, пригощали його

якоюсь гидотою — цукерками, горіхами, мармеладом у брудній цукровій пудрі. Вони розпитували Івана про діда — ставили дурнуваті, порожні запитання. Але нічого особливого, такого, чого б не знали про діда Максима будь-хто в Очеретах, Іван розповісти не міг. Та якби й міг, усе одно не став би — з якого ще дива? І те, що він частіше за інших ловив уважний погляд цього невисокого чоловіка зі щіткою жорстких, колись чорних, а тепер сірувато-сивих вусів, у поношеному костюмі та старому картузі, не змінювало абсолютно нічого. Він здогадувався, що дід Максим чогось чекає від нього, але не розумів, чого саме.

У діда було двоє дітей і двоє онуків — Іван і Дарка. Донька Тетяна жила з ним в Очеретах, а син Семен, батько Івана, років п'ятнадцять тому, посварившись із дідом, завербувався на Північ. Відтоді він з'являвся в Очеретах двічі, немов не міг спокійно жити, не довівши сварку із родиною до повного й остаточного розриву, і обидва рази, протримавшись у Очеретах менше тижня, їхав назад у селище Ігрім Ханті-Мансійського національного округу. Там він спершу працював бульдозеристом, але все життя борсатися в бруді й солярці не збирався — кілька років по тому заочно закінчив Московський нафтовий інститут і до початку вісімдесятих став помітним цабе у тресті «Тюменгазпром». З'явилася в Семена і нова родина, знати яку дід Максим не бажав.

Щоб зрозуміти причини конфлікту, треба було добре уявляти всі виверти відчайдушної біографії самого діда Максима. А про неї не тільки Іван не знав майже нічого, але і його тітка Тетяна були знайома лише з ретельно відредагрованою версією.

У першій половині двадцятого століття Україна виявилася найнебезпечнішим місцем у Європі. Тут виживали не люті, а гнучкі й обережні. Розвинений

інстинкт самозбереження був важливішим за всі інші разом узяті природні таланти. Чи треба дивуватися, що багато хто потім не наважувалися або просто не хотіли розповідати дітям, як жили з початку Першої і до закінчення Другої світової війни. Ось і про Максима Багілу навіть найближчі йому люди знали небагато.

Його мобілізували петлюрівці взимку дев'ятнадцятого, Максиму тоді щойно виповнилося вісімнадцять. У вересні під Уманню він перейшов до Махна і воював у батьки понад рік — спершу проти Денікіна, потім проти Врангеля. Пізньої осені двадцятого, вже в Криму, коли Врангель був розбитий, частини Четвертої армії червоних оточили загони Махна і зажадали їхнього саморозпуску і роззброєння. Кавалерії Махно тоді вдалося вийти з оточення і навіть вирватися з Криму, але на шляху до Гуляйполя її таки наздогнали, і ось із того, останнього, бою вийшли живими і з'єдналися з основними військами батьки тільки три неповні сотні. Максим Багіла в Гуляйполі не з'явився, і про те, де він провів наступні п'ятнадцять років, невідомо нічого. Від кінця двадцятих в Очеретах його вже не чекали, але в тридцять п'ятому, кульгаючи, він повернувся і тихо прожив у рідному селі майже два роки. Це здавалося дивним і незрозумілим. Утім, у тридцять сьомому дивацтва закінчилися, все стало на свої місця: Багілу заарештували за шпигунство на користь Румунії — нібито ще в двадцятих він пішов до Румунії із залишками махновців, але там покинув батьку, був завербований Сигуранцею і, отримавши завдання, повернувся в Україну. Багілі дали десять років, і — дивно — через десять років, у сорок восьмому, коли майже всім, хто відмотав своє, нерідко додавали терміну і давали повторно вже не по десять, а по двадцять п'ять, він знову повернувся в Очерети. Але повернувся іншою людиною.

У селі це зрозуміли, коли Максима Багілу знову заарештували, а потім негайно, немов обпікшись, відпустили. Які слова тоді були сказані, ким і кому — невідомо, але в Очеретах точно знали, що після цього за порадою до *старого* неодноразово особисто приїжджав міністр внутрішніх справ УРСР товариш Строкач. Причому навідувався сюди міністр як до своєї недовгої опали, що сталася навесні п'ятдесят третього, так і після неї, до самого переводу до Москви. А слідом за ним потягнулося до Багіли в *гості* й інше керівництво.

Івану дід Максим здавався людиною непередбачуваною, а рішення його дивними. Ось заборонив він синові Семену їхати на Північ, тому що сам уже відпрацював там десятку, а двох *забайкальських комсомольців* у родині бути не повинно — одного вистачить. І нічого про те, що там масштаби, перспективи, гроші, нарешті, а Київ — глухе сонне болото, де без дозволу органів навіть ропуха не кумкає, старий Багіла не бажав і чути. Тому що насправді — одного разу він не стримався — причина була в іншому.

— Я забороняю тобі змішувати мою кров казна з ким,— сказав дід Максим синові в його останній приїзд.— Ти українець, у тебе кров козацька. Багіли ще із Сагайдачним Кафу брали і на Москву ходили. І ні з якими якутами я не поріднюсь, хоч ти тут усю дупу на тин натягуй. А якщо жінка твого поганого характеру не винесла і пішла від тебе, так це не означає, що тепер треба на край землі з рідного села тікати.

Наступного дня Семен поїхав назад до Ігріму і в Очеретах більше не з'являвся.

Після цього випадку минуло два роки, Івану Багілі виповнилося сім, і тітка запитала діда, до якої школи віддавати онука, російської чи української? Той твердо звелів записувати до російської.

— Українською він і так базікати не припинить — рідне не забувається, а мову влади треба знати краще, ніж вона сама. Її треба знати досконало, щоб угадувати кожну заковику між рядків. І що ти мене питаєш?! — сердився Максим на доньку.— Російська, українська... Немає різниці, якою мовою йому казки про Леніна розповідатимуть. Ось якби до греко-латинської академії можна було віддати малого, тоді б ще було про що говорити! Леніна ж латиною не перекладено? Або вже переклали?..

Першого вересня Іван дізнався, що російська двісті четверта школа на двісті метрів ближча до його будинку, ніж українська сто вісімдесят третя. І всі вісім років навчання, щоранку, запізнюючись уранці до школи і влітаючи за мить до дзвоника, він радів, що дід зробив правильний вибір!

Була і ще одна розмова в Максима з Іваном, але вже віч-на-віч і без тітки. Восени, в дев'ятому класі, Івана з приятелем пов'язали менти. На Малишка, біля пошти, хтось перекинув тютюновий кіоск і вініс увесь крам, а вони випадково, але дуже недоречно, опинилися поряд. Було це пізно ввечері, і їм пощастило, що третій з їхньої компанії забарився, а потім зміг непомітно втекти від ментів. Уже за годину в Очеретах усі знали, а на ранок дід Максим сам приїхав до мавпятника на Червоноткацьку забирати «бранців». На той час потрібні дзвінки пролунали, команди були віддані, помилки визнані, тому *старому* без зайвих розмов віддали і хлопців, і протокол допиту Івана.

Ось про цей протокол дід і побажав поговорити з ним наступного дня. Він викликав онука до себе в повітку — улітку Максим жив окремо від родини — і посадив за стіл, як садовив усіх своїх *гостей*.

— Тебе що там — били? — запитав він онука.

— Ні.

— Пальці дверима затискали? Теж ні? А навіщо тоді ти все це наговорив? — Дід з огидою кинув на стіл протокол.

Іван мовчав. Правда прозвучала б дуже дивно — він підписав протокол через увічливість. Іван не міг відмовити старшому, коли той просив, бо так його виховала сільська тітка Тетяна. Опер був коректний, не вимагав зізнань, не кричав і не розмахував руками. Він тихо і спокійно ставив питання. Наприклад, такі:

— Коли ви вирішили пограбувати кіоск?

— Ми не вирішували нічого,— відповів Іван.

— Тобто ви не хотіли його грабувати?

— Ні.

— Тоді я запишу це в протокол, ти не проти?

Іван, звичайно, не був проти, і в протоколі з'явилася фраза, що до пограбування кіоску вони заздалегідь не готувалися. Йому не було з чим сперечатися, проти логіки слідчий не грішив. А наполягати на інших формулюваннях Іванові не дозволяло виховання.

Фраза за фразою лягали на папір, слідчий ткав павутину протоколу, як павук-хрестовик свої тенета. Як і павук, він працював уночі, щоб до ранку в липких нитках уже борсалосся двійко дурних комах.

— Малюче, був би ти на рік старший, цей протокол гарантував би тобі шість років загального режиму,— дивувався дід безглуздості онука.— А хлопці з НКВС, бачиш, теж часу не гаяли і різному встигли навчитися — у мої часи вони б спершу тобі пику на м'ясо розкров'янили б і тільки потім запитали, як звуть і скільки років.

Іван подумав, що якби почали з морди, то було б набагато простіше — він нічого не сказав би взагалі.

Дід Максим узяв зі столу протокол і старанно його розірвав.

— Коли говориш з людиною, навчися одночасно робити шість справ. Три пасивних: слухати, спостерігати і захищати від нього свої думки. І три активних: бути переконливим, говорити тільки необхідне і відчувати, що він думає насправді. Мене вчили, що перші дві пари — зорова і словесна — допоміжні, і в діалозі-поєдинку їх використовують, щоб збити з пантелику супротивника, заплутати сліди: кажуть не просто не те, що думають, не тупо брешуть, але розставляють помилкові цілі. Як птах, як зяблик або мухоловка веде мисливця від гнізда, нібито підставляючи себе під загрозу. У кожної людини в голові лежить сміття — купа сміття — і це сміття гниє. Виділяється тепло, тепло гріє людину, і їй здається, що вона мислить. Насправді це просто гниє сміття. Якщо зумієш розворушити її сміттьєву купу, вона забуде про тебе і турбуватиметься про себе — надовго зариеється у свій непотріб. Звичка зажадає поскладати все так, як воно лежало до вашої розмови. Захищати непорушність купи, впізнаваність її контурів — головний сенс життя людини. Купа — символ її особистості. Адже вона особистість, не хто-небудь! Але якщо ти зможеш перетрусити це сміття по-новому, скласти з нього свою купу, то людина почне думати так, як тобі треба. І ніколи не здогадається про це. Ось чому важливо отримати доступ до чужої купи.

— Одні,— продовжував дід,— і їх більшість — зовсім не ховають свої купи, вони самі не знають, що з ними робити. Приходьте, люди добрі, кидайте своє сміття на мою купу. Чим більше накидаєте, тим вона красивішою стане, тим розумнішою я буду здаватися. Вони розмовляють десь підслуханими фразами і вичитаними словами. Це дурні. Інші захищають підходи до своєї купи і приховують шляхи до неї. Вони стежать, щоб сміття там було першокласним, підібраним тіль-

ки ними. Теж дурні. Купа сміття завжди залишається купою сміття.

— Але чому сміття? Можливо, там щось корисне і важливе.

— Гм, корисне... Ну що ти знаєш корисного? Правила дорожнього руху? Так завтра їх поміняють. І без того півсвіту живе за іншими правилами. Що ще ти знаєш? Таблицю множення? Вірші про батьківщину? Усе дійсно корисне вже закладено у тебе в генах. І в інстинктах. А решта — сміття, сміття, лише сміття... Вигадки, плітки, пропаганда. Зрозумів?

— Зрозумів...

— Ну й гаразд.— Дід Максим простягнув онукові яблуко, соковитий, тільки-но достиглий «сніжний кальвіль».— Іди. І не стирчи ночами у своєму гнилому парку. Як було там болото, так болото і залишилося. Смердить на всі Очерети.

—...І часто крадькома я утікав в прекрасний сум занедбаного саду...— Іван узяв яблуко.

— Сум занедбаних садів нікуди не дівається, він на тебе терпляче чекає, малюче...

А далі дід заговорив про речі ще більш дивні й незвичайні. Про те, що причаїлося у вічних сутінках старих садів, куди забрідають шукачі таємниць і скарбів, ступаючи по чіїхось безіменних кістках. Про їхніх загадкових мешканців — двоголових амфісбен, василісків з подертими на лахміття червоними гребенями, борсуків, що набивають шлунок жирною землею, чотирирогих катоблепасів, чий погляд смертельний, і білих птахів каладріусів, що пророкують швидку смерть. Кожен, хто потрапляє до їхніх володінь, стає здобиччю справжніх господарів саду, що б не було написано на табличці біля головного входу, чиє б ім'я не було висічено на ній. Людовик XIV розбивав сади для коханок, німці — для романтичних фантазій, голландці — для

порядку, цар Петро — наслідуючи голландців, британці привнесли у свої сади дух модного лібералізму. Добре, якщо в саду, де є водойма, оселиться пелікан, благородний птах, здатний жертвувати собою заради свого потомства, але це рідкісна удача. Зате всюди, у кожному саду, живуть гадюки, отруйні єхидни й одуди, що будують затишні гнізда з людського лайна...

— Хто був першим садівником, малюче? — закінчив дід.— Господь. Але навіть у його саду жив змій. І, гадаю, він був там не самотній.

Наступного дня Іван узяв у бібліотеці «Ловців привидів», просторікувату атеїстичну працю якогось Н. Пітонцева. Автор старанно розвіював усі види релігійного дурману, але цілих тридцять сторінок цієї монументальної монографії були присвячені середньовічним бестиаріям, і тепер кожному парковому хлопаці Багіла міг підібрати відповідне страховисько.

Лише кілька тижнів по тому він раптом зрозумів, що монолог про сади був лише демонстрацією, практично другою частиною уроку. Дід з легкістю перевернувши його сміття.

2

Архів, звісно, був зачинений. Звичайна справа: якщо приходиш до хімчистки у середу, то виявляється, що вона працює по вівторках і четвергах, а якщо з'являєшся у вівторок, то виявляється, що робочі дні — середа і п'ятниця. У понеділок державні установи краще взагалі обминати десятою дорогою. У цей день службовці готові зробити все, щоб їхній важкий день став твоїм. Ось і архів виявився учасником цієї змови бюрократів. Із розкладу на дверях випливало,

що на Йвана чекають завтра з десятої до дванадцятої. А сьогодні йому тут робити нема чого.

Він пройшов крізь невеликий сквер, розбитий перед старим корпусом «Хімволокна», озирнувся і вирішив попрямувати до Очеретів пішки. Погода все ще була сонячною, хоча перші хмари вже стояли над ДВРЗ і Харківським масивом. Багіла розраховував, що на дорогу в нього піде хвилин сорок. Щонайбільше — година. Але помилився.

Пройшовши метрів двісті, він помітив попереду Льоню Бородавку. Льоня рухався кумедною ходою маленької і надто тлустої людини, викидаючи ноги далеко вперед і розмахуючи руками майже за спиною.

Іван зменшив темп і пішов за Льонею. Так вони йшли досить довго, поки Бородавка не повернув до невеликої платної автостоянки. Там він знайшов вишневу «шістку», нашвидку протер лобове скло і вже зібрався їхати, але раптом завмер, спираючись на відчинені дверцята автівки.

Спостерігаючи за ним, Багіла намагався зрозуміти, чому його новий знайомець, такий непристосований до піших переходів, не залишає свою автівку на стоянці «Хімволокна». І навряд чи прогулянку промзоною він зробив виключно заради підтримки фізичної форми.

Тим часом Бородавка все ще стояв біля заведеної автівки. Простеживши за його поглядом, Багіла виявив на протилежному боці вулиці, в тіні кволик кущів бузку, кінокефала і Прекрасну Пантеру. Спершу він не зрозумів, що вони роблять тут, між ДШК і «Хімволокном» — у далеко не найкращому місці для романтичних побачень, але одразу ж зрозумів, що Ірка, вона ж Прекрасна Пантера з його бестіарію, вчиться в тутешній бурсі — швейному училищі, а кінокефал — Толик Кермо, мабуть, заїхав по неї, щоб відвезти додому. Або ще кудись. Якщо Толик Кермо тут, десь за кущами повинен стояти і його «Чезет».

У профіль Толик здорово нагадував тер'єра — голова руда, прямокутна, щелепа випирає, міцна. Особливої краси в ньому не було, і характером він зовсім не був схожий на дружелюбного тер'єра. На думку Багіли, Толик був підступний і підлий. Але рік тому він виграв кубок України з мотокросу, став зіркою, і за те, щоб увечері красиво підкотити до танцмайданчику на «Чезеті» з Кермом за кермом, паркові дівчата ладні були дозволити йому чимало.

Та й зараз справи в нього йшли непогано. Він щось шепотів Ірці на вухо, міцно обхопивши її, притулившись іззаду і вклавши їй на плече свою руду собачу морду. Його руки в темно-коричневих рукавичках вільготно розташувалися на грудях і талії Ірки, як було видно здалеку, і, схоже, це видовище зовсім не подобалося громадянину Бородавці. Коротко вилаявшись, Льоня сів в автівку і, з силою грюкнувши дверима, став вирулювати до воріт стоянки.

Чи то почувши грюкіт дверцят вишневої «шістки», чи то закінчивши обговорювати непрості відносини, котрі пов'язували обох, Ірка смикнула плечем. Толик Кермо відразу відпустив її, вивів із-за кущів червоний «Чезет», і через півхвилини вони вихором помчали в бік Комсомольського.

Залишившись на самоті, Багіла вкотре подумав, що Пеліканові з Іркою не пощастило. Утім, і сам він, і всі їхні друзі попереджали Пелікана, що так воно і буде, і ці передбачення цілком збувалися, навіть занадто. Але для Пелікана всі ці слова були нічого не варті.

Але ж є на Комсомольському дівчата, ладні знов і знов траплятися на шляху Пелікана, коли він іде в парк або купує квас біля «Алмаза». Ось як, питається, вони дізнаються про маршрути Пелікана? Напевно, інстинктивно, як птахи. Щоправда, Пелікан їх не помічає. Зате помічає Багіла.

Пелікан і Багіла були знайомі з першого класу, а дружба їхня почалася з пошуків партизанської землянки.

Кожен школяр Комсомольського масиву в ті часи знав, що за болотом, у лісі, у найвіддаленішій його частині, куди алеї парку дістануться ще нескоро, з часів війни залишилася партизанська землянка. Ті, хто там побував, стверджували, що в землянці на стіні висить карта підземних ходів, а під картою, на ящику з гранатами, сидить скелет німця в повній формі і рогатій касці. Руки німця скуті ланцюгом. Пеліканові повідали про це знайомі третьокласники і пообіцяли взяти його з собою, коли наступного разу вирушать за гранатами. Але час минав, а експедиція все відкладалася. Потім задощило, почалася зима, випав сніг, а навесні стало не до того.

Наступної осені Пелікан зустрів колишніх третьокласників і запитав, коли вони все ж таки покажуть землянку, але ті відповідали, що побували там зовсім недавно, і гранати вже забрали, тож сенсу плентатися туди більше немає. А якщо Пелікану несила, нехай вирушає сам, не така вже це і небезпечна справа. Пелікан, може, і пішов би, але він не знав напевно, де шукати землянку, та й узагалі тоді нічого не знав ані про парк «Перемога», ані про ліс, ані про болото. Крім, хіба що, одного: болото досі небезпечне, і щороку там гинуть люди: ось, наприклад, нещодавно одна дівчина зі сто вісімдесят третьої пішла після уроків не додому, а в парк, і зникла. А потім її портфель знайшли біля болота.

Учителі лякали їх навмисно і витончено, напевно навіть обмінювалися досвідом — як сильніше наля-

кати учнів, щоб ті трималися якнайдалі від парку. Пелікан, зрозуміло, побоювався, як і всі, але з землянкою слід щось вирішити раз і назавжди. Він викликав для розмови Багілу — єдиного очеретянця в їхньому класі — і запитав, чи бував той у землянці. Багіла теж дещо про неї чув, але не бачив жодного разу. Усю зиму Пелікан і Багіла готували експедицію, прикидаючи, як вчинити зі скелетом німця і картою підземних ходів. Зрештою було вирішено, що карту вони візьмуть із собою, а потім першими обстежать усі ходи. Було навіть трохи дивно, що ніхто досі цього не зробив. Що стосується дохлого німця, то він їх не надто цікавив.

Експедиція мала відбутися навесні, але в квітні Пелікан захворів, і весь травень його забирала зі школи бабуся. Тому довелося ще раз змінити плани і перенести терміни. Тепер уже на осінь.

Нарешті в середині вересня була оголошена тижнева готовність. Пелікан відповідав за ліхтарик і мотузку, Багіла обіцяв принести мішок і ніж; дві двометрові жердини були заховані в траві неподалік від центральної алеї. У суботу вони зустрілися біля входу в парк навпроти Дарницького бульвару. Замість підручників у Пелікана в ранці лежали гумові чоботи. Багіла прийшов без портфеля, але з рюкзаком.

Маршрут був придуманий і накреслений давно, однак, звернувши з головної алеї, вони одразу ж з'ясували, що слідувати йому неможливо: то доводилося обходити непролазні чагарники, то лінія пошуку взагалі опинялася за межами парку. Тоді рушили навмання, розуміючи, що навряд чи щось знайдуть, хіба що випадково, але і не бажаючи здаватися, ледь розпочавши пошуки.

Коли дісталися болота, навколо стало зовсім тоскно: прохідні ділянки були виходжені і затоптані, і ні-

якої землянки там, звичайно, не було, а на непрохідних і заболочених її просто не могло бути. Хто стане рити землянку у воді? Почався дрібний дощ, хотілося їсти і час було розходитися по домівках. Але кинути все ось так, без результату, здатися, визнати, що експедиція провалилася, вони теж не могли.

— Я все зрозумів,— сказав Пелікан, коли вони вишли до невеликого березового гайка.— Просто землянку засипали. Треба шукати засипану землянку. Ти нічого схожого не бачив?

— Звичайно, бачив,— зрадів Багіла.— Було одне таке місце, я навіть подумав, що схоже на засипану землянку.

— Треба повернутися і подивитися, що там.— Пелікан рішуче розвернувся і попрямував у бік болота.

— Гадаєш? — невпевнено запитав Багіла. Йому вже не хотілося повертатися.— Ну гаразд.

Тут Пелікан необережно ступив на вмить розмоклу під дощем стежку, послизнувся і гепнувся в бруд.

— Слухай,— запропонував Багіла, дивлячись на мокрого і брудного Пелікана,— давай ми її роздивимось, коли дощу не буде. Адже ми, власне, її вже знайшли, знаємо, де вона. А зараз краще підемо до мене. Тут недалеко...

Так Пелікан уперше потрапив в Очерети і познайомився з дідом Максимом. Старий з'явився, коли, відмиті і переодягнені в сухе, хлопчики вже сиділи за обіднім столом. Приятель онука був представлений дідові за всіма правилами.

— Пелікан — старе шляхетне прізвище,— пригадав Максим Багіла.— Так ти поляк?

— Ні,— здивувався Пелікан.— Я не поляк,— він звик, що на його «пташине» прізвище постійно звертають увагу. Йому це навіть подобалося. Тільки по-

ляком його ще ніхто не називав.— Я російський Пелікан.

— Гаразд,— дід Максим сперечатися не став, але посміхнувся широко й весело.— Ніколи не бачив російських пеліканів. Ти перший¹.

4

Багіла повертався в Очерети найкоротшим шляхом. Пройшовши половину вулиці Малишка, відразу за хлібо-молочним магазином він звернув і далі рушив дворами навпростець — щоб вийти на вулицю Юності вже за двісті четвертою школою. Напевно, і в дитячі спогади він занурився через те, що наблизився до рідної школи на небезпечно близьку відстань. Чи то вона наганяла на нього ностальгічний туман, чи то десь неподалік вештався сам Пелікан. У Багіли нерідко так бувало: варто було подумати про Пелікана, і він одразу ж звідкись з'являвся.

¹ Максим Багіла не став сперечатися з юним Пеліканом і вчинив правильно. Дійсно, Пелікани — старовинне і широко відоме польське прізвище, їхній герб можна відшукати у будь-якому гербовнику. Але крім польських, відомі Пелікани родом з Балкан, з Угорщини, Словаччини, інших країн Східної Європи, а також нащадки шотландських і нормандських родів.— Тут і далі прим. автора.

Глава шоста. *Повістка до військкомату*

1

Комсомольський масив — заповідні котячі місця. Коти і люди обживали його одночасно. Обережно оминаючи котловани майбутніх будинків, коти прокладали мисливські стежки, щедро мітили кути новобудов, перші саджанці кленів і каштанів, дримали на пологих гілках старих сосен, що збереглися подекуди у дворах. А коли слідом за деревами вирости ще й чагарники, усі ці спіреї Тунберга, сніжногідники і гордовини, коли бузок піднявся на два людських зрости, перетворивши двори на розкішні мисливські угіддя, коли нарешті в палісадниках зацвіли абрикоси та вишні, коти заволоділи цими землями остаточно і вирішили не ділити їх ні з ким.

У дворах собаки котам не конкуренти і не суперники. Собака живе або з людиною, або з іншими собаками — зграєю. Самотній собака, навіть якщо його люблять діти всього будинку, усе одно довго не протримається — піде до своїх. А собачим зграям у місті не місце, їх або відловлюють, або витісняють у ліс. І якщо травневого ранку перетнути весь Комсомольський масив — від трамвайної зупинки «Вулиця Юності» до станції метро «Дарниця», причому йти не тротуарами основних магістралей, а дворами, повз під'їзди, старі смітники, дитячі садки і голуб'ятні, підраховуючи при цьому зустрічних котів і собак, то навряд чи за час шляху вам вдасться помітити понад дюжину собак. Зате котів зустрінеться не менш як три десятки.

Більшість міських собак нервові і напружені: одних тримає в напрузі близькість непередбачуваного господаря, інших турбують проблеми виживання в сучасному мегаполісі. Рідко зустрінеться пес, що безтурботно спить на сонці, відкинувши хвіст і висунувши язика. Коти ж, якщо не зайняті полюванням і не домагаються уваги прекрасної дами,— спокійно медитують на підвіконнях перших поверхів або на лавках біля під'їздів. Вони дивляться на нас ліниво і зверхньо, бо цей світ належить їм.

Нарахувавши вісімнадцять котів на шляху від парку до вулиці Малишка, Пелікан підійшов до будинку букініста Малевича. Дев'ятнадцятий кіт потрапив йому на очі вже біля входу в під'їзд. Двадцятий — пухнастий сибірський велетень Ячмінь — чекав на нього в квартирі букініста.

— Сьогодні Ячмінь пошматував вітчизняну цензуру,— зустрів Пелікана Віталій Петрович Малевич.— Я завжди підозрював у ньому прихованого ліберала.

— Вибачте, Віталію Петровичу,— не вірю. Привиди, примари і вітчизняну цензуру пошматувати неможливо. Попри всю мою пошану до талантів Ячменя. Кожному піонеру відомо, що їх у природі не існує, а цензури в нашій країні — особливо.

— Хіба я сказав, що він знищив неіснуючу радянську цензуру, Пелікане? Від його пазурів постраждав збірник цензурних укладень: три статuti, циркуляри, постанови. З петровських часів до царювання Олександра II Визволителя.

— Не лібералом він себе показав, Віталію, а звичайним невихованим котом і стихійним анархістом,— долинуло з вітальні.— Саме ліберали якраз і намагалися впорядкувати люту російську цензуру. Підпорядкувати її хоч якимось правилам. Якщо вже без неї ніяк. Ці прекрасні люди вірили, що в Росії це можливо.

У вітальні на журнальному столику вже стояла почата пляшка «Сльнчева Бряга» і два келихи.

— Жорику, вони помилялися. Росія не в змозі жити за правилами. Ані за своїми, ані за чийми б то не було. Ніколи не жила і зараз не збирається. Ми тільки те й робимо, що порушуємо їх. Уся країна, кожен з нас.— Пелікан потиснув руку високому брюнету зі шляхетним обличчям, порізаним глибокими вертикальними зморшками. Дивлячись на нього, можна було припустити, що Жорик провів роки в експедиціях у Заполяр'ї або в Сибіру, що життя його було сповнене небезпек і поневірянь. Насправді він просто багатий і регулярно пиячив. Утім, небезпек у його житті теж вистачало — він заробляв торгівлею самвидавом і книгами зарубіжних видавництв.— Узяти хоча б нас із вами. Саме зараз я повинен скласти залік з матфізики у двісті восьмій аудиторії фізфаку, Віталій Петрович — стояти біля кульмана в майстерні на третьому поверсі Київпроекту, а ти, Жорику... навіть не можу сказати, чим саме ти повинен займатися. Коли ми бачилися востаннє, ти значився інженером в автопарку і, до речі, обіцяв дістати мені «Острів Крим».

— Якби, Пелікане, я займався тим, чим повинен, то ти не нагадував би зараз про Аксьонова. Просто зайшов би до мене в магазин — у мене був би невеликий книжковий за Пасажем, на вулиці Заньковецької,— і вибрав будь-яке видання «Острова».

— Пропонуєш дочекатися тих часів, коли станеш власником магазину?

— Ні, тільки тих, коли прийде наступна партія книг зі Штатів. Тому що постачання, на яке я розраховував і в якому був твій Аксьонов, місяць тому затримали в Шереметьєво. Адже тут, Пелікане, момент делікатний — так, я порушую їхні правила, але самі ці правила абсурдні і безглузді. У більшості країн світу моє бажання прода-

вати книги нікого б не здивувало — відкривай магазин, торгуй, сплачуй податки, та й годі. Але тільки не в нас. У нас я асоціальний тип і ходжу під статтею, хоча, за конституцією, і в тебе, і в мене, і в будь-кого є право користуватися досягненнями культури. Я вже не кажу про свободу слова, про неї я вважаю за краще вільно мовчати.

— Ходімо на кухню, Пелікане, зваримо каву.— Малевич прихопив Пелікана із собою.— А тепер розповідай, чому ти тут, а не на заліку.

— Хочу запропонувати вам одну книгу, Віталію Петровичу. Мені конче гроші потрібні. Сто сорок карбованців.

— Ого! Якраз половина моєї зарплатні. Ні, так швидко не вийде, Пелікане. Наприкінці тижня, та й то... А що за книга?

— «Сади і парки» Курбатова. Санкт-Петербург, тисяча дев'ятсот шістнадцятий.

— Ага, Курбатов. За сто сорок, та ще й терміново... Навіть не знаю, що сказати.

— Сьогодні потрібні, Віталію Петровичу. О шостій годині.

— Майже неможливо. Вона і не коштує стільки. Тобто коштує, але для мого покупця. А в тебе я можу її тільки за сотню, не дорожче. Та й то якщо в ідеальному стані.

— Ось тому я і прийшов саме до вас. Ніхто інший не зможе її продати за справжню ціну.

— Книга хоч з тобою?

— Зараз принесу. Тут за два кроки, ви ж знаєте.

— Принось, треба глянути. До мене сьогодні має заїхати одна людина. «Сади і парки» саме зараз можуть її зацікавити.

— Тож я хутко?

— Та не поспішай ти так. Ідемо, кави вип'ємо.

Пелікан і Малевич познайомилися два роки тому в букіністичному відділі письменницького магазину «Сяйво». Вони одночасно помітили на найвищій полиці темно-коричневий корінець кишенькового географічного атласу Маркса, виданого на початку століття, і миттєво в нього вчепилися. Книга була казкової краси — з гербами європейських держав, із зображенням монет усіх країн світу, включаючи екзотичні еритрейські ліри і туніські франки, з дивовижною статистикою. Хто зараз знає, що торговий флот Британії в ті роки був як французький, німецький та російський разом узяті? А Маркс про це знав.

Атлас коштував усього десятку, і Пелікан не міг випустити його з рук, як дитина не може розлучитися з яскравою іграшкою. А у Малевича два таких самих, тільки виданих кількома роками раніше, уже стояли вдома в шафі, чекали на покупця. Звичайно, він з легкістю міг попросити Жанну, якій рік тому допоміг улаштуватися продавчиною у «Сяйво», продати атлас йому, але не став і поступився книгою нахабному десятикласникові. На цьому він виграв двічі, отримавши хоч і не дуже заможного, але постійного покупця, а головне, у нього з'явився новий друг. Малевич увів Пелікана до вузького кола своїх знайомих, назвати який вузьким можна було лише тому, що існував ще й широкій, чії межі не взявся б окреслити і сам Віталій Петрович.

Бовтаючись зранку на колесі огляду і роздивляючись з його висоти алеї парку, Пелікан раптом згадав про Курбатова. Потім подумав про «Сади і парки» й одразу ж зрозумів, що коли Малевич погодиться, то він зуміє дістати гроші на подарунок для Ірки. Ну,

а якщо не зможе Малевич, то тоді взагалі сподіватися нема на що.

Півгодини Пеліканові мало б вистачити, аби збігти додому і повернутися з книгою. Жив він неподалік, у старій панельній п'ятиповерхівці, одній із тих, з яких колись починався Комсомольський масив. З його верхнього, п'ятого поверху, з-під навісу, с'як-так залитого бітумом плаского даху, що постійно протікав, спочатку було непогано видно дзвіниці Лаври та Софії — весь київський Правий берег. А одного разу Пелікан розгледів з балкона величезну літаючу тарілку, що приземлилася на споруджуваний Будинок торгівлі. Він спостерігав за нею кілька днів, і весь цей час тарілка стирчала на даху, нікуди не відлітала, а ночами її навіть підсвічували. Напевно, вивчали. Тоді Пелікан вирішив, що обов'язково має побачити її зблизька.

Удвох з Багілою вони вирушили до Будинку торгівлі — проінспектувати інопланетян. Тоді вони вчилися чи то в третьому, чи то в четвертому класі, і подорож на Львівську площу вразила їх, мабуть, сильніше, ніж будівництво нової висотки. Це ж таки Правий берег — не Лівий, що там не кажи. Тим більше що ніякої тарілки не виявилось — замість тарілки була біла куля метеорадара, що виднілася нагорі між стрілами двох підйомних кранів, саме її Пелікан і бачив. Поблизу нітрохи не схоже на тарілку.

Ну а потім якось швидко, мало не за рік, простір перед його будинком забудували, і з вікон Пелікана тепер було видно лише стіни і вікна шістнадцятиповерхових гуртожитків. Ніякого тобі Правого берега — ні Софії, ні Лаври, тільки Будинок торгівлі якийсь час ще мажачив удалечині. А потім новобудови заступили і його.

Усі ці зміни так розлютили Пелікана, що він навіть хлюпнув жовчі у шкільний твір на цілком безневинну тему «Краєвид з мого вікна». За твір він отримав трій-

ку з двома мінусами, що мало не продерла наскрізь зошита. До оцінки додавалося роздратоване резюме: «Дивитися потрібно вище! І ширше!»

З

Минувши ненависні гуртожитки педінституту, він підійшов до свого будинку і біля входу в під'їзд звично перевірів поштову скриньку. Газет не було, листів теж, зате була повістка з військкомату. Пеліканові пропонували через п'ятнадцять днів з'явитися для проходження медогляду на вулицю Лебедева. Цього разу про нього не забули.

Його повинні були загребти ще минулої осені, після першого курсу. Але чомусь не загребли. Може, його справа потрапила не до того стосу, не в ту шухляду, лягла не на той стіл, не до тієї дівчини-прапорщика. Невідомо, що там сталося, але літо минуло, закінчувалася осінь, однокурсники Пелікана один за одним отримували повістки і йшли до армії, а Пелікана до військкомату все не викликали. І не викликали. Затє під кінець зими запросили до військової прокуратури.

— Як здоров'я, як себе почуваете? — не відриваючи погляду від медичної картки Пелікана, поцікавився прокурор.

— Дякую, непогано.

— Як навчання?

— Навчаюся,— відповідав спантеличений Пелікан.

— Якщо у вас усе непогано, то чому ж ви досі не в армії? — прокурор подивився на Пелікана так, немов той негайно повинен був зібрати рюкзак і бігти шикуватися.

— Так ви ж і не кличете. А без запрошення якось не годиться.

— Дійсно, не кличемо. І це дивно. Усіх кличемо, а вас чомусь ні. Як це пояснити?

— Загадка,— знизав плечима Пелікан.

— Може, ви заплатили комусь? Воєнкому, наприклад? — прокурор раптом посміхнувся, широко і подружньому.— Кажіть, не бійтеся — ми покараємо його, а не вас. Або це ваші батьки тицьнули йому хабара, га?

Тут Пелікан подумав, що прокурор, мабуть, копає під воєнкома — навіщо йому якийсь Пелікан? Але як поводитися, коли, бризкаючи слиною і чорнилом, зчепляться юристи і військові, він не знав, тому просто сидів і мовчки дивився прямо в очі прокурору.

— Ну гаразд,— сказав той за хвилину.— Ми розберемося, а вас іще викличемо. Ви ж нікуди виїжджати не збираєтеся?

— До літа я точно в Києві,— кивнув Пелікан.

У результаті його не призвали і навесні. Розбиралися, напевно, з військкомом. Але тепер, у кінці травня, раптом прислали повістку — тож восени замість квантової механіки він вирушить товкти Статут гарнізонної та вартової служби. Отже, усе остаточно прояснилося: попереду сесія, літо, а потім — два роки армії.

А

— Які тут акварелі Остроумової-Лебедевої, а я ж і забув про них! — захоплювався Малевич, неквапливо гортаючи сторінки «Садів і парків». — Ти не пам'ятаєш, Пелікане, вона писала їх спеціально для Курбатова?.. Хоча, ні, навряд чи... Але так чи інакше, вони припали дивно до місця. Що й казати, чудова книга. І вигляд бездоганний — навіть відміток магазинів немає. Ризикну припустити, що ти придбав її не в магазині, а позичив зі старої, добре підбраної біблі-

отеки, де вона і пробула щонайменше сімдесят років. Утім, це не має значення.— Малевич легко погладив світло-бежеве парчеве плетіння й відклав важкий фоліант.— Просити за неї сто сорок — це, звичайно, безмежне нахабство, але і не просити начебто немає причин. Принаймні, я їх не бачу.

Малевич не помилився, «Сади і парки» були бабусиним спадком. Правда, від її легендарної бібліотеки, яка займала колись цілий зал у старій квартирі на розі Володимирської та Великої Житомирської, залишилися лічені томи. Батькам Пелікана дісталось тільки шість. Тепер виходить, п'ять.

— Усе залежить від покупця,— продовжував Малевич,— хтось за неї і десятку пошкодує, а наш може і півтори сотні заплатити. Тут уже як поталанить. Ти, Пелікане, іди, напевно, погуляй годину-півтори, а потім зателефонуй мені, гаразд? Не будемо хвилювати клієнта.

— Гроші не люблять сторонніх поглядів,— з розумінням кивнув Пелікан.

— Ти молодий нахабо! Якщо покупець побачить тут незнайому людину, та ще з такою задиркуватою фізією, то розвернеться, піде і забуде цю адресу. І правильно, між іншим, зробиць. Тож забирайся геть, не гай мого часу і не заважай працювати. У мене сьогодні бібліотечний день, а він буває лише раз на тиждень...

— Просто хотілося подивитися, до кого піде мій Курбатов,— пояснив Пелікан.— Він таки мені рідний. Я з ним обійнявшись виріс. Але гаразд — не можна так не можна.

Від Малевича він вийшов з таким почуттям, ніби день уже закінчився. Він зробив усе що міг, а решта від нього не залежала. До того ж він був упевнений, що букініст продасть «Сади і парки», а отже, гроші будуть, і подарунок для Ірки теж.

Погода, між тим, псувалася. Небо затягло якоюсь сірою гидотою, і про ранкове сонце вже ніщо не нагадувало.

У глибині двору, на невеликій саморобній лавці біля високого зеленого голубника, нагодувавши птахів, відпочивав Лисий Матрос. Він сидів, трохи скося і витягнувши далеко вперед покалічену ліву ногу. Ще в ті часи, коли був він молодий і жив на Подолі, в Києві стався черговий напад боротьби з голубами і голубниками. У двір до Матроса з'явилася комісія, що складалася з кербуда, його заступника і двох робітників. Кербуд сказав, що цей похилений курник давно всім набрид, є постанова виконкому, і буде краще, якщо Матрос сам його зруйнує — *по-доброму*. Але Матрос по-доброму не захотів, піднявся на дах голубника і заявив, що не піде звідти, а якщо його голуби заважають радянській владі, то нехай ламають голубник разом з ним.

На вмовляння час гаяти не стали. Робочі швидко підпиляли опори, на яких стояла дерев'яна конструкція, і та завалилась набік під шалений рев Матроса і голосіння сусідок. Лисий Матрос зламав ліву руку і ногу. Руку лікарі абияк полагодили, а нога зрослася неправильно і відтоді не гнулася.

— Привіт, Матросе! Уже надійшов свіжий голубиний прогноз? Дощ буде? — сів поруч із ним Пелікан.

— Обов'язково,— відгукнувся Матрос.

Колись Пелікан і Багіла нарахували на Комсомольському масиві два десятки голубників. Колишні мешканці лівобережних слобідок, та й кияни, переселенці з Сталинки, Звіринця, Сирця, з комуналок Подолу й Печерська, не бажали розлучатися зі своїми птахами. І замість голуб'ятень, знесених одночасно зі старими будинками і міськими садибами, будували для улюбленців такі ж самі на новому місці.

Голубникам наша влада ніколи не довіряла. Ні до війни, ні після. Поштовий голуб — це зв'язок, а в досвідчених руках він діє ефективніше за портативний радіопередавач — повідомлення можна відправити за сотні кілометрів, навіть за тисячі. Тому й німці під час окупації забороняли киянам тримати голубів, регулярно розстрілюючи порушників наказу.

Відлік спокійного життя українські голубники вели від середини шістдесятих, з того часу, коли Щербицький спершу очолив український уряд, а потім і ЦК республіканської компартії. Про його голубники на Печерську і у Вишгороді ходили легенди, а відставного полковника, який відповідав за голубів першого секретаря, на київському пташиному ринку знали в обличчя. Навряд чи він дійсно був полковником, а й це стало частиною легенди про те, як продавали кращих породистих голубів для Щербицького, як поступалися навіть тими, з якими не хотіли розлучатися, як на додаток до оплати отримували хто машину зерна, хто талон на новий «Запорожець». Спробуй роздобути зерна для птахів, якщо ти не голова колгоспу, а звичайний міський голубник-любитель!

Ну і, звичайно, мало не в кожного були «голуби зі зграї Щербицького» або їхні нащадки.

— Он той, червоний, віденський, з білими плямами на крилах. У нього кров Щербицького,— завжди показував гостям незвично великого птаха Матрос.— Але я більше наші породи люблю — ніжинських, російських барабанщиків — шибеники, бісенята, і ще київських світляків. Он, глянь, який красень — сам чорний, шия біла, голова біла, а над дзьобом темно-сіра мітка.

Пелікан був упевнений, що Лисий Матрос зараз не бачить ні плям, ні відмітин на оперенні своїх голубів і розповідає про них тільки з пам'яті. Повіки його були напівприкриті, немов він дрімав, хвора нога витягну-

та, а обличчя піднято до птахів, що вмостилися на припічку і даху голубника.

— Це не твій приятель іде? — не повертаючись і навіть не розплющуючи очей, раптом запитав він Пелікана. І дійсно: з боку вулиці Малишка, з-за рогу дитячого садка, просто до них прямував Багіла.

«Так хто з нас ні біса не бачить?» — замислився Пелікан.

Слідом за Багілою у двір повільно вїхала чорна «Волга» і зупинилася біля під'їзду Малевича.

— До кого б це? — вголос подумав Пелікан, уже здогадуючись, що прибув його покупець.

— До Петровича,— підтверджуючи його здогад, упевнено промовив Лисий Матрос.— Не перший раз його тут бачу.

— Пелікане! — засміявся Багіла, підходячи до голубника.— Я знав, що ти десь тут. Твої сліди і таємні мітки — по всьому масиву.

— Навіть не мрій сховатися, якщо твого друга звуть Багіла,— неголосно сказав Пелікан, уважно роздивляючись міцного, коротко стриженого блондина у світлому костюмі, енергійно крокуючого від «Волги» до під'їзду Малевича.

— Багіла у нас у родині не я, сам знаєш.

— Та всі у вас у родині — Багіли. Що твій дід, що ти, що Дарка.

— Ось Дарка — мабуть,— погодився Багіла.— Старий останні місяці її при собі тримає, цілими днями не відпускає. А сам уже ледве ходить. І гостей більше не приймає.

— Облиш,— легко відмахнувся Пелікан.— Він ще всіх нас переживе. Скільки *старому*? Вісімдесят?

— Вісімдесят три...

— Не нам судити,— раптово погодився Пелікан.— Я, до речі, в армію йду. Сьогодні повістку отримав.

— В армії треба послужити,— раптом заявив Лисий Матрос.— Кажуть, армія — школа життя, але насправді це дурниця! Головне, що в армії розумієш,— як улаштована влада. А вона влаштована дуже просто. Один раз потрібно це відчути і потім усе життя користуватися. Армія — школа влади. Я сім років на Північному флоті відтрубив, це багато, звичайно. Три, як зараз служать,— було б нормально.

— Старий сказав, що в армію можна йти тільки головнокомандуючим,— посміхнувся Багіла.— А витратити життя на те, щоб виконувати накази мудил у погонах,— злочин. Мені навіть повістку не надсилали. І не надішлють.

— Армія допомагає правильно виставити приціл,— не погодився Лисий Матрос.— Після неї світ бачиш, який він є. І хибиш рідше.

— Матросе, а ти б зазирнув якось до нас у парк десь так о шостій,— похмуро порадив Багіла.— Там якраз ці, з виставленим прицілом, розкумарюють. Їм Афганістан на все життя приціл виставив. Жоден наркодиспансер уже не допоможе.

— Я ж не про те,— запротестував Матрос.— Афганістан... Дурня тупа! Навіщо взагалі туди полізли?! Історії не знають?

Сперечатися про те, служити або не служити, Пелікан не збирався. Намагатися відкосити від армії — добровільне приниження. Служба в армії передбачає підпорядкування, тому теж пов'язана з приниженнями, але вже вимушеними. А це все ж таки дещо інше. Для нього питання було вирішене.

— Послухай, Іване, ти в парку сьогодні ввечері будеш?

— Ні, хай йому,— позіхнув Багіла.— Дощ скоро почнеться. Що там робити під дощем?

— У Ірки день народження сьогодні, забув? Усі зберуться.

— Пелікане,— зітхнув Багіла,— ходімо, прогуляємося, поки сухо.

Йому не хотілося псувати настрої другові, але і мовчати про те, що бачив Ірку з висхідною зіркою мотоспорту, він не збирався. Багіла не любив Ірку.

— Гаразд, щастя,— попрощався Пелікан з Лисим Матросом.— Тобі допомогти підвестися?

— Сам упораюся, ідїть.— Матрос навіть не глянув у їхній бік, але все бачив і чув.

— Тільки недалеко,— відразу попередив Багілу Пелікан,— у мене тут справи ще залишилися.

— Ти як хочеш, можеш і далі блукати по району, а я — додому. Спати хочу. Я сьогодні весь ранок простирчав на «Хімволокні». А там, сам знаєш,— чисто поріг пекла. Навіть не уявляю, як би я там працював: з ранку до вечора, весь день серед цих корпусів, нескінченних залізничних гілок і тупиків, під'їзних шляхів до складів і баз, іншої чортівні. Природа радить людині йти в сади і парки, розводити голубів, як Матрос, насолоджуватися мистецтвом...

— Спокійно, Іване,— засміявся Пелікан.— А то наврочиш... Ох, дідько, пізно!..

— Чого? Про що ти?

— Глянь, хто там махає нам ручкою? Бачиш цього рожевого пупса в черепахових окулярах і блакитному костюмчику? Це Іркин вітчим, Федірсанич Сотник, артист малих ролей кіно і російської драми. Зараз нам буде представлений уривок з Есхіла у вільній обробці. Інтерпретація одна й та сама: боги, як і раніше, суворі до головного героя, а до Еринії, як і належить, нещадні.

До Федірسانیча Пелікан ставився ніжно, але не без іронії.

Багіла, однак, одразу ж став на бік Сотника.

— Та я, Пелікане, якби потрапив до цієї сімейки, ще й не так завив би. До речі, я сьогодні Ірку бачив...

— Вітаю, я теж.

— Пелікане, як же ти вчасно! — закричав Федірса-
нич мало не з протилежного кінця двору і попряму-
вав до них. Багіла вирішив поки відкласти розповідь
про Ірку.— Я змучений. Я страждаю вже майже добу.
Що, добу?! Ні — сьомий рік поспіль! Ця жінка пово-
диться зі мною так, наче я — то дрібниця в її багато-
му на пригоди житті. Вона повертається додому вночі,
від неї тхне дорогим алкоголем, вона привозить ікру
і цукерки! З ким вона їла їх, ці цукерки? Де вона взя-
ла цю ікру? Що я повинен думати, Пелікане?! Скажи!

— Слухай, Пелікане, слухай,— отруйно посміхнув-
ся Багіла.— Слухай уважно. Це і про Ірку теж...

— О, ні.— Сотник стрімко підвів голову, трясучи
пухкими щоками, і з кумедного товстуна, якого дру-
жина має за ніщо, негайно перетворився на ревниво-
го і гордого батька.— Ірочка не в неї. О, як би я хотів
сказати, що в ній є і мої гени! На жаль, я познайомився
з Оленою, коли її дочці було вже десять, але я виховував
її як рідну! Я — актор! Але не театр став їй домівкою...

— Я знаю,— лагідно погодився Пелікан,— це ваша
домівка став театром.

— Так! Я граю! Я не можу не грати! Але мій талант
нікому не потрібний. Мені потрібна сцена «Глобуса»,
«Комеді Франсез», «Современніка»! Мені до снаги ролі
у великих драмах. А що натомість? «Не був... Не було
у складі... Не брав участь». «Я, звичайно, людина малень-
ка». Інакше кажучи, «З життя комах». Хто мені дорікне,
що я граю в житті те, чого не можу зіграти на сцені?!

— А оточуючі, як можуть, підігрують, але досить
посередньо.

— Що ж, можливо, ти і маєш рацію, можливо,
планка зависока. Тому я і поблажливий. Я пробачаю
Олені те, що інший не пробачив би ніколи і ні за що.
І до цього ж закликаю вас! Пробачайте ближніх своїх.

Пробачаючи, ви їх звеличуєте. Їх, а не себе, як усі ми чомусь гадаємо.

— Пелікане, мені подобається ця людина,— зауважив Багіла.— Він, звичайно, неправий, але при нагоді треба б з ним випити і продовжити цю розмову.

— О Господи! — як завжди переграваючи, схопився за голову Сотник.— Саме про це я і хотів з тобою говорити, Пелікане. Сьогодні в Іринки день народження. Звичайно, я не філософ, не пророк, а лише безіменний артист, але можу запрягтися — це її останній день народження вдома. Наступного року її тут уже не буде.

— Куди ж вона подінеться? — одночасно вигукнули Пелікан і Багіла.

— Вийде заміж і випурхне. Через рік усе буде інакше, ось побачите. І тому...

— Ірка збирається заміж? — перебив Пелікан.

— Ні-ні, це я... пророцтво, так? Я ж знаю її, і ти її знаєш. Ми всі знаємо її достатньо, щоб розуміти — щойно їй виповниться вісімнадцять, Іринки тут не буде. Вирветься на волю і понесеться бозна куди... Навіть уявити не можу куди. Але Олена її просто так не відпустить, і тому вона вийде заміж. Як то кажуть — за першого-ліпшого. Можливо, і за тебе, Пелікане, хто знає. Але я цьому першому анітрохи не заздрю. Нещасна людина!

— Ось вона, жорстока правда.— Багіла поплескав Пелікана по плечу.

— Це мене тут через рік не буде, Федірсаничу,— ігнорував репліку приятеля Пелікан.— Восени йду до армії.

— Отже, тобі пощастило,— з похмурою іронією зауважив Сотник.— Але до цього ще треба дожити. А сімнадцять їй виповнюється вже сьогодні. І оскільки це її останній день народження вдома, я хочу, щоб вона його запам'ятала надовго. Я вже домовив-

ся з адміністратором — зала «Олімпіади-80» на цей вечір наша. Тільки уяви, уся зала! Але потрібна горілка. Ресторан дає ящик «Руської», більше в них немає, а що таке ящик? Крапля в пустелі! І я не дозволю собі труїти вас «Руською». Принаймні почнемо ми не з неї, а вже там як піде... Тому потрібно злітати на базу Дніпровського тресту їдалень, узяти два ящики «Зубрівки» і три ящики Масандрівської «Алушти» — усе вже домовлено. А після цього і «Руська» піде залюбки. Я б сам поїхав, але треба взяти ще ікри і баліку, а це інший кінець міста, інші люди і зовсім інші зв'язки. Там за цидулкою не дадуть, тільки особисто: з рук у руки, очі — в очі. Тому благаю тебе слізною, буквально плазую в пилу, і цим же прахом посипаю свій лисуватий череп: поїдь за спиртним. Бери таксі, вирушай прямо зараз, і до сьомої встигнеш повернутися.

— Неможливо, Федірсаничу. У мене на шосту в парку під колесом зустріч. Подарунок для Ірки принесуть. Зрозумійте — ну ніяк не можу.

— Так, можеш, звичайно,— засміявся Сотник.— Що там подарунок... Ну попроси кого-небудь, ось хоча б свого друга. Це ж нескладно, зовсім нескладно, а стільки проблем відразу вирішиться, еге ж? — Сотник міцно схопив Багілу за зап'ястя, притягнув до себе і уважно зазирнув йому в очі.— Адже так?

— Гаразд,— погодився Багіла, хоча на той момент йому не хотілося ні з ким зустрічатися о шостій вечора під колесом. Зараз би додому. Втомився. Напевно, це через погоду.

— І чудово! — лягнув у долоні Сотник.— Отже, усе владнали. Тоді запам'ятовуй, Пелікане: скажеш, що ти приїхав замість мене від Алабами. Усе легко. Туди береш таксі — ось, тримай два червінці, а тому приїдеш з вантажником на їхній автівці. Горілку з білими

накладними проведуть через ресторан, тож тут усе чисто, і оплата не твоя турбота. Усе зрозумів?

— Не знав я, Федірсаничу, що ви такий наполегливий і діловий,— здивувався Пелікан.

— Я граю ділового, Пелікане,— підморгнув Сонтник,— я ж артист. Можу зіграти короля, можу могильника, можу і череп Йорика.

— Він мене таки здивував,— сказав Пелікан Багілі, дивлячись услід Іркиному вітчиму, що віддалявся кумедною ходою, немов котився.— Це може здатися безглуздом, але мені здається, що він грає.

— Грає в актора, ти хотів сказати?

— Саме так. Ну що ж, із цим усе зрозуміло. Час телефонувати Малевичу. Внутрішній голос наполегливо твердить мені, що мої гроші вже у нього.

Глава сьома. *Монолог Вертера*

1

Усю ніч Федір Олександрович страждав.

Перед світанком, коли вдома усі ще спали, він замкнувся у ванній, включив гарячу воду і почав звично читати монологи Едіпа та Аякса. Потім він ридав, читав ще щось, не відповідаючи на стукіт і грубі вимоги тещі припинити виття. Коли вода зовсім охолала, він раптом усвідомив, що декламує передсмертний монолог Ромео: *«Скрепите, губы, вечный договор с прожорливою смертью! Где питье? Где этот горький и бесстрашный кормчий?»*

Тут би йому і зупинитися — який з нього Ромео? Ці страждання здавалися смішними вже і йому самому,

а катарсису все не було, катарсис вислизав. Але Федір Олександрович уперто взявся читати з середини роль Вертера з давньої студентської вистави, де Вертера грав зовсім не він. *«Бог свидетель, как часто ложусь я в постель с желанием, а порой и с надеждой никогда не проснуться; утром я открываю глаза, вижу солнце и впадаю в тоску...»*

Минулої ночі він узагалі не лягав: спершу чекав на дружину, кутив, намагався читати сценарій — роль у нього була невелика, але інших не пропонували. Потім з вулиці, знизу, долинув сміх Олени і якийсь чоловічий голос. Федір Олександрович спершу вирішив, що здалося, а коли вискочив на балкон, то встиг розгледіти тільки «вісімку», що зникла за рогом.

Якийсь час після цього він проплакав на балконі, не наважуючись повернутися до кімнати. З Оленою тепер краще не зустрічатися до ранку. Скільки вже було цих скандалів, безглузвих і огидних. Так, вона жила як хотіла, а в нього не було сил хоч щось змінити.

Дочекавшись, поки дружина засне, Федір Олександрович вирушив до кухні і побачив на столі почату коробку «Вечірнього Києва», а в холодильнику напівпорожню скляну баночку чорної ікри. Він поставив чайник, потім довго пив дуже солодкий чай, намазуючи ікрою один за іншим величезні, як підбори солдатських чобіт, бутерброди. Ікра відливала шляхетним сріблом і виявилася в міру просолоною і невимовно смачною. Федір Олександрович їв не поспішаючи, смакуючи, і не зміг зупинитися, поки не спустошив баночку. Потім він витер скоринкою дно баночки, не залишивши жодної ікринки.

Увесь цей час він обмірковував план помсти. Він хотів помститися дружині, помститися рішуче, безжально і водночас так вишукано, немов усе сталося не за його участі. У найгіршому разі — у ролі малопоміт-

ного статиста. І на сцені, і в житті він звик триматися в тіні. Нехай його доля — епізоди, але він покаже, на що здатний король ролей другого плану!

Федір Олександрович думав над цим цілу ніч, іноді задрімавши в кріслі на двадцять хвилин, на півгодини, і завжди прокидаючись із думкою, що ніколи не вигадати йому помсти, щоб вона хоч почасти була б настільки ж жагуче образливою, як останні роки його життя з Оленою. І тільки вранці у ванній, вимовляючи усіма забутий монолог юного Вертера, де той говорить, що стоїть перед лицем Господа немов пересохлий колодязь, немов розсохле цебро, і молить про очищувальні сльози, Федір Олександрович несподівано спотикнувся на півслові — він згадав, що сьогодні день народження Ірки. І казковий план помсти дружині раптом розквітнув перед його уявним поглядом пишною отруйною квіткою. Якби в уявних квітів був запах, то цей цнотливо пахтів би вишневыми кісточками — тобто смертоносним ціанідом, синильною кислотою.

З ванної він вийшов, гостро поблискуючи окулярами, ретельно поголений, енергійний і рішучий. В отворі кухонних дверей одразу ж з'явилася мати Олени, уже налаштована на ранкову сварку, але Федір Олександрович, не кажучи ані слова, навіть не зупиняючись, спритно зловив і поцілував її руку, і теща зашкварчала, як розпечена пательня, на яку гепнувся перший кусень парної телятини. Якщо все вийде, то свій удар він завдасть увечері. Справжнього, крупнокаліберного, нищівного удару. Тому немає ніякого сенсу розмінюватися зараз на дрібні сутички, знесилюючись і даючи противнику можливість і час підготуватися. На нього чекала розмова, від якої багато що залежало цього дня.

Останні сторінки старого записника Федора Олександровича були покреслені якимись випадковими нотатками, телефонами без імен і прізвищ, загадковими

схемами, сенс і призначення яких не міг зрозуміти вже ніхто. З-під цього культурного шару, нагромадження дитячих каракуль, гротескних профілів і силуетів проглядав передостанній виразний запис: «Шума — Г4-12-54». Поряд з ним, ясніший і чіткіший, останній: «Толик Шума — 24-49-51». Сторінки, відведені для літер Щ, Ю, Я, у старій книжці не збереглися.

У новій усе було інакше. Останні букви алфавіту акуратно займали свої місця на останніх сторінках, але запис «Шумицький Анатолій Якович (Шума) 513-80-00» як і раніше замикав список знайомих Федора Олександровича.

По-різному поводяться друзі дитинства. Одні і в високих чинах вимагають, щоб у компанії давно обліселих і роздобрілих однокашників усі, не панькаючись, називали їх шкільними прізвиськами, радісно обіймаються навіть із тими, кого не пам'ятають, і презирливо кривлять губу, коли хтось цікавиться їхніми званнями і нагородами. Ніби все їхнє життя не витрачене на те, щоб домогтися цих зірок на погонах і орденських колодок на парадних кітелях.

Шума ж, навпаки, поступово забував і ті часи, коли він був Шумою, і тих, для кого він ним був. До високих чинів він не дослужився — у системі Ресторантреста не носять погонів,— але якусь кар'єру все ж робив, а тому впевнено почувався Анатолієм Яковичем для всіх без винятку. Ну і добре.

Аж ось приблизно рік тому пролунав дзвінок, і Анатолій Якович сказав:

— Привіт, Федю, це Шума, впізнав?

Сотник не впізнав шкільного приятеля, але легко здогадався, що тому від нього щось потрібно, а інших аргументів, крім хистких і непевних дитячих спогадів, у Анатолія Яковича не знайшлося. Тому він готовий був знову ненадовго стати Шумою.

На той час, відчувши, що вже досить обріз зв'язками, зарядився досвідом і здатний існувати автономно, Шума став адміністратором «Олімпіади-80». Він довго шукав ресторан для себе і вибрав цей, на Дарницькому бульварі. Кілька років тому, готуючись до Олімпіади, там зробили неабиякий ремонт, обробивши зал дзеркалами і обладнавши його німецькою світло-акустичною системою. Але телефонував Шума Сотникові, звичайно, не стосовно ресторану — у нього з'явилася нова подружка, випускниця київського іняза, дівчинка тонка, вихована, з шановної родини. І якщо колишнім його коханкам цілком вистачало столика в «Олімпіаді», шмаття з «Берізки», а влітку номера в готелі «Ялта», то у цієї були ще й не дуже зрозумілі для Шуми духовні запити. Він купив дівчинці відеомагнітофон — ну не в кіно ж йому з нею ходити?! Але виявилось, що можна і в кіно, якщо це, наприклад, французький тиждень у Будинку кіно. Ось тут Шума і згадав про однокласника. Він пообіцяв Сотникові столик у ресторані і відмінне обслуговування в будь-який час. І хоча Федір Олександрович тоді пробурмотів щось на кшталт «Мене і в рідному Будинку кіно непогано нагодують», але запрошення для Шуми і його дівчинки здобув, а потім і пропозицією адміністратора скористався. Тому що в Будинку кіно завжди почувашся прищиком на носі — усі тебе бачать, усі знають, із ким ти зустрічався і коли. Ти ще кави не допив, не розплатився, а тусовка вже знає до дрібниць і про що домовилися і, особливо, про що не змогли. Добре, якщо просто приїжджали друзі-поляки, і ти побажав понтонутися, але десь же треба і про справи поговорити без свідків.

Потім, на початку травня, був Усесоюзний кінофестиваль, і він знову дістав для Шуми і його подружки Олі запрошення. Щоправда, дивитися там виявилось нічого: радянське кіно само вже позіхає від нескінчен-

ного *воєнно-польового роману* і, здавалося, здатне прокатувати стрічки *без свідків*. Сотник повів дружину і доньку тільки на грузинську комедію, йому хвалили «Блакитні гори» Шенгелая. Але фільм виявився таким же безрадісним і тужливим, як «Суліко» на концерті на честь Дня міліції.

Після показу засіли по-родинному в барі на другому поверсі: Шума з Олею і Сотник з Оленою й Іркою. Ірка длубала морозиво і нудьгувала, вона не розуміла, чому цю потерть називають комедією. З усього фільму їй сподобалися тільки мотоциклісти. Нудьгувала й Олена, але в неї було заняття: вона роздивлялась обличчя за сусідніми столиками і шукала знайомих. Сотник щось патякав про сміливість режисера, про те, що в Україні такий фільм не дали б зняти. Ніколи, нікому і нізащо. І на фестиваль до Києва картину привезли тільки тому, що Шенгелая — велике цабе в грузинському кіно. Але рішуча Оля не погоджувалася, гнівалася і казала, що фільм тільки здається сміливим, а насправді — звичайна грузинська дуля в кишені радянських штанів. Сміливість режисера не в тому, щоб нудно розповідати про те, що всі і без нього знають.

Тут зраділа і заплескала в долоні Ірка — вона зрозуміла, що фільм їй не сподобався не тому, що вона дурпа малолітня і нічого не розуміє, а тому, що він і справді нікудишній. У Сотника тоді промайнула думка, що Оля, мабуть, ближче до Ірки, ніж до Олени. А Шума тягнув коньяк і не слухав свою коханку і мовчки погоджувався, чи взагалі ні про що не думав і просто пив.

— Слухай, кіномане,— набираючи номер Шумицького, Сотник, звичайно, пам'ятав про їхні посиденьки на фестивалі, але заговорив про інше.— Наступного тижня буде закритий показ. «Місто жінок» Фелліні. Можу замовити для тебе два запрошення, якщо цікаво, звичайно. Фільм саме для таких, як ми з тобою,

тих, хто героїчно подолав кризу середнього віку, навіть не помітивши її.

— Клас! — зрадів Шума.— Бери! Твій Фелліні, звичайно, наскрізь гнилий, але не тухлий.

— Сам вигадав?

— Ні, це мені Ольга нещодавно пояснила.

— Влучно,— засміявся Сотник.— Гарзд, тож я замовляю для тебе два запрошення. І ще ось що: сьогодні у моєї Ірини день народження. Я вас з Олею запрошую. Ти вільний увечері?

— Увечері... Взагалі-то так, дякую. Де відзначати будете?

— У тебе в «Олімпіаді».

— А, відмінно... І йти недалеко. Так тобі столик? — здогадався Шумицький.

— Мені, Шумо, потрібна зала на весь вечір.

— Отакої! І ти повідомляєш мені про це сьогодні вранці?

— Кому мені ще про це сказати?

— А якщо на сьогодні вже прийняті замовлення? Я ж так не пам'ятаю.

— Один-два сторонніх столики не завадять. Але інші мають бути наші.

— Ну, гарзд,— погодився Шумицький.— Я гадаю, вирішимо.

2

Федір Олександрович народився в Києві за три роки до війни, але справжнім киянином себе не вважав. Його батько, Олександр Сотник, у тридцять сьомому став секретарем одного з київських райкомів, а в тридцять восьмому його заарештували і дали десять років без права на листування. Коли це сталося,

Роза Львівна, мати Федора Олександровича, знайшла місце вчительки музики в Чернігові, і родина тихо зникла зі столиці, а з початком війни переїхала на Урал.

До Києва вони повернулися тільки в сорок шостому. Брата Рози Львівни, Семена Смілянського, у ті роки багато хто знав, під час війни він командував великим партизанським загonom, що входив до загону Ковпака, і після перемоги допоміг сестрі знайти роботу і житло в зруйнованому місті. У сорок восьмому, коли з моменту арешту чоловіка пройшло десять років, Роза Львівна вирушила на Володимирську, 33, щоб дізнатися про його долю. Їй швидко і без звичайної тяганини видали довідку, що Олександр Вацлавович Сотник був розстріляний 1939 року за рішенням трибуналу Львівського військового округу.

Що означає «десять років без права на листування», на той час усі вже знали, і отримана відповідь Розу Львівну зненацька не захопила. Вона не зрозуміла тільки, до чого тут Львівський військовий округ, якщо чоловіка заарештували в Києві, здивувалася і пішла за порадою до брата.

Смілянський здивувався навіть сильніше за Розу Львівну, але не тому, що зятя розстріляли в Західній Україні — де захотіли, там і розстріляли, які тут можуть бути питання? — просто він абсолютно точно знав, що в тридцять дев'ятому ніякого Львівського військового округу не існувало, він був створений тільки в сорок четвертому, та й то ненадовго. Однак з'ясувати, що означає ця дивна помилка, він сестрі не радив, можливо, з часом дещо проясниться само собою. Але з часом нічого не прояснилося, а тільки ще більше заплуталося.

У п'ятдесят першому в Київ на запрошення Верховної Ради України приїхала делегація з Кракова. Роза Львівна звично розгорнула «Правду України»

і на світлині мітингу на честь українсько-польської дружби побачила свого чоловіка, розстріляного дванадцять років тому. Знімок був не дуже чітким, Роза Львівна могла помилитися, але немов навмисно, щоб вона не мала сумніву, під ним ішов підпис: «Виступає другий секретар Краківського міського комітету ПОРП Олександр Сотник». Роза Львівна ще раз уважно вивчила текст і світлину і знепритомніла, а прийшовши до тями, довго мовчала, здивовано розглядала і не впізнавала оточуючих. Перелякавшись, Смілянський записався на прийом до Ковпака, який у ті роки був другою людиною у Верховній Раді. Його колишній командир домовився з польськими товаришами — і Сотник пообіцяв зустрітися з Розою Львівною в готелі «Україна».

Ця історія могла стати мелодрамою, могла — драмою, але закінчилася фарсом.

У вестибюль готелю до Смілянського та Рози Львівни повільно спустився страшенно худий, високий і безмежно сумний чоловік.

— Добридень, пані,— чемно схилився він до руки Рози Львівни.— Ви хотіли мене бачити?

— Ні,— розгубилася вона,— не вас. Мені потрібен Олександр Сотник.

— Я і є Олександр Сотник,— меланхолійно кивнув поляк.

— Ні! — Це була груба і очевидна брехня. Роза Львівна пам'ятала свого Сотника невисоким, міцним, неймовірно рухливим і енергійним. Звичайно, він міг за ці роки схуднути, постаріти і розгубити енергію. Але аж ніяк не міг вирости на цілу голову.— Ось Сотник,— вона простягнула газету зі світлиною.

— Пані,— сумно похитав головою поляк, уважно розглянувши світлину.— Це помилка. Журналісти нерідко помиляються. У нашій делегації немає

нікого схожого. Напевно, це якийсь український товариш. А Олександр Сотник — це я. Мені дуже шкода, пані...— Поляк ще раз поцілував її руку на прощання і піднявся нагору.

Увечері Роза Львівна знову знепритомніла, а після вже нікого не вгадувала. Склавши на колінах руки, вона цілими днями сиділа на краєчку табурета біля круглого столу; вона завжди тримала спину дуже прямо і дивилася в найдальший, найтемніший куток. Якщо її пересажували на інший стілець або на диван, Роза Львівна не пручалася, але незабаром знову опинялася на старому дерев'яному табуреті. Вона мовчала, і хоча все чула і, ймовірно, частково розуміла, але на прохання і вмовляння не відгукувалася.

За тим же круглим столом Федір робив уроки. Одного разу він помітив, що мати слухає, як він намагається завчити вірш. Він і сам не знав, як про це здогадався,— Роза Львівна не повертала голови, не дивилася на нього і вже, звичайно, не думала про нього. Як завжди, вона дивилася в куток кімнати, але Федір був упевнений, що вона його чує.

Тоді він став читати їй шкільну хрестоматію, починаючи зі «Слова про похід Ігорів»,— інших книг з віршами вдома не було. Федір далеко не все розумів, не міг устежити за думкою автора, але, дійшовши до «Плачу Ярославни», раптом розплакався, і одразу ж побачив, як Роза Львівна впустила дві важкі сльози.

Вона померла через три роки після зустрічі з фальшивим Сотником у готелі «Україна», а Федір Олександрович, закінчивши театральний інститут, виїхав з Києва, працював у провінційних театрах, рідко затримуючись у них довше, ніж на один сезон, і тільки через п'ятнадцять років повернувся до столиці.

Після смерті матері він протягом багатьох років не міг позбутися відчуття, що грає для неї. Іноді йому

здавалося, що він і сам бачить себе збоку. Так було на сцені, а згодом і в звичайному житті його стало переслідувати відчуття, що невидимий глядач — ким би він не був — десь неподалік.

*

— Зберігаючи гроші в ощадній касі, ви допомагаєте суспільству, але шкодите своєму здоров'ю! — Рівно об одинадцятій Сотник увійшов до невеликого кабінету Шумицького. Перед цим він провів півтори години в липкій задусі ощадкаси, чекаючи, поки отримують свої пенсії півтора десятка людей похилого віку. Черга ледь рухалась, пенсіонери не бажали нічого розуміти, писали не те, розписувалися не там, касирка кричала на них, вони огризалися, ковтали пігулки, операціоністка бігала по воду...

Йому потрібно було зняти дві сотні, щоб виплатити Шумі аванс. Але коли підійшла його черга, двохсот карбованців у касі не виявилось — не вистачало тридцятки, усе забрали пенсіонери. І якби відразу за Сотником у черзі не стояли дві матусі з комунальними платежами, то заповітної суми він би так і не отримав. А так, можна вважати, пощастило.

Шумицького негаразди Сотника не цікавили — якщо ти влаштуєш свято, то будеш святкувати і не скаржся.

— Отже, щодо твоєї справи, Федоре, у мене часу обмаль, мені їхати за півгодини.

— Ну то їдь,— зрадив Сотник.— Що там з попередніми замовленнями? Багато буде «підселенців»?

— Жодного, усе для тебе. П'ятнадцять столів тобі вистачить? П'ятнадцять столів по шість осіб. Дев'яносто гостей. Якщо не вистачить, могу ще кілька додати.

— Оце так,— раптом з'явився Сотник.— Дев'яносто!

— Що, багато? Але я не можу скоротити, план є план. Знизу мене тримає план, а зверху — санітарні норми, розумієш? А я кручусь між ними.

— Нічого, нехай дев'яносто. Це навіть добре.

— Тож вирішено, дев'яносто. Тепер меню. З горілки — тільки «Російська»...

— Толику...— Сотник розгублено зупинив Шумицького.

— Що «Толику»? Тільки «Російська». Іншої немає. І тієї залишився один ящик.

— Але цього ж мало! І горілка паскудна.

— Горілка як горілка, але одного ящика замало, згоден. Давай зараз розберемося з їжею, а потім поговоримо про горілку. Горілка — вирішуване питання.

Шумицький працював за звичною, давно обкатаною схемою: спершу він змушував клієнта поспішати, потім ошелешував неприємною новиною, а потім уже спокійно диктував умови. І той погоджувався. Те, що сьогодні клієнтом був Сотник, нічого не змінювало — Шумицький має заробити своє. Інакше чим він потім розплатиться з Ресторантрестом? Шкільними спогадами? І нехай би ще Ресторантрест, а решта?

Сотник покійно погодився на найдорожчі салати та гарячі страви — тут не обійшлося без жульєну і котлет по-київськи. Дев'яносто котлет по-київськи з маргарином замість вершкового масла, дев'яносто салатів «Олів'є» з «Лікарською» по два двадцять замість телятини. І п'ять відсотків зверху. Цей день Шумицький прожив дарма.

— А що це за дев'яносто карбованців? — розгублено запитав Сотник, побачивши п'ятивідсоткову надбавку. Сума в графі «Разом» трохи не дотягувала до двох тисяч, але на неї він намагався взагалі не дивитися.

— Це, Федоре, за терміновість,— терпляче пояснив Шумицький.— Через вісім... уже через сім з половиною годин мені доведеться нагодувати дев'яносто осіб. Три салати, три закуски, два гарячі страви, десерт — кожному. А кухня про це ще нічого не знає. Ось ти приймав удома гостей? Осіб десять хоча б? Скільки днів твоя Олена для них готувала? Бігала по магазинах, купувала, чистила, нарізала, варила, смажила, пекла торти? Три дні? П'ять? Тиждень? А в мене на все сім годин. П'ять відсотків за терміновість, Федоре,— це норма, затверджена преїскурантом. Можеш піти в «Братиславу», тут недалеко, запитати їх і порівняти. Тільки «Братислава» замовлення «сьогодні на сьогодні» в тебе не прийме.

— Зрозуміло, Шумо. Так я ж не сперечаюся...

— От і добре.— Шумицький ще раз перевірів розрахунки. Ці п'ять відсотків він брав собі, ні з ким ніколи не ділився і сьогодні не збирався. Увечері, коли Сотник стане розплачуватися, він напевно не зверне уваги, що в екземплярі рахунку, який потім піде в бухгалтерію, немає надбавки за терміновість, а сума стоїть зовсім інша. Але Сотник напевно буде п'яний, рахунок випишуть нерозбірливо — головне, що він уже погодився розлучитися з грошима і вніс завдаток. Увечері він просто не встигне за всім простежити.

— Але як же бути з горілкою?

— Горілка...— Шумицький дістав записник.— Зараз будемо вирішувати. Ти не знайомий з Алабамою? Ні? Ну ось, разом і познайомишся. Алабаєв Фридрих Атабайович... Телефонувати?

— Телефонуй. Він казах, чи що?

— Тільки зовні. Очі вузькі, вилиці монгольські, здоровезний, падлюка, і сильний, як носоріг. Азіатський косоокий носоріг. А по суті, звичайно, німець. Усе січе, усе пам'ятає, копійки не вибачає — справжній бош.

Але якщо Алабама пообіцяв, то зробить усе, як домовилися. Нікого ще не підвів.

— Телефонуй-телефонуй...

— Алабама, це Шумицький з «Олімпіади». Вітаю... Мій шкільний товариш сьогодні хоче відзначити день народження доньки, а з алкоголем в «Олімпіаді» як завжди, сам знаєш... Так, чудовий хлопець, ми з ним усе вже обговорили, тільки з горілкою потрібно допомогти... Він артист... Так, зрозуміло, усі ми потроху, але він справжній... Підійде, звичайно. Як скажеш, до третьої — отже до третьої... Ти будеш у парку, як завжди? Домовилися... Цидулку писати?.. Так, я теж думаю, що не помилиться. Скаже, що від мене... Так, обов'язково...

— До третьої? — перепитав Сотник, коли Шумицький поклав трубку.

— Так. У парку біля «Ровесника» є кафе «Конвалія». Знаєш?

— Знайду.

— Воно там одне, інших немає. О третій годині Алабама обідає в «Конвалії». Він на тебе чекає.

— Дякую, Шумо.

— Та немає за що. З грошима у тебе все гаразд?

— Гроші є, їх тільки з книжки зняти потрібно.

— Що, збрав на автівку, а тепер пропиваєш? — підстрикнув Шумицький і майже вгадав. Сотник знімав гроші з рахунку, про який Олена й гадки не мала. На книжці накопичилося вже тисячі чотири, і він дійсно думав про автівку.

— Класичний випадок, — засміявся Сотник. — Устигнути б їх ще сьогодні зняти.

— І з цим я тобі допоможу. — Шумицький знову потягнувся до телефону. — У мене добра знайома — завідувача ощадкасою на Алішера Навої. Видасть скільки потрібно. І обслужить без черги. Телефонувати?

— Дякую тобі, Шумо,— розчулився Сотник.

— Та годі вже,— відмахнувся Шумицький.— Ми ж як-не-як друзі. Тридцять років знайомі. Або більше?

З

«*Азіатський носоріг*»,— згадав Сотник, ледь побачивши Алабама за столиком біля кафе «Конвалія».— Цікаво, це теж Оля помітила чи Шума сам вигадав?

Азіатський носоріг Алабама обмацував околиці сонним поглядом. За столиком разом із ним нудьгували молода, орієнтальної зовнішності, брюнетка з яскравою плямою помади на блакитно-блідому обличчі і худий суб'єкт у темних окулярах з неприємними коричневими плямами на шкірі і змазаними рисами.

— Ага, артист,— упізнав Сотника Алабама, злегка пожвавився і кивнув у напрямку вільного стільця.— Сідай. Їсти будеш?

— Дякуємо. Я до вечора потерплю. Зараз не встигаю.

— Гаразд,— відмахнувся Алабама.— Куди поспішати? Тут манти нормально роблять. Я їх сам навчив. Довго дресирував, але зате тепер є місце, де готують справжні манти. Поснідай з нами, не поспішай. А то ти вже схожий на пожмакану серветку. Навіщо жмакати життя — живи хоч би собі в радість, якщо іншим набрид. Повір мені, ти набрид, тебе ледве терплять. І мене також. Коли людині п'ятдесят, вона уже всіх дістала, від неї втомилися, і тут нічого не поробиш. Так що начхай на них. Ось ти влаштуєш доньці свято, отже, хочеш радіти життю і повинен мене розуміти. Жити потрібно так, щоб не було нестерпно боляче, коли до тебе прийдуть із обшуком. Чи не так?

— Ну,— погодився Сотник. Йому було байдуже, з чим погоджуватися, аби якнайшвидше домовитися про горілку.

Він уже зняв гроші з рахунку, злітав у театр, запросив тих, хто був на денній репетиції, і зустрівся з Веніаміном Соколом, тому що ресторан — це для нього, а доньці потрібен подарунок. Зараз він поговорить з Алабамою, а потім доведеться знову мчати в центр, знову зустрічатися з Веніаміном і ще раз бігти в театр — запрошувати тих, хто прийде на вечірню репетицію. Добре, що сьогодні немає вистави. За цей довгий день Сотник устиг більше, ніж зазвичай устигав за тиждень, і це був тільки початок.

— Торпедо, скажи, щоб несли манти,— велів Алабама плямистому.

— Я не хочу манти,— поворушила плямою помади брюнетка.— Це шкідливо.

— А що ти хочеш?

— Я хочу морозиво і лікер.

— Манти з молоді баранини для неї шкідливі, а жир, лід і алкоголь — корисні,— повідомив Алабама Сотникові.— Гаразд, вона хоче морозиво з лікером, і я їх для неї замовляю. Гадаєш, вона мені за це вдячна? Ось ти, артисте, як ти гадаєш?

— Треба у неї запитати. Так найпростіше.

— Запитай,— охоче дозволив Алабама.— Вона відгукується на російське ім'я Каріне.

— Я так і знала, що знову доведеться жерти твої манти. Вони мені вже в рот не пхаються,— скривилася Каріне.— Чути не можу! Щодня манти! З глузду можна з'їхати!..

— Сам бачиш,— знизав плечима Алабама.— Жодного слова подяки від примхливої вірменської красуні. Ані краплини. Ані грама... У чому зараз годиться вимірювати подяку?

— У нематеріальних одиницях,— швидко відповів Сотник.— У балах емоційних коливань. Як землетрусу і цунамі.

— Так? Хоч і звучить загрозливо, але коли справа тільки в емоціях, то все ще не так погано. Емоцій у неї вдосталь, і, головне, не вона ними керує, а вони нею. Давай так,— Алабама злегка обійняв вірменку,— спочатку ти їси манти, потім — морозиво з лікером.

— Тоді взагалі нічого їсти не буду!

— Ну, поголодуй. Тобі не зашкодить,— погодився Алабама і підморгнув Сотникові.— Насправді раніше вона манти любила, усе з'їдала, скільки не дай. А то, що ми зараз бачили,— це захисна реакція її психіки. Тому що тепер манти в моєї вірменської красуні — це я, старий жирний баран. Це я шкідливий для її здоров'я. Це мене вона не хоче, мене вона здатна згодувати ментам з усіма тельбухами. Відмовляючись від мантив, вона відмовляється від мене, тільки сказати про це боїться. А собі воліла б знайти щось освіжаюче, щось легконоге, мускулисте, засмагле. Солодке й міцне, як лікер. Як дешевий лікер, тому що іншого в «Конвалії» не буває. Тут узагалі все — лайно, тільки манти роблять як годиться. Ось в «Олімпіаді» у Толика непогано готують. Та він узагалі молодець: і другу допоможе, і про себе не забуде. Чи не так?

— Звичайно,— знову погодився Сотник.— Ви приходьте ввечері. О сьомій. Я вас запрошую.

— Але ж ти не думав про це заздалегідь,— зауважив Алабама.— Не шукав слушного моменту, щоб вчасно запросити «нужняка». Душевний порив, а я ціную такі речі. Загалом, дякую за запрошення. Ми прийдемо. Тільки ти скажи: у тебе риба буде? Балик, лосось мало-сольний, ікра?..

— Ні, не буде. Мені Шума не пропонував.

— Я знаю. У нього з рибою завжди погано. Той, хто в Ресторантресті сидить на рибі, сам хотів сісти на

«Олімпіаду», але Толик зумів його відсунути. Тепер він з «Олімпіадою», але без риби. А я, розумієш, увечері не їм м'яса. Манти — вдень, а ввечері — риба. Тому в мене до тебе прохання — знайди час заїхати до директора Центрального гастроному і передай йому від мене цидулку. Він дасть рибу і трохи ікри. На все твоє весілля, звичайно, не вистачить, але два-три столи шанованих гостей нагодуєш. Це все. Увечері побачимося!..

— А що ж з горілкою? — нагадав розгублений Сотник.

— Про твою горілку ми ще вранці домовилися. Я хіба не сказав? У Дніпровському тресті їдалень на тебе чекають два ящики «Зубрівки» і три ящики Массандрівської «Алушти». Туди можеш кого завгодно відправити, хоч дружину, там накладні білі, і все чисто. А до директора гастроному — сам. Так мені буде спокійніше.

Глава восьма. *Манти в кафе* *«Конвалія»*

1

Весна закінчувалася. Задушливою хвилиною на місце накочувало літо, а Алабама не міг вирватися до моря навіть на тиждень. Для нього парк «Перемога» перетворився на джунглі — обплутав його ліанами і намертво, як до пальми, прив'язав до столика «Конвалії». Поки два тихих алкоголіки, підполковники-відставники, — директор парку і головний інженер — дудлили горілку, зачинившись у кімнаті сміху

з давно перебитими дзеркалами, Алабама працював. Щодня з полудня до пізнього вечора він стежив, щоб на центральних алеях і в глушині, по всій території — від танцмайданчика до озера, було тихо. Щоб спокійно працювала фарца, щоб шаленіючі без шмалі афганці не кидалися на продавців анаші, а наряди ментів не бачили більше того, що їм належить бачити. Він зберігав баланс, утримував рівновагу. На ньому, як земля на велетенській черепасі, трималося тут усе, і довірити своє господарство хоча б на тиждень він не міг нікому. Алабама відчував себе досвідченим виробничником, змиленим директором заводу, від якого залежить ціла галузь. Але директори, та що там директори — усі в цій країні мали право на відпустку — двадцять чотири дні плюс вихідні в білому санаторії з широкими вікнами на березі теплого синього моря. Або ті ж двадцять чотири тихих дні з вудкою в шурхотливих заростях верболозу на піщаному березі Десни. Або на дачі, гаруючи на щедро политих інтелігентським потом шести сотках, у битві за огірки й кабачки. Кожен вибирає за смаком. І тільки Алабамі, масовику-витівнику, за штатним розкладом — режисерові масових видовищ, у відпустку піти не можна було. І в цьому він бачив зловтіху вищих сил.

Зверху за нами стежать зацікавлено, ми їм не байдужі. Наші прохання рано чи пізно виконуються. Ми довго і багатослівно просимо вищі сили про якусь нісенітницю, а потім, отримавши її, розгублено витріщаємося, не розуміючи, навіщо вона потрібна і що тепер з нею робити. І навіть якщо ми не просимо нічого, якщо живемо, вперто домагаючись кожної дрібниці тільки власною хитрістю, наполегливістю і силою, усе одно на нас поглядають із легкою іронією, як на молодого і недосвідченого кота, який затіяв на очах у всіх полювання на голуба. Задум дорівнює проханням, і од-

ного разу кіт отримає свого голуба. Не відразу, але отримає. А потім буде довго відпльовуватися від пуху і пір'я, які забили рот, запорошили очі, обліпили всю очманілу від несподіваної удачі котячу пику. Відмившись, відчистивши вуса й ніс від голубиних нутрощів, молодий кіт раптом запитає себе: а чи варто було це сумнівне задоволення тих годин, що він провів у пилуці під сонцем і в грязюці під дощем? Адже вдома в мисці чекав на нього, плаваючи в соку, чималий кусень курячої печінки. Так, за час полювання печінка ця злегка підсохла, але вона там була, є і буде до кінця котячих часів. «Тож, чи варто було?» — запитає кіт. Гаразд, кіт, може, і не спитає... Але Алабама себе запитував. І не міг позбутися відчуття, що там над ним насміхаються.

Своє життя він будував так, щоб не мати нічого спільного ані з цією владою, ані з цією державою — він зрозумів про них усе, що слід було зрозуміти, ще в дитинстві, і більше нічого знати не бажав. Можливо, існують країни, де йому б це вдалося, але нашої в їхньому переліку точно немає. І ледь Алабама вирішив, що, на решті, вільний і незалежний, як одразу ж з'ясувалося, що насправді він безвилазно загруз у трясовинні. І як тепер вибиратися — не знає ніхто.

Батька Алабама не пам'ятав, той зник перед війною, залишивши синові російсько-татарське прізвище, ген азійської незворушності й казахське по-батькові. Розпитати про нього не було кого, бо мати Алабами, Елла Адлер, померла від запалення легенів у грудні сорок першого року, через кілька місяців після висилки херсонських німців у Казахстан. Алабама звик думати, що німецьке ім'я, а разом з ним точність, пунктуальність і завзятість він успадкував від матері. Неповних півроку він прожив у її родичів Адлерів в Єрментау, а потім його віддали до Акмолинського дитячого будинку.

За ці місяці Адлери встигли зробити для Алабами всього дві, але дуже важливі речі. Втрачати їм було нічого, гірше за голод і життя посеред голого, наскрізь промерзлого степу десь у дідька на рогах бути нічого вже не могло, і Адлери не мовчали — вони несамовито проклинали більшовиків і всю Росію з її божевільним комунізмом. Алабама отримав відповіді на ті питання, про що й запитати тоді толком ще не вмів. Він отримав їх авансом, наперед, на багато років уперед. А крім того, зовсім уже випадково, його дядечко Віллі, до депортації — диригент невеликого хору, виявив у племінника музичний слух і встиг трохи позайматися з ним вокалом. Дивно і неможливо звучали старовинні лютеранські гімни на околиці Єрментау, у будці для засланців, що зовсім трохи відрізнялася від великої собачої будки.

— Фрице,— обійняв Алабаму дядько Віллі перед тим, як посадити його на вантажну попутку і відправити до Акмолинська,— обіцяй усім казати, що добре співаєш. Обов'язково запишись до хору. У тебе прізвище не наше, можливо, хоч так ти вирвешся із цього пекла.

Добряк Віллі не сумнівався, що в дитячому будинку є хор. Який же це дитячий будинок без хору?.. Коли руйнується звичне життя, людині важко повірити, що воно руйнується повністю і вщент. І навіть коли все зрозуміло, коли надії взагалі немає, він продовжує вірити, що катастрофа локальна, у неї є межі, і хоч у когось життя складеться краще. Не може ж бути погано всім і всюди. Це просто неможливо!

Виявилось — можливо. Про п'ять років, проведених у дитячому будинку, Алабама не розповідав нікому, та й сам намагався про них не згадувати. Щоденні криваві бійки за тушонку, за хліб, за мерзенну баланду, яку там називали першою стравою, не варті спогадів. Їх намагалися чогось навчати, але ледве зуміли

навчити писати. Звичайно ж, ніякого хору в дитячому будинку не було й сліду.

Після сьомого класу Алабама поїхав до Алма-Ати і ніколи більше не повертався до безрадісного двоповерхового дерев'яного міста, яке наскрізь продували шалені вітри, змішані з піском, і яке випадково стало містом його дитинства. Він спробував забути Акмолинськ назавжди, і це йому майже вдалося. Тільки спогади про жахливі піщані бурі на півнеба не покидали його і десятиліття потому. І якщо йому раптом снився Акмолинськ, то завжди цей сон закінчувався відчуттям глухої важкої тиші. А потім шквал піску і пилу налітав на нього, вичавлюючи повітря з легенів, затьмарюючи сонце, прагнучи обірвати тонку нитку свідомості.

«*Піщаний сон*» неодмінно віщував про важкий день, повний складних і марудних справ, які вимагали від Алабама виняткової концентрації уваги. Ситуація в будь-який момент могла вийти з-під контролю і вщент рознести невелике, відмінно налагоджене і бездоганно працююче підприємство — парк «Перемога». Тому якщо вночі йому снилася буря, на ранок Алабама оголошував вихідний. Він, як завжди, приходив у парк, але тільки для того, щоб відпочити. У такі дні він займався дрібницями, відкладаючи все важливе і термінове. Викликав Каринку — любив, щоб вона була з ним від самого ранку,— і Борю Торпеду. А якщо раптом спливало щось уже зовсім невідкладне, то доручав справу Торпеді.

Торпеду йому нав'язав начальник Дніпровського ВВСправ полковник Бубон. Уважалося, що Боря у них для зв'язку. Вони це так і називали — «стукати в бубон». Звичайно, Боря передавав Бубну багато більше, ніж йому доручалося, і Алабама це відчував, у таких речах він не помилявся.

Він почав фарцювати в парку «Перемога» п'ять років тому. Готель «Братислава» тоді ще тільки будували, але Алабама все розрахував, і коли до Олімпіади «Братиславу» відкрили, мимохідь вилизавши прилеглі квартали, парк негайно перетворився з глухої околиці спального житлового масиву на живе і велелюдне місце. Сюди стали приїжджати родинами з усього Лівого берега, і створена Алабамою на той час мережа фарцовщиків запрацювала на повну.

Алабама поставив своїх хлопців у парку і всім без винятку, крім Маріка Гронадера, що неабияк знав англійську і німецьку, білозубого, доброзичливого і чарівного, як Гамфрі Богарт, заборонив з'являтися біля «Братислави». Нема чого зайвий раз дратувати міліцію і КДБ. З фірмачами зустрічався Марік, і тільки він. Марік ніколи не торгував, і його було складніше звинуватити в спекуляції: вважалося, що речі він купує виключно для себе. Насправді все, куплене ним, призначалося для Алабами.

Сам Алабама бував у «Братиславі» рідко і ніколи — у справах, хоча з директором готелю він був близько знайомий, і якщо виникала необхідність, номер для його гостей завжди на них чекав. Спочатку ділові зустрічі відбувалися в «Олімпіаді-80» — йому подобався цей ресторан після ремонту, але щось заважало відчувати себе там спокійно і впевнено. Та й до парку було далеченько. Довелося пробити через трест столових ще одне кафе в парку, подалі від людних алей. Так виникла «Конвалія». Ось туди і потягнулися для розмов з Алабамою бомбили-одинаки, довірені люди київських завідувачів базами і кур'єри кавказьких цеховиків зі зразками. З місцевими Алабама намагався не працювати, щоб зайвий раз не ризикувати.

Це були казкові часи. Йому майже не заважали, а про підготовку міліцейських рейдів завжди попере-

джала своя людина у ВВС. Утім, і рейдів було небагато, адже парк «Перемога» — не Хрещатик. Поки на Хресті лютував лейтенант Житній, поки тамтешню фарцу замітали, не панькаючись, поки з валютних барів «Русі», «Дніпра» і «Либіді» густими тенетами вигрібали всіх, від шмаркачів-гамщиків до досвідчених *штальманів*, Алабама спокійно заробляв на тихій київській околиці. Він завжди знав, що головне в роботі — це стабільність, і тому не можна розраховувати на вередливих фірмачів: сьогодні вони є, завтра їх немає, а парк має працювати щодня без перебоїв. Тому Алабама прискіпливо й уважно вибирав постійних партнерів. На це він витратив приблизно рік — відбракував бакинців і батумців, виштовхав з парку один за одним три циганських табори і зупинився на двох підпільних родинних підприємствах з Єревана. Восканяни шили туплі під Італію та Німеччину, а Мікаеляни строчили джинси і куртки улюблених народом американських брендів. Взуття вірмени робили дуже непогане, в іншому житті і в іншій країні на ньому не соромно було б ставити власне ім'я і не ховатися під марками «Gabor» і «Tamaris». А ось самострок із лейблами «Lee», «Wrangler» і «Levi's» помітно відрізнявся від оригіналів. Хоча що означає помітно? Комусь помітно, а комусь і думати про це не хочеться. Чи всіх цікавлять ідеальна форма шва, довжина стібка і бездоганна лінія строчки на штанях? Алабаму влаштовувало те, що вірмени працювали обережно й охайно, а решта... У фірмових джинсах, якщо придивитися, теж повно ганджу.

Якось Алабама прийняв запрошення Мікаелянів і змотався до Єревану. Відлітав він один, а повернувся з Каріне. Так уже сталося. У справах він завжди був винятково точним, не визнавав дрібниць, двічі-тричі обмірковував уже укладені угоди, відшуковуючи власні промахи і слабкі місця, щоб не повторювати помилок.

Але в його особистому житті все складалося інакше, і думка забрати із собою випадкову ереванську знайому, яка була молодша за нього майже на двадцять п'ять років, майнула у голові миттєво. Пізніше Алабама зрозумів, що це було не таким уже й невдалим рішенням. Каріне нікого не знала в Києві, а отже зосереджувалась на ньому, він міг її контролювати. І він виховував її так, як уважав за потрібне.

Спокійні часи закінчилися з появою в парку афганців. Небезпека приходить на м'яких лапах, виглядає скорботно, жалібно або зовсім безневинно, і ніколи не знаєш напевно, чого боятися, а чому радіти. Дещо спочатку здається простим і очевидним, але життя перевертається миттєво, каменем пірнає в темні води минулого, і вже незрозуміло, за що хапатися і що рятувати.

Спочатку їх було небагато, і особливої уваги на них не звертали. Але ж тоді Алабама з легкістю міг виштовхати їх з парку і близько до нього не підпускати. Вони знайшли б собі інший гайок або сквер — на Лівому березі вистачає тихих місць. Але тоді про афганців ніхто не думав як про ворожу силу, якій рано чи пізно доведеться протистояти — вони були лише покаліченими хлопцями, їм потрібно було десь заробляти на життя. До того ж директор парку несподівано протверезів і згадав про своє «бойове» минуле. Він, бачте, підполковник запасу і повинен допомагати ветеранам та інвалідам. Ось і допоміг. На початку вісімдесятих ще незвично і дивно було називати ветеранами двадцятирічних шмаркачів.

Вони поверталися з якогось незбагнено дикого світу, про який тут не знали майже нічого, та й не надто хотіли знати. Це колишні, «правильні», ветерани колись захищали і звільняли країну, а тепер справно ходили на урочисті мітинги, терпляче вистоювали на трибунах, брали квіти у піонерів. Їх не трусило від

образи й люті, тому що вони знали, за що воювали. А афганці не встигли нічого зрозуміти, навіть коли повернулися додому. І навіть у тих з них, кого начебто не зачепило, хто вцілів фізично, не став кінченим наркоманом і не втратив здатності радіти сонячному дню, усе одно — якщо не після третьої чарки, так після четвертої, відмовляли гальма. Вони починали квапливо і невиразно щось пояснювати сусідам по столу, випадковим друзякам по чарці, не розуміючи, чому ті спочатку намагаються вислухати і зрозуміти, а потім обережно відходять убік, залишаючи їх сам на сам зі спогадами, яких ті не в змозі витримати на самоті.

Афганці знаходили один одного, впізнавали в натовпі за виразом глухої відлюдькуватості, крізь навіть найспокійніший і впевнений погляд. Минуле збирало їх до купи, і навіть якщо вони просто сиділи мовчки, то мовчали про одне й те ж.

Спершу їх було шкода, але жалість швидко змінилась роздратуванням. В афганців мали бути якісь пільги, дещо вони могли купити дешевше і без черги, але держава вічних черг, що стрімко зубожіла, вже не могла виконати всього, що наобіцяла ветеранам усіх своїх явних і таємних воєн. Чиновники ще були здатні хоч якось підтримувати покоління людей похилого віку, ветеранів Другої світової, але хлопчаки, які повернулися з-під Кабула, Герата і Джелалабада, ледь не в кожній інстанції чули: «А ми вас до Афганістану не посилали».

Афганці накочувалися хвилями, щопівроку, після чергової демобілізації, їх ставало все більше. Міліцейські звіти і звіти наркодиспансерів свідчили про одне й те саме: Афганістан спричинив в Україні нечуване зростання наркоманії. Квітучі макові поля, краса і гордість південних областей — червоні, багряні, бордові, тремтливі на вітрі, зникаючі за небокраєм, миттєво перетворилися на смертельну загрозу. Ними більше

не милувалися — спалювали і переорювали. Але це нічого не змінювало і змінити вже не могло.

Коли афганцям, які облаштувалися в парку «Перемога», одного разу не вистачило грошей на шмаль, першими постраждали фарцовщики. Їм злегка натовкли пики, але у двох забрали товар і гроші. Алабама швидко все владнав, збиток відшкодували, вибачення попросили, проте він розумів, що це тільки початок. Прибрати афганців з парку Алабама вже не міг — це треба було зробити відразу, а тепер важелів тиску на них у нього не було. Так, того разу він домовився: натиснув авторитетом, злегка налякав, дещо пообіцяв — *Peitsche und Zuckerbrot*¹, як говорили його німецькі брати. Але що робити далі? Адже прийдуть нові, зовсім без гальм. Їм якось теж не вистачить грошей на анашу або на горілку, або не буде чим ширнутися, або порив крижаного вітру вимкне світло в їхніх завжди хворих макітрах — і тоді все повториться, повториться ще не раз. І пряників на всіх не напасешся.

Ця ситуація вирішилася несподіваним чином, і Алабамі це було зовсім не до вподоби. Якби він міг, якби в нього був вибір, він, звичайно ж, спробував знайти інше рішення. Але вибору йому не залишили.

Півтора року тому, взимку, у Дніпровському ВВС змінилося керівництво, і на вулиці Червоноткацькій запанував Бубон. До Києва його перевели з міста Фрунзе, столиці Киргизької РСР. Людина Алабами в Дніпровському ВВС передала, що полковника в главку вважають досвідченим борцем з наркоманією, для того його і перекинули в Україну. Це була остання інформація від довіреної людини, тому що Бубон насамперед почистив штат райвідділу, відправивши на

¹ Батіг і пряник (нім.).

пенсію серед інших і прапорщика, що зливав Алабамі міліцейські чутки і плітки.

Алабама цим новинам не зрадів. Він залишився без надійного, перевіреного «щура» саме тоді, коли той був потрібен як ніколи. Досвід підказував, що нове, ще не обтерте ментовське керівництво завжди небезпечне, а інтуїція підтверджувала, що полковник Бубон не залишить поза увагою паркові збіговиська афганців. Тому він відчайдушно шукав нового «щура». Справа ця була складною, вимагала часу, і в результаті він не встиг.

Навесні, коли було ще зовсім зимно, на Масляну, в сіруватій імлі близького вечора, коли кияни з дітьми вже поверталися з парку додому, усю паркову фарцу, з крапом і виручкою, скрутили прямісінько на точках. Одночасно взяли Алабаму і для чогось увесь персонал «Конвалії».

Якби подібну операцію здійснив московський, лєнінградський або навіть київський «центровий» мент, Алабама з перших днів затримання почав би готуватися до суду. У цих затюканих слов'ян усе зрозуміло і просто: якщо тебе взяли, тож будуть слідство і вирок. Ти можеш спробувати відкупитися, і якщо сума виявиться настільки значною, щоб переважити моральний кодекс офіцера і будівельника комунізму, угода цілком може відбутися. Та коли вони йдуть тебе брати, вони не думають про угоди, не думають про торгівлю. Це може прийти пізніше. А може і взагалі не прийти.

Однак полковник Бубон прибув із Середньої Азії, і хід його думок цілком міг виявитися іншим. Можливо, це запрошення до щирої розмови? Або він просто хоче познайомитися з Алабамою і демонструє йому свої можливості?

Обміркувавши ситуацію, Алабама вирішив, що Бубон зажадає частку, і приготувався до торгів. І хоча

торгуватися дійсно довелося, говорили вони зовсім про інше. Бубон справді виявився фахівцем з боротьби з наркотою. Одного погляду на мапу Дніпровського району йому вистачило, щоб визначити, де можуть збиратися місцеві нарколиги, а оперативні дані це незабаром підтвердили. Але, перечитуючи старі доповідні оперів, він зловив себе на тому, що вірить їм не більше, ніж шпальтам у газеті «Правда» — неважливо, описують вони страждання робітничого класу під гнітом капіталу або велич трудових звершень радянського народу. Доповідні були взяті з повітря, але складені ухильно, немов з чужих слів — у них не було тієї точності, яка відрізняє учасника подій. Бубон добре знав, що це може означати: парком керувала людина, що зуміла вивести його з-під контролю системи. Після цього вийти на громадянина Алабаєва Фридриха Атабайовича було ділом техніки.

Коли Алабаму привели на допит до кабінету начальника Дніпровського ВВС, він уже зрозумів, що всі головні пропозиції будуть зроблені йому саме в цій розмові. Він не хвилювався, страху не відчував, скоріше, йому було цікаво. Але коли розмова закінчилася, він зрозумів, що зіткнувся з людиною, з якою краще б зовсім не зустрічатися. Утім, нічого змінити він усе одно не міг.

Бубон почав розмову з того, що за сто п'ятдесят четвертою статтею КК УРСР його хлопцям світить від двох до семи з конфіскацією, а самому Фридриху Атабайовичу, проти якого учасники його злочинної групи вже дають свідчення, — від п'яти до десяти.

Алабама розуміюче кивнув. Стало абсолютно ясно, що Бубон бере його на понт. Його люди добре знали, що казати під час затримання, і згадувати Алабаму ніхто з них не став би. Алабама на волі — це їхній рятувальний круг. Хто, крім нього, знайде тямущого

адвоката і витягне їх на волю? А доказів проти Алабами у ментів немає. Щоб їх нарити, Бубнові доведеться щонайменше рік займатися виключно парком «Перемога», а він ще чотири місяці тому бревкав ферганські дині і ні про що таке не думав.

Але полковник одразу ж продемонстрував, що може спиратися не лише на слова фарцовщиків, і виклав на стіл протокол обшуку. Нібито в «Конвалії» в присутності понятих вилучено два кілограми гашишу, і свідки показали, що наркотики належать особисто Алабамі, а зберігав він їх для продажу. Папір був зліплений не надто акуратно, як і вся ця підстава, і Алабама тільки мовчки знизав плечима. Бубон почекав, чи не почне той обурюватися, заперечувати і доводити свою непричетність, але затриманий тільки невизначено кивнув і повернув папір. Час було переходити до головного.

Бубон твердо знав, що коли в парку облаштувалися наркомани, тим більше афганці-наркомани, то вичавити їх звідти практично неможливо. І не потрібно. Нехай краще скупчуються на краю лісу, ніж серед житлових кварталів. Їх не можна прибрати, не можна посадити всіх і відразу, з часом їх стане тільки більше, тому що війна триває, і дембеля повертаються кожен півроку. Усе, що може зробити Бубон,— це сісти на вентиль, вірніше, посадити на нього відповідну людину. Наприклад, того ж Алабаму. Цей казахстанський німець уже запустив у парку ефективну мережу фарци і протримався кілька років — отже, вміє працювати. Нехай тепер додасть до неї двох-трьох продавців шмалі, це не надто складно. Влада у того, хто сидить на вентилі, хто відкриває і перекриває кисень: коли все йде добре, то більше і дешевше, а коли щось не так — менше і дорожче. Контролювати вентиль Бубон розраховував особисто, а в тій розмові в кабінеті запропонував Алабамі стати, так би мовити, оперативним

керівником, попередивши однак, що час від часу по одному торговцеві доведеться здавати. Зрештою, їхнє завдання боротися з наркоманією, а не розвивати її.

Бубон не сказав тільки про одне: коли йому знадобиться гучний успіх, а це неодмінно станеться, тому що навіть погони полковника — не межа його кар'єрних амбіцій, то він зілле й Алабаму. Але Алабама все це розумів. Вибір у нього був, але це був поганий вибір. Складно торгуватися, ще складніше висувати умови, коли за спиною у тебе тюремна камера, а домовлятися доводиться з людиною, яка вирішує, вийдеш ти сьогодні на волю або повернешся на нари і будеш гнити там до суду...

Однак у цілому вони швидко зрозуміли один одного і про все домовилися. Поставки наркотиків до парку йшли через Бубна. Переважно середньоазіатський гашиш — Бубон використовував старі зв'язки. Алабама відповідав за продаж. Щоб не світитися самому, полковник дав йому для зв'язку Борю Торпеду. Бубон привіз його з собою із Фрунзе, тому Борю в Києві ніхто не знав. Манера поведінки і звички Торпеди вказували на кримінальне минуле, характер у нього був ще той, але Алабама вмів знаходити спільну мову і не з такими. І хоча Боря ніколи не забував, хто його господар і на кого він працює, але обов'язки «ординарця» Алабами і його заступника в ті рідкісні дні, коли той їхав з міста, він виконував старанно.

...З «мавпятника» на Червоноткацькій Алабама вийшов бузковими сутінками раннього березневого вечора. За ті дні, що він провів у камері, мороз відступив, у місті потеплішало, старі замети осіли і потекли, заливаючи бурою водою тротуари, двори й підворіття. На сухому острівці асфальту біля входу у відділок троє ментів палили й реготали з анекдотів. Повз автобусну зупинку чвалали похмурі городяни.

Алабама помітив таксі, що стояло неподалік — забризкану багнукою стару жовту «Волгу» — і повернув до нього, щоб їхати додому, але дверцята автівки раптом розчинилися, і йому назустріч, хлюпаючи через калюжі, через потоки весняної води, по сніговій каші кинулася Каріне.

І того дня Алабама більше не думав ані про Бубна, ані про Торпеду, ані про те, що тепер він не вільна фарца, а залежний до кожної дрібниці, зв'язаний по руках і ногах парковий торговець шмаллю.

2

У цієї ночі Алабамі знову наснилася піщана буря в Акмолинську, і він автоматично оголосив вихідний. Викликавши на дванадцятку до «Конвалії» Торпеду і Каріне, він улаштувався у себе на кухні, не поспішаючи зварив каву і довго пив її з сухими галетами. Зазвичай він узагалі не снідав, а обідав у парку не раніше третьої години дня.

Він звик існувати сам-на-сам, наодинці, йому не вдавалося ні з ким ужитися в одній квартирі — ні з жінкою, ні з «ординарцем». Тому Каріне був куплений двокімнатний кооператив на Печерську. А Торпеду житлом забезпечив Бубон.

В останні місяці Алабама почав відчувати, що Каріне від нього йде. Не до когось іншого, це він відчув би одразу, а просто віддаляється, наче якесь космічне тіло, що спершу було захоплене гравітаційним полем іншого, більшого, об'єкта, але потім раптом змінило орбіту, вирвавшись на незалежну траєкторію і нестримно пірнаючи у далекий космос.

Усі жінки хочуть одного: дітей, родину, звичайного щастя. Це інстинкт. Тільки в одних він проявляється відразу, з дитинства, з перших ляльок, а в інших —

трохи згодом, надаючи їм можливість відчутти смак ризику і небезпеки, побути поруч із сильними чоловіками, пожити їхнім життям, залишаючись при цьому жіночними і крихкими. Чому у них усе так по-різному?

Алабама хотів сам зрозуміти, як бути з Каріне. І цей сонячний ранок, і майбутній вихідний якнайкраще для цього підходили. Знати б тільки, з чого почати...

Але навіть і почати не вдалося, тому що задзвонив телефон, і Толик Шумицький з «Олімпіади» попросив про горілку для якогось артиста. Дістати горілку для незнайомої людини — це не робота, це розвага, тим паче Алабама давно вже хотів поговорити з хлопцями з Дніпровського тресту ідалень. Вони трохи заборгували і якимсь усе забували повернути борг. Алабама не любив забудькуватих. Тому подумати про Каріне він знову не зміг, але вирішив, що спочатку поговорить із нею. Можливо, він узагалі даремно хвилюється, і нікуди вона не йде, не відлітає в нескінченний безпросвітний космос.

Якби Алабама уважніше прислухався до себе, то, мабуть, зрозумів би, що тільки радий дзвінку Шумицького. Він не хотів і навіть боявся думати про Каріне та її наміри. Він просто не вмів цього робити.

З

— **О**сь: артист, богема, мешканець мерзенного й продажного світу, а людина, відразу видно, непогана,— зауважив Алабама, дивлячись, як Сотник квапливо котиться вузькою бічною алеєю в напрямку Дарницького бульвару.— Що, Карінко, проведемо вечір у товаристві майстрів провінційної сцени?

— Він не богема,— яскраві губи Каріне здригнулися в усмішці,— він домашній терпила, спітнілий підкаб-

лучник. Ти що, не зрозумів? На ньому дружина верхи їздить, а тепер його ще й донька осідлала. Буде, як верблюд, возити обох.

— Не плутай компот і купорос. Він їх любить, йому це в радість. Про дружину, утім, нічого не скажу, не знаю, навіщо ти її сюди приплела. А доньку — точно.

— У нього спина від сідла стерта, на ребрах рубці від шпор і кути рота вуздечкою пошматовані. Донька не встигла б так його заганяти. Коханки у нього немає, це зрозуміло. Тож дружина, більше нікому.

— Уважна ти,— посміхнувся Алабама.— Бачиш те, чого немає, і одразу ж робиш висновки.

— Що гірше,— підняла на нього погляд Каріне,— бачити те, чого немає, або не бачити того, що є?

— Друге, звичайно,— впевнено відповів Алабама.

— Чому? — здивувалася Каріне.

Питання було риторичне, і прямої відповіді вона не чекала.

— Тому що коли ти бачиш те, чого немає, це маячня, і вона рано чи пізно мине. Але якщо ти не бачиш того, що є, це сліпота. Хто знає, чи вдасться її вилікувати.

— Ти все зводиш до медицини,— позіхнула Каріне.— До симптомів і діагнозів. Це нудно.

— А чого ж ти чекала? Філософських узагальнень?

— Прозрінь і одкровень. Жінці недостатньо, щоб поруч сидів довідник із вмонтованим калькулятором. Ти повинен дивитися глибше і бачити більше.

— Ти щось конкретне маєш на увазі? — запитав Алабама.

Каріне знову вередувала. Він бачив, що зараз йому нізащо їй не догодити, що б він не сказав і не зробив, і це починало не на жарт дратувати. Це не в Сотника були рубці від шпор на ребрах, а в нього.

— Конкретніше не буває! Я тебе маю на увазі, про тебе кажу. Ти перетворився на тлустий записник з кри-

хитними очима і таблицею множення на обкладинці. Ти робот, машина, на тебе навіть дивитися шкода, але ж раніше тобі достатньо було лише одного погляду на людину, аби все зрозуміти й відчути. Будь-кого!

Тут Алабамі здалося, що іще одна-дві фрази, і він уловить те, чого від нього домагається Каріне. Але вона раптом відвернулася, і розмова пішла вбік.

— Подивися, он іде якийсь безхатько,— тицьнула Каріне пальцем в обдерту постать із ромашкою в руці, що рухалася алеєю безглуздою підстрибуючою ходою.— Раніше ти б за лічені секунди вгадав і що він тут робить, і куди йде. А тепер спробуй...

Подача була занадто легкою, і Алабама не втримався.

— Миколо! — покликав він, коли постать наблизилася.— Як ся маєш, Миколо?

— Алабай, алабай, алабай,— пробурмотів Микола, боязко поглядаючи в бік їхнього столика.

— Іди-но сюди, Миколо,— покликав Алабама.— Іди, поїси.

— Так нечесно,— надулася Каріне.— Ти його знав. Експеримент не вдався. Результат не зараховано.

— Як скажеш.— Алабама покірно схилив голову і задоволено посміхнувся.

— І ще...— Каріне гордовито глянула на Алабаму з Торпедою.— Якщо хочете сидіти з ним за одним столом, то сидіть самі. А я не буду. Від нього смердить.

— Їдь, напевно, додому,— не став сперечатися Алабама.— Причепурися. А ввечері я по тебе заїду.

Високі підбори Каріне гнівно простукали у нього за спиною і віддалилися. Алабама навіть не обернувся — струнка постать дівчини і без того чітко відбивалася в темних окулярах Торпеди. Боря делікатно мовчав увесь цей час, мовчав він і тепер, не звертаючи уваги на переляканого Миколу, який нарешті дістався столика.

— Сідай, Миколо.— Алабама кивнув на вільний стілець.— Їстимеш манти? Чи тобі теж морозива з лікером?

— Микола гуляв.— Дурник сів на краєчку стільця й одразу ж неспокійно закрутив головою.— У лісі птахи. Квітка.— Він поклав на стіл ромашку.

— Борю, попроси, щоб йому принесли манти.— Алабама уважно подивився на своє відображення в окулярах Торпеди. Той мовчки піднявся і зник у кафе.

— Як ся маєш, Миколо? Чи не ображають? — Алабама витягнув ноги і відкинувся на стільці. Він так і не зрозумів Каріне, але ж був зовсім близько. Здавалося, ще трохи — і дотягнеться до її думки. Але не вийшло.

— Кривдять,— стиснув губи Микола.— Миколу ображають.

— Хто тебе кривдить, Миколо? — неуважно запитав Алабама.

— Вусатий. Миколі не дав кросівки. Пеліканові дав. Миколу прогнав.

— Зараз принесуть,— повернувся з «Конвалії» Торпеда.

— Гаразд. Нехай поїсть. А то його якийсь вусатий ображає,— кивнув головою Алабама.— Що ще за вусатий, Миколо?

— Вусатий...— понуро повторив Микола. І раптом трохи примружив праве око, посміхнувся і якимось невловимим рухом поправив уявний лівий вус — та так, що Торпеда з Алабамою безпомилково впізнали Вілю.— Миколу прогнав. Кросівки Пеліканові.

— Вілько, чи що? — обережно перепитав Алабама і здивовано подивився на Торпеду.

Торпеда раптом зняв окуляри і втупився жорстким поглядом у Миколу.

— Вусатий продав Пеліканові кросівки?

— Так,— Микола схопив ромашку і почав швидко-швидко ламати стебло.

— Тут? — в один голос запитали Алабама і Торпеда.
— Тут,— не зрозумів і про всяк випадок повторив за ними Микола.

— Де?

— Де.

— Ти біса не гони, папуга довбаний.— Торпеда схопився і навис над Миколою.

Микола заверещав, кинувся від столу і разом зі стільцем перекинувся навзнік. Потім перекинувся через голову і, дурнувато підстрибуючи, кинувся вглиб парку.

— Півень компостований,— кинув йому навздогін Торпеда.

— Благодійний обід не відбувся,— зітхнув Алабама.— Даремно ти, Борю, дурника погнав.

Насправді Алабама був упевнений, що справа не в Торпеді і не в Миколі, та й з Каріне він у будь-який інший день міг би домовитися. Але тільки не сьогодні. Якщо наснилася піщана буря — отже, дню гаплик. Краще взагалі нічого не робити піщаними днями. Не підводитися з дивана. Читати газети. Телефон вимкнути, з будинку не виходити! Усе одно нічого не вийде, усе піде під три чорти.

— Тут кажуть, що зустріти його — паскудна прикмета,— чи то нагадав, чи то спробував виправдатися Торпеда.

З «Конвалії» принесли манти для Миколи.

— А з цим що?.. Давай навпіл! — Алабама не звернув уваги на слова Торпеди. Він і без паркових прикмет знав, що в усьому винен піщаний день. Але говорити про це нікому не збирався.

Вони розділили Миколину порцію порівну і довго, не поспішаючи, жували соковиту баранину.

— З Вільком що будемо робити? — нарешті запитав Торпеда.— Зовсім вони з Белфастом знахабніли. Порядок забули — барижать де заманеться.

Колись Віля фарцював у парку, але потім пішов від Алабами. Це сталося приблизно через місяць після появи Торпеди. Боря вирішив, що Віля не захотів працювати особисто з ним, і зацаїв на фотографа образу.

— Ти не поспішай, Борю,— скривився Алабама.— Звідки інформація? Від Миколи. Це ж смішно? Він і сам до пуття не скумекав, про що його питали.

— Усе він зрозумів.— Торпеда сховав незадоволений погляд під окулярами.

— Ось що: я Вільці зателефоную днями... Не завтра, так післязавтра. І викличу сюди задля розмови. Тоді все і з'ясуємо.

— Так він тобі й зізнається.

— Можливо, не зізнається,— низав плечима Алабама,— але й потикатися сюди більше не стане. А от якщо після цього попадеться, то відповідь згідно з усією суворістю соціалістичної законності.

Торпеда ворухнув бровою, але промовчав.

Близько п'ятої Алабама зібрався йти.

— Сьогодні ввечері в парку щось буде? — запитав він Торпеду.

— Так... Дурня якась. День народження однієї малолітки.

— Тут день народження малолітки, там день народження малолітки... Слухай,— раптом засміявся Алабама,— а це, випадково, не той самий день народження? Хоча, яка різниця? Ти до пів на восьму потуси тут, простеж, щоб усе спокійно пройшло. Відчуваєш, яка задуха? Доц буде. Вони самі розбіжаться. А потім приходить в «Олімпіаду».

— Мене не запрошували.

— Я тебе запрошую, Борю,— піднявся Алабама.— Твої сірі будні — це менти, бариги і паркові шалашовки. А в житті є чимало прекрасного. Актриси наприклад.

Глава дев'ята. *Червоно-білі «пуми»*
тридцять шостого розміру

1

Фотоательє номер чотири від бульвару відокремлювали густі кущі бузку і кілька каштанів. Автівок тут майже не було чути, зате відчайдушно дерли горлянки дрозди та істерично тріщали сварливі шпаки. Запах живої весняної свіжості пробивався крізь зарості від паркових фонтанів до ательє, витісняючи до бульвару нудотні аромати бузку.

Віля любив парк Шевченка, а широких алей парку «Перемога» досі побоювався. Можливо, тому, що там він майже рік фарцював у Алабами, і це був не найспокійніший рік його життя. А тут Віля — звичайний фотограф зі звичайного ательє.

Життя в парку «Перемога» було не те щоб небезпечним — усе ж таки Алабама надійно прикривав своїх, — але нервовим і неспокійним. А тут воно тече мирно і нічим не загрожує. У парку Шевченка немає фарци, і Вілю це радувало: менший ризик потрапити під випадкову роздачу. Зате центральні готелі під рукою, і всього п'ять хвилин до Хрещатика. А те, що неподалік від шахістів збираються голубці, так його це не обходить.

Віля відчинив ательє і звично подзвонив на пульта охорони, знімаючи об'єкт із сигналізації. Він був сам, директор раніше одинадцятої не приходив, а касир повинен був ось-ось з'явитися. Клієнти поки теж не поспішали за фотокартками.

Віля влаштувався на лавці біля входу. Поруч, на алеї, рятуючись від нав'язливої опіки мам і бабусь,

гасали діти. Вони радісно сповіщали світ, що нарешті вирвалися на волю з домашнього полону. Бабусі метушливо поспішали слідом, вигукували щось, напучуючи, але в жодному разі не погрожуючи, щоб не злякати і без того неспокійний виводок.

Галасливі гонки трьох поколінь траплялися тут щоранку. І закінчувалися однаково — безумовною перемогою досвіду над юним безглуздям. Спершу вони розважали Вілю безліччю кумедних епізодів, але результат був стовідсотково передбачуваний, і врешті-решт усе це йому набридло.

З вітрини ательє на нього насмішкувато поглядали чорно-білі красуні. Кожна залишилася короткою історією в його багатій пригодами біографії, і тепер, розглядаючи їхні світлини, Віля зловив себе на тому, що метикує, де б повісити портрет Афродіти. От би прямо зараз покликати її і посадити перед об'єктивом камери. Тільки зараз він зрозумів, що Діта на диво фотогенічна. Він зняв би її просто — анфас, без усіляких прийомів, які так люблять фотографи, без зайвих деталей. Афродіта на п'ять-сім років старша за дівчат на вітрині, а вік — це завжди додаткові штрихи на портреті. Зморшки в куточках очей, трохи втомлений погляд, в якому сліпуче світло майбутнього вже приглушене нершими поразками і розчаруваннями, а дитяча впертість змінилася готовністю слухати і погоджуватися, трохи важкувате прибалтійське підборіддя, обручка. Тут важлива кожна рисочка, і Віля відчував, що портрет Афродіти міг би стати його найкращою роботою. Найсвітлішим і м'яким образом серед тих, що зібрані у вітрині. І повісити його слід не в центрі, але так, щоб кожен, заходячи до ательє, відразу його бачив.

Решта фото доведеться поміняти місцями. Поряд із Дітою слід помістити двох брюнеток, Віку й Риту.

У Віки рот ледь торкає усмішка, ніжна нижня губа, яку так любив цілувати Віля, злегка опущена і демонструє рівні білі зуби, і так само, тільки трохи менше, будуть розтулені губи Діти. Але Віка дивиться з портрета трохи знизу вгору — такою її запам'ятав Віля і такою відзняв, а Діта буде ширяти і над глядачем, і над Вікою з Ритою.

Діти й старі нарешті понеслися кудись у бік пам'ятника Шевченку, і відразу ж слідом, немов тільки для того, щоб заповнити спорожнілу алею, один за одним до фотоательє підійшли два перших клієнти. За ними, ледь помітно кивнувши Вілі, протрусив приймальник-касир Рувим Ісайович. А за касиром раптом виник Мишко Яблозинський, старий приятель Вілі, і не тільки Вілі, а, мабуть, усього Києва.

Колись Михайло з Вілею вчилися фотографії в ПТУ Міськпобутуправління на Курській. Але Віля, як і збирався, зараз працює фотографом, а Мишко фотографом не став. Мишко став поетом. І музикантом. І художником теж. Жодне з цих трьох занять не приносило Яблозинському грошей, тому заробляв він, паляючи педалі для електрогітар.

— Вільку! — крикнув Мишко.— Олені часу несуть мене до тебе. Адже ти й сам олень — очі твої гіллясті!

— Що-що у мене з очима? — не зрозумів Віля.

— Я хотів сказати — роги! — засміявся Мишко.— Твої роги оленя гіллясті.

— Ні, очі таки краще.

— Ну, як хочеш,— не став сперечатися Мишко.— Мені з тобою поговорити треба.

— Вілю, ви вже будете фотографувати людей? — втрутився в розмову Рувим Ісайович.— Вони тут цілу годину чекають! Або мені самому встати до апарату?

— Мишко, приходь в обід, о другій годині. Зможеш?

— Домовилися! Буду о другій.

— Рувиме Ісайовичу,— Віля подивився на годинник,— звідки вам знати, що робили ці люди годину тому, якщо ви тут лише п'ять хвилин? Це ваші родичі? Племінник і онук?

— Вілю, не мудруй,— відмахнувся приймальник, дістав з кишені яблуко і відкусив одразу половину.— Іди працюй. А то зараз почнеться, ти ж знаєш.

І дійсно почалося.

Поки Віля фотографував двох перших: одного — три на чотири для комсомольського квитка, другого — п'ять на шість для паспорта, підвалила відразу дюжина дам різного віку і габаритів з Музею російського мистецтва — у них одночасно закінчився термін дії посвідчень. Коли він закінчував з першою партією, виявилось, що буде ще й друга, просто директор не захотів залишати музей без персоналу. Більшість музейних тіток Віля знав. Не тому що любив російське мистецтво — у музеї він бував тільки тоді, коли навчався в школі, раз чи два, не більше. Але парк невеликий, і обличчя всіх, хто працює по сусідству, встигають набриднути.

Між першою і другою групами музейниць вклинилися дві дитсадкові виховательки з п'ятьма дітьми. Їм терміново потрібно було оформляти якісь путівки до санаторію. На світлину однієї дитини часу йде, як на трьох дорослих, і на той час, коли Віля закінчував з четвертим дитсадівцем, біля входу в ательє зібрався неабиякий натовп з екскурсоводів і студентів університету, що до них приєдналися.

Тут нарешті з'явився директор ательє і ледь зміг пробитися до входу — черга не бажала його пропускати. Тому перш за все він облаяв Вілю за те, що той повільно працює.

— Просто починати потрібно вчасно,— підтакнув Рувим Ісайович, діставши друге яблуко і знову відкусив половину.

До обіду Віля так і невстиг розкидати всіх присутніх. Невдоволено буркочучи, черга запам'ятала, хто за ким, і розійшлася. З музейних на лавці біля входу залишилася одна дівчина, яку він раніше не зустрічав у парку.

— Ой, а ви не могли б мене скоріше сфотографувати? — попросила дівчина.— Мені дуже потрібно піти з роботи зараз. Директор уже відпустив, тільки сфотографуватися треба. Я саме влаштовуюся в музей, ще стільки справ треба зробити. А завтра вже буде пізно, усі терміни зведуться нанівець.

— У мене перерва,— казенно-нудотним тоном відповів Віля і подивився на годинник.

Мишко запізнювався. Якщо не з'явиться за п'ять хвилин, доведеться йти обідати самому. Не сидіти ж з дівчам-екскурсоводом на лавочці і пояснювати, що в нього немає часу її сфотографувати. Якось уже зовсім недоречно вийде.

— Зрозуміло,— зітхнула дівчина з музею і приготувалася терпляче чекати. Але вже за кілька секунд запитала: — А це ви робили всі ці портрети?

— Звичайно я.

— Гарно. Навіть шкода, що мені тільки три на чотири треба, а не такий портрет. Я б хотіла.

— Гарзд, ідемо зніматися.— Віля клюнув на її лестощі.— Я на приятеля чекаю, але він спізнюється. Встигнемо нашвидкуруч.

— А портрет? — зістрибнула з лавки дівчина.

— Портрет наступного разу,— задоволено ворухнув вусами Віля, пропускаючи її вперед. Він любив жіночі портрети.

— Вам не казали,— запитала дівчина хвилин п'ять по тому, коли вони вийшли з ательє,— що ви дуже схожі на Боярського?

— Та невже? — мимохіть перепитав Віля. Цю байдужу, трохи відсторонену інтонацію в поєднанні з хо-

лоднувато-здивованим виразом обличчя він відпрацював старанно і довго.— І чим саме?

— Вусами, звичайно,— одразу ж почала загинати пальці майбутній екскурсовод Музею російського мистецтва,— і виразом очей, і посмішкою... Ось посміхніться!

— Та він про все це знає, дівчино,— почувся голос Мишка, що виник звідкись.— Він ці вуса ще в училищі культивував, як елітні сорти кубанської пшениці. Трохи більші й світліші, то трохи менші, але темніші. А ще закручені, пишні, хвилясті. Як Мічурін — вирощував науковими методами.

— Дійсно? — здивувалася дівчина.

— Ну кого ви слухаєте? — Віля поплескав Мишка по спині.— Мишко — поет, в його уяві вуса і на Марсі будуть, як яблуні, цвісти. Чекаю на вас завтра по обіді за світлинами. Тоді і про портрет поговоримо.

— Ти навіщо дівчинку цькуєш?

Щойно вони вийшли з парку і попрямували до «Ленінграда», Віля замахнувся, щоб вліпити Мишкові запотилничник, але замість цього обійняв його.

— Та вона не з боязких,— засміявся Мишко,— вчепилася в тебе, як акула. Ще не знатимеш, як звільнитися. Нogu відрубає, ось побачиш. Або руку.

— Нічого, головне, щоб не голову. Якось раніше я давав їм раду і тепер розберуся. Як у тебе справи? Як і раніше, паяєш педалі?

— Ну. Я цю справу тепер на потік поставив. Виробництво налагоджене, але збут кульгає на обидві ноги, тобто на обидві педалі. Я про це і хотів поговорити.

— А деталі? Ти ж минулого разу скаржився... Чого смієшся? «Будинок радіо» розширив асортимент і на голову обійшов радіоринок?

— Вілю, дорогу до «Будинку радіо» я забув назавжди. Я туди не поткнуся, навіть якщо татаро-монголи

потягнуть мене туди на аркані. Чинитиму опір і плюватиму жовчю у зустрічних. Мої очі розплющилися, як шлюзи Дніпрогесу перед теплоходом «Леся Українка», і я побачив, що радіоринок — це дитячий сад! Просто магазин «Юний технік» порівняно знаєш із чим?

— Із чим?

— Із заводом «Маяк».

— Магнітофони, чи що? — не зрозумів Віля.

— Патефон на транзисторах,— із жалем подивився на нього Мишко.— Пам'ятаєш, як у вересні минулого року наші збили над Сахаліном південнокорейський «Боїнг»?

— Ще б пак! Усі пам'ятають.

— Так ось, на тій «Сушці», тобто на Су-15, який здійснив бойове перехоплення, стояло обладнання, випущене на нашому «Маяку». І спрацювало воно без збоїв, точно і надійно. Коли розбір польотів було закінчено, хлопці на заводі відсвяткували успіх. Тихо. Неофіційно. У вузькому колі фахівців.

— Тож, твої педалі працюють на кращих транзисторах країни?

— Точно!

— У чому ж тоді справа?

— Я ж сказав: збут. Три готові лежать удома — не могу продати. Познайом мене з Белфастом.

— Белфаст самопальною електронікою не торгує.

— Неважливо,— вп'явся в нього Мишко.— Він просто не знає, як це кльово. А там подвійний підйом.

— Мишко, ну не сміши ти мене. Подвійний підйом у них на фірмовому шматті, а твій металобрухт гроша не вартий... Слухай, може, тебе з Харлеєм познайомити?

— Не треба. З Харлеєм я вже говорив. Він зараз на косметичці сидить. Мені потрібен Белфаст.

— Мишко, давай з Белфастом кілька тижнів почекаємо.

— Чому?

— Я вчора у нього даму відбив. Ну, так вийшло. Я не хотів, розумієш? Вона сама в руки йшла. І прийшла.

— Тебе Белфаст тепер посадить на кіл. А після у рот заб'є свинцевий жорсткий кляп. І спати піде — з твоєю бабою...

— Бодай тобі пипоть на язик...

— Експромт, між іншим,— задоволено посміхнувся Мишко, проте з теми одразу ж з'їхав.— Але я ж на тебе розраховував, Вільку! Думав, продам зараз три педалі й гайда до моря.

— Вибач, не виправдав,— раптом розізлився на приятеля Віля. Ну чому його постійно втягують в якісь дурнуваті, нездійсненні плани, навіть не попереджаючи, розраховують на нього, а потім, коли все розвалюється, на нього ж і ображаються? Він тут до чого? — Усе, Мишко, мені час працювати. Телефонуй.

— Тільки не забудь сказати, коли у вас із Белфастом налагодиться,— жалібно попросив Мишко.

— Це інша справа.

2

Пелікан зателефонував, як і обіцяв, рівно о четвертій.

— Вілю, гроші є. Сто сорок, як домовлялися. Ти капці ще нікому не продав?

— Щосили тримаю для тебе,— заспокоїв Віля.— Усім відмовляю.

— Тоді зустрічаємося, як домовлялися. О шостій біля колеса,— зрадів Пелікан.— Тільки сам я підійти не зможу. Замість мене прийде з грошима Багіла. Ти його знаєш?

— Знаю,— підтвердив Віля, роздумуючи, чи немає тут кидка. Але головного правила — не допускати зазору між передачею товару і отриманням грошей — Пелікан не порушував. Гроші він отримає, кросівки віддасть, решта — не його головний біль. Пелікан з Багілою нехай самі розбираються.— Гаразд, домовилися. О шостій я чекаю Багілу під колесом. Нехай не запізнюється.

— Дякую, Вілю! А то мене тут завантажили. Раніше, ніж о сьомій, не вирвуся.

До п'ятої біля входу до фотоательє знову стало порожньо. Студенти закінчили свої заліки та іспити відразу по обіді й до четвертої вже розійшлися, а до вечірнього вигулу дітей залишалося менше години. Клієнтів більше не очікувалося. Директор пішов дві години тому, і Рувим Ісайович теж почав поглядати на годинник.

— Рувиме Ісайовичу,— став у дверях Віля,— учора я зачиняв ательє і здавав під охорону. А сьогодні відчиняв і знімав з охорони. Вам не здається, що це занадто?

— Це нормально, Вілю.

— Нормально буде, якщо сьогодні саме ви поставите його на сигналізацію, а завтра — знімете.

— Не грубіть старшому товаришеві.

— Мені треба терміново бігти, Рувиме Ісайовичу. Я вже не пам'ятаю, коли востаннє був удома.

— За це...

— За це я сфотографую вашу коханку без черги.

— Яку коханку? — сполошився приймальник.— У мене немає коханки. У мене внуки.

— Ось коли буде, тоді і сфотографую,— прощаючись, поплескав його по плечу Віля, підхопив сумку з кросівками та вийшов у парк.— Усе одно ось-ось дощ піде! — крикнув він.— А під час дощу краще сидіти під надійним дахом.

Це була розумна порада — усі ми любимо і вміємо давати розумні поради.

Коли Віля вийшов з переходу біля метро «Дарниця», дощ уже починався. Якби біля колеса огляду його не очікував Багіла, то Віля і сам зараз поспішив би в сухе тепло своєї однокімнатної бетонної будки наприкінці вулиці Юності та нарешті відіспався. А наступного дня зателефонував би Дітці. Аркуш із записника з її телефоном як і раніше лежав у боковій кишені сумки.

Віля йшов на зустріч із запасом — не любив запізнюватися. Дощу він не боявся — в парку можна сховатися де завгодно, наприклад, у Гоцика на автодромі. Зате можна буде поговорити з Белкіним і навіть з Алабамою, якщо той раптом опиниться тут. Віля не бачив обох понад рік. Він не збирався укласти угоду прямо під колесом — там він просто зустрінеться з Багілою, щоб потім разом піти. Віля доволі довго фарцював в Алабами, знав його правила і навіть не збирався їх порушувати.

Парк стрімко порожнів. Дрібний дощ швидко розігнав відпочивальників, але фарца не розходилася. Усі потроху збиралися під дахом автодрому, сюди ж підтягувалися афганці та інші *паркові*.

— Вілько, старий коняко! — зрадив Гоцик і обійняв Віля.— Хрін Боярський! Усе телиць знімаєш? Нічого, Алабама незабаром і в нас фотоательє відкриє. Тоді не відкрутишся, підеш директором.

— Директором я не зможу. Я ж крім витримки і діафрагми ні в чому не тямлю.

— Та облиш ти. Раз фарцюєш, тож розбираєшся. А директор що повинен уміти? Бухати з потрібними людьми і знати, де підпис поставити.

— Щось знайомих зовсім мало,— озирнувся Віля.— Де Шляпентох? Де Мічений Михасик? Алабаму чомусь не бачу.

— Алабама поїхав годину тому. А решта,— низав плечима Гоцик,— розбіглися хто куди. Тут багато що змінилося, нових повно. Торпеда... Пам'ятаєш Торпеду?

— Звичайно, пам'ятаю, тільки і його не видно.

— Торпеда десь тут. Шифрується, як зазвичай. Він уже знаєш скількох з парку вичавив?.. Це, звичайно, не моє діло, я не під ним, у мене чисто — ані фарци, ані шмалі, одні машинки на електричному ході, але я ж усе бачу.

— А Багіла де? Ми з ним о шостій під колесом домовилися зустрітися.

— Раз домовилися, отже зустрінетеся. Сьогодні багато хто збирався бути — день народження в Ірки. Пам'ятаєш Ірку?

— Ні,— чесно зізнався Віля.— Хто це?

— Ну так,— зрозумів Гоцик.— Вона ж зовсім малолітка. Коли ти тут терся, вона на горщик ще ходила. Але зараз Ірка в нас перша красуня: і Льоня Бородавка за нею ходить, як бичок на припоні, і Пелікан, і ще мало не півпарку.

— Так, точно,— зрозумів Віля,— Пелікан щось говорив про день народження. Гарзд, піду шукати Багілу. Можливо, ще побачимося сьогодні.

— Ти не зникай,— попросив Гоцик.— А то коли всі разом зникають, життя ніби рветься. Зв'язок утрачається, розумієш?

— Зв'язок часів?

— Саме так.

Віля завернув за ріг автодрому. Там було темніше, ніж біля входу, і дощ ще не пробивався крізь крони каштанів і кленів. У напівтемряві на невисокій металевій огорожі сидів Торпеда. Віля помітив його не відразу і з розгону ледь не наступив йому на ногу.

— Обережніше, Вілю,— підвів руку Торпеда, але навіть не зрушив, немов сам хотів, щоб Віля налетів

на нього.— Прийшов у парк і не вітаєшся. Впритул не бачиш.

— Привіт, Борю.— Віля не знав, про що говорити з Торпедою.— Вибач, не помітив. Ти ж завжди маскуєшся в складках місцевості.

— Зате тебе здалеку видно. Ходімо,— Торпеда піднявся з огорожі і ретельно обтрусив штани,— треба поговорити.

— Вибач, Борю, на мене чекають.— Віля був упевнений, що мова піде про фотоательє.— Давай я завтра знайду, тоді і поговоримо, а то сьогодні такий день важкий. І мокрий.

— Завтра не вийде, Вілю,— злегка підштовхнув його Торпеда.— Ну ж бо, гребі.

Торпеда вийшов перевірити, як працюють хлопці біля входу в парк, і засік Вілю, ледь той з'явився на центральній алеї. Торпеду мало не розірвало від люті: зовсім знахабнів пацан, фарцує в парку, як у себе на кухні! І нікому нічого не платить!

Такі речі не повинні сходити з рук, і поки фотограф базикав із Гоциком, Торпеда встиг прихопити двійко незнайомих з Вільком афганців — Бухала та Кухту-Подільського.

Кухту він відправив до натовпу перед автодромом — стежити за порушником конвенції, Бухала поставив у тилу біля стежки, що веде в зарості. А сам сів неподалік.

Тепер у Вілі не було шляхів до відступу. Узагалі не було — його перехопили б усюди, але план Торпеди спрацював просто ідеально: Віля вийшов прямо на нього, і ніхто цього не бачив.

— Куди йдемо? — запитав Віля, слухняно крокуючи за Торпедою.

— За мною,— не обертаючись, кинув той. Якось непомітно до них приєдналися ще двоє. Судячи з вигляду —

паркові афганці, а може, і фарца, але Віля їх не знав. Тепер Торпеда йшов першим, Віля — за ним, а ззаду — ці двоє. Виходило, що Віля йде не сам, що його ведуть, і втекти не вийде. Усе сталося якось тихо і так швидко, що він занервував тільки тоді, коли вони минули людні місця і почали заглиблюватися у вербові зарості.

— Борю, нікуди я далі не піду. На мене люди чекають.— Віля зігнувся і спробував кинутися вбік, але його одразу ж перехопили ті, що йшли позаду, і з силою штовхнули вперед.

— Та зачекай, не кіпішуй,— ліниво розтягуючи слова, посміхнувся Торпеда, смикаючи плечима: дощ уже не накрапував, а періщив рівним і щільним потоком.— Ми вже майже на місці.

Вони вийшли до озера, і Торпеда несподівано відступив праворуч, пропускаючи Вілю вперед. Віля обернувся. Тепер за спиною у нього була вода, а від парку його відсікали ці троє.

— Покажи сумку,— велів Торпеда.

— Ще чого! — обурився Віля і притиснув сумку до грудей.

Бухало відразу ж коротким ударом збив Вілю з ніг, а Кухта упівсили штовхнув його ногою, потім нахилився, відібрав сумку і передав Торпеді.

— А міг же і сам показати,— знизав плечима Торпеда. Він розстебнув блискавку, дістав кросівку, покрутив у руках і кинув на землю.— Що, Вілю, забрів за старою звичкою, трохи пофарцювати для душі? — Торпеда примружився.

— Я й не думав фарцювати в парку,— сяк-так підвівся на ноги Віля.

— Так-так,— не став з ним сперечатися Торпеда, дістав із сумки другу кросівку і теж кинув під ноги Вілі.— Якось мимохить вийшло. Спочатку вранці, потім увечері, чи не так?

Торпеда жбурнув сумку кудись за спину. Тільки тепер Віля зрозумів, що привели його сюди не випадково, що хтось доніс Торпеді про його ранкову зустріч із Пеліканом.

— Та не фарцював я тут ані вранці, ані ввечері! — вигукнув Віля, але тепер уже сам Торпеда, засліплений спалахом ненависті, різким ударом кулака розсік йому вилицю і перекинув горілиць. Віля звалився у воду, кров, перемішана з водою, миттєво залила очі, але він одразу ж перевернувся і, відкашлюючись, встав на карачки. У каламутній поверхні озера відбилосся його розбите обличчя. Вілю затрусило.

Він усе це колись бачив, і не раз. Власне обличчя замить до смерті — воно ввижалося йому у снах, у давніх напівзабутих кошмарах. Віля знав, що зараз станеться, знав змалечку, навіть тоді, коли був іще немовлям. У всіх темних дзеркалах відкривалася йому ця картина, і тому він давно і назавжди заборонив собі в них заглядати. Зараз його будуть убивати і вб'ють — нікуди він не дінеться, бо порятунку від них немає. Марно чекати на допомогу та розраховувати на диво — треба негайно прориватися, пробиватися крізь цих костоломів. Ніхто йому не допоможе, і якщо зараз він не вирветься сам, то його задушать, заріжуть, а потім утоплять. Йому не дадуть піти! Він мусить прорватися, інакше це його останній день!

Торпеда, однак, зовсім не збирався вбивати Вілю. Фотографа треба було покарати у якийсь особливий — смішний і в той же час ганебний спосіб. Поки вони йшли до озера, Торпеда ще не знав, як це зробити, він навіть не був цілком упевнений, що Віля дійсно в чомусь винен. Що у нього було проти Вілі? Миколині слова? Навіть не слова — якась гримаса і бурмотіння.

Але Віля не просто так з'явився сюди цього вечора. Ось навіщо він приперся в парк під дощем? Торпеда

був упевнений, що відповіді на ці питання лежать у Вілі в сумці. І коли там виявилися кросівки, все встало на свої місця. Тепер залишалося тільки вирішити, як учинити з Вілею. Але поки Торпеда обмірковував глузливі й уїдливі слова, які зараз скаже, Віля несподівано кинувся на нього. Цього ніхто не очікував, і перешкодити йому не встигли. Він учепився Торпеді в горло, перекинув його, сам навалився зверху, й обидва покотилися в кущі. Але вже за хвилину Вілю відтягли від Торпеди і стусанами загнали в озеро.

— Ти, лайно, ну-бо, пливи звідси,— прохрипів Торпеда. Глибокі криваві подряпини тягнулися від його підборіддя до ключиць. Кров'ю, що сочилася з них, уже була залита сорочка, під оком у Торпеди набрякав синець на півобличчя.— У парк я тебе більше не пушу. Гайда у воду!

Віля не міг іти в воду. Він не вмів плавати, але справа була навіть не в цьому. Віля боявся цієї води більше за Торпеду з його афганцями.

Торпеда думав, що дає Вілі шанс. Ганебну і безславну, але вірну можливість піти. Насправді цієї можливості він його позбавив.

Віля вдав, що дійсно готовий відплисти, і навіть зробив якийсь непевний крок, немов намагаючись дно, але плисти він нікуди не збирався. Замість цього Віля злегка присів, а потім знову кинувся на Торпеду, і вони знову покотилися по слизькому брудному берегу. Швидко темніло, Кухта і Бухало, що кинулися на допомогу Торпеді, уже не бачили, кого місять, і молотили абикуди, не розбираючи. Вілі й Торпеді дісталось приблизно порівну. Торпеда несамовито волав і лаявся, хрипко кричав і Віля. На мить здалося, що Віля зараз відірветься, залишить Торпеду на землі, а сам сховається в чагарнику, але тут він раптово осів, заскиглив і затих.

Торпеда вибрався з-під нього, відштовхнувши тіло до води. Віля впав обличчям у воду і більше не ворушився. Торпеда вмився, ретельно вимив в озері ніж, сховав його в бічну кишеню штанів і, трохи похитуючись, рушив у напрямку парку. Слідом потягли Кухта і Бухало. Не по-весняному холодний дощ ще тільки набирив силу.

Глава десята. *День народження Ірки*

1

Ірка забігла додому тільки на хвилину. Толик Кермо чекав унизу — вони зібралися на Дніпро купатися. Сонце вже сідало в якийсь каламутний серпанок, і треба було поспішати.

Їй пощастило — батьків удома не було, а бабуся, напевно, спала і не чула, як вона увійшла. Ірка швидко вдягла купальник, натягнула джинси і червоний батник, кинула в сумку куртку — вона не збиралася повертатися до пізнього вечора. Це її день народження, і, отже, вона буде робити те, що їй заманеться.

Узагалі-то Ірка і в інші дні жила як хотіла, не надто цікавлячись думкою оточуючих. Федірسانیча вона не поважала і не намагалася це приховувати. Він був м'якою людиною, жити Ірці не заважав, але завжди здавався їй хмарию диму або туману, крізь яку можна легко пройти. Він не вмів чинити опір — ані їй, ані її матері, ані взагалі життю. Тому і залишався актором на епізоди. Це тонке спостереження Ірка зробила не сама: одного разу вночі під час батьківського скандалу

вона почула, як мати вліпила ці слова Федірсаничу, як ляпас, і подумала, що мати має рацію, так воно і є. Від бабусі Ірці зазвичай вдавалося швидко втекти і не слухати голосінь, але від матері піти було б нелегко. Вони були дуже схожі, і ця подібність лякала обох.

Олена бачила, що в Ірки характер точнісінько, як у неї,— тож їм нізащо не ужитися. Ще рік, щонайбільше два, і вони спершу посваряться, а після на все життя зненавидять одна одну. Немов готуючись до цього майбутнього вже зараз, Олена не поступалася доньці ні в чому, жорстко підпорядковуючи її, нав'язуючи свою волю навіть у дрібницях. Ірка теж розуміла, що занадто схожа на матір. Вона, як могла, чинила опір агресивному диктату Олени, проявляючи при цьому ті ж самі якості, і від цього ставала ще більше на неї схожа.

Закінчивши з одягом, Ірка на кілька секунд замислилася, вибираючи помаду, потім взяла найяскравішу і швидко подивилась у дзеркало. У розсіяному денному світлі відбилися суворі, майже класичні риси обличчя, високе чоло, уважний і водночас жорсткий погляд сірих очей. Ірка посміхнулася відображенню, відображення посміхнулося у відповідь. Вона мазнула по губах помадою, кілька разів провела щіткою по руському волоссю і вийшла в коридор.

Там уже чатувала стара.

— Я пішла, буду ввечері,— кинула Ірка, щоб уникнути розмови. Але не допомогло.

— У тебе сьогодні день народження,— проскрипіла та, намагаючись стати між онукою і дверима.— Могла б побути вдома. З нами.

— З ким? Немає ж удома нікого! — Ірка швидко взула босоніжки і спробувала обійти бабцю, але та відступила, затуливши спиною дверний замок.

— Незабаром будуть. Федір усіх запросив до ресторану.

— Точно! Добре, що нагадала, а то я забула. Отже, там і побачимось! — Ірка спробувала відсунути стару, але та не збиралася відступати, вважаючи, що розмова не закінчена.

— Відійди, ба, на мене чекають.— Ірка обхопила її за талію і миттєво перемістила на кілька метрів назад. Шлях на сходи був вільний.

— Ти що, ненормальна? Ти могла мене вбити! — викрикнула їй навздогін бабка.— Кістку могла зламати!

— Наступного разу обов'язково! — уже знизу відповіла Ірка.— Тільки попередь заздалегідь яку!

Побачивши Ірку, Толик завів свій «Чезет», і вони рвонули в напрямку Воскресенки. Мотоцикл летів, з ревом розсікаючи квартали міських околиць, а коли старі п'ятиповерхівки залишилися позаду, повернув до Московського мосту, і Толик дав повний газ. Повітря, туге й щільне, вдарило Ірці в обличчя.

— Кермо, жени! — закричала вона і в захваті розкинула руки.— Додай ще!

— Та куди ще, чума? — засміявся Толик.— Уже майже доїхали. За Десенкою з'їжджаємо.

Перед Московським мостом вони звернули в бік головної алеї парку, але поїхали не по ній, а бічними стежками, намагаючись триматися ближче до берега, щоб вибрати безлюдне місце з чистим піском.

— Гальмує тут,— упевнено веліла Ірка Толику, коли вони підїхали до невеликого тихого пляжу.— Сюди ніхто не з'явиться.

Зіскочивши з мотоцикла, вона закотила джинси і, не чекаючи на Толика, побігла до річки.

— Підстава! Зовсім холодна! — Ірка вдарила ногою по воді.— І сонця немає.

Вона пройшлася по дну уздовж берега, але купатися не стала і повернулася до Толика, який прилаштував мотоцикл між вербовими кущами.

— Ти чому не роздягаєшся? — запитав він, закінчивши.

— Холодно, Кермо. Вода крижана, ніби з гір. А сонце сховалося.

— То що, даремно їхали? — насупився Толик.

— А ти що, тільки плавати вмієш? — Ірка поклатла йому руки на плечі і посміхнулася.

— Ні, звичайно.— Толик одразу ж охрип, але швидко облизав губи і притиснув Ірку до себе.

— Тоді навчи мене їздити на мотоциклі.

— Та ти що, мала? — Толик чекав зовсім іншого.— Це ж мій бойовий кросовий «Чезет». Я його відчуваю, як своє друге...

— Яйце?

— Серце!.. Ти ж його за п'ять хвилин на мотлох рознесеш,— безнадійно закінчив Толик.

Ірка притулилася, взяла його голову в руки і підвелася навшпиньки. Сил чинити опір у нього не залишилося.

— Кермо, ти ж усе можеш...— прошепотіла Ірка, торкаючись губами його губ. Той потягнувся до неї, але дотик був легким, майже нечутним, і вже за мить про нього нагадував лише слабкий смак якихось лісових ягід.— Я вже їздила. Мені тільки згадати.

— Гаразд,— здався Толик і хотів ще раз поцілувати Ірку, але вона вже відпустила його руду голову, вислизнула з рук і йшла до мотоцикла.

— Не так,— пробурмотів Толик, дивлячись, як Ірка сідає на байк.— Ти сидиш, як на старій шапі, яка може тільки крокувати та й то на великі свята.— Він звично повторював слова свого першого тренера, з яких колись починалося і його навчання.— Треба сісти, сильно нахилившись уперед, і обхопити колінами бензобак. Так хребту буде легше. І дивись уперед, а не перед собою. І взагалі — злазь поки, я викочу його з піску.

Вони вивели мотоцикл на стежку, і Ірка легко скочила в сідло.

— Я що сказав? — він із силою провів долонею по її спині.— Нахилися! Тепер треба навчитися вмикати зчеплення, регулювати газ і перемикаєти передачі буквально на автоматі. Це найголовніше під час старту, та й узагалі найголовніше. Спробуй спочатку «всуху»: зчеплення, передача, газ.

— Це я пам'ятаю,— перебила його Ірка.— А гальмувати треба заднім гальмом. Де у тебе заднє?

— Ось заднє, але я ж сказав: спочатку «всуху».

— Та в яку... Відійди! — Ірка рішуче відштовхнула Толика, мотоцикл завив, і вона понеслася стежкою між кущами.

— Куди?! — закричав Толик і кинувся за нею, але її червоний батник уже зник у заростях калини, бузини й ожини.

— Уб'є машину... — Толик зірвав з себе куртку і торохнув нею по кущу.— Дурепа чумна!

Тим часом Ірка вимахнула стежкою на центральну алею парку, додала газу, пролетіла по ній до кінця, до того місця, де алея закруглюється, там плавно розвернулася і помчала назад. Вона була спокійна і впевнена в собі, не нервувала і нічого не боялася, вона обережно об'їжджала поодиноких пішоходів, але, доїхавши до початку алеї, до самого виїзду на шосе, раптом зрозуміла, що пропустила і вже не зможе знайти свою стежку. Вона не запам'ятала місце, де виїхала на алею, і тепер не знала, де повертати.

Тоді Ірка повернула на першу-ліпшу доріжку, що веде до Десенки, вирішивши, що головне — дістатися берега, а коли вона поїде уздовж нього, то Кермо точно попадеться їй на очі. Загалом, так і вийшло, але тільки перш ніж дістатися до місця старту і побачити панічне метушіння Керма, вона злякала парочку, що розта-

шувалась у кущах. Обраний ними невеликий пляжик був ще більш усамітнений, ніж той, який зайняли Ірка з Кермом. З боку стежки парочку прикривали густі кущі, а з боку води — міліцейська «шістка». На відчинених передніх дверцятах «Лади» бовталася сіро-блакитна формена сорочка, а поверх неї — значних розмірів бюстгальтер.

Ірка не збиралася зганяти капітана з його дами, але стежка несподівано вильнула під колесами, і «Чезет» виніс її на невисоку купину, з якої, як з невеликого трампліна, вона пішла спершу в небо, а потім у ті самі кущі, де відпочивав від служби мент із подругою. Політ пройшов нормально, але місце приземлення було вибрано невдало. Мотоцикл з Іркою, що ледь утримався в сідлі, плюхнувся за метр від зіщуленої у хтивій судомі спітнілої пари середніх років — і прямо на махровий рушник, на якому були розкладені малосольні огірочки, відварна молода картопелька, щедро нарізані скибки підчеревини і помідорів. Усе це вже було скуштоване, десь навіть переполовинене, але капітан явно розраховував повернутися до скатертини-самобранки після завершення головного пункту культурної програми.

І тут Ірка, що буквально звалилася з неба, все зіпсувала. Колеса байка перетворили помідори на крижаві лахміття, перемололи на кашу огірки й картоплю. В обличчя капітанові і його враженій супутниці полетів брудний рушник, а слідом прямо в очі вдарив фонтан піску. Капітан захрипів матюками, несамовито заверещала тітка, але потужний «Чезет» уже виніс Ірку на стежку. Хвилиною пізніше вона зупинила мотоцикл саме там, де чекав на неї Толик.

— Що? — запитав він, дивлячись в її сірі очі, потемнілі від адреналіну, що затопив їх, і посміхнувся. — Трусить? Наклала в штани?

— Кермо, хутко поїхали звідси,— нічого не пояснюючи, Ірка відсунулася, поступаючись йому місцем на сидінні.— Хутко!

Толик перекинув ногу, займаючи місце водія, й одразу ж побачив синьо-жовту «Ладу», що неслась до них, з прищепленим дверцятами сірим ліфчиком, який теліпався на вітрі з боку на бік. За кермом сидів мент у майці і кричав щось нечутне, але від того не менш зрозуміле і грізне. Мент вимагав сатисфакції. Слідом за машиною трусила напівгола тітка. Вона, без упину верещала: «Петю! Петю! Петю!» — вочевидь, хотіла повернути бюстгальтер, але мент не бажав ані помічати її, ані чути. Його метою була Ірка.

— Халепа! — видихнув Кермо.— Ірко, тримайся!

Вони рвонули з місця, жбурнувши заднім колесом зім'ятий шматок дерну на капот «шістки».

— На шосе вони нас візьмуть! — крикнула Ірка, побачивши, що Толик спрямував «Чезет» до алеї.— Поганяй його по ямах і зажени в болото!

Але до болота справа не дійшла. Підступна паркова стежка виконала з розлюченим ментом такий самий зрадницький трюк, що і з Іркою. Тільки там, де легкий мотоцикл просто злетів у набухле важкими хмарами небо, «шістка» пройти не змогла. Втративши рівновагу, машина нахилилася, лягла на бік, а потім, скажено обертаючи колесами, повільно перекинулася.

Кермо з Іркою вилетіли на алею парку і вже звідти, зверху, побачили, як бойова подруга допомагає своєму кавалеру вибратися з перевернутого «жигуля».

— А-а-а! — захоплено вигукнув Толик, вичавлюючи газ.— Ну ти й чума!

— А ти не знав? — засміялася Ірка.

Вони поверталися, і туге повітря не давало говорити, забиваючи слова назад у гортані й легені. Біля кінотеатру «Аврора» мотоцикл потрапив під дощ,

Толику довелося скинути швидкість, але його все одно трусило від скаженого відчуття повноти життя, чистого драйву, замішаного на крутому адреналіні.

— Помнишь, девочка, гуляли мы в саду! — закричав Толик. — Я бессовестно нарвал букет из роз! Дай бог памяти, в каком это году-у-у, — вони мчали по мокрому бульвару Перова до парку «Перемога», розсікаючи просочене вологою в'язке повітря. — ...Надрывались от погони сторожа!..

2

У парку на них уже чекали. За іншої погоди, не будь дощу — наприклад, теплого травневого вечора, усі сиділи б на залишках роздобраних лавок між колесом огляду і автодромом, ганяючи по колу пару косяків і кілька пляшок оковитої. А так — щулилися, тулилися під дахом автодрому, розбившись на кілька компаній, мусолили якісь давні новини, тому що свіжих тут давно вже не було. Парк «Перемога» — сонне болото.

Фарцовщики — люди ділові — цього разу до них навіть не приєдналися. Там у кожного свої інтереси, та й Ірку вони не надто знали. Зате афганці підтягнулися майже у повному дембельському складі, й інша паркова тусовка, обидва її крила — комсомольські й черетянські, теж були тут.

Тихенько осібно від усіх куриє Лосось. Його намагалися не чіпати без потреби, але давно вже було відмічено, що в бійках він завжди валить суперника першим ударом. Жодного разу не скіксовав. Такий ось Лосось.

Унтер скалився, як зазвичай, жарив бородаті анекдоти: «Бачив, телиця пройшла. Ну, бачив. Вона мені

посміхнулася. Тільки посміхнулася? Ти пригадай, як я їржав півгодини, коли перший раз тебе зустрів».

Закривши через дощ колесо раніше, ніж зазвичай, підійшов Серьога Белкін. Він обійняв Буратіно, потиснув руки Худому і Турку, дістав забичковану «п'яту», пригостив друзів.

На півхвилини зазирнув Іван Багіла і, побачивши Белкіна, протиснувся до нього крізь натовп.

— Серього, ти Вілька не бачив сьогодні? Ми з ним на шосту під колесом стрілу забивали. А вже пів на сьому.

— Не було його о шостій під колесом, Іване,— упевнено відповів Белкін.— Зуб даю.

— Я бачив Вілька,— почув їхню розмову Худий.— Він з Гоциком базікав. Запитай у Гоцика, куди він пішов.

— Красно дякую! — зрадів Багіла.— Зараз запитаю. Де він? Гоцику!

Гоцик з ходу підтвердив, що Вілю бачив і що той збирався рівно о шостій зустрітися з Іваном під колесом.

— Гаразд,— знизав плечима Багіла.— Піду шукати.

А паркові все підтягувалися. Дімка Джеймсон, бармен з «Братислави», пустив по колу пляшку «Столичної».

— Де іменинниця? — запитав він, зображуючи легку байдужість.— Мені за десять хвилин треба повертатися, коктейлі каламутити інтуристам.

— Джеймсоне, ми її за тебе привітаємо, не переймайся,— відповіли з натовпу.— Залиш нам те, що в сумці, і можеш повертатися до своїх коктейлів хоч зараз.

Той хотів образитися, але не встиг. З глибини парку, з боку Воскресенки, долинув тріск мотоциклетного движка. На нього не звернули уваги, багато хто просто не розчув серед загального гомону, але за кілька секунд «Чезет» з Толиком та Іркою вилетів із-за кургану Слави і зупинився біля автодрому.

— Пацани! — закричала Ірка, зістрибуючи з мотоцикла.

— А-а-а! — радісно заревіли паркові.— Ірко, привіт! Ірко, з днем варення! З днюхою, мала!

— Тримай склянку.— Джеймсон протиснувся в перший ряд і простягнув Ірці гранчак, потім дістав із сумки пляшку червоного шампанського.

— Шампунь! — зойкнула Ірка, й одразу ж рожевий струмінь ударив з-під руки Джеймсона.— А-а-а! Який кайф!

Джеймсон налив Ірці шампанського, цокнувся з нею пляшкою, випив сам і передав пляшку в натовп.

— Ірко, щастя тобі!

Ірка разом випила весь стакан і повисла у Джеймсона на шиї.

— Дімасю, дякую! Я тебе люблю!

— Мала, ми тебе теж любимо,— закричали очеретянські,— іди до нас, у нас смага є!

— Смага у вас щодня є, а червоний шампунь мені раз на рік приносять! — засміялася Ірка й одразу ж пішла обійматися до очеретянських. Але не дійшла.

— Що це ти, красуню, не вітаєшся? — запитав її ззаду і зверху знайомий голос, і сильна рука стиснула Ірку так, що вона не тільки йти вже не могла, але й дихала ледь-ледь.

— Калаше! — тихо зраділа Ірка.— Тебе ж учора ще не було!

— Сьогодні повернувся. Дві години як з вокзалу. У мене для тебе подарунок приготовлений, але це вже завтра, еге ж?

Калаш — загадкова особистість. Він живе пунктиром: то з'являється в парку на тиждень, то на місяць зникає. Усі гадають, що Калаш — це поганяло, і воно б підійшло йому, як нікому іншому, але насправді це його прізвище. Не Калашников, а саме Калаш. Він теж

з афганців, але його хлопці не п'ють, не курять і не колються. Вони качаються і бігають кроси — для них армія триває. Четверо з компанії Калаша — студенти: історик, філософ і два економісти. Решта — роботяги з Арсеналу. Калаш живе з Іркою в одному під'їзді — поверхом вище, і її сусідка Катя вважає Калаша за головну і ласу здобич. Хоча, як і Ірка, майже нічого про нього не знає.

— Так, звичайно, заходь до мене завтра.

— Зайду, сусідко. А ти зараз що, з Кермом зустрічаєшся?

— Ревнуєш? — засміялася Ірка. — А Кермо мене півдня на своєму байку катає.

— Ні, катайся з ким хочеш. Кермо так Кермо — твоя справа. Просто я з Пеліканом хотів поговорити, але не бачу його. Куди він подівся?

— Слухай, точно, — озирнулася Ірка. — Немає Пелікана. Він мені вчора двічі сказав, що буде сьогодні в парку. Ну, я йому видам на горіхи, коли побачу!

— Що ж ти, сусідко? — реготав Калаш. — Ти ж з Кермом приїхала. Тобі радіти треба, що його немає.

— Якщо приїхала з Кермом, не означає, що з ним би і поїхала, — спохмурнівши, огризнулася Ірка, ще раз уважно оглянувши натовп. — А тепер точно з ним поїду.

— Гаразд, я в твої справи не лізу. Отже, завтра побачимось?

— Так, Калаше, завтра, — попрощалася Ірка.

Звичайно, дощ зіпсував їй свято. Та ще й не прийшли чомусь багато. Ні Льоні Бородавки, а вранці він майже на цьому місці пісні співав і клявся бути з квітами. Ні Багіли, але це добре, без Багіли можна і обійтись. А от де Пелікан?

Тут Ірку все-таки обступили очеретянські. Ці поки особисто не привітають і не наллють самогону, щоб кожен випив з іменинницею, — не заспокоються. Сіль-

ське виховання. Ірка хоч і намагалася пити щоразу не повну, і навіть не половину, але з незвички і без закуски після п'ятого тосту раптом відчула, як земля втрачає стійкість і надійність.

— Кермо,— покликала Ірка.— Кермо, ти де?

Але з наступаючих сутінків виринув не Кермо, а тихий дідок Володимир Матвійович. Колись він викладав французьку літературу на інязі. Через зморщену від багаторічного пияцтва фізіономію Володимира Матвійовича в парку називали Дулею, він завжди посміхався, нікому не заважав, був послужливий, коли потрібно — мовчазний, а коли потрібно — балакучий. Дуля пив, якщо наливали, їв там, де пригощали, і сьогодні зазирнув до автодрому, розраховуючи перехопити халявні сто грамів. Очеретянські жмикрути сотку йому не налили, але п'ятдесят грамів чистого картопляного Дулі все-таки дісталось. Однак він ніколи не дивився, з чого починає. Слідуючи мудрій пораді, зрів у корінь — його цікавило, скільки залишилося в пляшці, а там ще дещо було.

— Ірочко,— підняв склянку Дуля і відступив на крок, щоб бачити одночасно і Ірку, і пляшку самогону в руках очеретянських,— усякому діаманту потрібна оправа. Ти — діамант серед нас, тут немає тобі рівних. Ми — твій захоплений почет, варто тобі захотіти чого завгодно, і кожен буде щасливий знайти, добути, негайно принести це до твоїх ніг. Навіть випивши,— Дуля хильнув свої п'ятдесят, видихнув, простягнув порожню склянку назустріч пляшці самогону, і йому одразу ж плеснули, цього разу вже не відміряючи грами і не стримуючи руку,— а можливо, саме випивши, ми стаємо особливо уважні і чемні. Ми нічого не чекаємо від тебе, ніякої оплати. Можливо, тільки посмішки. Легкої посмішки вдячної і благородної принцеси.

Тут Ірка відчула, що обличчя її не слухається, і хоч вона намагалася посміхнутися у відповідь на святкові те-

ревені Дулі, але зовсім не була впевнена, чи вдається їй це. Утім, травневі сутінки давно вже сховали парк, і наврояд чи хтось бачив її обличчя. Ірку гойдало і відносило.

— Але хто ми, поруч з тобою? І хто ти серед нас? — продовжував Дуля.— Чия ти принцеса, і що ми за почет? Адже ми тут звірі. Сьогодні — мирні і п'яні,— він простягнув порожню склянку, і здивовані очеретянці втретє її наповнили,— але в інші дні — хижі і дикі. Нас приборкували, нас майже приборкали, і все ж у душі ми як і раніше дикі. Ми кровожерливі, немає на нас управи. Можливо, тільки краса здатна з нами впоратися. Вона — єдина влада в цьому світі, тимчасова, слабка, невірна і зовсім не абсолютна. Але іншої немає. Усе інше — не влада, усі інші — узурпатори, брехливі і нелегітимні тимчасові виконавці. Тільки красі, твоєї і нашого дивовижного парку, ми ладні підкорятися цього вечора. Адже ти — його частина, ти така ж, як він. Я бажаю тобі щастя. Хоча б тобі... За тебе, Ірочко! За те, щоб наш парк «Перемога» сяяв тобою і для тебе. І для нас, беззубих, але ще не до кінця приборканих хижаків... Налийте ж, жмикрути! Я вам не секретар парткому — штовхати такі монологи всуху!

З

Гості з'їжджалися своєчасно.

Зустрічаючи їх біля входу, Сотник цілував і обіймав кожного, сміявся щиро і весело, так, ніби не бачив їх лише кілька годин тому в театрі на денній репетиції. Звичайно, серед запрошених був і головний режисер із дружиною. Прийшов і директор театру, куди без нього? З'явилися й інші особи, від яких залежало, залишиться кар'єра Сотника і надалі так само скромною і непримітною широкому радянському глядачеві, чи

він усе ж зуміє хоч трохи розправити крила, вже добряче понівечені міллю і часом.

Важко відсапуючись і пофіркуючи, піднявся сходами Баняк, режисер студії Довженка, творець двох касових шедеврів: «На радарі не з'являвся» і «Державного кордону не перетинав». Слідом обійняли Олену і Сотника та привітали з днем народження доньки Петро Михайлович, заступник директора «Ленфільму», і Петро Михайлович, заступник директора Свердловської кіностудії, які прилетіли до Києва для ділової зустрічі з Баняком.

І взагалі цього вечора зібралися дуже різні люди. Був тут і Веня Сокіл, що не поступався в елегантності, як запевняли київські люди похилого віку, Мойсееві Соколу, своєму дідові, молодому і щасливому біржовикуві, зарубаному в дев'ятнадцятому чи то петлюрівцями, що відступали, чи то денікінцями, що наступали. На прохання Федірсанича Веня прийшов з юною красунею Оленою Менжерес. Старожили стосовно цього пригадали, що якихось двадцять років тому Веня витанцював бугі-вугі на київських вечірках із мамою Олени, румункою Мері Попеску. Ось і ламай тепер голову, кого сьогодні вивів у світ нев'янучий Веня — доньку або нову подругу?

Прийшли і художники — Тинчук і Бара. Зазирнула, відразу оголосивши, що ненадовго, родина скульпторів, авторів тієї самої Стіни на тому самому кладовищі. Аніматор Валик Дон, лауреат фестивалю в Саппоро, прийшов із молодшою сестрою. Валику до «Олімпіади» — близенько, він живе зовсім поряд, на Жмаченка.

Були всі, кого хотів бачити і покликав Федірсанич, не тільки «потрібні» люди, а й друзі — його й Олени, а головне — артисти рідного театру. І все ж, коли зала вже майже заповнилася, а загальне світло ще не приглушили, багато хто помітив цікаву особливість. Більшість тих, що сиділи за столиками, виявилися моло-

дими актрисами трохи за двадцять, але ще далеко до двадцяти п'яти. Ця обставина зіпсувала Олені весь вечір. До того ж, чоловік, представляючи їй кожну, докладно розповідав, яка та талановита, як всі люблять і її, і її багатогранний талант.

Олена тримала себе в руках і жодного разу не поцікавилася, про які саме таланти йдеться, але вже за півгодини залишила Сотника зустрічати гостей на самоті. Зараз вона шкодувала, що не може піти негайно, і вже підшукувала привід утекти з банкету. І все тому, що раптово виявила вбивчий факт: вона старша чи не за всіх присутніх тут жінок. Її оточували молоденькі і гарненькі мармизочки, не позбавлені чарівності і, можливо, навіть таланту. І поруч з ними вона здавалась... Олена навіть думати не хотіла, який вигляд має в оточенні цього квітника. Добре ще, що немає Ірки. До речі, де вона вештається? Хіба це не її день народження?

Олена повернулася до Федірсанича, що чекав на останніх гостей, і запитала, де донька. Але той тільки знизав плечима і відмахнувся.

— Прийде, куди дінеться? Я ж з нею не сидів увесь день. Запізниться, в крайньому разі. Погано, звичайно, але потерпимо, що робити? А починати доведеться без неї.

Тут з'явилися Алабама з Каріне, і Федірсанич миттєво забув про Олену.

Тобто, не забув, звичайно. Тому що все це свято, що коштувало йому, коли порахувати, рік виснажливої роботи на виїзних концертах і марудних халтур, увесь цей пишний бенкет він улаштував заради неї. Нехай подивиться на цих молоденьких грудастих сосок, нехай подумає, чи так уже потрібна вона комусь, крім нього. Нехай замислиться хоча б зараз, якщо ця проста думка досі не висвітлювала сутінки її розуму. Вечір ще не почався, тож усе попереду.

Пелікан теж не міг зрозуміти, куди зникла Ірка. Його поїздка за горілкою, звичайно, затягнулася. У тресті їдальень Пелікана зустріли з кам'яними пиками, і хоча нічого не казали прямо, але «Зубрівку» і вино давати не хотіли, тягнули з відвантаженням, чекали кінця робочого дня. Він не відразу зрозумів, що відбувається, і якийсь час намагався спокійно домовитися, але потім не витерпів, розлютився на сонне злодійське болото і накричав на найбільш ледачого кам'янопикого дядька. Потім зв'язався з «Олімпіадою», сказав, що алкоголю не буде, тому що в тресті повальне розм'якшення мозку. І тільки коли з «Олімпіади» у трест став надзвонювати якийсь Шумицький, спиртне таки відпустили. У результаті Пелікан приїхав у ресторан о сьомій, і бігти в парк було пізно. Він вирішив, що зустріне Ірку тут, але вона не з'являлася, і навіть Федірسانич не знав, де вона вештається. Не прийшов о сьомій і Багіла, що було вже зовсім дивно.

Пелікан зайняв місця собі й Івану і вийшов у вестибюль. Гості все йшли, їх було багато, але Пелікан нікого з них не знав, а тих, на кого чекав, як і раніше не бачив.

Приблизно о пів на восьму, останніми з'явилися Алабама з Каріне. Федірسانич поспішив їм назустріч і квапливо заговорив, раз у раз знижуючи плечима, дякував, напевно, за горілку, і особисто повів у залу. Каріне йшла під руку з Алабамою, дивлячись кудись угору і вдалину, хоча в «Олімпіаді», якщо дивитися вгору і вдалину, крім дзеркальної стелі, що відображає підлогу і столики, взагалі нічого не побачиш. Але, проходячи повз Пелікана, Каріне раптом ледь помітно повернула голову і посміхнулася.

Це було дивно і несподівано. У парку вони бачилися кілька разів, не більше, і то мигцем. Не могла ж вона його запам'ятати? Та й навіщо він їй? Посмішка подруги Алабами не розвіяла поганого настрою Пелікана, бо не цю посмішку він хотів би бачити цього вечора. Але

все ж вона злегка розбавила глухий морок, що стояв у його душі.

Тим часом Сотник вирішив більше нікого не чекати і попросив Шумицького починати. Без Ірки.

«Ось це так! — здивувався Пелікан.— День варення без іменинниці. Кому ж вони будуть бажати любові, здоров'я, щастя?»

Але виявилось, що гостям все одно кого вітати, і якщо немає іменинниці, яку вони все одно знати не знають, то можна і батьків. Батьків навіть краще!..

І понеслося! Тост, зубрівка, закуски, закуски, тост, зубрівка... Сотник виявився відмінним тамадою, і навіть актори, звичні до застільного плетіння слівес, незабаром завелися і пустували, як діти.

— Ти подивися,— сказав свердловський Петро Михайлович лєнінградському,— як ці хохли живуть. У нас звичайний актор ніколи такого банкету не забажає. Я тобі чесно скажу, Петре Михайловичу, у нас навіть на обкомівських прийомах не завжди так годують і рідко коли так наливають. Хіба що на Кавказі. Ну ж бо! За здоров'я іменинниці, яку ми ніколи не бачили і, здається мені, навряд чи побачимо!

Сотник посадив Алабаму поруч із Шумицьким, але хто ж знав, що їхні подруги, Каріне і Оля, миттєво не злюблять одна одну. Вони й самі про це не підозрювали, поки не опинилися за одним столом. Але досить було короткої, цілком нейтральної фрази, яку він виголосив Олі, навіть не фрази, однієї лише інтонації, як система розпізнавання вірменки привласнила подружці Шумицького мітку «чужа». Оля миттєво відповіла тим же. Утім, дівчата були вишколені і, не надто напружуючись, удавали, що одна одну не помічають.

— Що, Толику,— запитав Алабама, обережно потикавши виделкою котлету по-київськи,— знову на вершковому маслі заощадив?

— Та хто тут це помітить,— не став пручатися спійманий за руку Шума.— А тобі що? Ти ж Федору окремо рибу замовив.

— Ось тому і замовив,— посміхнувся Алабама.— Знаю я твої штучки. Не вистачало на старості років псувати печінку кепським маргарином.

Тим часом художник Бара затягнув до себе за стіл Сотника. Навпроти метро «Дарниця» вони з Тинчуком примітили недобудований «Дитячий світ».

— Це Тетянич? — запитував Бара, збуджено смикаючи Сотника за рукав.— Я йшов і всю дорогу від метро згадував: декоративне оформлення «Дитячого світу» — це ж Фрипуля?

— Слухай, Баро, я не знаю. Можливо, й він.

— Точно він. Вам тут пощастило! Це те ж саме, що Сікейрос. Те ж саме, що Філонов! Ти бачив його «Козака Мамаю»? Фрипуля абсолютний геній, по-справжньому вільний чувак. Уяви: п'ять років тому, на дворі сімдесят, припустимо, дев'ятий. У Будинку художників партзбори. І тут заходять Фрипуля з приятелем — обидва в костюмах інопланетян. У президії виття, крики: «Товаришу Тетяничу, що ви собі дозволяєте?» А що він дозволяє? Ну, костюм у нього такий. Він же не Штирліцем одягнувся. Де тут антирадянщина? Та в цьому муркотанні її більше, ніж в ідеях Фрипульї!

Муркотанням Бара назвав солодкий компот з італійських мелодій останніх років, яким заливав зал «Олімпіади» невеличкий оркестр.

— А знаєш,— сказав Шумицькому Алабама, поглядаючи на лабухів,— я ж, коли втік після дитбудинку до Алма-Ати, теж по шинках співав.

— Що, кортить згадати молодість і повернутися на сцену? — пожартував Шумицький.

— Ти будеш сміятися, але буває.

— Так просимо...

— Ну, ні,— погрозив йому пальцем Алабама.— Для цього я ще замало випив.

— Заспівай, Алабамо,— попросила Каріне.

— Усе. Розмову закінчено,— відрізав Алабама, і Каріне відвернулася.

— Якого біса я взагалі сюди прийшла? — голосно запитала вона, але Алабама вдав, що не чує питання.

— А знаєте,— згадав раптом ленінградський Петро Михайлович, адже Мишко Боярський співає кумедні пародії на ці італійські макарони. На всіляких там токутуній і рікардофолій... Коли він наступного разу приїде до Києва, ви його попросіть. Вони у нього на рідкість смішні, чесне слово.

— Боярський сьогодні вранці полетів до Ленінграда,— підняла на нього очі Олена.

— Сьогодні? З Києва? — перепитав той.— Не думаю. І навіть дуже сумніваюся.

— Я точно знаю,— впевнено посміхнулася Олена, перехопивши боковим зором здивований погляд Сотника.— Учора він був на студії Довженка і ввечері мав їхати до Борисполя. Але не поїхав і полетів тільки вранці.

— Я вас засмучу, Оленочко,— похитав головою Баняк,— але вчора на студії Михайла не було.

— І бути не могло,— підтвердив ленінградський Петро Михайлович,— бо театр Ленсовета вже два тижні на гастролях. Польща, Чехословаччина, Угорщина, Болгарія. Повернуться за десять днів.

Олена здивовано підняла брову, але промовчала. Зате тепер вона точно знала, про що наступного разу буде говорити з Белфастом.

Ірки як і раніше не було, і про неї ніби ніхто не згадував. Хоча насправді й Олена, й Сотник думали про неї весь час. Але що вони могли вдіяти? Не розумів, що робити в цій дикій ситуації, і Пелікан. Він тупо жував котлету по-київськи, не відчуючи ані смаку,

ані задоволення. Цей дивний день народження все більше його дратував. Напевно, краще піти звідси і рушити в парк. Хоча кого він знайде в парку під дощем о дев'ятій годині вечора? Ірку? Її напевно там давно немає. І де вона зараз, незрозуміло. Багілу? А він де? Куди він подівся?

Тут, немов вирішивши відповісти Пеліканові хоча б на частину питань, до зали «Олімпіади» зазирнув наскрізь змоклий Багіла.

— Іване, у тебе губи сині,— сказав Пелікан, наливаючи Багілі «Зубрівки».

— Перекупався,— похмуро відповів той, випив і підтягнув до себе тарілку з салатом.— Значить так, Вілька я не бачив...

— Чому?

— Тому що під колесом о шостій годині вечора його не було. І о пів на сьому не було. І о сьомій теж. Ось твої гроші, тримай.

— От падлюка. Я ж навмисно йому телефонував удень, і він сказав, що буде.

— Пелікане, це все дивно, тому що Вілька в парку бачили. Він приїхав вчасно, але під колесо не прийшов.

— Можливо, ви розминулися?

— Ні. Чомусь я більше ні з ким не розминувся, тільки з ним. Дивно, згоден?

— Згоден. А Ірка де?

— Хіба її тут немає?

— Сам не бачиш.

— Зараз доїм і подивлюся, а поки вибач. Так жерти хочеться. Налий ще, будь ласка, а то я зовсім замерз, поки по парку туди-сюди під дощем вештався.

— Так що, її теж у парку не було?

— Була, була. Але очеретянські досить швидко на качали Ірку самогоном, і Кермо її кудись повіз. Я гадав, вона тут.

— Кермо? А що там робив Кермо?

— Пелікане,— зітхнув Багіла і витягнув утомлені ноги.— Я ж тобі казав, здається, що для Ірки ти не надто дорогий. Це моя приватна і свідомо помилкова думка. Так мені здається. Сьогодні у неї Кермо. Завтра буде якийсь Гальмо. А твій номер в її житті двозначний. Вибач за відвертість.

— Жери свій жульєн,— образився Пелікан.— Багато ти розумієш.

— А що тут складного? Удень я бачив їх обох біля Іркиної бурси. Потім вони поїхали купатися на Десенку. Звідти Кермо привіз Ірку до парку і за годину відвіз, п'яну як чіп, у невідомому напрямку.

— Дідько! — Пелікан бачив, як уранці Ірка йшла по парку з якимось товстуном. І це був не Кермо. Напевно, Багіла мав рацію — він Ірці на фіг не потрібний. Тож, зараз треба валити з ресторану. Що, власне, він тут робить?

— Диви, Алабама з Каріне,— наситившись, Багіла став роздивлятися публіку.— Звідки вони тут узялися?

— Федірسانич запросив.

— А подивися, скільки навколо красивих дівчат. Пелікане, тебе з цією Іркою не туди занесло, чесно. Просто викинь усе з голови, озирнися, підсядь зараз до будь-якої і проведи нормально вечір.

— Гаразд, Іване. Піду я додому напевно. Вибач, що так вийшло, і ти через мене промок.— Пелікан підвівся.— З Вільком потім будемо розбиратися. Хоча, може, й на краще, що він не прийшов. Що б я зараз робив з цим подарунком?

— Ну ти зовсім якось... Не журись так, Пелікане,— спробував підтримати його Багіла.

— Завтра зателефонуємо,— Пелікан потиснув Іванові руку і, не прощаючись ні з ким, вийшов із зали.

Він зупинився біля дверей, що ведуть на ганок. Злива лютуючи біла по асфальту Дарницького бульвару,

потоки води, набираючи швидкість, прямували в напрямку парку. Не було сумнівів, що дощ зарядив надовго. Іти з «Олімпіади» не хотілося, але й залишатися тут Пелікан не міг.

За спиною почувся стукіт підборів. Швидким кроком із зали ресторану вийшла Каріне.

— Тікаєш? — запитав Пелікан, так, немов вони й раніше зустрічалися щотижня, щоб поговорити про всяку нісенітницю.

— Дістав він мене.— Каріне окинула швидким поглядом вулицю, зіщулилась і стала ритися в сумочці.— Мудило старий. Це він світське життя собі так уявляє. Так у мене в Єревані... Отакої, сигарети на столі забула! У тебе немає закурити?

— Ні,— відповів Пелікан, розглядаючи дівчину. Адже вона не випадково вийшла за ним. І посміхнулася йому не випадково. Він відчував, що цього вечора між ними виникло силове поле, і його напруженість зараз росла.

— Ну не повертатися ж за ними,— вірменка безпорадно підвела очі на Пелікана і зустріла його погляд.— Що? Що ти хотів?

Він узяв її за руку і потягнув до себе. Каріне швидко озирнулася. У вестибюлі нікого не було, але із зали будь-якої хвилини могли вийти.

Не кажучи жодного слова, не випускаючи її руку, Пелікан вийшов з-під навісу і відразу завернув за ріг ресторану. Уздовж торцевої стіни будівлі тягнувся навіс, під яким зазвичай вивантажували продукти. Під навісом, біля запасного виходу, удень завжди хтось крутився, там курили кухарі й офіціантки. Але зараз біля виходу було темно і порожньо, а двері замкнені.

Пелікан дійшов до середини навісу і обернувся. Навіс закривав не тільки від дощу, тепер їх не можна було побачити і від входу в ресторан. Каріне слухняно

йшла слідом, і він раптом відчув, що у нього є влада над цією дівчиною. І вона її визнає. З Іркою такого не траплялося ніколи.

Він ледь розрізняв обличчя Каріне, але навіть у бурій темряві її губи червоніли яскраво і зухвало. Пелікан обійняв її, легко провів пальцями по відкритій шиї, прибрав з обличчя темне вологе волосся і поцілував. Можливо, вона й не чекала цього, але чого ж тоді вона чекала?

Спочатку Каріне начебто обурила його безцеремонна рішучість, але вона одразу ж поступилася Пеліканові, як поступається чоловікові жінка, коли розуміє, що він знає, що робить і бере на себе відповідальність за все, що трапиться. Їхній час тепер рухався повільно, поштовхами, іноді трохи розганяючись, потім гальмуючи. Від одного удару серця до іншого. Руки Пелікана м'яко нишпорили по її тілу, і кожен його рух озивався глибоким видихом Каріне.

— Хочеш до мене? — беззвучно, ледь стримуючи себе, запитала Каріне.— Поїхали звідси.

— Поїхали,— погодився Пелікан. Ще якийсь час він не відпуслав її, не хотів поступатися, але потім злегка відсторонився, і Каріне глибоко зітхнула, ніби приходячи до тями.

Вони відійшли від ресторану недалеко, але так, щоб їх не можна було побачити з ганку. Дощу тепер майже не існувало, вони його не помічали. Кілька хвилин по тому Пелікан зупинив брудно-зелену «копійку», що мляво тягнулась по бульвару, вони сяк-так втиснулися на заднє сидіння, і, хрипко буркочучи вбитим мотором, автівка звернула на вулицю Малишка, у напрямку мосту Метро.

Алабама не відразу зрозумів, що Каріне до зали не повернеться, але коли зрозумів, вирішив, що так навіть краще. Нехай розбереться в собі. Якщо захоче піти, він її тримати не буде. Це в ділових відносинах потрібно тиснути, вибиваючи своє, а з жінкою...

— Коли я приїхав до Києва, мені допомогли влаштуватися торгувати пивом на «Лісовому»...— Згадавши одну давню історію, Алабама повернувся до Шумицького. Історія була не про Каріне, і взагалі ні про що. Чому б не розповісти її за хорошим столом? — І ось ні біса в мене не виходило. Пиво я наливав повільно — піни виходило півкелиха, навіть більше. Поки відстоїться, поки те та се. І не доливати не виходило, в черзі самі мужики, і кожен стежить у чотири ока. Трохи недолив — відразу з матюками, а якщо відповіси, так і кулаками махати починали. Увечері я сів підбити бабки, і щоразу опинявся в мініусі. Коротше, з усіх боків засідка. І так мене це діставало, що одного разу, коли черга знову мені кадик рвати полізла, я психанув, повернув кран хоботом до них і сказав, щоб наливали самі.

— Та ти що? — засміявся Шумицький.— І як?

— І добре. Тепер кожен відповідав за власне пиво, а якщо мало налив, то до мене жодних претензій. Хто ж зізнається, що сам собі не долив?

— А якщо перелив? Або взагалі на підлогу?

— Куди? Їм же відступати нікуди, позаду черга. Якщо у когось довго відстоювалося — на нього свої ж кричати починали, бо всі поспішають, ніхто не хоче чекати. А якщо хтось хоч краплю переливав, то одразу ж без розмов отримував у диню, тому що через нього черзі пива могло не вистачити. Таке у нас не вибачають!

До мене з інших яток почали підходити. Говорили, мовляв, я потім з базою не розплачуся, що так узагалі не роблять. А у мене виторг зріс одразу відсотків на п'ятнадцять.

— Самоорганізація!

— І так у всьому. Людина собі довіряє більше, ніж чужому дядькові. Ось, дивись, ті ж музиканти. Їм що було сказано грати?

— Італійців.— Шумицький прислухався. Клавішник і сакс неголосно вели якусь джазову тему.— Зараз піду і дам по голові.

— Ну навіщо? Адже добре грають, і на біса нам ці італійці? Давай ще по одній, і я заспіваю.

Вони випили і, дивлячись, як важко, вибравшись з-за столу, Алабама йде до оркестру, Шумицький подумав, що Фриц здає. Від нього демонстративно пішла баба, а він тут зараз буде пісні співати. Й ідеї у нього якісь... анархістські. Яка, до біса, самоорганізація? Якщо Шумицький хоч трохи послабить контроль в «Олімпіаді», то тут розкрадуть усе. Навіть мозаїку з греками-бігунами здеруть зі стіни і винесуть. І будуть ці греки якусь дачу в Осокорках прикрашати. Слідів потім не знайдеш.

Тим часом Алабама поговорив з клавішником, узяв мікрофон і вийшов у зал.

— Слова і музика моїх німецьких братів — Бертольда Брехта і Курта Вайля,— без довгих передмов оголосив він.— Вільний переклад мій... Місяць над Алабамою!

— У-у-у! — у захваті заверещали актриси Театру російської драми.

*Ну що ж, покажи
Де ворота в цей рай...—*

неголосно почав повільним речитативом Алабама. І хоча він вимовляв слова, притиснувши мікрофон

до губ, спочатку його майже не було чути. А потім чи то слухачі звикли до тембру його голосу, то чи Алабама додав гучності, але далі все звучало чітко і ясно.

*Тут усюди стіна,
Тут усюди стіна,
Бо ти ж казав:
До дуни вона,
Я здохну отут,
Я здохну отут,
Я здохну,
Я здохну,
Я здохну отут...*

Склавши руки навхрест, Алабама зобразив умираючого під стіною. Він не поспішаючи пройшов до вхідних дверей, даючи оркестру можливість пограти, і тільки потім повернувся на сцену.

*Місяць над Алабамою
Гукає: «Прощавай!»,
Він завжди там сяє,
А курва кине, як горілкою її не пригощай.*

*Місяць над Алабамою
Гукає: «Прощавай!»,
Він завжди там сяє,
А курва кине, як горілкою її не пригощай.
Тоді покажи
Мені шлях у твій бордель...*

Він ще грав, ще клеїв дурня. Але після цих слів, пославши легкий повітряний поцілунок столику з чотирма захопленими дівчатами, Алабама почав стрімко нагнітати напругу:

Тут усюди стіна,
Тут усюди стіна,
Бо ти ж казав:
До дуни вона,
Я здохну отут,
Я здохну отут,
Я здохну,
Я здохну,
Я здохну отут...
Oh moon of Alabama,
We now must say goodbye,
We have lost our good old mama
And must have whisky, oh, you know why!
Oh moon of Alabama,
We now must say goodbye,
We have lost our good old mama
І я забив на вашу Каріне!
Давно забив на сучку Каріне!
Усе!

Це було і сильно, і несподівано водночас. Гості за-
вмерли, не знаючи, як реагувати на дивний фінал.

Першою заплескала Оля, до неї одразу ж приєдна-
лися Шумицький, Сотник, Олена, а потім і весь зал ра-
дісно закричав: «Браво!»

Алабама з ненавистю подивився на них, віддав мі-
крофон музикантам і вийшов у вестибюль. Там було
порожньо і сумно. Каріне, звичайно, давно пішла. І чо-
мусь не прийшов Торпеда, але ж Алабама велів йому
бути як штик!

Біля ганку «Олімпіади» на мить зупинився байк
«Чезет». З нього повільно сповзла Ірка, і мотоцикл,
розсікаючи потоки дощу, негайно помчав по вулиці
Юності. Ірка важко піднялася сходами і, не помічаючи
Алабами, увійшла до зали ресторану.

С тійкі паркові вирішили гуляти всю ніч. Випито і викурено було достатньо, щоб ніхто не помічав ані дощу, ані холоду. І якби Толик Кермо вчасно не вичепив уже вгашену, але ще здатну мислити Ірку, то, напевно, вона б там так до ранку і залишилася.

— Ти в сідлі зможеш триматися? — запитав Толик, із сумнівом дивлячись, як Ірка намагається піднятися на мотоцикл.

— Кермо, погнали,— старанно вимовляючи слова, звеліла Ірка.— Тільки скажи, куди ми їдемо.

— До мене їдемо.— Кермо завів двигун, і мотоцикл не поспішаючи рушив парковою алеєю в бік вулиці Жмаченка.— Ти у мене в гаражі була?

— У гаражі? — засміялася Ірка.— Мене в ресторані чекають. У мене день народження!

— Мала, ти подивися на себе! Який ресторан? Тобі висохнути треба і зачесатися хоча б.

— Тоді погнали,— не те щоб погодилася, швидше, просто не захотіла сперечатися Ірка. Кермо таки був нудним. «Чезет» у нього класний, а сам він нудний.

Гараж Толика стояв на краю лісу, на самому початку Комсомольського, навпроти психдиспансера. Стандартна металева коробка, пофарбована в коричневий колір, серед таких само сірих і зелених коробок.

Толик увімкнув світло, завів мотоцикл усередину і покликав Ірку. Гараж нагрівся за день і ще не встиг охолонути під дощем. Автівки в Толика не було, він тримав тут тільки свій «Чезет» і запчастини для інших байків, тому вільного місця вистачало. По стінах тяглися полки з розкладеними на них деталями, банками та балончиками з фарбою, коробками, підписаними латиницею. Тільки одна стіна залишалася вільною, на

ній висіли, один на іншому, два старих килими. Впри- тул до килимів стояла вузька кушетка, застелена яко- юсь зеленувато-рудюю ганчіркою.

— Сідай, мала, не стій,— кивнув на кушетку То- лик.— Я зараз поставлю чай. Тобі треба зігрітися і протверезіти. Хоч трохи.

— Не хочу сідати, я мокра.

— Тоді перевдягнися. Я тобі зараз знайду щось. Куртку якусь.

— Навіщо мені ще одна куртка? — засміялася Ірка.— У тебе тепло.— Вона зняла мокрий батник і спробувала його віджати. Вийшло погано. На вулиці дощ і свіже повітря змушували її організм пручатися сп'янінню, а тут, у задушливо-затхлому теплі, алкоголь одразу ж почав розгойдувати стіни гаража.

— У мене взагалі класно,— відгукнувся Толик.— За- раз чай скипить.

— Куди повісити одяг? — обережно, щоб не спо- тикнутися у слабкому світлі лампочки, Ірка підійшла до Толика. Вона залишилася в одному купальнику, і її струнке, ще не засмагле тіло сріблясто мерехтіло в на- півтемряві гаража.

— Он мотузка між цвяхами натягнута.— Толик вов- тузився з електроплиткою, заварював чай і в бік Ірки не дивився. Але зараз, коли вона раптом виникла по- руч, він одразу ж забув і про чай, і про плитку.

Він узяв у Ірки вологий батник і мокрі джинси, сяк- так розвісив на мотузці, потім легко підняв її на руки і відніс на кушетку. Від Ірки пахло дощем і самогоном, мокре волосся лежало на обличчі темними смугами. Вона уважно дивилася йому в очі, але не можна було зрозуміти, що вона при цьому бачить і що думає. Усе це тільки сильніше заводило Толика.

Він уклав Ірку і навалився зверху, по-собачому об- лизуючи її мокре обличчя і шию, одночасно намага-

ючись стягнути з неї купальник. Ірка лежала мовчки, не допомагаючи йому, але і не заважаючи, немов те, що відбувається, було їй не дуже цікаво. Їй здавалося, що вона все розуміє і повністю контролює ситуацію, просто не відчуває при цьому нічого, ані відрази, ані навіть цікавості. Ірка немов збоку спостерігала сцену в гаражі. Вона залишалася вологою і прохолодною під спітнілим, вже важко дихаючим Толиком. Такою ж вологою і прохолодною, як недавно увійшла в гараж. Тільки коли він піднявся над нею і потягнув кудись убік її голу праву ногу, Ірка спокійним, відсутнім голо- сом запитала:

— Целку будеш ламати?

Толик завмер на якусь мить, і здалося, немов він про щось замислився. Насправді думати він ні про що не міг і, швидко викинувши з голови Іркине питання, знову навалився на неї, як і раніше відсторонену і обурливо незалежну.

Але тут Ірка завила і боляче вдарила його п'ятою по куприку.

— Та тихо ти,— прохрипів Толик, зім'явши Ірку разом з ганчіркою, на якій вона лежала, і спробував ще раз. Але вийшло навіть гірше: Ірка закричала, вирвалася, сильно вдарила Толика ліктем в обличчя і перекинулася на бік.

— Пішов геть, козел,— прошипіла вона, відчуваючи, як з розбитого носа Толика тепла кров крапає їй на стегно. Толик підвівся і мовчки пішов в інший кінець гаража. В кутку, на плитці, википав забутий чайник. За хвилину звідти прилетіли мокрі Іркини джинси і куртка. Слідом за ними, не долетівши до кушетки, впав на підлогу червоний батник.

— Одягайся,— сказав Толик.— Чаю не буде. Википів.

— А кажуть, алкоголь — це анестезія.— Ірка відчувала себе тверезою, змерзлою і злою. Кушетка липнула

до тіла, і вже було не розібрати, де її кров, а де Толика. Вона вдяглася і штовхнула ворота гаража.— Кермо, я ж казала, мені треба в «Олімпіаду». Заводь!

— Та там же дощ,— скривився Толик, але слухняно вивів мотоцикл із гаража.

— Ось так болять трудові мозолі,— закусила губу Ірка, сідаючи за спиною Толика.— Поїхали, Кермо. Гвалтівник із тебе хріновий. Краще тобі з «Чезета» взагалі не злазити.

Дві хвилини потому мокра Ірка качиною ходою увійшла до зали ресторану.

6

Після виступу Алабами «Олімпіада» пішла гуляти на всі заставки. Дівчата хотіли танцювати, і музиканти покірно повернулися до італійської естради. Актрис не бракувало, і Багіла щоразу обирав нову партнерку. Шумицький танцював тільки з Олею, а Сотник після першого медляка з Оленою залишив дружину з тещею і танцював з дівчатами з театру.

Появі Ірки, звичайно, зраділи. Доволі дивний був би день народження, якби іменинниця не прийшла. А так — усе гаразд, ну запізнилася, буває.

— Ти зовсім мокра,— квохтали над нею мати і бабуся.— І перевдягнутися нема в що.

— Та не треба перевдягатися,— відмахнулася Ірка і про всяк випадок застєбнула верхній гудзик батника. Щоб зайвого не побачили, а то хто знає, які сліди залишили рученята Толика.— Це я промочла трохи, поки від парку дійшла. Дайте хоч пожерти на власному дні народження. А то зранку нічого не їла.

Їй принесли і салати, і гаряче. Від вина Ірка відмовилася — пити вона більше не могла.

Тим часом італійців змінили простіші пісні. Шумицький замовив «Вези мене, візнику».

— О! — зрадив свердловський Петро Михайлович, на хвилину прокинувшись.— Це наша пісня. З Уралу.

— Хіба? — здивувався настільки ж драматично п'яний ленінградський Петро Михайлович.— А я гадав, це хтось з емігрантів.

— Яких ще емігрантів? — свердловський Петро Михайлович образився за Урал.— Це Саша Новіков. Наш хлопець. Бачиш, яка слава у хлопчачка — на весь Союз. Другий Висоцький буде. Якщо не посадять, звичайно.

Ірка жувала салати, пила мінералку і розглядала присутніх.

— Іване,— зупинила вона Багілу, що пробігав повз,— куди подівся Пелікан? У парку його не було. Тут теж немає.

— Його Федірسانич удень за горілкою в трест столових посилав. Ось за цією,— Багіла потряс порожньою пляшкою з-під «Зубрівки».— Тому в парк він не встиг.

— А зараз він де? — не вгамовувалася Ірка.

— Уже пішов. Йому сказали, що ти поїхала з Кермом, і він не став чекати. Приблизно півгодини тому.

— Зрозуміло.

У Ірки не було сил злитися ані на Пелікана, ані на себе. У неї взагалі не було ніяких сил. Здавалося, якщо зараз її залишать у спокої, якщо не будуть чіплятися, не стануть нічого говорити, то, можливо, усе обійдеться. Але не обійшлося.

Після «Кучера» актриси закричали: «Пам'ятаєш, дівчинко!»

— Не дай Боже.— Ірці стало погано. Її нудило від однієї думки, що зараз вона ще раз почує цю пісню.

— *Помнишь, девочка, гуляли мы в саду?* — під радісний вереск присутніх жінок запитав м'який баритон

вокаліста.— *Я бессовестно нарвал букет из роз. Дай бог памяти, в каком это году...*

Ірку знудило. Вона не встигла навіть підвестися, щоб вибігти з зали. Стіл несподівано поплив убік і хитнувся так, що вона ледь усиділа.

Потім вона сповзла на підлогу, і її вивернуло ще раз.

Частина друга
**КОРОТКИЙ КУРС
САДОВОГО МИСТЕЦТВА**

Глава перша. *Кава з цукром
і коньяком*

1

Полковник Бубон форму не любив і вдягав її рідко, тільки коли викликали до Управління або на розширену колегію МВС. А в звичайні дні він носив класичні трійки, вважаючи за краще сірі світлих тонів. Світлі дозволяють відчутти фактуру матеріалу, але головне — візуально збільшують об'єм.

Бубон був сухорлявий, невисокий на зріст і з засмаглим раз і назавжди обличчям. Йому пасували світлі костюми. Спочатку полковника обшивав кращий кравець міста Фрунзе. У Києві йому порадили Вороніна, і той зшив Бубнові непогану літню пару, але Воронін був занадто зайнятою людиною, він завжди поспішав, а полковник любив неспішні примірки з чаєм і розмовами про дрібниці, про нові фасони, про модні тканини. Усе те, чого він не терпів на службі, усю цю тягучу неспішність роздумів уголос він переніс до примірочної. Якщо ти прожив півжиття на Сході, то Схід залишиться в тобі назавжди. Бубнові подобався розсіяний погляд кравця поверх окулярів. Це був погляд людини, яка чітко бачить майбутнє або хоча б малу і не найважливішу його час-

тину — новий костюм постійного клієнта. Урешті-решт він знайшов гідного майстра в Будинку побуту поряд із Володимирським базаром, і одягався тільки в нього. Бубон не носив імпортного одягу — його костюми були зшиті краще, утім, і коштували вони дорожче.

На ранковій нараді йому доповіли про перші подробиці вбивства в парку «Перемога». Тіло виявили два рибалки-пенсіонери о пів на шосту ранку, ледь закінчився дощ. Опергрупа виїхала на початку сьомої і поки не повернулася. За попередніми даними, вбивство сталося ввечері, між шостою і восьмою годинами. Смерть наступила від ножового поранення, на тілі виявлені сліди побоїв, зламано ребро. На місці злочину знайдено сумку з документами на ім'я Коломійця Вілена Григоровича, і, судячи з усього, сумка і документи належать убитому.

Бубон слухав мовчки, ледь помітно кивав, намагався висмикнути тонку нитку, що вибилася з підкладкової тканини крізь шов на рукаві нового піджака. Нитка виявилася напрочуд міцною, не рвалася, а морщила тканину, тягнула за собою. Полковник подумав, що треба не забути обрізати її після наради — не перекушувати ж прямо зараз! Його дратувало, що нитка стирчить і не рветься, хоча це означало тільки те, що на підкладку кравець, як і обіцяв, поставив якісну тканину, якусь із нових, експериментальних. І дратувало навіть сильніше, ніж питання, чому про мерця в парку він дізнається тільки вранці з оперативного звіту, а не напередодні ввечері від Торпеди або Алабами. Адже він повинен чітко розуміти, в якому напрямку повернути розслідування. Усе, що стосується парку, має робитися акуратно, тут не можна діяти наосліп.

Коли нарада закінчилася і Бубон залишився в кабінеті сам, на панелі селектора блимнула лампочка внутрішнього зв'язку.

— Товаришу полковнику,— доповіла секретарка,— вас питає майор Грек.

— Який ще, на біса, Грек?..— не збагнув Бубон, але одразу схаменувся: — З'єднуй. І принеси ножиці на решті.

Майора Грека він вигадав півтора року тому, щоб Торпеда міг терміново зв'язатися з ним по міському телефону, не привертаючи зайвої уваги чергової частини і секретаря. Хіба мало в Києві майорів міліції, яким кортить поговорити з начальником Дніпровського РВВС? Досі Торпеда обходився без уявного Грека, але сьогодні згадав про нього, і згадав доречно.

— Що там у вас? Можеш пояснити? — не привітавшись, запитав Бубон.

— Так,— глухо відповів Торпеда.

— Тоді зустрічаємося як зазвичай.

— Гаразд. Тільки я не можу вийти з дому.

— Ноги промочив, чи що? — Бубон невдоволено покосився на годинник.— Гаразд, зараз приїду. Нагадай адресу.

Він сказав секретарю, що їде до райвиконкому, водія вирішив не брати і сам сів за кермо «Волги».

2

Була якась іронія в тому, що кооперативний будинок, на першому поверсі якого рік тому купив квартиру Торпеда, стояв поряд із міліцейським гуртожитком, ніби трохи відсуваючи його від проїжджої частини і невеликої каштанової алеї до пустиря. Насправді все це, звичайно, дурниця, абсолютна випадковість. Торпеда міг купити квартиру в будь-якому кооперативі, а цей вибрав, тому що парк був за чотири квартали звідси.

Їдучи з Фрунзе, Бубон узяв із собою до Києва тільки Торпеду. Навіть дружині велів залишатися в Киргизії з дітьми та батьками, поки він не облаштується на новому місці. А то хтозна, як повернеться доля.

І дійсно: спочатку справи у нього йшли з натугою. Бубна запросили заступником начальника «вісімки», управління по боротьбі з незаконним обігом наркотиків. Але коли він уже закінчував підписувати обхідний лист, зателефонували київські друзі і попередили, щоб не поспішав звільнитися, бо на його місце несподівано надіслали людину з Москви. Що значить «не поспішати», коли все зроблено і задній хід давати пізно? Бубон не міг цього зрозуміти, тільки розлютився і негайно вилетів в Україну — рятувати мало не зруйновану кар'єру. Це був майже безнадійний крок: що він міг зробити в міністерстві чужої республіки, практично без підтримки? Але відчайдушна наполегливість, підкріплена липкою східною настирливістю, нудотними лестощами й коштовними подарунками, відмінно впоралися там, де розбиваються лоби напористі й нетерплячі.

Посада начальника районного ВВС, яку Бубну зрештою запропонували натомість, улаштувала його навіть більше. У міністерстві ти як на долоні. У колі чиновників, давно й добре знайомих, нову людину чатують десятки очей. А у себе в районі він автономний, хто за ним простежить? І якщо під рукою є надійні люди, то свій район куди вигідніший, ніж високий кабінет у міністерстві. Але звідки на новому місці взятися надійним людям? Їх потрібно привести з собою! Але районний відділ внутрішніх справ — не той рівень, щоб через півкраїни тягти сюди свою команду. Тому на службі Бубон почав не поспішаючи підбирати вірних людей. А ось у парку йому була потрібна лише одна людина — Торпеда.

Бубон відмазав цього вихідця з села Біловодського, нащадка чорноморських греків, переселених Сталіним до Середньої Азії, в одній дрібній справі, ще коли служив опером. Він відмазав не одного Торпеду — у киргизькому кримінальному світі було чимало людей, особисто зобов'язаних Бубнові. Він засівав ними місцеві банди, як тополя засіває в травні пилові міські двори. А потім дивився, що з цього вийде. Як правило, не виходило нічого, його люди незабаром гинули, безслідно зникали. Не тому, що хтось виявляв їхній зв'язок з Бубном, просто життя у бандитів занадто коротке. З уцілілих чимало згоріли від героїну, а деякі раптом створювали родини і йшли з блатного світу.

Лише кілька людей із «посіяних» Бубном не сіли на голку, не потрапили під ніж, не зв'язали себе дружинами й дітьми й потроху стали авторитетними злодіями. Серед цих розумних, обережних і розважливих Торпеда, можливо, не був кращим, але його відрізняло вміння контролювати будь-які ситуації, не виходячи з тіні, і потім незмінно зникати непоміченим. Торпеда не був схожий на злочинця, і, залишаючи Фрунзе, Бубон уже точно знав, хто знадобиться йому в Києві.

З

Він залишив автівку біля брудного овочевого магазинчика на Бойченка і пройшов дворами квартал до будинку Торпеди. Бубон не хотів, щоб автівку помітили з вікон міліцейського гуртожитку, тому що цю «Волгу» його мешканці знали надто добре.

Обличчя Торпеди було схоже на грубу маску клоуна: права половина розпухла, налилася гігантським чорноліловим синцем, а ліву перетинали три глибокі паралельні подряпини.

— У тебе морда фірми «Адідас»,— пробурмотів полковник, заходячи в квартиру.— Тільки лінії на лобі не вистачає.

— Смішно,— ледь ворущачи губами, погодився Торпеда.

Зрозуміло тепер, чому він не захотів виходити на вулицю. І правильно.

— Де це тобі вломили? — запитав Бубон, уважно розглядаючи пику Торпеди, але раптом уловив дивну гримасу, що ковзнула по роздряпаній половині, потім помітив, що Торпеда уникає його погляду, і відповідь йому вже була не потрібна.

— Шляк би тебе трафив,— не відразу повірив собі Бубон.— Це ти, бовдуре, замочив його? Що ти накоїв, трясця?

— Та він сам мене трохи не придушив! Зубами глотку рвав. Агресивний виявився, козлина!

— Давай детально,— зажадав Бубон. Він утупився поглядом у розпухле обличчя Торпеди і ледь стримався, щоб не врізати йому кулаком у щелепу.— По хвилинах. По секундах!

— Ми цього Вілька давно знаємо. Він фарцював під Алабамою і пішов приблизно рік тому.

— До кого пішов? Під ким працював?

— Та ні під ким. Фірмачів бомбив потроху, а потім сам усе збував або здавав Белфасту. Пічкур, дрібно-та. Ми вже й забули про нього. І раптом учора чутка пройшла, що він уранці фарцював у парку. Алабама сказав, щоб я розібрався. А через дві години після розмови він знову до нас припхався. Украй знахабнів.

— Коли це було?

— О шостій. За п'ять хвилин, за десять хвилин, щось таке.

— У нього стрілка була з кимось забита?

— Так. Я потім уже дізнався. Його о шостій під колесом чекав Багіла.

— Це хто?

— Та ніхто. Студент.

— Отакої, гаразд! Увійшов він у парк, і далі що? — запитав Бубон.

Слухаючи Торпеду, перепитуючи, уточнюючи деталі, він уже приміряв на цього випадкового студента відповідну роль у вбивстві спекулянта.

— Де знаряддя вбивства? — запитав він, вислухавши Торпеду до кінця.— У кого ніж?

— Тут, у мене.

— Чому відразу не знищив? Неси сюди. І пальчики зітри.

Торпеда приніс ніж. Стара фінка зі стертою потемнілою дерев'яною рукояткою.

— Із собою привіз? Пам'ять дитинства? — Полковник загорнув ніж у газету.— Хто ще знає про це?

— Алабама знає, я з ним говорив сьогодні вранці. І ті два афганці, що були зі мною,— Бухало та Кухта.

— Афганцям скажи, щоб по домівках сиділи, носа не висовували і мовчали як німі. Вони співучасники, це зрозуміло? Завтра відправлю їх до сонячного Киргизстану, нехай там перекантуються, поки тут не вщухне. Крім Алабами ще хтось може знати? Думай швидко, потім буде пізно!

— Я більше ні з ким не говорив. Бухало та Кухта — теж. Ніхто нічого не знає!

— Ніхто... Усі так спершу думають. А коли опер почне розкручувати справу, виявиться, що півміста вже в курсі. Коротше кажучи, ти завмири на тиждень, я попрацюю над цим, щоб слідство зайвого не нарило.

— А з новим товаром як бути?

Гашиш і колеса йшли в парк тільки через Торпеду.

— Товар прийде завтра. Ось гроші.— Бубон поклав на стіл дві упаковки сотенних купюр.— Поїдеш, отримаєш, як зазвичай, і привезеш сюди. Потім сюди ж викличеш Алабаму і передаси йому. Зроби все так, щоб з місцевих тебе ніхто не бачив.

— Я зрозумів. Катта рахмат, ака.

— Дякувати потім будеш. А до речі, з ким убитий учора вранці зустрічався в парку?

— Хто, Віля? Не пам'ятаю. Хоча ні. Пам'ятаю. Микола сказав, що з Пеліканом.

— Це що за птах?

— Та теж студент. Друзяка Багіли.

— Так що ж ти мовчиш! Ось їх уже і двоє. І ще Микола якийсь. Це хто?

— Микола не годиться, він дурень.

— У нас півкраїни дурнів. А решта йолопи. І нічого, комунізм будуємо.

— Микола — дурень із довідкою. Він у лікарні стирчить більше, ніж на волі гуляє.

— Маніяк-убивця? Теж варіант. Ось уже три людини в справі. Слідству буде з ким попрацювати.

Тут Торпеда не витримав і беззвучно розсміявся. Сміятися було боляче, і він, як міг, притримував рукою фіолетову половину обличчя. Глянувши на нього, Бубон теж косо посміхнувся, узяв газету з ножом і пішов до дверей.

— Сиди тут тихо, лікуй пику й нерви. У парк не пхайся, чекай на дзвінок. Можеш не проводити.

Повертаючись тими ж дворами до машини, Бубон раптом подумав, що ці квартали блокових п'ятиповерхових будинків начебто однакові по всьому Союзу, але все-таки дуже різні. У Петропавловську-Камчатському вони стирчать на голій сопці над Авачинською бухтою, і їхні бетонні стіни зміяються тріщинами, сяк-так замазаними чорним гудроном. У Двадцятому кварталі

Семипалатинська двори вже поросли хирлявою зеленню, але коли піднімається східний вітер, у вікна всіх п'яти поверхів б'є пісок — і дихати неможливо, і жити не хочеться. Восьмий мікрорайон Фрунзе найбільше схожий на ці київські околиці, але там у всьому напружено пульсує суперництво Півночі та Півдня, Чуйської долини і гір, внутрішнього Тянь-Шаню. А тут повільно, неспішними теплими річками, тече сонне, ліниве життя в тіні дозріваючих вишень і абрикосів, що наливаються м'яким соком після нічних дощів. На Комсомольському масиві так тихо і зелено, що навіть убозтво п'ятиповерхових халуп не дратує погляд уважного і чуйного спостерігача.

Займаючись наркотиками, відстежуючи маршрути їхнього транспортування, Бубон багато їздив по Союзу і соцкраїнах. Відрядження були нелегкими, але цікавими. На сході він діставався до Владивостока і Камчатки, на заході — до балтійських портів Польщі та Адриатичного узбережжя Югославії. У цих поїздах Бубон чітко побачив, що архітектори демаркують кордони імперій не гірше за топографів. А коли імперії руйнуються, розламуючись на шматки, то замість спостережних вишок і прикордонних стовпів більше не існуючих кордонів залишаються вулиці, площі, іноді цілі міста. Ось тому на всьому просторі від Адриатичного узбережжя Югославії до Праги і Львова, як і раніше викарбувані в камені й відлиті в бронзі зверхні та пишні риси імперії Габсбургів. А на центральній площі будь-якого великого міста між Владивостоком і Гельсінкі мандрівник безпомилково визначить, що він як і раніше в Російській імперії, як би сьогодні не називалася ця країна, як би вона не називалася завтра.

Убивство в парку, безглузде і випадкове, уже оформлене як кримінальна справа, в ці хвилини наповнюється звітами, актами експертизи, першими показаннями

свідків. Бубон не сумнівався, що зуміє відвести слідство від Торпеди і нацькувати його на більш підходящих підозрюваних. Якщо це вдавалося у Восьмому мікрорайоні Фрунзе, то чому має бути інакше тут, на Комсомольському?

Перш ніж їхати в парк, Бубон зайшов випити кави до гастроному на Бойченка. На трубі галасувала зграйка алкоголіків. Вони мляво розмахували руками і сперечалися про вічне. Горілка в магазині закінчилася ще о дванадцятій, але всі, як завжди, встигли похмелитися, і тепер чекали, чи не буде нової машини з бухлом. І хоча від директора гастроному Сьоми давно вже передали, що машини сьогодні не буде, але ж Сьома міг і збрехати. А потім, бувають же і в звичайному нашому житті дива.

Коли Бубон проходив повз, алкоголіки раптом застигли, немов птахи перед грозою. Це було б зрозуміло, якби він був у формі, а так усіх їх разом накрило гарячою і тугою хвилею влади. Вона накочувала слідом за Бубном, як за невеликим, але потужним катером на підводних крилах, і алкоголіки ледь усиділи на трубі.

У магазині тупцявся короткий недогризок черги; утім, і на прилавках їстівного не було нічого, крім залитих парафіном голів пошехонського сиру.

Бубон не поспішаючи роздивився в сутінках торгового залу і розгледів кавову машину, а поряд із нею, за прилавком, Катю з її казковим баварським декольте. Катя теж помітила засмаглого чоловіка в бездоганній світло-сірій трійці і посміхнулася. Посміхалася вона навіть не Бубнові, а зразковому самцеві середніх років, спортивному й елегантному, немов щойно зі сторінки каталогу «Отто». Хто заборонить помріяти матері-одиначці, продавчині гастроному на вулиці Бойченка, коли чоловік її мрії перетинає по діагоналі зал гастроному? Бубон ішов легко й швидко, так, немов вийшов

на полювання, і цієї хвилини Катя була не проти опинитися тією дичиною, яку він сьогодні вполює.

— Зробіть мені каву,— він поклав на стійку п'ятірку.— І цукру побільше.

— Може, з коньяком? — запропонувала Катя й уважно подивилася в очі Бубнові. В його погляді була глейка східна напівтемрява, клубочився дим, ворушилися важкі тіні. Якби Каті було вісімнадцять, вона б злякалася. Але в двадцять шість вона боялася тільки самотності.

Бубон ледве відвів погляд від Катиного декольте і швидко оглянув ряди трилітрових банок з томатним і березовим соком, що подекуди перемежувалися пляшками «Миргородської».

— Щось я не бачу тут коньяку.

— Це «Ужгородський», коньяк-невидимка,— мружачись, промуркотала Катя і дістала почату пляшку з-під прилавка.— Його можна побачити тільки у мене в руках.

Вона вже відчула, що цей стрункий тренований чоловік запав на неї, він намагається вловити її флюїди, відчутти настрій, відчутти струми її бажань. Він думає, що почав полювання, що це йому не допоможе... Тому що тепер на полювання вийшла і вона, а природа на боці жінки.

— Дійсно,— погодився Бубон.— Тепер бачу.

— Скільки? — запитала Катя, дістаючи мірний стаканчик.— П'ятдесят? Сто? Сто п'ятдесят?

— П'ятдесят,— ледь помітно посміхнувся Бубен.— Я і за кермом, і на роботі.

— Коньяк зміцнює руку. Чоловіка він робить твердішим, а жінку тоншою.

За інших обставин ці слова прозвучали б банально і, мабуть, вульгарно, але полковник був налаштований розрізнити їхній прихований головний сенс, тому по-

чуте здалося йому мудрим і глибоким. Катя відміряла п'ятдесят грамів і перелила в чарку.

— А вам? — запитав Бубон.

Вона поставила поряд таку ж саму чарку, наповнила по вінця і підняла. Бубон узяв свою, і, беззвучно цокнувшись, обидва випили.

— Ну от,— задоволено кивнув Бубон, ковтаючи слідом за коньяком солодку каву і милуючись, як зашарілися від коньяку Катини груди.— Тепер моя черга пригощати. Де б ви хотіли сьогодні повечеряти? У «Братиславі», у «Салюті», у «Москві»?

— «Салют» — непоганий ресторан,— уголос подумала Катя.

— Тоді не будемо зволікати. О восьмій вечора буду чекати біля виходу з магазину.

Бубон вийшов з гастроному, і Катя помітила, як з його появою напружилися алкоголіки на трубі. Але він пройшов швидко, не помічаючи їхньої безсилої ворожості, сів у сіру «Волгу», припарковану біля овочевого, і покотив у бік парку «Перемога».

«Напевно, дипломат,— подумала Катя, ополіскуючи кавову чашку і чарки.— Або з міністерства. Може, заступник міністра. Цікаво, навіщо він сюди приїжджав? Що, йому кави випити ніде?»

А

— Салам. Обідаєш? — запитав Бубон, сідаючи навпроти Алабами. Біля «Конвалії» було тихо і безлюдно, тільки з боку центральної алеї долинали дитячі голоси і велосипедні дзвінки.

Алабама був упевнений, що полковник викличе його для розмови, але не очікував побачити Бубна в парку. Перший і єдиний раз він з'явився тут у березні

минулого року, коли брали Алабаму, а з ним і всю паркову фарцу. Полковник був обережний, зустрічалися вони рідко і завжди так, щоб разом їх не бачили.

— Ассаламу алейкум. Манти ось-ось будуть готові,— ввічливо запропонував Алабама.

— Ні, не треба,— похитав головою Бубон.— Я не їм удень. Для їжі й відпочинку Аллах створив вечір. А день існує, щоб ловити і садити злодіїв і злочинців на кшталт тебе. Ми, комуністи, знаємо це краще за інших.

— Кава? Чай? — Алабама пропустив отруйний жарт повз вуха. Не перший і не останній, він звик.

— Чай.

За столиком у «Конвалії» Бубон був гостем Алабами, а тому не міг відмовлятися від запропонованого частування. Виховання не дозволяло. І те, що він уже почав готувати зміну влади в парку «Перемога», зараз не мало значення. Незабаром він замінить Алабаму на Торпеду, але це не привід ображати людину за його столом.

— Розкажи мені,— попросив Бубон,— що тут говорять про вбивство.

— Хлопці нервують,— знизав плечима Алабама.— Вілю добре знали. Росли разом.

— Когось підозрюють?

— Напевно — нікого, і нічого конкретного не знають. Гадають, що бісогони зальотні його пограбувати хотіли, а обернулося на мокруху. Ти ж знаєш, як буває.

— Буває, що кіт калощі взуває. А вбивства просто так не трапляються.— Бубон важко подивився в очі Алабамі.— Хто може знати або хоча б підозрювати, що це Торпеда?

— Ніхто.

— У наших інтересах — твоїх і моїх — щоб ніхто і не дізнався. Ті двоє, що були з Торпедою, в парку

більше не з'являться. У них тепер інше життя, можеш про них забути.

— Зрозуміло.

— Завтра тут буде крутитися опер, ставити питання: з ким небіжчик того дня зустрічався, кого шукав у парку, на кого чекав... Треба, щоб кілька людей назвали прізвище Багіли. Зроби обережно, не тисни ні на кого, просто нагадай між іншим, що Віля цього вечора з Багілою стрілку забив, причому саме на той час, коли його грохнули.

Алабама слухав Бубна, і картинка, що дробилась у його свідомості після ранкового дзвінка Торпеди, нарешті почала складатися. Зрозуміло, що полковник не допустить навіть згадки про Біловодського грека в цій справі. Досить якомусь допитливому менту зіставити час появи в Києві Бубна і Торпеди, як у слідства відразу з'являться кілька неприємних питань до полковника. Звичайно, це повинен бути не хлопчисько з Дніпровського РВВС, а мінімум важняк зі слідчого управління, важкоатлет.

У Алабами нарешті з'явиться зброя проти Бубна, але їхні стосунки від цього вкрай загостряться, тому що начальник РВВС не визнає жодної залежності. Зараз, поки Торпеда сидить удома з розбитою пикою, Алабаму прибрати складно, але мине кілька днів, мине тиждень — і все зміниться. Отже, у нього лише тиждень.

— І ось ще.— Бубон відсунув чашку і підвівся.— Підшукай кілька надійних хлопців. Коли тут усе владається, ми до гашишу й коліс додамо героїн. Пробився непоганий канал, тож роботи побільшає.

— Он як,— невизначено зауважив Алабама, але спробував зробити вигляд, що новина йому цікава. Насправді це була кепська новина, тому що героїн — не косяк з анашею, разом з ним приходять справжні

проблеми. Фарцка — справа сама по собі нервова, так навіщо ще нагнітати? Якщо в парку з'явиться героїн, тут буде вже не до фарци, тому що звичайний, спокійний покупець сюди більше не піде. Але Бубон рахує інші гроші і рахує їх інакше, а тому для нього героїн цікавіший за мирну торгівлю фірмою і самостроком.

— Саме так,— з напором підтвердив полковник, почувши в інтонаціях Алабами чи то невпевненість, чи то незадоволення.— Усе! Великий привіт з великого БАМу!

Бубон ляснув Алабаму по плечу і рушив у глиб парку, у напрямку озера.

Дивлячись навздогін полковнику, що крокував до місця загибелі Вілі, Алабама навіть краще за Бубна знав, що на того теж очікують кілька непростих тижнів. Зараз він спробує підставити Багілу, і це може стати його головною помилкою. Мабуть, Бубон ще нічого не знає про *старого*, інакше божевільна думка вивести слідство на молодшого Багілу не спала б йому на думку. Зробивши це, він уб'є себе сам, Алабами залишиться тільки все розповісти *старому*, а потім зайняти місце в залі для глядачів. Максим Багіла зробить решту.

Офіціант забрав недопитий чай і поставив на столик манти. Кілька хвилин Алабама дивився, як гарячий ароматний пар піднімається над тарілкою, і раптом зрозумів, що зараз не може навіть дивитися на свою улюблену страву, і тим паче на самоті.

Телефон Каріне мовчав, і це дратувало і водночас турбувало Алабаму. Відтоді, як учора вона втекла з «Олімпіади», від неї не було ані звісток, ані дзвінка. Нічого.

Повернувшись на Червоноткацьку, Бубон зажадав усі матеріали щодо вбивства в парку «Перемога» і викликав капітана Падовця, якому було доручено цю справу.

Падовець був лисючим тридцятисемирічним блондином зі специфічною зовнішністю запеклого бюрократа. В якомусь райвиконкомі, наприклад, у відділі розподілу житла, він був би як рідний зі своїми роговими окулярами і наміченими складками.

Капітан завжди чітко вловлював настрої начальства. Коли Бубнові було потрібно, Падовець оформляв справу за лічені дні, але якщо він здогадувався, що шеф не хоче поспішати, то тягнув її місяцями, переконливо пояснюючи, чому результату немає і кінця слідству не видно. Падовець не очікував на чіткі команди — і цим був цінний, а в справі про вбивство в парку Бубон не хотів нічого говорити прямо. Тут потрібна інтуїція виконавця, фірмовий стиль Падовця.

Бубон уважно розглядав фото: тіло вбитого на березі озера — ноги на суші, голова у воді; шкіряна сумка в кущах; новенькі жіночі кросівки, що валяються на березі. Він уже побував на місці злочину, бачив цю потоптану жирну землю, ще не просохлу після дощу, зламані кущі на місці бійки Коломійця і Торпеди, сіру спокійну воду озера зі зграйками мальків на мілководді і рибалками на протилежному березі. Тепер чорнобіла реальність знімків з кримінальної справи накладалася на спокійний озерний краєвид, який зберігався у нього в пам'яті, і ранкова розповідь Торпеди наливалася важкою й похмурою силою.

— Ну що ж, порадуйте мене яскравими, оригінальними, життєздатними версіями, — велів Бубон, продовжуючи перегортати сторінки з фото.

— Про версії говорити поки зарано, товаришу полковнику, — обережно потер руки Падовець і побіжно, з-під окулярів, глянув на Бубна. — Лабораторія ще не дала усіх висновків.

— Як це зарано? — не зрозумів Бубон. — До чого тут лабораторія? Ви повинні були перевірити, з ким убитий зустрічався в день смерті, чому під дощем він з'явився в парк, а не вирушив додому пити в затишку чай і читати «Вечірній Київ» перед телевізором. Що він узагалі робив у парку того вечора? Що це, нарешті, за кросівки на березі? Ви ж капітан міліції, Падовець, є досвідченим фахівцем, а посилаєтеся на лабораторію.

— Кросівки західнонімецької фірми «Puma», тридцять шостого розміру, жіночі, нові.

— Ну ось! Можна подумати, у нас по всіх берегах водойм валяються гори нового імпортного спортивного взуття! Не валяються? А ця пара що робила на місці злочину? Там що, дівчину роззували? П'яти їй почухати? Не знаєте? А що ви взагалі знаєте?! Скільки людей були присутні на місці вбивства?

— Імовірно двоє. Або троє.

— Імовірно... Якісь особливі знахідки?

— Особливі... Ні. Тільки сумка і в ній документи.

— Сумка з документами... — повторив Бубон. — Так, гаразд. Незабаром п'ята, залиште справу в мене, хочу ще погортати. Завтра вранці заберете її у секретаря, потім усією слідчою групою вирушайте в парк. Ви повинні по хвилинах розписати останній день убитого — з ранку і до шостої. З ким, де, коли і з якої причини він бачився. Зрозуміло?

— Так точно, — піднявся Падовець.

— Ідіть.

Тепер Бубон не сумнівався, що через день-два прізвища Багіли і його приятеля сплинуть самі собою, а Падовець, який уже все зрозумів — повинен був зро-

зуміти, вчепиться в цих студентів і не відпустить, поки не випатрає до кінця.

Він ще раз переглянув усі світлини, зібрані в справі. До тих, що були зроблені на місці злочину, акуратний Падовець додав знімки речдоків — усього мотлоху, який вигребли з сумки Коломійця. На одному з них Бубон побачив складений удвічі аркуш з ім'ям «Діта» і номером телефону, швидко, але охайно виведеним округлим жіночим почерком. Щось знайоме, якась слабка тінь спогаду промайнула в пам'яті полковника й одразу ж зникла. Номер починався з цифр 513 — значить, ця Діта жила десь поруч, на Комсомольському масиві, але він і не чув про жодну з таким іменем.

На шосту в Бубна була призначена примірка в Будинку побуту на Тельмана. Він їхав по проспекту Воз'єднання у напрямку моста Патона і згадував денну бесіду з Алабамою. Бесіда йому не сподобалася, і Алабама йому цього разу зовсім не сподобався. Бубон остаточно вирішив, що німця пора прибирати, а розмову про героїн, вочевидь, уже непотрібну, зайву розмову, він завів тільки тому, щоб подивитися на реакцію Алабами. Реакція була саме такою, на яку він очікував: Алабама повівся так, наче від нього щось залежить, немов його думка чогось варта. Він нічого не зрозумів за минулий рік, він усе ще живе якимись спогадами, давніми ілюзіями, і у Бубна немає часу, та й бажання, щось пояснювати, в чомусь його перекопувати. Тут у всіх один керівник — у Торпеди, у Алабами, у капітана Падовця — і його думки слід хапати на льоту, як це робить Падовець. Підстрибувати якомога вище, звиватися в повітрі, тягнутися мармизою, гублячи слину й піну, і хапати зубами. А потім мчати до нього, аби похвалив, аби милостиво поплескав по загривку, пригинаючи голову і махаючи хвостом. Хто

вчасно не встиг, той, вибачте, сам винен. Таке життя, такі правила тут установив полковник Бубон.

Підїжджаючи до Будинку побуту, він ще раз прикинув час: примїрка закінчиться о сьомій, і до восьмої він цілком устигне повернутися на вулицю Бойченка за Катєю. Щось було в цій продавчині, якась тягуча, щемлива нота звучала в розмові, і цю ноту Бубнові хотїлося почути ще раз.

Він залишив автівку на подвірї і звично увійшов до будівлі крізь непоказні бічні двері. У вестибюлі панувала вічна суєта, було задушливо, спекотно і волого, пахло хімією, до віконць видачі речей з ремонту і з хімчистки тягнулися черги. Бубон йшов повільно, даючи людям можливість розступитися, звільняючи йому дорогу. І вони слухняно, покїрно розступалися, а потім мовчки стуляли за його спиною ряди. Так він вийшов до сходів, що вели на другий поверх, де в тїсних кабінках працювали кравці.

Сходами назустріч Бубнові, не дивлячись під ноги, не помічаючи полковника, але уважно оглядаючи забитий людьми зал, спускався капітан міліції. У руках у нього був потертий шкіряний портфель, на голові — глибоко насунутий кашкет, пожмакана форма сидїла на капітані абияк, і Бубон одразу ж упізнав його, хоча бачив лише раз, майже два роки тому. Навіть дивно, що вони досі не зустрічалися на нарадах, у коридорах міського управління або міністерства. Ну що ж, не зустрічалися там — отже, зустрілися тут.

Їх познайомили на дні народження одного чину з міського управління, коли доля Бубна ще не була вирішена. Це тепер у нього життя налагоджене, і всі його нитки він міцно тримає в руках. А тоді все висїло в повітрі, небезпечно розгойдуючись, тремтіло від випадкових протягів, і Бубон шукав нових зв'язків, не знаючи, хто і коли, якщо знадобиться, зможе підтримати

його. Капітан відділу БРСВ навряд чи міг стати в нагоді, але Бубон запам'ятав і капітана Бутенаса, і його дружину Афродіту, що нудьгувала за столом серед стрімко п'яніючих мужиків.

— Як справи, капітане? — зупинив він Бутенаса.— Полковник Бубон, Дніпровський РВВС. Так ми ж знайомі, чи забув?..

Капітан полковника, зрозуміло, не пам'ятав, але його відсутній погляд негайно ожив і здивовано ковзнув по костюму полковника.

— Так, звичайно,— без особливої впевненості підтвердив Бутенас і міцно стиснув долоню Бубна.— Але ж дуже доречно я вас зустрів. У мене в Дніпровському районі одна справа вимальовується.

— Тоді заходь,— Бубон скинув вільну ліву руку так, немов збирався обійняти капітана.— Завжди допоможемо. Тут теж у справі?

— Так, усе через неї. Тут одна цікава тканина з'явилася, ось погляньте.— Він відкрив портфель і витягнув зразок тканини в поліетиленовому пакеті.— Кримінальна мануфактура...

— Схожа на підкладочну,— визначив Бубон. Розстібнувши піджак, він провів рукою по підкладці.— Ось на цю.

— А ви де купували костюм? — Бутенас одразу ж почав мацати піджак Бубна.

— Два тижні тому мені його пошили в цьому самому Будинку побуту. Кравець сказав, що тканина нова, експериментальна. А сьогодні зі шва полізли нитки.

— Експериментальна,— засміявся капітан Бутенас і сховав зразок.— Я до вас зайду найближчими днями. Усього найкращого.

— Заходь, капітане,— махнув на прощання Бубон. І тут він несподівано для себе запитав: — Ти все там же живеш, на Комсомольському?

— Куди ж я подінуся?

— А нагадай мені свій домашній: 513... А далі?

І капітан Бутенас назвав ті самі цифри, які полковник годину тому бачив на невеликому аркушику, наспіх вирваному з блокнота.

Бубон застібнув піджак і, дивлячись услід Бутенасу, уявив, як потішить опера цидулка з його домашнім телефоном у справі про вбивство фарцовщика. Якщо, звичайно, він коли-небудь йому її покаже.

Ну ось навіщо, питається, хапати руками чужий одяг? Бубон не любив таких людей.

Глава друга. *Литовське прізвище*

1

Після вечірнього дзвінка з Вільнюса Гончаренко злякався не відразу. Новина була неприємною: удень литовська міліція затримала при в'їзді в місто його рафіки з тканинами, костюмами й упаковками поліамідної нитки. Але договір з вільнюською базою Гончаренко склав ретельно і копії транспортних накладних зберігав удома саме на випадок непередбачених проблем на кшталт цієї. Завтра вранці він проведе заарештовану партію через бухгалтерію і буде готовий зустріти будь-яку перевірку широкою посмішкою, накритим столом і бездоганними фінансовими документами. А триденна затримка з оформленням накладних — це не кримінал: закрутився директор ательє індпошиву, забігався, забув, з ким не буває... Зате план ательє перевиконує на два з половиною відсотки. Ось

і оголосить йому догану в усній формі і не позбавляйте прогресивки, бюрократи казенні!

Гончаренко бадьорився і переконував себе, що все продумано до останньої дрібниці, все прораховано, але під ранок на нього раптом накотив страх. Так бояться люди діяльні й рішучі, коли не можуть нічого змінити, коли хоч малою мірою змушені підкоритися обставинам. Що там насправді сталося, в цьому Вільнюсі? Чому зупинили машину і потім не відпустили? Випадковість? Але раніше такого ніколи не бувало. Так, затримували, але незмінно відпускали. Якщо водій щось порушував, то його штрафували, і на цьому все закінчувалося. А тут, як на біду, в одній машині — і тканини, і нитки, і костюми, немов він сам вирішив підказати слідству, в якому напрямку працювати.

Якщо машину зупинили випадково, то все, звичайно, минеться. Ну, а раптом литовський ВБРСВ з якихось своїх причин вийшов на вільнюську базу Легпромопторга і почне перевіряти всі договори, усі контакти? Адже тут легко можуть спливати подвійні накладні, а серед них і його папірці не загубляться. Минулого року він відправив до Вільнюса товару на сімдесят п'ять тисяч, з них третина пройшла повз бухгалтерію.

Плутані, в'язкі думки відганяли сон. За вікном світало. Гончаренко раптом замислився: дивно, що страх виник тільки тепер. Він не боявся, коли домовлявся з Бородавкою, коли з власної волі плів павутиння подвійної бухгалтерії, підроблених накладних і неврахованих залишків. І спокійно йшов на ризик, підписуючи фальшиві договори з базами у Вільнюсі, Ростові і Сочі. Ось коли йому треба було труситися, завмираючи від жаху в передчутті цієї ночі і тих, що прийдуть слідом за нею. Але ні — тоді він був діловитий, енергійний і сповнений ідей. Офіційний план він виконував на сто

два з половиною відсотка. Це ж просто смішно! А сто вісімдесят не хоче? Та він би й двісті видав, його ательє цілком могло шити вдвічі більше, але хто стане гарувати за зарплатню в сто сорок карбованців? За сто сорок отримаєте сто два з половиною. А за решту він кожному закрійникові особисто доплачував ще триста. І у людей з'явився вогник в очах, знайшовся час, перестали хворіти діти, вони не мчали додому рівно о шостій, а замість двадцяти чотирьох днів відпустки плюс вихідні всім цілком вистачало дванадцяти.

Цієї ночі Гончаренко зрозумів, що страх і раніше був поруч. Він стояв за ледь причиненими дверима, за погано запнутою шторою, ховався за шелестом накладних, за нічними телефонними перемовинами. Поки все було спокійно, він лише нагадував про себе нападами поганої, важкозрозумілої туги. Але ось пролунав перший тривожний дзвінок, і страх навалився всією вагою, підім'яв пухке тіло директора ательє, залив потом подушку, позбавив сну і змусив зовсім не боязку людину лякливо перевертатися в темряві, продумуючи, придумуючи, прикидаючи, але все одно не знаючи, з якого боку чекати біди.

Ранок усе прояснив. Ледве Гончаренко з бухгалтером підшили документи на партію, затриману в Литві, і він видихнув, хоч ще і не цілком спокійно, але знаючи, що головне зроблено, як до кабінету без стуку ввалився капітан міліції і тицьнув йому прямо в обличчя посвідчення. Гончаренко вичепив поглядом литовське прізвище, і його голову негайно наповнила ватяна порожнеча. Отже, не випадково взяли машину, отже, давно вже менти крутили цю справу, якщо так швидко прибув цей литовський капітан.

Капітан, правда, виявився не литовським, а місцевим, київським. Він з цікавістю розглядав аскетичну обстановку кабінету Гончаренко, стіл з ДСП з пере-

кидним календарем на дешевій пластмасовій підставці, вимпели «Переможцю соцзмагання» на вигорілих шпалерах, сирійську троянду, дбайливо политу прибиральницею цього ранку.

— А тут у вас зібрана документація? — капітан підійшов до заскленої шафи, полиці якої були щільно заставлені теками.

— Не вся, тільки частина,— байдуже відгукнувся Гончаренко.— Фінансові справи зберігаються в бухгалтерії.

— Дуже добре,— капітан говорив з помітним акцентом, трохи розтягуючи слова, і від цього вся розмова нагадувала Гончаренку якусь виставу. Немов він дивиться кіно про наших і німців — сцену допиту партизанського командира гестапівським катом. Кат удає із себе свого хлопця, пригощає цигарками, трофейним американським шоколадом і говорить ламаною, але зрозумілою глядачеві мовою. Однак Гончаренка не обдурять — зрозуміло ж, що скоро той скине маску, забере і шоколад, і недопалок, і почнеться те, заради чого цей фашист сюди з'явився. Почнуться тортури.— Не хочеться відривати вас від роботи, але нам необхідно познайомитися з частиною документів вашого ательє, а саме з усім, що стосується поставок на базу Легпромопторга у Вільнюсі. Скільки вам знадобиться часу, щоб підготувати документи? Трьох днів вистачить?

— Вистачить. Учора мене повідомили, що там затримали нашу машину.

— Ви вже в курсі? Не хвилюйтеся, це лише формальність. Накладні на товар у порядку, тож ваш рафик повернеться, щойно закінчиться перевірка бази. Це займе день-два, не більше. Давно ви, до речі, з ними працюєте?

— Близько року,— знизав плечима Гончаренко.

— Отже, за три дні впораєтесь,— кивнув капітан, подивився на нього повільним, цілком доброзичливим поглядом і попрощався.

Спершу Гончаренко зрозумів лише одне: сьогодні зірки на спині йому вирізати не стануть, можна видихнути і перехреститися. Піти поговорити з головбухом, перевірити, як справи у кравців, спокійно перекусити, нарешті. Та тільки-но подумавши про це, він зрозумів, що їсти не хочеться, і апетит, схоже, повернеться не скоро, а майбутні три дні уявної волі будуть заповнені нервовою, виснажливою метушнею з документами, що за ці дні він зненавидить головбуха і весь персонал ательє, тому що тепер будь-хто з них — загроза його звичному життю і волі. Тож катування вже почалося. Капітан відмінно знав свою справу.

2

Льоня Бородавка приїхав до ательє на Бойченка відразу по обіді. Гончаренко сидів, виклавши на стіл кулаки, як академік Павлов на портреті роботи Нестерова. Замість білої азалії в горщику перед ним стояв телефон. Гончаренко дивився на телефон із утомленим подивом у погляді.

— Як справи, колего? — бадьоро запитав Льоня, хоча у самого настроїв був плюгавенький. Даремно він уранці розмріявся щодо Ірки, куди йому? Руді мотоциклісти — ось хто чіпляє малоліток з Комсомольського масиву.

— Капітан з ВБРСВ приходив,— безбарвним голосом відповів Гончаренко, не відриваючи погляду від телефону.— Через три дні знову прийде.

— Він приходив попередити, щоб ти готувався до наступного візиту?

— Саме так. Сказав, щоб я зібрав документи по Вільнюсу.

— Класний хлопець. Побільше б таких.

— Я теж спочатку здивувався, але потім зрозумів, що коли вони Вільнюс придушили, то від мене вже майже нічого не залежить.

— Що за Вільнюс, до речі? — здивувався Бородав-ка.— Уперше чую.

— Тобі це навіщо? Ти ж не питаєш прізвища моїх покупців. Тобі важливо, щоб товар пішов. А хто його купив, тобі має бути байдуже.

— Це так, якщо покупець звичайний Іван Іванович. Він купив костюм або труси, швендяє в них по будинку, дивиться «Клуб кіноподорожей» і їсть кефір з чорним хлібом. Усе! Але якщо у тебе незадокументований лівак іде на державну базу — зовсім інша справа. Ти що, шановний, простих речей не тямиш? Ти збільшуєш ризик для всіх, навіть для тих, з ким безпосередньо не контактиєш, про кого ти взагалі не знаєш.

— Ну, ти зате чистий,— роздратовано кинув Гончаренко.— Твій цех узагалі ніяк не засвічений.

— Тому й не засвічений, що думаю про наслідки до того, як починаю справу! А тепер давай усе від самого початку. І спробуй нічого не забути, розповідай по порядку.

Гончаренко почав згадувати. Розмова мобілізує, допомагає зосередитися, і вже скоро він відчув, що стан безпорадності і тупого безсилля минає. Підготувати документи по Вільнюсу — справа кількох годин. Але крім Вільнюса він працював з Ростовом, Сочі, Мінськом. Усі кінці не сховаєш, але тепер є час їх підчистити. І треба не забути попередити своїх.

Слухаючи директора ательє, Бородавка думав про те, що терміново, завтра ж, треба закривати цех на техобслуговування і швидко переналагоджувати верстати.

Нехай усе заспокоїться або хоча б проясниться. З одного боку, боятися йому нічого, бо його продукція незмінно йшла неврахованою. Не існує жодного папірця, що підтверджує його участь у справі. З документами все ідеально, але люди... Люди — найненадійніша, найнепередбачуваніша, а тому найнебезпечніша ланка в усіх каналах. І тут, і на ДШК, і в інших Будинках побуту багато хто бачив, як він, Льоня, щось привозив, відвозив, платив гроші. Якщо справу почнуть розкручувати всерйоз, то свідчення проти нього рано чи пізно будуть. Швидше рано, ніж пізно. Але свідчення — це одне, а ось докази... Нехай шукають документи, недостачу сировини в його цеху. Їх немає і не було! Зате тканини і поліамідну нитку з усіх будинків побуту треба негайно вилучити та звезти, скажімо, на чиюсь дачу. Хоч би і до Гончаренка. Ні, у Гончаренка вже гаряче, потрібна людина зовсім стороння...

Вони просиділи в кабінеті директора до пів на восьму. На вулиці лило. Льоня запропонував підвезти Гончаренка до метро і тільки тоді згадав, що о п'ятій збирався бути в парку — сьогодні ж день народження Ірки! Утім, який там день народження, коли лле такий дощ, на загривку вівчаркою хрипить ВБРСВ, а Ірка воліє молодих мотокросменів непоказним власникам вишневих «шісток». Тому він одразу ж скасував пропозицію, вирішивши, що краще взяти в гастрономі пляшку і продовжити вдома.

Гончаренко миттєво погодився: не хотів їхати до себе, боявся залишитися наодинці з дружиною. Він ще не знав, що можна їй сказати, а про що варто мовчати. І цього вечора Льоня Бородавка був єдиною людиною, з яким директор почувався впевнено і майже спокійно.

Вони взяли банку консервованих патисонів, півкіло якоїсь вареної ковбаси, вже підсохлий шматок сиру, дві банки кільки в томаті і буханку свіжого, ще теплого

«Українського» хліба, який, як завжди, привезли якраз перед закриттям. Горілки в гастрономі і сліду не було.

— Гарзд, дідько з нею,— сказав Бородавка,— поїхали, у мене вдома є пляшка «Столичної».

Улаштувавшись на кухні, Гончаренко відтяв від буханця кілька скибок, сяк-так набатував ковбасу і сир. Бородавка поставив варитися картоплю, почистив цибулину, потім дістав з холодильника горілку і відкрив консерви.

Не чекаючи, поки звариться картопля, випили по першій і закусили тим, що було на столі. М'яка крижана горілка пішла ласкаво, змиваючи сліди істеричної напруги важкого дня. Закушуючи, Гончаренко наліг було на кільку з хлібом, але незабаром відклав виделку. Посидів мовчки, примруживши очі і відчуваючи, як горілка розчиняє намерзлу за день крижану скоринку страху. Відчуття життя — теплого, звичного, затишного — повернулося до нього, і тепер він намагався утримати його будь-що-будь.

Випили по другій, розмова зайшла про дрібниці. Льоня поніс про якусь мамонтятину, яку ще за часів будівельних загонів доводилося куштувати на Ямалі, коли в них закінчувалося м'ясо, а Гончаренко — про те, що полуниця у нього на дачі цього року вродила неабияка, кожна ягода — розміром з гусяче серце.

Про картоплю начисто забули, і та ледь не згоріла. Льоня швидко розкидав по тарілках гарячі картоплини, розрізав навпіл цибулину. Випили ще по одній, соковито захрустіли цибулею. Базікати про дрібниці перехотілося.

— Я одного тільки не зрозумію, Льоню,— раптом промовив Гончаренко, присолоюючи картоплину.— Ну чому ми з тобою злочинці? Ми когось убили чи пограбували? Або щось украли? Чому ми повинні ховатися і боятися ментів? Адже все навпаки: не тільки не вкрали,

не зазіхнули на соціалістичну власність, а тільки додали, хоча могли цього не робити, і жили б спокійно. Я б гнав план, отримував премії і бив байдики. У країні дефіцит якісного одягу, і мої костюми візьме будь-яка база. Не віриш? Давай прямо зараз зателефонуємо в Одесу, в Ленінград, та хоч в ту ж Москву. Ніхто не відмовиться! Скажуть — завтра ж відвантаж. Так чому у мене жижки трусяться побачивши капітана ВБРСВ? А тому, що, за їхньою логікою, за їхніми законами, ми не додали, а привласнили. Там, де ми бачимо плюс, вони пишуть мінус. Їм начхати на порожні полиці магазинів, вони дивляться в мій гаманець. Зайві п'ятнадцять тисяч у моїй кишені — смертельна загроза державі! А потім, коли вони почнуть підраховувати збитки і прикидати, на скільки років мене запроторити, то скажуть, що я користувався їхніми верстатами й електроенергією. А чому б відразу не сказати: за електрику заплатиш стільки-то, за амортизацію обладнання ще стільки-то — що, хіба я б не заплатив? Так з нашим задоволенням, аби дали працювати! А вони як собака на сні. Де логіка, Льоню? Я її не бачу.

Знав би Гончаренко, скільки разів Льоня Бородавка ставив ті ж питання своїм ученим наставникам, друзям, випадковим знайомим на комсомольських конференціях, і під горілочку, і без неї. Колись говорити про це було небезпечно, але ті часи давно минули. А тепер здавалося, що говорити пізно, та й безглуздо. Скільки можна про одне й те саме? Треба або щось робити, або не робити нічого. Скажімо, колекціонувати марки або сірникові коробки. А витратити час на порожні балачки нема чого, набридло. Навіть якщо це розмова з людиною, яку через місяць посадять за розкрадання у великих чи особливо великих розмірах.

Льоня розлив по чарках залишки горілки, із сумом подивився на спорожнілу пляшку і невпевнено поду-

мав про подарункову «Тису», що стояла у нього в барі. Випили.

— Ти шукаєш сенс, а сенсу в цьому немає — колись був, але давно випарувався. Залишилася традиція. Наприклад, в більшості країн пишуть зліва направо. Але в деяких — справа наліво, а ще десь — зверху вниз. І якщо в країні, де пишуть зліва направо, ти почнеш писати справа наліво, то тебе не зрозуміють. Ось і тут тебе не розуміють. А традиція є традиція, в ній немає логіки. Її треба просто дотримуватися, навіть якщо ніхто до пуття не знає, навіщо вона здалася.

— Горілка скінчилася,— скрушно зауважив Гончаренко.

— Ти будеш пити коньяк після горілки? Релігійні переконання дозволяють?

Гончаренко не став питати, яка релігія забороняє змішувати коньяк із горілкою, і вони швидко покінчили з «Тисою», але алкоголь того вечора їх не брав.

Близько одинадцятої, під тим же самим нескінченним дощем, Гончаренко побрів у напрямку метро «Дарниця», а Бородавка заснув легким і глибоким сном.

3

Уранці весь двір тільки про те й говорив, що про день народження Ірки, який Федірсанич напередодні закотив в «Олімпіаді-80». Бабки з Іркиного під'їзду знали навіть про те, що запрошених виявилось на сім більше, ніж місяць тому на весіллі сина районного прокурора. Та й гості у Федірсанича були неабиякі: сім заслужених артистів, три народних і один усіма улюблений народний СРСР. Це вам не ментівсько-прокурорська шушваль, яка і в звичайному житті гірша за кліща за вухом.

Федірсаничу пробачили навіть його публічні страждання, зарахувавши їх по розряду дивацтв великого артиста. У ці ранкові години його дворовий авторитет розростався як на дріжджах, обіцяючи вже до обіду досягти небачених висот і розмірів.

У минулі часи Бородавка присів би на лавочку — послухати місцеві новини, однак сьогодні він поспішав, справ була сила-силенна. І вже зібрався було відїхати, але тут з підїзду вийшла Олена і заспішила повз, не помічаючи його. Обличчя в неї було похмуре, погляд важкий. Зовсім не так мала б виглядати щаслива матуся після такого приємного дня народження улюбленої дочки.

— Оленочко,— неголосно гукнув він її.— Тебе до метро підкинути?

Але Олена ніби й не почула. Вона дійшла до місця злиття вулиць Юності та Бойченка і зникла за кущами бузку.

«Правильно,— подумав Льоня,— і нема чого. У мене і без неї клопоту повно, а ще й Степаничу треба буде якось усе пояснити».

Коли він з'явився на роботі, начальник цеху їв консервовані персики. Сан Степанич виловлював їх виделкою з дна дволітрової банки, що стояла на робочому столі, швидко облизував і не поспішаючи заштовхував у широко роззявлений рот. Сироп повільними краплями стікав по його губах і підборіддю. Задоволений Степанич витирав обличчя білим махровим рушником.

Бородавка сів навпроти і завмер, дивлячись, як майстерно вправляєтьса з фруктами начальник цеху.

— Щось ти рано сьогодні, Льоню,— подивився на годинник Сан Степанич.— Хочеш персик?

— Їж сам,— похитав головою Бородавка,— наїдайся. У в'язниці таких персиків тобі не бачити.

— Бодай тобі заціпило...— невдоволено буркнув Сан Степанич і відставив банку.— Ну що там? Увесь апетит зіпсував...

— Доїдай. А потім оголосимо техобслуговування. Треба негайно переналагодити верстати. Зробимо все, як було раніше. Ти добре зрозумів?

— Льоню, я тебе зрозумів. Усе зробимо, але техобслуговування за графіком у нас у липні. Ти раніше не міг сказати?

— Степаничу,— терпляче посміхнувся Льоня,— усі претензії до ВБРСВ. Вони можуть з'явитися навіть сьогодні.

— І про це ти міг би сказати заздалегідь. Але з техобслуговуванням сьогодні все одно нічого не вийде. Не раніше ніж через тиждень.

Льоня взяв банку з недоїденими персиками і подумав, що добре б розбити її у начальника цеху прямо на туподумній голові. Без будь-якого попередження.

— Ні, сьогодні.

— Гаразд,— зітхнув Сан Степанич, немов Льоня виканючив у нього червінець у борг.— Завтра.

— Степаничу...

— Ну не можна сьогодні, ти що, не тямиш?! — раптом заволав начальник цеху.— Не можна! Заявку на термінове ТО потрібно подавати за тиждень. Але я людина розуміюча, заради тебе я її за день проштовхну! Завтра вранці зупинимо лінії і все переналагодимо, а сьогодні не можна, зрозуміло тобі?!

— Гаразд, дідько з тобою,— махнув рукою Льоня.— Сподіваюсь, один день нічого не вирішить. Пиши заявку і жуй свої персики.

— Лякати він мене надумав,— уже заспокоюючись, посміхнувся Сан Степанич і простягнув до Льоні руку.— Банку хоч поверни!

Лише кілька місяців по тому, коли допити Бородавки, які вів капітан Бутенас, стали схожі на дружні бесіди, Льоня зрозумів, що в цій суперечці, скоріш за все, мав рацію не він, а Степанич. Їх усе одно взяли б у процесі переналагодження верстатів, і неважливо, коли б це сталося — наступного тижня або в липні. А отже, кваплячи Степанича, він, Бородавка, щосили наближав день свого арешту.

А

— Ви, естонці, такі нетерплячі! — зауважив Йонас Бутенас, коли його друг Аксель Вайн утретє натякнув, що вільнюську базу Легпромоптторга вже давно час брати.

— Ми не тільки нетерплячі, ми ще й стрімкі, як балтійський шторм,— солідно погодився підполковник Вайн.

Кілька років тому Аксель Вайн виявив у Таллінському порту канал контрабанди. Двоє молодих митники вступили у змову з командою шведського туристичного лайнера: в обмін на «Столичну» шведи доставляли в порт джинси й цигарки. Згодом митникам удалося розширити мережу постачальників, і контрабанду почали возити команди ще одного шведського, двох фінських і одного данського судна. Схема працювала кілька років, тому що митники діяли обережно — вони не продавали товар в Естонії, а переправляли на торгову базу в сусідню Литву.

Коли весь ланцюжок незаконного підприємництва вже чітко простежувався, базу ретельно перевірів місцевий ВБРСВ і виявив не зовсім зрозумілі зв'язки з Україною. Для розслідування «Справи оптовиків»

Литовське МВС створило міжреспубліканську групу, яку очолив підполковник Гедимінас Пятруліс.

Капітан Бутенас був знайомий з Вайном і Пятрулісом багато років, колись вони разом вчилися на юридичному факультеті Вільнюського університету. І тепер, працюючи над розкриттям злочинної мережі в команді з друзями-однокашниками, Йонас Бутенас був просто щасливий. Він знав їх і довіряв їм, як собі, вони вчилися за одними і тими ж книгами, однаково думали й однаково бачили світ. Йонасу було з ними легко, як ні з ким і ніколи не було в Києві. Він не розумів українців, а українці не розуміли його. Може, тому Аксель і Гедимінас уже підполковники, а він усе ще капітан?..

«Справа оптовиків» стала найскладнішою, але й найцікавішою в його кар'єрі. Нитка, потягнувшись від Вільнюської бази, привела його до заплутаного клубка, що зв'язував кілька ательє, Будинків побуту, цехи Дарницького шовкового комбінату та об'єднання «Хімволокно». Крім Литовського опторгу у справі брали участь оптовики з Кишинєва і Ростова. При цьому одні периферійні ланки навіть не підозрювали про існування інших. Але хтось сидів у центрі цієї павутини, і цей хтось знав усіх і кожного.

Продукція київських швейних підприємств йшла в кілька міст, але найдивнішим було те, що за два роки капітану Бутенасу так і не вдалося виявити джерела сировини цеховиків. Десь розкрадалося державне майно, а потім пускалося в приватний оборот. Одяг і тканини виникали немов з нізвідки. Хто це робив і де?

Зібрана інформація привела капітана Бутенаса до цеху поліамідної нитки на «Хімволокні», але найприскіпливіша й детальна перевірка показала, що цех випускає саме стільки нитки, скільки і повинен,— ані кілограма зайвої сировини не надходило в переробку.

Півроку тому на роботу в цех улаштувався офіцер українського ВБРСВ, але і він не виявив нічого підозрілого.

Після двох років роботи в капітана Бутенаса не було головного підозрюваного, через це відкладалося завершення всієї справи. Він підводив друзів, псував показники звітності відразу в трьох республіках, поводився егоїстично, але не міг дати добро на початок операції, не виявивши повністю київської мережі.

— Тобі потрібно піти на загострення,— порадив Бутенасу Аксель Вайн.

— Усіх заарештувати?

— Отакої! Ти ж не Берія. Якщо незрозуміло, як працює мурашник,— кинь туди гусінь і подивися, що виїде.

— Гусінь...— повторив за ним Бутенас.— Акселю, я щось не зрозумів цієї твоєї метафори.

— Йонасе, давай нарешті візьмемо вільнюську базу! Дізнавшись про це, твої підопічні в Києві негайно увімкнуть резервні схеми. Розумієш? Ти спостерігав їх в одному режимі, а тепер побачиш в іншому. Перед тобою відкриється зовсім інша картина. Можливо, якраз її тобі і не вистачало весь цей час?

— Саме так. Вони просто припинять будь-яку діяльність і ляжуть на дно.

— Припустимо. І тоді стане зрозуміло, що операції здійснювалися саме там, де ти їх не бачив. Розумієш? Потрібно знати, як виглядає штиль, щоб зрозуміти, що таке вітер.

— А ось це я розумію, товаришу підполковнику,— здався Бутенас.

— Тож коли захоплення Бастилії, командире? — запитав Вайн у керівника групи й енергійно потер руки.

— Ви, естонці, такі нетерплячі! — посміхнувся у відповідь підполковник Пятруліс.

Капітан Бутенас вилетів з Вільнюса першим рейсом і прибув до Борисполя близько восьмої ранку. Напередодні оперативники Пятруліса затримали директора і ще двох осіб з бази Легпромопторга. За випадковим збігом, саме в цей день там чекали на чергову автівку з Києва. «РАФ» зупинили даїшники при в'їзді у Вільнюс.

Бутенас переглянув накладні на товар, який везли на базу, прочитав протоколи перших допитів і, не чекаючи результатів обшуку, поїхав до аеропорту. Він усе ще сумнівався, що вчинив правильно, погодившись із Вайном і Пятрулісом, але змінювати нічого не збирався.

Удома він виявив сліди недавньої п'ятики. Діта дивилася здивовано, злегка розгублено, і Бутенас тільки зараз зрозумів, що, не попередивши, повернувся на день раніше, ніж збирався. А може, і на два — він уже не пам'ятав, що сказав Діті перед від'їздом.

— Повертається чоловік з відрядження,— пожартував капітан, скидаючи китель,— а в холодильнику вчорашній вінегрет...

— Олена вчора приходила з друзями. Посиділи.

— Я зараз помиюся і доїм, гаразд? — Бутенас спробував пригадати, хто така Олена, але так і не зміг.— І якщо ще щось залишилося, теж не відмовлюся.

— Гаразд,— нервово позіхнула Діта.— Зараз дістану.

— Я тебе розбудив, так? Ти спи. Я помиюся, поснідаю і відразу втечу у справах.

— Нічого,— зіщулилася вона.— Я вже не засну, та й на роботу скоро. Там ще картопля залишилася і риба. Іди, мийся, я зараз розігрію.

— А знаєш,— уже в одних трусах зазирнув до кухні капітан,— унизу, біля ліфта, я зустрів одного тутеш-

нього фарцовщика. У нього зовнішність яскрава, легко запам'ятовується. Цікаво, що він тут робив так рано?

— Цікаво,— байдуже погодилася Діта. Вона звикла, що чоловік думає і говорить тільки про цеховиків, гендлярів і фарцовщиків. Її ці персонажі не цікавили.

Помившись, Бутенас не став снідати, а відразу засів за телефон. Він розшукав двох своїх лейтенантів, велів їм узяти машину і вирушити на вулицю Бойченка — придивитись до Будинку побуту третьої фабрики індпошиву. Там, на другому поверсі, міститься ательє, чию автівку напередодні затримали у Вільнюсі.

Потім капітан швидко проковтнув знову захололу картоплю, вінегрет і якусь рибу, стрімко зібрався і теж вирушив до Будинку побуту. Йому належало пройти всю вулицю Бойченка від кінця до початку. Пішки — п'ятнадцять хвилин, не більше.

6

День, що почався так динамічно, в результаті не приніс майже нічого. Капітан Бутенас провів його в управлінні. Складав звіт про відрядження, чекав дзвінка від оперативників, спостерігав, як сонячний ранок перетворюється на важкий каламутний вечір, і прислухався до головного болю. Він то здавлював мозок швидкими, сліпучими судомами, то ненадовго відпускав.

Удень його повідомили, що в ательє до Гончаренка приїхав Бородавка з «Хімволокна», а коли стемніло, надійшла доповідь, що *об'єкти* взяли закуску і вирушили додому до Бородавки.

— Бухати зібралися,— впевнено визначили опера.

«І я б зараз з ким-небудь випив»,— подумав Бутенас, відпустив лейтенантів і поїхав додому. Рішення

підштовхнути тіньовиків уже здавалося йому гіршим з можливих. Безглузда, безумовно шкідлива ідея.

— Може, нам виїхати звідси? — запитав він увечері дружину.

— Виїхати? — здивувалася Діта.— Куди?

— Пятруліс кличе мене до Вільнюса. Давай повернемося, га?

Підполковник Пятруліс дійсно кликав, але насправді Йонас Бутенас не збирався повертатися до Литви. Якби Афродіта уважніше прислухалася до слів чоловіка, можливо, і зрозуміла б, що так він скаржиться на тривалу, довжиною у два роки, смугу невдач у «Справі оптовиків», на те, що він досі капітан, а його однокурсники, що залишилися служити, уже підполковники. На те, що на вулиці переїще безпросвітний дощ, і так недоречно розболілася голова.

— У Вільнюс? Я б у Ленінград поїхала.

— Чому в Ленінград? — не зрозумів Бутенас.

Діта знизала плечима й усміхнулася якоюсь незвичною й неприємною посмішкою.

7

Наступного дня Бутенас вирішив забути про невдалу спробу спровокувати незрозуміло кого незрозуміло на що. Працювати треба з тим, що є на руках,— розкручувати зв'язок Гончаренка з Вільнюсом і намагатися витягнути з директора ательє додаткову інформацію. А інше — тільки самообман.

Півдня капітан готувався до допиту Гончаренка: комбінував питання, перемержовуючи важливі малозначними, щоб той не здогадався, де на нього чатує небезпека, а де просто відволікаючий фінт, обманка. Він намагався формулювати їх так, щоб логічно підвести підозрюва-

ного до необхідних показань, створював складний, розгалужений лабіринт із безліччю поворотів і помилкових ходів, кожен з яких незмінно закінчувався глухим кутом. І тільки один, справжній, вів до виходу.

Ось саме там, біля виходу, він і буде чекати на цього Гончаренка. Нехай сам прийде до рук. Бутенас дав директору три дні, але насправді стільки чекати він не збирався. Допит і арешт Гончаренка був запланований на завтра.

До четвертої години список питань був готовий, і Бутенас вирушив до Будинку побуту на Тельмана — тиждень тому надійшов сигнал, що там теж шиють з лівої тканини. Сигнал підтвердився. Капітан з першого погляду впізнав продукцію тих самих невловимих цеховиків. Він навіть не став дивитись документи. Навіщо лякати людей завчасно? Напевно тут, як і всюди, папірці в порядку.

Його думки знову повернулися до майбутнього допиту Гончаренка, тому, вже спускаючись сходами на перший поверх Будинку побуту, він не відразу помітив полковника Бубна. Полковник належав до тієї породи випещених міліцейських чинів, яку вони з Акселем і Гедимінасом недолюбували — і це ще м'яко сказано. На Бубнові був вишуканий світлий костюм, і коли раптом з'ясувалося, що костюм цей — теж виріб підпільної індустрії, Бутенас тільки гмикнув. Утім, це йому було б огидно носити одяг, зшитий цеховиками, а полковнику, скоріш за все, на це начхати.

Бутенас повернувся додому раніше звичайного і застав дружину біля телефону.

— Олено, це правда? — питала Діта.— Це правда? Ти впевнена?

Мабуть, Олена на іншому кінці лінії була впевнена, але Діта все одно перепитувала: «Олено, він точно це знає? Він не міг помилитися?»

При цьому обличчя у Діти було навіть не засмучене, а по-дитячому здивоване. Вона ніяк не хотіла повірити цій Олені.

А вранці, коли арешт Гончаренка був уже справою вирішеною і підготовленою до останньої деталі, раптово зателефонувала його людина, яка працювала на «Хімволокні».

— Товаришу капітане,— вимовив він те, на що так чекав Йонас Бутенас,— цех поліамідної нитки зупинили на техобслуговування. Але за планом ТО має бути тільки в липні. Робітників відправили на склад — перекантовувати готову продукцію, тому я не в курсі, що зараз відбувається в цеху.

— Зате я в курсі,— швидко відповів капітан, і його литовський акцент був цієї хвилини помітний як ніколи.— Чекайте. Зараз приїдемо.

Цього дня він узяв і Гончаренка, і Бородавку. Допити тривали всю ніч і закінчилися лише вранці. Потім увесь день тривали наради: обговорювали здобуту інформацію, планували роботу на наступний місяць. Бутенасу передали в підпорядкування старшого лейтенанта і ще одного лейтенанта-оперативника. Справа зрушила з місця!

Увечері Діта несподівано згадала, що він пропонував їй виїхати.

— Я подумала,— повільно промовила вона,— можливо, нам і справді варто повернутися до Вільнюса.

— Навіщо? — не зрозумів Бутенас.

— Тебе ж кликав Пятруліс. Поїхали. Купимо будинок, наприклад, у Пилайті. Біля входу я посаджу квіти. І сад. Будинку потрібен сад...

— Так, Пятруліс мене кликав, але, знаєш, працювати в командира-однокурсника — це якось... А майора мені і тут незабаром дадуть.

— Правда?

Йонас Бутенас гарував два дні, не спав ніч, але знову відчував себе сильним і впевненим. Він ризикував, він скажено ризикував, коли послухався поради Вайна. Це була чиста авантюра, але йому несподівано пощастило, як не щастило вже багато років. І Діта відчула це в чоловікові.

— Герай-герай¹, товаришу майоре,— тихо посміхнулася вона, коли Йонас, обійнявши, притиснув її до себе.

Кар'єра винятково чесного, але простакуватого чоловіка Діту давно вже не цікавила всерйоз. І так зрозуміло, що майора йому рано чи пізно дадуть, а генералом він ніколи не стане. І навіть полковником. Чого ж чекати від такої кар'єри?

Уночі, уже засинаючи, Діта подумала, що, мабуть, немає нічого страшного в тому, що Боярський виявився зовсім не Боярським. Адже вона з самого початку це підозрювала, і лише потім для чогось дозволила себе переконати. Але їй було неприємно чути співчуття в голосі Олени, і вона переконала себе, що співчуття це нещире. Так було легше.

Глава третя. *Про сади і парки*

1

Скільки коштує мрія? Наприклад, заступник начальника Північного міжрайонного відділу КДБ в місті Києві Роман Галицький придбав мрію за сто п'ятдесят карбованців.

Дружина Галицького працювала у Військово-медичній службі КДБ і раніше, ніж чоловік, дізналася,

¹ Добре (літ.).

що восени співробітникам контори будуть роздавати ділянки на Ірпені. Галицькому не потрібна була ніяка ділянка, а думки про будівництво, про город з огірками і картоплею, самі слова *підгортати* і *отрутохімікати* викликали в його душі сіру, тужливу каламуть. Таку ж сіру і тужливу, як розмови про ремонт, які щосуботи заводила дружина. Галицький не хотів думати про ремонт, і тим більше не хотів говорити про нього. Уже багато років щовихідні він писав пулю з двома приятелями і не бажав витратити цей дорогоцінний час на добування лісу, цегли, арматури та іншого цементу.

Галицький сподівався, що, як і у випадку з ремонтом, дружина подзижчить і відстане, але вона не вгамовувалась, а замість цього, нічого не сказавши чоловікові, написала за нього заяву, і він раптом виявив себе в списках на отримання землі. Відмовлятися, просити, щоб його викреслили, Галицький не міг, це був би крок дивний і нелогічний, а в конторі завжди звертали увагу на нестандартні вчинки співробітників.

Розподіл ділянок замість простого жеребкування перетворився на люту сварку між офіцерами і тривав до кінця березня. Одні хотіли будуватися ближче до міста і зупинки автобуса, інші, навпаки,— подалі від дороги, під лісом. Галицький сподівався, що під час чергового перетасування його викинуть зі списку, але дружина мобілізувала всі зв'язки, і їх не чіпали.

У середині квітня, коли ночі ще були холодними і калюжі примерзали до асфальту, а вдень уже відчувалося весняне тепло, Галицький поїхав подивитись на свої угіддя. Його земля, яка ще не просохла після зими, в'язка, жовтувато-коричнева, вкрита клаптями бурої торішньої трави, вся в якихось купинах і брудно-сірих плямах напіврозталого снігу, була прекрасна. Нерівними хвилями вона спускалася від узлісся старого змішаного лісу до річки. У ній не було нічого

дратівного або гнітючого, і Галицький, зробивши всього кілька кроків, раптом відчув, що це місце його прийме. Він зрозумів, що зможе тут жити.

На ділянці, майже посередині, ріс міцний дуб, а нижче, біля води, тулилися один до одного два кущі калини зі зморщеними, ще не скльованими птахами за зиму червоно-бурими ягодами. Тут можна було посадити ще дві-три липи, щось квітуче, запашне, наприклад, бузок або черемху,— адже не обов'язково добровільно заганяти себе на городні грядки, щоб потім, не розгинаючись, без кінця щось там полоти і підгортати.

Галицький став мріяти про маленький парк, про ранкові трелі дроздів, про будинок із верандою, обплетеною виноградом, нічний шум верхівок близького лісу, мерехтіння бабок опівдні над Ірпенем і світлу свіжість річкової води. Тепер усе це стало доступно і можливо.

Раніше він працював у «п'ятірці», але займався не ідейними дисидентами, а дрібною потолоччю — самвидавниками, розповсюджувачами емігрантських книжок та їхніми необережними покупцями. Всерйоз вони нікого не цікавили, а згадували про цю самовпевнену, але полохливу публіку лише під час чергової кампанії, коли від відділу чекали звітів із цифрами затриманих і викритих. Усіх їх без зусиль можна було садити за ґрати, але, зазвичай, термін давали одному-двом, а інших вербували і розпускали по домівках. Робота була нескладною, але Галицькому вона подобалася, оскільки нагадувала улюблений преферанс. Правда, в цій грі він знав прикуп.

Багато співробітників після довгих бесід з ідейно незрілими, але непогано освіченими елементами самі ставали бібліофілами і збирачами рідкісних книг. Подекували, що навіть начальник п'ятого управління КДБ СРСР Філіп Денисович Бобков був великим теат-

ралом і зібрав пристойну колекцію раритетів. Галицького книги не цікавили — він любив преферанс.

Так Галицький пропрацював шість років, а коли в столиці були створені кілька міжрайонних підрозділів контори, йому дали підполковника і перевели в Північний відділ заступником начальника. Йому довірили культуру і зв'язки, він повинен був наглядати за всім: від візитів делегацій містечка-побратима Шалетт-сюр-Луен в Дніпровський район до вистав драмгуртка пенсіонерів при якомусь забутому Богом і міською владою жеку. Йому підпорядкувались двоє людей, і з перших днів Галицький зажадав від них створити найширшу мережу інформаторів, регулярно збирати відомості, самостійно фільтрувати вигадки і плітки, а все істотне сортувати і доповідати йому раз на три дні. Підлеглі призвичаїлися досить швидко, і життя Галицького знову стало заростати ряскою незворушного неробства.

Але навесні, коли він повернувся з-під Ірпеня, усе змінилося. Тепер, заплющуючи очі, Галицький щоразу бачив пологий берег річки, шосе з поодинокими автівками вдалині і могутні старі сосни, що підносяться над темним підліском. Він почав розраховувати на папері, які дерева і де варто посадити на ділянці, але незабаром зрозумів, що і тут, мабуть, є своя наука. Якщо щось робити по-справжньому, то робити треба один раз і потім уже нічого не змінювати.

Галицький не хотів походити на дилетанта, тому заглянув до старої картотеки і, переглянувши її, вибрав кілька інформаторів. Уперше йому знадобилася книга. Він ще не знав, яка саме — що-небудь про парки, але не підручник для ПТУ, не методичка «Зеленбуду». Галицький шукав книгу, конгеніальну щодо його задумки. Йому не лише треба було вписати в непомітний ірпінський пейзаж невелику ділянку обабіч лісу, але зробити це так, щоб навіть випадковий гість,

вийшовши на веранду, раптом відчув подих свіжого вітру з інших садів, що належать іншим часам. Благородні тіні Потсдама і Шенборна мріяв побачити Галицький з вікна свого ще не існуючого будинку.

Звичайно, інформатори заметушилися — дзвінків від нього не надходило вже кілька років. До того ж підполковник, якого вони за старою звичкою називали *товаришем майором*, не міг до ладу пояснити, що йому потрібно,— ані назви книги, ані автора він не знав. А вони, між тим, ціпеніли від жаху, почувши його голос у слухавці, від того, що про них не забули, пам'ятають, а отже, тримають їхні імена в якихось таємних списках. Його дзвінок нагадував про те, що вони намагалися забути, щосили витіснити за межі кола звичайних думок. І поки Галицький роз'яснював про сади, про стилі, про традиції, його співрозмовники чули лише глухі удари власного серця й огидний скрип маховиків долі.

Тому вони щось мимрили у відповідь, жували слова, обіцяли пошукати потрібну книгу, але від відчаю і туги навіть самі впевнені в собі починали пити і пили тижнями, намагаючись забути і про підполковника, і про його дзвінок. Лише Жорик, оперативний псевдонім «Джон», спокійно вислухавши Галицького, попросив дві доби на пошуки, але вже наступного дня продиктував телефон і адресу букініста Малевича, який береться знайти будь-яке видання, якщо тільки воно є в Києві.

Галицький виявився непоганим, хоч і виснажливим покупцем. Побіжно переглянувши книги, розкладені на журнальному столику, він брав відразу все, немов у передпокої вже сопіли і стримано покашлювали конкуренти, готові схопити і забрати непомічений ним том. А потім починав не поспішаючи розглядати кожну, пояснюючи, чому саме вона йому не підходить.

Малевиц досить швидко зрозумів, що ніколи не знайде книгу, потрібну Галицькому, якщо спробує наслідувати його невиразним побажанням, і тільки метод килимових бомбардувань може привести до випадкового потрапляння, тому бомбив він Галицького щиро, не шкодуючи його грошей. Поряд із працями про парки і сади Малевиц викладав книги з мистецтва, дійшло навіть до «Альбому архітектурних стилів» Брунова і дрезденського видання «Kunst und Umwelt» данського комуніста Бробі-Йохансена. Галицький справно поглинав усе, що пропонував букініст, але як і раніше чекав на появу Головної Книги. Акуратний Малевиц записував його покупки в товстий загальний зошит. Перелік розтягнувся на кілька сторінок, там було все що завгодно — від античних поем про землеробство і середньовічних філософських студій до керівництв щодо догляду за плодовими деревами і старезних довідників агронома.

Покінчивши з торговими справами, відкорковували «Слънчев Бряг». Пили іноді в компанії Жорика, але частіше вдвох. Розмовляли про книги, про архітектуру, причому Малевиц частіше відмовчувався, не забуваючи, хто його співрозмовник. Зате Галицький курликав безупинно, як останній осінній журавель, поспішаючи розповісти букіністу про все, що за останні три тижні він устиг зрозуміти про стилі в мистецтві й архітектурі. Малевиц вислуховував підполковника уважно і терпляче, ніби й гадки не мав ні про що подібне. Обстеживши з десяток видань, Галицький раптом виявив, що Комсомольський масив потворний, а тулиться в п'ятиповерхівках жебрацької чотириста вісімдесятої серії для радянської людини образливо.

— Зате багато зелені і мікрорайони непогано сплановані, — зітхав Малевиц, заступаючись за Комсомольський.

— І це ви називаєте сучасною архітектурою? — захлинався підполковник.— Покажіть мені хоч один гідний зразок! Яскравий! Виразний! Вільний!

«Де я тобі візьму вільну архітектуру? Самі ж і добили її залишки в шістдесятих»,— сердився, але продовжував відмовчатися Малевич.

Поява на журнальному столику «Садів і парків» Курбатова нарешті позбавила його від цих затяжних розмов. Галицький миттєво помітив книгу і поспішно висмикнув її зі стосу.

— Сто п'ятдесят? — не повірив він, почувши ціну.— Нічого собі! Скинь, Віталію, не будь скнарою!

— Книга не моя,— розвів руками Малевич,— а господареві дуже потрібні гроші. Інакше він її взагалі продавати б не став.

— Скинь хоча б десятку, адже останній карбованець забираєш. Сто сорок, еге ж?

— Не можу,— сумно похитав головою букініст, і було видно, що якби він міг, то вже, певно, поступився б.— Інакше самому доведеться доплачувати.

— Ох, жмикрути! — засміявся Галицький, але Курбатова з рук не випустив.— Чому б господареві книги не піти і не заробити ці гроші якимось іншим чином. Наприклад, вагон із цементом розвантажити. Сто п'ятдесят... Тоді ось що: цю я купую, а решту брати не буду.

Галицький перегорнув «Сади і парки», побіжно розглядаючи гравюри і відчуваючи, що нарешті знайшов ту саму книгу, яка абсолютно необхідна йому, щоб піднятися до рівня своєї мрії.

«...Завдання улаштувача саду — в красивому відкритті простору і в захопленні зачарованого погляду вдалину...»

Підполковник вихопив уривок фрази з випадково розкритої сторінки, зрадів і негайно вирішив, що із

«Садами і парками» вже не розлучиться ні за що. Він мріяв про це видання, він шукав його, і він його знайшов!..

А ввечері дружина влаштувала йому грандіозний скандал. Галицький уперше зважився розповісти їй, якою стане їхня ділянка на Ірпені, намалював майбутній будинок, розвернувши його верандою до річки, показав, як від будинку до дуба і далі, до кущів калини, спустатиметься алея. Він уже збирався дістати з портфеля Курбатова, щоб вона відчула, як ґрунтовно він підготувався, щоб зрозуміла — помилок не буде, він створить щось приголомшливе... Але до «Садів і парків» справа не дійшла.

— А яблуні посадимо? — обережно запитала дружина. Вона вже здогадувалася, що Галицького занесло кудись не туди, і зараз їй доведеться все виправляти.

— Ні, навіщо,— недбало кинув він,— ані яблунь, ані ананасів. Тільки благородні листяні породи.

— І городу не буде? — про всяк випадок уточнила вона, хоча вже чітко розуміла, якою буде відповідь.

— Звичайно, ні.

— Ти довбень, Галицький,— тихо сказала дружина.— Дурень набитий і повний йолоп. Тобі мало лісу на горі, ти хочеш посадити його і на нашій ділянці? А взимку що ти будеш їсти? Липову кору? Варення з соснових шишок? Навіть не думай про всю цю нісенітницю! — розлютившись, закричала вона.— Чуєш? Викинь із голови цю маячню! Восени посадимо тричотири яблуні, а з наступного року займемося городом: картопля, полуниця, помідори, огірки, смородина. Можеш записати в робочий щоденник, щоб не забути!

— Навіть не сподівайся! — прогрімів у відповідь Галицький.

Уранці він відвіз «Сади і парки» на роботу, побоюючись, що коли його не буде вдома, дружина викине

книгу. Або подарує на день народження якійсь подрузі. З неї станеться.

День обіцяв бути спокійним, і він сподівався розглянути того Курбатова у всіх деталях. Ніякого городу на своїй землі він, звичайно, не допустить.

На робочому столі, як і завжди, на нього чекав звіт щодо пригод по місту за минулу ніч. Зазвичай він на швидку його переглядав і одразу ж забував, тому що крадіжки, бійки, аварії з людськими жертвами, навіть якщо траплялися в зоні відповідальності його відділу, до культури і культурних зв'язків відношення не мали — вони йшли по лінії інших заступників. Цього разу було інакше. Вбивство в парку «Перемога», ще невідомо ким і чому вчинене, відбулося на території, за яку відповідав він, а звіт на кшталт того, що лежав на його столі, цієї хвилини читали на різних поверхах будівлі на Володимирській. Отже, будь-якої миті міг пролунати дзвінок: «Що там у вас коїться, Галицький?» Звичайно, він — не МВС, за карні злочини не відповідає, але комітет повинен бути в курсі всіх подій. Для того його сюди і призначили.

Підполковник замкнув «Сади і парки» в сейф, потім звично склав план заходів з контролю за розслідуванням убивства невідомого в парку «Перемога». Пунктом першим там значилася нарада, потім бесіди з керівництвом парку, з джерелами з оточення керівництва і спільні дії зі співробітниками Дніпровського ВВС. Поставивши вгорі гриф «ДСК», Галицький віддав аркуш із планом секретарю. З цього моменту, відповідаючи на будь-який дзвінок зверху, він міг сказати, що робота ведеться, і його слова підтверджував папір, належним чином оформлений і зареєстрований. Документ ще належало затвердити у начальника відділу, але секретар зробить це без нього.

Далі Галицький викликав капітанів Ломако та Невідомого, своїх Бобчинського і Добчинського, і дав їм

сорок хвилин на підготовку до наради щодо парку «Перемога». А годиною пізніше в його кабінеті вже щосили летіли пух і пір'я з общипаних спин обох капітанів.

— Ледащо! — кричав Галицький.— Що у вас коїться під носом? Ні дідька лисого не знаєте, нероби! Ви для чого тут поставлені — в морський бій різатися цілими днями? Хто з ваших джерел бачив убивство, хто хоч щось знає? У вас узагалі є інформатори в парку? Або одні мертві душі на болоті?

Коли Галицький тільки починав працювати в Північному відділі і у нього вперше з'явилися підлеглі, він і сам дивувався несподіваному розмаїттю риторичних фігур, які немов з нізвідки виникали під час таких розносів. Але ж і Боб з Добом (так коротко називали капітанів), і сам він добре знали, що гнів його награний, а лють театральна. І рев у кабінеті, і вигадливі загрози потрібні були лише для того, щоб пильніше дивились капітани, швидше ворушилися і не спали на ходу. Погасувавши з чверть години, підполковник узяв півтону нижче — до його наставників, які вийшли зі сталінської ще шинелі, Галицькому було далеко, та й темпераментом він до них не дотягував,— і капітани нарешті доповіли про результати. Чинний інформатор серед осіб, що тиняються біля атракціонів і готелю «Братислава», знайшовся лише один. Не бозна-що, але кадр старий, перевірений — Володимир Матвійович Дулецький, колишній викладач, а нині — питущий пенсіонер, що відгукується на паркове прізвисько Дуля. Крім нього за документами в інформаторів значився колишній афганець Панченко, але минулої осені помер від інфаркту. Несподівано, у віці двадцяти трьох неповних років.

Якісь відомості міг підкинути і директор парку, проте на старого алкоголіка-відставника, який уже багато років віддає перевагу портвейну, а не марочним коньякам, особливо розраховувати не доводилося.

Розмову з директором Галицький доручив Бобу з Добом, а сам велів сьогодні ж увечері організувати йому зустріч із Дулею.

Тим часом секретарка принесла план, затверджений шефом, капітани з приглушеним жереб'ячим іржанням поскакали в парк, і в кабінет Галицького повернулася тиша. Він уже готовий був витягти із сейфа Курбатова, але зателефонувала Білецька з відділу культури райвиконкому.

— Романе Гнатовичу,— проспівала вона медовим голоском,— нам кінотеатр «Ленінград» надіслав на затвердження план показів на третій квартал.

— Радий за вас. Якщо є щось про чекістів, залиште мені зайвий квиток,— пожартував Галицький.

— Про чекістів нічого, на жаль.— Жарт зрозумілий.— Але на вересень адміністратор «Ленінграда» запланувала ретроспективу фільмів Тарковського, усього чотири картини: «Андрій Рубльов», «Солярис», «Сталкер» і «Дзеркало». Причин відмовляти начебто немає, до того ж під ретроспективу відводяться ранкові сеанси. Але про всяк випадок я хотіла уточнити...

— А що тут уточнювати? — здивувався Галицький.— Ви виконавча влада, вам і вирішувати. Ми тиснути на вас не можемо, не маємо права. Хіба що інформацією поділитися...

— Так-так, поділіться, будь ласка, вашою інформацією.

— Кінорежисер Тарковський четвертий рік живе за кордоном, хоча вже давно мав повернутися до Радянського Союзу. Що він там робить, із ким і про що домовляється, невідомо. Не виключено, що найближчого часу його позбавлять радянського громадянства.

— Ой, правда, чи що? — по-жіночому занепокоїлася Білецька, забувши про нудотний тон.— Я ж не знала — ось і телефоную...

— Так що самі вирішуйте, узгоджувати ретроспективу такого режисера чи ні.

— Та що ви! Ніколи!

— Вам вирішувати. Однак попрошу ось про що: викадьте цей епізод на папері у вільній формі і передайте мені найближчими днями. Зможете?

— Так, Романе Гнатовичу, звичайно.

— І прізвище адміністратора спом'янути не забудьте.

— Усе зрозуміла,— підтвердила Білецька.— Зробимо.

2

У вечері, о пів на сьому, Дуля сидів на центральній алеї парку під каштаном. Він нервував, злився і був тверезий. Капітан Невідомий перехопив його по обіді, на виході з під'їзду, і замість змістовної розмови біля пивного автомата із Семеном Мойсейовичем і Гречкою з дев'ятнадцятого будинку по Дарницькому бульвару Дулі довелося вислухати безглуздий інструктаж. З ним побажав поговорити шеф Невідомого, тому капітан вирішив про всяк випадок роз'яснити, про що можна говорити начальству, а про що краще мовчати.

Дуля просік, що кедебешник щось крутить, на щось натякає, але відверто говорити не хоче. Це було неприємно, це дратувало, але лише доти, поки Дуля не зрозумів, у чому справа: останнім часом Невідомий лінувався зустрічатися з ним, і всі донесення інформатора складав сам. Тепер він побоювався, що фальсифікація розкриється, але попросити прикрити його теж не наважувався. Дуля впевнено лягнув капітана по плечу і оголосив, що все розуміє. Проблем з ним не буде.

— Ну, тоді ось що,— покінчивши з делікатним питанням, капітан відчув себе впевненіше,— минулої ночі в парку сталося вбивство.

— Дощ був,— недоречно згадав Дуля.— Кого хоч убили?

— Ось на це питання, Володимире Матвійовичу, в найширшому, звичайно, сенсі, ви і повинні ввечері відповісти моєму шефу.

Дуля повернувся до капітана з питальною посмішкою і подумав, що контора дуже швидко перетворюється на дитячий садок для розумово відсталих. Якби тридцять років тому його спробував завербувати ось такий Невідомий, то своє життя він прожив би набагато приємніше і зараз спокійно попивав би собі пивко з Гречкою та Семеном Мойсейовичем, а не вислуховував дурощі від цього життєрадісного шмаркача. Але його вербували грамотно, з підставою, з шантажем, за всіма їхніми хитромудрими правилами, тому що органам був потрібен молодий і привабливий викладач французької, фрондер, улюбленець студенток. Гаразд, справа давня, що вже тепер...

— Ви хочете, щоб я нашвидкуруч розслідував вбивство і за кілька годин усе доповів вашому начальнику? У найширшому, зрозуміло, сенсі.

— Не меліть дурниць,— скривився Невідомий.

— Ні, шановний мій, це ви не меліть дурниць,— розлютився Дуля.— Я вам не опер і не слідчий, і не треба валити на мене роботу, за яку вам платять зарплатню. Зовсім заледащили!

За інших обставин Невідомий нагримав би на Дулю, але сьогодні не слід було сваритися зі старим.

— Володимире Матвійовичу, ви мене неправильно зрозуміли. У широкому сенсі — це означає докладно розповісти підполковнику про життя в парку. Усе, що вам відомо. І тільки.

— Добре, що хоч не за п'ять хвилин попередили.

Увечері Дуля чекав на керівництво капітана Невідомого на другій лавці від далекого кінця центральної

алеї. Він приблизно уявляв, про що його зараз спитують, і ще не вирішив, чи варто відповідати.

3

Підполковник Галицький зупинився біля головного входу.

Парк лежав перед ним як на долоні. Занадто плаский, занадто чітко розпланований, розкреслений прямими лініями алей. Тут, на Лівому березі, іншим він і бути не міг, але Галицький зробив би все інакше. Плаский ландшафт — це вульгарно! Рельєф, ось що робить світ об'ємним! Він насипав би тут три пагорби різної висоти і висадив на них клени і граби — вони швидко ростуть. І центральна алея не повинна бути такою широкою, це не Бориспільське шосе, і тим більше, не прямою. Він пустив би її по низині, серед сосен, а периферійні алеї спрямував би до вершин пагорбів, щоб потім вони неспішними петлями спустилися до підніжжя і знову з'єдналися вниз.

Але почати слід було б із «Кургану Безсмертя» — начисто стерти з лиця землі цей безглуздий бутор, цей прищ, що стирчить посеред парку. Його курган був би величним і прекрасним, найвищою точкою парку, всього Лівого берега, і ні в чому не поступався б гордовитим правобережним кручам. Нагору вели б довгі-довгі сходи з пологими східцями. 1418 днів війни — 1418 східців...

Галицький ще не увійшов до парку, лише минув ворота, але багато чого тут йому вже не подобалося. Його дратувала похмура і жорстока музика, що важко бухала десь біля атракціонів. За інших обставин він просто звелів би директору розібратися, що там у нього крутять на колесі огляду, і негайно навести порядок.

Але сьогодні саме ця музика була важлива для нього, тому що там, де слухають метал, найчастіше відбуваються вбивства. Це речі безсумнівно пов'язані між собою. В його парку звучало б щось легке, інструментальне, а насправді, якщо на хвилину відволіктися від необхідності культурної освіти трудящих, ніякої музики взагалі бути не повинно. У парку треба слухати шум сосен, дріб дятла, спів дрозда, зяблика або якоїсь славки садової, яку неозброєним оком у кущах і не розгледіти.

Узагалі-то підполковник охоче обійшовся б без людей, вони все тільки псують, але не виходило. Без людей ніколи нічого не виходило. Ось і тепер один з них чекає на нього на лаві в кінці алеї.

— Вам не здається, Володимире Матвійовичу,— запитав Галицький, піднявши Дулю з лавки і змусивши того слідувати за собою в глиб парку,— що цій місцевості не вистачає характеру? Бракує перепадів висот, тут відсутня різниця потенціалів. Не перехоплює дух від довгих виснажливих підйомів, не завмирає серце від стрімких спусків. За рогом алеї не чекають нові пейзажі, не відкриваються несподівані простори. Ні пагорбів, ні ярів — нічого.

Дуля човгав підошвами мовчки, скоса поглядаючи на невисокого лисючого блондина з гострим носом і злегка виступаючим підборіддям. Він бачив-перебачив безліч дебістів — мовчазних, балакучих, грубих, делікатних, і точно знав, що ані їхня поведінка, ані манери не мають жодного значення. У конторській людині важливі тільки дві речі: розумний він або дурень, це по-перше, а по-друге — чи може він змусити всіх танцювати по-своєму, незалежно від того, має він рацію чи ні. Зрештою, і для будь-якої людини важливі тільки ці якості, але для особи, що має владу, вони важливі критично. Якщо серйозна розмова починається з яко-

їсь маніловщини, то або співрозмовник держить Дулю за дурня, або він сам дурень. Ні те, ні інше Дулі не подобалося.

— Ніякі пагорби тут неможливі,— байдуже знизав плечима Дуля.— І ярів тут бути не може, тому що половина парку раніше була болотом. Та й зараз це болото. У широкому сенсі, звичайно...

Під час розбивки парків багато що залежить від характеру ґрунту. Усього кілька годин тому Галицький прочитав про це у Курбатова і, звичайно, одразу забув.

— Ось тому що неможливі, так усе і виходить.— Галицького вчили не визнавати помилок, якщо тільки таке визнання не становить частину заздалегідь продуманого плану.— Розкажіть-но, що вам відомо про вчорашнє вбивство.

— Давайте будемо послідовними,— запропонував Дуля. Шеф Невідомого йому не сподобався, але кураторів не вибирають, працювати доводиться з такими, які є.— Чи не хочете продовжити розмову про парк?

— Гарзд,— здивувався Галицький.

— Тоді скажіть, що ви чули про Алабаму?

— Нічого. Хто це?

— А про Торпеду?

— Уперше чую.

— Про начальника Дніпровського РВВС полковника Бубна?

— Так, його я трохи знаю. Бубон служить у Києві недавно, але в нього непогана репутація. Вольовий, розумний, грамотний офіцер.

— Зрозуміло. Тоді я коротко. У парку... хоча ні: пропоную для правдоподібності називати його лісом.

— Для правдоподібності?

— Саме так. П'ять років тому в нашому лісі завелися вовки. Вовки, як відомо, тварини соціальні, вони полюють зграєю і підкоряються ватажкові. На кого

полюють вовки? — Дуля за старою звичкою дробив лекцію на дрібні питання й одразу ж сам на них відповідав.— Здобич вовків — це кабани, лосі, козулі, зайці. Їхні гастрономічні інтереси можуть поширюватися на мишей і навіть на жаб. Вовки не гидливі й обережні, але завзяті й готові ризикувати. Я б сказав, що це до біса відчайдушні хлопці, і тому вони так цінують єдність зграї. Якщо зграя виганяє якогось звіра, то для нього це може закінчитися смертю. Слабкий вовк не виживе самотужки, але сильний звір, навпаки, нерідко сам прагне одиночного полювання. І кращими ватажками стають колишні одинаки, бо вони володіють унікальним досвідом. Взаємини зграї й вигнанця завжди визначає ватажок. Він може дати команду загризти одинака, розірвати його на шмаття, якщо раптом мисливські стежки такого вовка і зграї перетнуться. У цій ситуації все залежить від ватажка.

— А у нашого ватажка є ім'я або прізвисько?

— Я йому не представлений, бо не є частиною зграї. Я ж і не вовк навіть, тому можу тільки здогадуватися. Є три варіанти, я їх назвав. Але як саме серед цих трьох розподілені ролі, я сказати не можу. Тому що не знаю. Надто вже в нашому лісі все заплутано.

— Вам би, Володимире Матвійовичу, писати в «Лісову газету» під псевдонімом. Ні за що не повірю, що ви не знайомі з ватажком.

— І даремно. Чому не варто надто вірити, так це моїй розповіді. Адже *a beau mentir qui vient de loin*¹.

— Я не розумію французьку. Говоріть по-людськи! — Галицький зупинився і сердито вступився на Дулю.

— Не можу, шановний,— скорчив дурнувату пику Дуля.— Мені терміново потрібно випити. Вимагаю

¹ Легко брехати тому, кого не можна перевірити (фр.).

пива! Або горілочки — на ваш смак. Інакше я остаточно перейду на французьку.

— Не клейте дурня, Дулецький! — гаркнув підполковник.— Відповідайте на запитання. Хто тут усім керує?

— Чим «усім»? Вовками? — по-дитячому здивувався Дуля.— Та звідки у нашому місті хижаки? Їх тут немає і бути не може, а мої казки, ви маєте рацію, годяться тільки для «Лісової газети». Навряд чи я зможу допомогти вам чимось іще. Хіба що скромною порадою: якщо збираєтеся в ліс, будьте обережніше з вовками. Навіть дуже добре озброєний мисливець, досвідчений, підготовлений, упевнений у собі, може виявитися несподівано легкою здобиччю. Це я не до того, щоб вовків боятися, просто в ліс потрібно ходити відомими стежками, розумієте? А то ж тут *chacun pour soi*¹...

Дуля ледь помітно вклонився і навпростець, минаючи алеї, поспішно попрямував у напрямку Дарницького бульвару, залишивши Галицького одного в глухому куті незнайомого парку.

Глава четверта. *Червоний прапор цегляного кольору*

1

У червні сесія розігналася, набрала швидкості і понеслася згори, підстрибуючи на купинах іспитів і лунко ухаючи: історія партії, радіоелектроніка, оптика, електродинаміка, теорія ймовірності... Напівсонне

¹ Кожен за себе (фр.).

життя навчального семестру скінчилося, Пелікан летів разом із сесією, ледь помічаючи, що коїться навколо. Та й що там могло відбуватися? Наступного дня після їхньої зустрічі Каріне полетіла в Єреван. Ніч з Пеліканом була її прощальним подарунком Алабамі, але Пелікан цього не знав і згадував шалену вірменку зі щемливою ніжністю і смішним навіть для нього самого напівдитячим захопленням. А ще через день Олена відправила Ірку на все літо до сестри в місто Жданів. Жінки розлетілися, немов для того, щоб не заважати Пеліканові.

Ще не було покінчено із заліками, а історія КПРС уже пхала свій свинячий писок у пшеничне тісто природничих наук. Вона завжди прагнула бути першою, і на факультеті з її повноважними представниками, доцентами Рудим і Ласкавим, намагалися не конфліктувати. Навіть першого вересня першою лекцією для першокурсників, ламаючи розклад, складений деканатом, завжди стояла історія партії. Її читали виключно українською. Для інших дисциплін системи не було, викладачі обирали мову самі: математичний аналіз і квантову теорію поля Пелікан слухав українською, математичну фізику і теорію функцій комплексного змінного — російською. Але історія партії в лекційних аудиторіях і на семінарах завжди звучала тільки українською. Напевно, виявлялася в цьому якась збочена логіка партійних бонз, адже хто може з упевненістю сказати, що за ідеї в'ють гнізда у їхніх головах?

На іспиті доцент Ласкавий поставив Пеліканові додаткове питання: попросив однією фразою охарактеризувати відмінності в позиціях більшовиків і меншовиків на П'ятому з'їзді РСДРП у Лондоні.

Перш ніж відповісти, Пелікан мовчав з півхвилини, і Ласкавий уже вирішив, що зловив його. Насправді фразу з підручника, яку розраховував почути екзаме-

натор, Пелікан пам'ятав, але пам'ятав він й іншу фразу з незакінченої статті, що передувала публікації протоколів П'ятого з'їзду. Синій том зі статтею, випущений Партвидатом у тридцять п'ятому році, позначений автографом діда, дивом уцілілий наприкінці тридцятих і під час війни, Пелікан прочитав років зо три тому, ще коли навчався в школі.

— Обидві фракції, і більшовики, і меншовики, стверджували, що стоять на позиціях марксизму. Але безпорадність меншовиків, нездатність керувати класовою боротьбою пролетаріату, вміння тільки заучувати слова Маркса і неготовність застосовувати їх на практиці вже тоді показали, що меншовики не стоять, а лежать на позиціях марксизму. Більшовики стояли, а меншовики лежали, в цьому і була їх відмінність.

Таких відповідей доцент Ласкавий не чув, напевно, ніколи.

— Що за блюзнірство, Пелікане! І не жартуйте такими речами. По суті, відповідь ви дали правильну і на білет відповідали правильно, але я ставлю вам четвірку. Серйознішим треба бути.

— Я зрозумів,— відповів Пелікан і вирішив не повідомляти доценту, що майже дослівно процитував репліку Яна Тишка, давно забутого польського соціал-демократа, чії слова, у свою чергу, процитував Йосип Джугашвілі у своїй незакінченій статті про з'їзд соціал-демократів для газети «Бакинський пролетар», підписаній псевдонімом Коба Іванович.

Після іспиту, спускаючись сходами, він випадково потрапив на очі жінці з деканату.

— Пелікане,— дама підняла на нього невдоволений погляд,— тебе забирають до армії?

— Так,— зізнався Пелікан.

— Що ж ти мовчиш? Це ж неподобство,— обурилася вона.— Вирішив піти посеред сесії? Негайно йди до

заступника декана, зараз же, чуєш? І запишись до групи студентів-призовників. Складеш іспити за прискореним графіком. Не вистачало ще відповідати за вас, нероб.

Дама вирішила, що Пелікан потрапив до весняного призову і йде служити вже днями. З таких студентів зібрали групу; іспити у них приймали швидко і трійок не ставили. Зрозуміло ж, що за два роки служиві все забудуть, тому вчитися, так чи інакше, їм доведеться заново. Пелікана забирали тільки восени, і він збирався складати іспити разом з усіма, але якщо деканат наполягає, навіщо зайвий раз сперечатися?

Десять днів по тому із сесією було майже покінчено, залишалось скласти пропущений у травні залік з матфізики. Професор Ліпатов, на якого Пелікан ледь не налетів біля входу на факультет, винувато подивився на нього поверх окулярів і сказав, що коли вже він устиг підготуватися, то може приїхати завтра о дев'ятій ранку до нього додому. О десятій професора чекають в інституті на семінарі.

Ліпатов завідував відділом в Інституті теоретичної фізики і жив неподалік, у Феофанії, у будинку, побудованому для співробітників інституту. Без малого двадцять років тому він приїхав до Києва з Москви, а слідом за Ліпатовим приповзла спочатку невпевнена, але потім швидко набула підтвердження чутка, що перебрався він в Україну не просто так, а дуже образившись на москвичів. Ще зовсім молодим ученим Ліпатов запропонував витончену теорію, яка описує взаємодію частинок і хвиль у плазмі. Свою роботу він відправив у журнал, але впливовий московський академік попросив головного редактора притримати публікацію, щоб дати можливість прокукурикувати першими двом його протеже, які працювали над тією ж темою. У результаті офіційна наука вважала за авторів

теорії академіка з його учнями, але симпатії московських і київських фізиків були віддані Ліпатову.

Якщо поглянути на мапу, то може здатися, що найвіддаленіший від Комсомольського масиву район Києва — це Святошино. Насправді від Комсомольського до Святошина всього сорок хвилин на метро. Феофанія — справа інша. Щоб потрапити туди, потрібно спершу труситись трамваєм до Ленінградської площі, пересісти на чотирнадцятий автобус і на ньому доповзти до Виставки, а вже там дочекатися шістдесят третього, який їде до Феофанії. У шістдесят третього автобуса вільний розклад замиського маршруту, і ніколи не знаєш, скільки доведеться чекати цей жовтий «Ікарус» — п'ять хвилин або півгодини. Спізнюватися на заліз Пелікан не хотів, тому вийшов заздалегідь, задовго до призначеного часу, приїхав рано і ще хвилин тридцять прогулювався між інститутом і будинком Ліпатова доріжками, викладеними щербатими бетонними плитами.

Будинок стояв на краю великого лісопарку, в якому за дубовими гаями ховалися кілька зарослих ставків і занедбана церква між ними. А там, де парк закінчувався, відкривалися засіяні ячменем і вівсом поля, вулиці села Хотів і дорога, по якій можна потрапити на Одеське шосе.

Пелікан подумав, що час уже і йому змотатися куди-небудь на південь, до Одеси або до Криму, бо після заліку у Ліпатова робити в Києві буде абсолютно нічого. Узагалі-то він збирався вирушити до батьків під Чернігів, вони розкопували там улюблене городище. Але два червневі тижні, що несподівано звільнилися, відкривали простір для маневру. Може, він устигне потрапити до якоїсь з причорноморських експедицій Інституту археології. Там завжди потрібні дешеві робочі руки, здатні дробити киркою каміння і суху землю, розчищаючи розкопки для вчених.

Рівно о дев'ятій Пелікан подзвонив у двері квартири Ліпатова.

— Дуже добре, що ви вчасно,— професор провів Пелікана в кабінет і запропонував сісти за невеличкий столик біля вікна.— А то, знаєте, у студентів чомусь автобуси завжди спізнюються і ламаються в найвідповідальніший момент. Та й у аспірантів теж. Тільки з віком транспорт починає ходити точніше. Ось таке спостереження. Ви що ж, прийшли складати іспит з матфізики?

— Залік,— уточнив Пелікан.

— Тільки залік? — здивувався Ліпатов.— Я чомусь вирішив... Гаразд, гаразд. Тоді розкажіть мені про потенціал об'ємних мас. Якщо пам'ятаєте, там є ряд тверджень, які потрібно доводити...

— Про умови, за яких об'ємний потенціал безперервний і має безперервні похідні першого порядку?

— Так, хоча б це. Гадаю, цього буде достатньо... А що, ви теж збираєтеся до армії?

— Два тижні тому отримав повістку.

— Он як... Добре, готуйтеся, не стану заважати.— Ліпатов вийшов у коридор, залишивши двері кабінету відчиненими.

Пелікан почав заповнювати формулами аркуш паперу. Питання було нескладним, і, звично записуючи інтеграли, він часом відривався і поглядав у вікно. З високого дев'ятого поверху було видно зарослі очеретом озера, зелені поля, що йдуть до небокраю, два далекі села — Чабани на Одеському шосе і ще одне, назви якого Пелікан не знав. Колгоспна пастораль.

— Славко, хто там у тебе? — крізь відчинені двері долинув жіночий голос із глибини квартири.— Черговий двоєчник?

Пелікан кинув розглядати пейзажі і прислухався до розмови. Судячи із сильного і дзвінкого голосу, то

з Ліпатовим говорила дочка або навіть онука. Але вона називала професора на ім'я... Утім, і так нерідко буває.

— Ні, Сашенько. Цього разу — майбутній призовник.

— Стривай, я щось пропустила? Ти ж, здається, нічого не читав на першому курсі.

— Я і зараз нічого не читаю. Це другий курс.

— Славко, вони зовсім з глузду з'їхали. Гребти до армії після другого курсу... До яких же пір цією країною правитимуть йолопи!

— Сашенько, говори, будь ласка, трохи тихіше.

— А що це змінить? Вони порозумнішають? Ні, ти пам'ятаєш, як Андрій Дмитрович нам розповідав, що в сорок першому весь його курс евакуювали до Ашхабада. Це в сорок першому, коли німці були на околиці Москви! А сьогодні що відбувається? Країна в кільці фронтів? Ворог біля стін Кремля? Ні, просто генералам завжди не вистачає м'яса.

— Сашо...

Ліпатов намагався говорити напівголосно, але його співрозмовниця, схоже, не бажала цього помічати. І навряд чи вона була дочкою професора, напевно, все-таки дружиною. Що, звичайно ж, нічого не змінювало.

— Так от, евакуйований у сорок першому Сахаров дванадцять років потому розробив для них водневу бомбу. Не загинув під Можайськом, героїчно відстрілюючись від німецьких танків із трилінійки, а створив зброю, що захистила країну на десятиліття. І тепер вони думають, що їм уже нічого не потрібно, наука їм більше ні до чого. Вони відчувають себе в безпеці. Вони — так, можливо! Але не ми. Ми всі постійно в небезпеці, поки країною правлять напівдохлі, дрімучі, але від того не менш злісні носороги.

— Щось ти захопилася... Час перевірити, що там склав твій підзахисний.

Ліпатов повернувся до кабінету, причинив двері, швидко переглянув записи Пелікана і поставив кілька запитань. Потім попросив нагадати, який вигляд має функція Гріна для Лапласіана, і поки Пелікан писав формулу, Ліпатов уже тягнувся за заліковою книжкою.

— Що ж, бажаю вам успішно скласти сесію,— професор проводив його до вхідних дверей. Пелікан очікував, що в коридорі з'явиться жінка, чий пристрасний монолог він чув крізь відчинені двері. Але було тихо і здавалося, що крім них із професором у квартирі нікого немає.

— Дякую,— посміхнувся Пелікан.— Щойно ми з вами це вже зробили. Матфізика була останньою в моєму списку.

— Отакої? Тоді я сподіваюся знову побачити вас через два роки на своїх лекціях.

Як не завжди вдається розгледіти кордон між синім і зеленим, плутаючись у відтінках, так і Пеліканові тієї хвилини було важко розрізнити межу між співчуттям і провинною у погляді Ліпатова.

2

Старий корпус Інституту археології стояв на задвірках Видубицького монастиря. Над ним, на пологому схилі пагорба, був розбитий ботанічний сад. І коли задував південний або західний вітер, нудотні запахи квітучих чагарників і якихось екзотичних рослин із ботсаду заповнювали невеликий монастирський двір, а потім стікали далі, до Дніпра. Десь тут, якщо вірити улюбленій киянами казці, дніпровською хвилею прибило до берега ідол Перуна, верховного божества слов'янського пантеону, «глава його срібло, а вус

злат». Перун був скинутий у річку за наказом князя Володимира, і новонавернені християни не дозволили витягнути його на сушу. Язичницькому громовержцю прив'язали на шию камінь і знову втопили в Дніпрі. А щоб погане місце не залишалось без нагляду, сто років потому онуки Володимира заснували тут монастир на честь войовничого архангела Михайла. Перуна відтоді у цих місцях не бачили.

Пелікан піднявся на другий поверх інституту і відшукав потрібні двері.

— Вітаю, студенте,— зустріла його начальник відділу кадрів Зоя Павлівна.— Знову зібрався в землекопи? Куди тебе записувати? До батька, до Чернігова?

Зоя Павлівна сиділа в цьому кабінеті років двадцять, знала в обличчя всіх і кожного, і потрапити на роботу в інститут, минаючи її, було неможливо. Рік тому вона видала Пеліканові трудову книжку. Тоді він уперше поїхав в експедицію робочим з окладом дев'яносто карбованців на місяць.

— Я б, Зоя Павлівно, цього року в Криму попрацював. До Херсонеської експедиції ще є місця?

— Ти що, хочеш до Таранця? — Не кожний літній ранок приносив кадровичці новину, з якої можна скроїти добру плітку. Але цей ранок, схоже, згаяний недаремно.— А батьки в курсі?

Батько Пелікана навчався з Семеном Таранцем на одному курсі. Колись вони дружили, але чверть століття — достатній термін, щоб дружба людей дуже різних поглядів устигла мутувати у щось невиразне і в'язке. До відкритої ворожнечі справа не дійшла, і обидва сподівалися, що не дійде. Зустрічаючись, вони гаряче тиснули один одному руки, але весь інститут знав, що територія суперництва старшого Пелікана і Таранця давно не обмежується однією наукою.

— Знають, звичайно,— спокійно збрехав Пелікан.

— До-о-бре! — проспівала Зоя Павлівна та зашаруділа сторінками книги обліку співробітників. Вона миттєво розпізнала брехню Пелікана і запросто могла сказати, що вакансій лаборантів — так у штатному розкладі іменувалися робочі — до Херсонської експедиції вже немає, після чого відправити Пелікана до Чернігова. Але життя проявляється в зіткненнях протилежностей, і Зоя Павлівна завжди намагалася в цьому йому не заважати.— Трудова із собою?

— Завтра занесу.

— Та-ак, дивимося... Одне місце залишилося, останнє. Напевно, на тебе чекало. До завтра можу потримати, але і ти мене не підведи. Дивись, щоб уранці, о десятій, трудова лежала у мене на столі. Домовилися?

— Звичайно! — зрадив Пелікан.

— Дуже добре. Ти повинен бути у Таранця за тиждень, двадцятого червня. Квитки до Севастополя дістанеш?

— Постараюся.

— Якщо не вийде — телефонуй, спробуємо допомогти, хоча влітку з квитками сам знаєш як... І пропуск у міліції обов'язково отримай. Севастополь — закрите місто. Усе, друже, до завтра.

Ще напередодні Пеліканові здавалося, що, склавши сесію, він звільниться на все літо. Ще вранці у нього не було навіть приблизного плану на завтра, а тепер він точно знав, що робитиме до кінця серпня. Оформиться в експедицію до Таранця, пройде медогляд у військкоматі — весь цей час повістка валялася у нього на столі, і, нарешті, отримає дозвіл на в'їзд до Севастополя. На нього очікувала біганина по чиновницьких лігвах, пропахлих потом вічних черг,— час, згаяний без користі, убитий без сліду. Але Пелікан уже бачив, як за низкою цих безрадівних днів над густо-синьою смугою моря встає розпечене сонце Херсонеса.

Для гастроному на Бойченка курили зневірені домогосподарки, погиркували на дітей, роздратовано поглядали на алкоголіків. Ті сумирно дрімали на теплій трубі, не бажаючи ні з ким конфліктувати. І цим тільки сильніше дратували домогосподарок.

Тут нічого не змінювалося десятиліттями: так само безсило обурювалася черга, залишившись без м'яса або більш-менш їстівної ковбаси, так само безтурботно тусувалися районні алкаші. Тільки труба біля входу в магазин рік за роком іржавіла все помітніше і автомати з газованою водою все гірше справлялися зі своєю копійчаною роботою.

— Пелікане,— зраділа Катя, помітивши його в дверях магазину.— Щось ти давно не заходив.

— Сесія, Катю.— Пелікан підійшов до стійки з кавовим автоматом.— Сьогодні закінчив.

— Гарзд,— широко посміхнулася Катя.— Яка там сесія? Тебе не було відтоді, як матінка заслала Ірку в село. Не потрібні тобі ми з Гантелею, не любиш ти нас. Ні Гантелею, ні навіть мене. Але хоч каву будеш?

— Буду, Катю. Подвійну половинку, як зазвичай.

— А в мене мужик завівся,— повідомила задоволена Катя.— Загадковий весь такий. Але заможний. По ресторанах водить, грошей не рахує. У «Салюті» вечеряли, у «Москві» і в «Куренях» — двічі. Зараз літо, тепло, тому, напевно, мені в «Куренях» найбільше сподобалося — там зелень, повітря, зорі над головою.

— Вигляд у тебе задоволений.— Пелікан уважніше подивився на Катю.— А що за мужик? Де працює?

— Не знаю. Але елегантний. І каже начебто з акцентом ледь-ледь. Може, дипломат... Теж спершу кави

зайшов випити. Наступного дня після того, як Вілю в парку вбили.

— Кого вбили? — в очах потемніло, стійка кафетерію заковзала під миттєво спітнілими долоньями Пелікана.

— Так Вілю вбили, ти що, не пам'ятаєш його? Він у парку раніше фарцював. На мені ось зараз від нього джинси. Узимку купувала, якраз перед тим, як свого випровадила...

— Послухай, я не в курсі. У мене справді сесія була — голови не підвести. А після Іркиного дня народження я до парку і не заходив... Коли вбили?.. Хто?..

— Звідки мені знати? Менти тепер щодня в парку тругься, усіх тругься, теж, напевно, хочуть довідатися — хто. Це сталося саме того вечора, коли усі Іркин день народження святкували.

— На Іркин день народження... Він же мені для неї кросівки повинен був принести. І не прийшов...

— Та ти що?.. Того самого дня?

— Ну так. Але я тоді в «Олімпіаді» крутився. Мене Федірسانич запряг, вирватися ніяк не виходило.

— Нічого собі фінт... Може, тобі ще кави зробити?

— Налий мені краще коньяку, Катю, і піду я додому. Є в тебе коньяк?

— Щось іще залишилося,— відповіла та, намацуючи під прилавком напівпорожню пляшку.

— А де твоя Гантеля? — Пелікан глянув на напіввідчинені двері в підсобку.

— Пішла недавно. У неї сьогодні короткий день...

Гантеля чекала на нього на вулиці біля службового виходу.

— Пелікане,— тихо покликала вона.— Ти в парку сьогодні будеш?

— З якого дива? — здивувався Пелікан.— Не збирався. А що?

— Тебе Калаш хотів бачити. Він щодня о сьомій вечора качається зі своїми пацанами в березовому гаю. Приходь сьогодні.

— Я ж не спортсмен,— здивувався Пелікан.— Навіщо я йому знадобився?

— Там про все дізнаєшся. Він тебе не за тим кличе.

— Що, через Вілю?

— Якого Вілю? А, того фарцовщика, якого зарізали... Ні. Фарца — кровопивці, вороги народу. Калаш за них мазу не тягне.

А

Березовий гай — найдавший і безлюдний кут парку «Перемога». До нього веде тоскна алея, декорована битими ліхтарями і скелетами рознесених на друзки лавок. Колись тут був густий березняк, оточений глухим болотом, а відразу за ним починався сосновий ліс, що тягнувся до Воскресенки. Потім частину болота осушили, прибрали гнилі пні, розтягнули осикові завали і прорідили берези. Решта дерев одразу ж відчували волю, і всього за кілька років за чагарниками осушеної пустки раптом піднявся молодий гай, світлий, наскрізь зелений, що рветься до сонця. У перші роки земля тут була пошматована дренажними рівчачками, що нагадували окопи лінії оборони, але з часом вони заросли травою, їх засипало опалим листям, тож людині сторонній навіть розгледіти ці борозни між деревами стало нелегко.

Від лісу гай відділяла широка і майже не забудована вулиця Алішера Навої, а від села, після того як не стало болота, не відділяло вже нічого, крім давніх упереджень очеретянців.

Пелікан прямував до гаю не парком, а старою звивистою стежкою, по якій з Очеретів ходили на полігон ще за тих часів, коли Комсомольського масиву не було навіть у планах Київміськбуду.

Калаш з його афганцями саме закінчували тренування. Їх було восьмеро. Наприкінці, як завжди, вони розбилися на дві групи і зійшлися врукопашну — чотири на чотири, так що кожен був начебто за себе, борючись зі «своїм» супротивником, але одночасно страхував партнерів. Боролися вони прямо на землі, серед трави і старих пнів, валили один одного в торішне листя, скочувалися в старі рівчаки, вовтузилися там, хрипко вигукуючи і лаючись, потім знову підхоплювалися на ноги і продовжували кружляти, вибираючи момент для атаки,— і водночас стежили, як ідуть справи в інших, щоб допомогти відбитися, якщо комусь доведеться зовсім скрушно.

Пелікан не став підходити близько, але його все одно помітили, хтось коротко свиснув, і сутички відразу припинилися. Червоні і мокрі, усі вони рушили до Пелікана, потроху обходячи його так, щоб потім зімкнути кільце у нього за його спиною. Вони йшли на нього, ще не охолонувши від напруги раптово перерваного бою, ішли, як на чужака, який проникнув на територію зграї, не впізнаючи його і самі не схожі на себе.

— Стоп! Це Пелікан! — неголосно кинув Калаш. І напруга, що згустилася над невеликою галявиною, миттєво розчинилася у вечірньому повітрі.

— Пелікане,— сміялися хлопці, ляскаючи його по спині.— Ну, ти, дідько шифрований! З болота підійшов, лисицею прокрався!

— А ви, виходить, злякалися? — Пелікан плескав їх по крутих плечах у відповідь і теж сміючись, упізнаючи нарешті в цих хижачах сильних і небезпечних друзів з Комсомольського.

— Усе! Усе! Тренування закінчене,— плеснув у долоні Калаш.— Хто сьогодні в караулі?

— Горець.

— Отже, Горець — зі мною, інші вільні! Завтра з п'ятої до сьомої тут!

Невисокий темноволосий Горець, із жорстким поглядом і збитими кісточками пальців, підійшов до Калаша.

— Я готовий.

— Давай, за нами,— кивнув Пеліканові Калаш.— Є розмова.

Калаш з Горцем вийшли на алею і побігли в напрямку лісу. Пелікан не розумів, куди вони біжать і навіщо, але слухняно рвонув слідом. Попереду, в тренувальних штанях і мокрій від поту майці, нісся Калаш. Він був старший за Пелікана років на шість. Якось одного разу ще в школі, на уроці фізкультури, Калаш заміняв у них учителя. Він тоді закінчував десятий, Пелікан з Багілою — п'ятий, була весна, квітень, а може, травень. Вони так само бігли за Калашем по шкільному стадіону, тільки майка, яка щільно обтягувала потужні мускулісті плечі Калаша, була сухою і чистою, не було на ній ні слідів зелені, як зараз, ні темних плям поту. П'ятикласники зробили з ним коло по шкільному стадіону, а коли Калаш пішов на другий, Пелікан з Багілою, не змовляючись, рвонули в напрямку школи — нехай дурні намотують кола на стадіоні слідом за цим лосем-десятикласником, а їм і без того було чим зайнятися.

Жовтувато-рожеве світло вечірнього сонця косо пробивало гай навиліт. Калаш, Пелікан і Горець бігли, перетинаючи смуги передзахідного сонця, пірнали в тінь дерев, як у густу воду теплого озера, виринали і неслися далі. Коли гай закінчився, вони, не зупиняючись, перетнули порожню вулицю Алішера Навої і по присипаній сухою сосною хвоєю стежці заглибилися

в ліс. Там було вже сіро, сутінки слоїлись між стовбурами сосен, приховуючи від Пелікана стежку. Але Калаш із Горцем добре знали дорогу. Біля старої сосни з роздвоєним стовбуром Калаш різко звернув, махнувши Пеліканові рукою, а Горець рушив далі, але теж не стежкою, а якоюсь окремою траєкторією.

Нарешті Калаш зупинився. Зупинився і Пелікан. Вони стояли мовчки, чекаючи, поки наздожене Горець.

— Нікого,— доповів той, зробивши широку петлю по лісу і повернувшись назад.

— Дуже добре! — Калаш швидко розкидав сухі гілки у себе під ногами, і виявилось, що весь цей час він стояв на круглій металевій кришці.

«Небезпечно! Газ!» — було написано на ній білою фарбою.

— Пелікане, ти, коли в школі вчився, про партизанську землянку нічого не чув?

— Чув. Навіть ходив її шукати. Тільки не тут.

— А треба було тут,— засміявся Калаш.— Підняли! — скомандував він Горцю.

Під кришкою виявився ще один люк, замкнений ізсередини. Калаш постукав і щось тихо промовив. Знизу долинув скрегіт металу. Люк відкрився, різко запахло вологою землею, в круглому отворі показалися металеві сходи. Калаш спустився першим, Пелікан за ним. Горець залишився нагорі. Уже стоячи на нижніх сходинках, Пелікан побачив, як той підтягує кришку, щоб завалити нею вхід.

Унизу їх зустріла Гантеля.

— Товаришу командир загону,— доповіла вона Калашу.— За час мого чергування надзвичайних подій не трапилось. Чергова штабу боєць Гантеля.

— Вільно, боєць,— скомандував Калаш.— Завари нам чай. Чай — справжній пролетарський напій, хіба не так, Пелікане?

— А я думав, горілка,— відповів Пелікан, оглядаючись. Землянка виявилася досить великим прямокутним приміщенням, метра три на чотири, зі стелею, оббитою листами фанери, і стінами, обшитими обполком. Сюди було проведено електрику — на стінах горіли два невеликих пласких світильники, закипав увімкнений Гантелею електрочайник, а на підлозі, в кутку, Пелікан помітив обігрівач.

Посеред приміщення стояв стіл з розгорнутою мапою світу, поряд з ним — дві довгі лави. Такі ж самі були у шкільному спортзалі — звідти їх, напевно, і притягли.

На стіні, навпроти входу, трохи навкоси, висів прапор Радянського Союзу, і якимсь відразу, з першого погляду, було зрозуміло, що його не купували в магазині «Пропагандист», а десь зняли і спеціально привезли сюди. Грубе полотнище вигоріло і обшарпалось, воно було не червоного, а, скоріше, цегляного кольору, але вишиті золотом серп і молот з п'ятикутною зіркою над ними як і раніше поблискували зухвало і яскраво. Зазвичай погляд Пелікана байдуже ковзав повз прапорів, що майорять на незліченних флаштоках усюди, не помічаючи їх, як не помічають наочну агітацію, що заповнює міський простір. Але тут, у лісовій землянці, розтягнутий на грубому обполку радянський прапор здавався на диво доречним.

На двох інших стінах бовталися вішаки з одягом — кілька ватних бушлатів, плащ-намети, поношені солдатські шинелі з погонами сержантів і старшин. Поряд із вішаками — книжкові полиці. Пелікан підійшов ближче, розглядаючи корінці: Ленін, Маркс, Микола Островський, знову Ленін, Барбюс, Горький, атлас Радянського Союзу, Арагон, ще один Ленін, Борис Пільовий... Усе це були недорогі видання останніх років в паперових або картонних палітурках, багато разів читані і сильно пошарпані.

Горілкою в землянці не пахло — схоже, тут дійсно пили тільки чай. І, звичайно, вона не могла бути партизанською — на сосновому обаполку ще не застигла смола.

— Коли ви все це... побудували? — покружлявши по землянці, запитав Пелікан.

— Минулого року. Але ж схожа на справжню, скажи?

— Напевно, схожа,— не став сперечатися Пелікан.— А раніше що тут було?

— Нічого не було.— Калаш знизав плечима.— Яма якась.

— Класно зроблено,— погодився Пелікан.— Спеціаліст працював.

— У нас свій сапер. Сідай за стіл. Чай готовий.

— Тут не вистачає рації,— раптом зрозумів Пелікан.— У кіно у партизан у землянці завжди стирчить рація.

— Партизани зв'язувалися з центром, з Великою Землею. Їм звідти боєприпаси слали, газети, продукти. Постанови ЦК. А в нас ніякого центру немає, його давно захопили зрадники. Ми самі собі ЦК і Раднарком, великий і малий. Тому рація нам, Пелікане, ні до чого. Говорити нам нема з ким. Хіба що з ментами.

— Що значить «центр захопили зрадники»?

— Це означає, що справжньої радянської влади давно немає. Леніна продали, не виносячи з мавзолею. Маркса перебрехали і забули. Ми повинні були будувати комунізм, у цьому сенс існування Радянського Союзу. А що побудували?

— Поки нічого,— знизав плечима Пелікан.

— Не треба,— зупинив його Калаш.— Не треба себе обманювати. Уже побудували. Держава злодіїв усіх мастей і тухлих брехунів. Вони кажуть «комунізм», а самі будують дачі. У Леніна не було дачі, у Сталіна

взагалі нічого не було! Навіщо комуністу дача? Йому потрібні тільки ліжко і шинель. На дачі можна грати в лото, варити варення з вишень і агрусу, страждати від нерозділеного кохання. А комунізм на дачах не будують, зрозумів? За комунізм треба боротися, іти в бій, не шкодуючи життя, не боячись крові! Хто зараз на це здатний? Справжніх комуністів у Радянському Союзі не залишилося, владу в країні захопили обивателі. А обивателям усе байдуже, окрім їхніх теплих нір. Вони риють норі і більше нічого не бажають бачити. Саме тому й розплодилися злодії. Скрізь, навіть в армії. Навіть у нашому парку — злодії, цеховики і фарца. Подивися, скільки їх там! Їм уже тісно, їм мало місця, вони горлянки рвуть один одному за рваний, засмальцьований карбованець. Але боротися ми будемо не з ними, бо не вони причина хвороби. Вони — висип, який мине, коли ми вилікуємо країну. Потрібна нова революція. І вона скоро почнеться. Ти готовий до революції?

Тут Пелікан згадав пісню фізіономію доцента Ласкавого і подумав, що хоч Калаш і верзе зараз нісенітницю, дрімучу і безпросвітну, в чомусь він має рацію. Але рація Калаша була байдужа Пеліканові, бо комунізм його не цікавив, тим більше інший. Немає ніякого іншого комунізму, є тільки той, який нам дістався, а все інше — від лукавого. Але сперечатися не хотілося — Пелікан розумів, що Калаша йому не переконати. Тож, по суті, і говорити нема про що.

— Гарзд, давай до справи,— допив чай Калаш.— Ти в університеті вчишся? На хімічному?

— На фізичному.

— Так? А мені казали, що на хімічному.— Він швидко глянув на Гантелю.

Та затрусилася головою: *я про нього взагалі нічого не говорила.*

Увесь цей час вона не відривала захопленого погляду від Калаша. Так, мабуть, слухали апостола Павла новонавернені християнки в якійсь Каппадокії.

— Вона тебе не любить,— посміхнувся Калаш.— Ти їй у першому класі в портфель надзюрив.

— Що за маячня? — обурився Пелікан.

— Жартую, жартую... Зате ти назвав її «Гантелею». Пам'ятаєш, як це було?

— Ні, не пам'ятаю.

Тут Гантеля чи то засміялася, чи то закахикала.

— Гарзд, зі шкільними спогадами самі потім розберетеся,— з'їхав з теми Калаш.— Погано, що ти не на хімічному. Мені реактиви потрібні. Зможеш дістати?

— Та де ж? Це не до мене.

— А що можеш? Рідкий азот можеш?

— Азот у нас є. Але навіщо тобі?

— В азоті можна так охолодити метал, що він розкришиться навіть від слабкого удару.

— Ти, Калаше, фантастики начитався. Це там варто тільки хлюпнути рідким азотом на дверцята сейфу, як вони на порошок розсипляться. Метал, звичайно, можна охолодити до температури, коли він стане крихким, але зробити це зовсім нелегко.

— Як охолодити — це моя справа. Тож, дістанеш азот? Кілька літрів для початку вистачить.

— Добре, я дізнаюся... Тільки за тиждень я їду в експедицію. А коли повернуся, приблизно через місяць піду в армію. Можу не встигнути...

— А ти встигни. І з чистою совістю йди служити. Можу провести курс молодого бійця, хе-хе... Онучі намотувати вмієш?

— Припини вже...

— Я серйозно. Якщо знадобиться, приходь. А про азот я тобі у вересні нагадаю, тому що він мені потрібен. Ще чаю?

— Ні, дякую.— Пелікан підвівся.— Прапор у тебе цікавий.

— Прапор історичний. Якось розповім про нього. Ось ти не віриш, а ми його ще побачимо над Кремлем.

Калаш двічі вдарив по кришці, що закривала вхід у землянку, і кілька секунд по тому Горець відтягнув її вбік. Калаш вибрався нагору.

— Це дійсно правда, що «Гантелю» придумав я? — запитав Пелікан чергову штабу, вона ж продавчиня гастроному.

— Давай, греби до свого Багілі,— не дивлячись на нього, відповіла Гантеля.

Глава п'ята. *Місяць над Алабаною*

1

Максиму Багілі знову наснилося повернення в Очерети.

Холодним ранком раннього жовтня він плів на старому човні-довбанці через Дніпро. Човен тихо ковзав крізь туман, тільки вода злегка сплескувала, перекочуючись по днищу. Максим стояв на кормі і звичними рухами короткого і вузького весла направляв довбанку по тихій воді Чорторія. На ньому були нові англійські черевики, довга шинель і насунута на очі овеча шапка. Лівий черевик нестерпно тиснув, і від цього німіла нога, але він стояв, не сідав, удивлявся в туман, знаючи, що десь тут за літо наливає піщану міліну, і треба обійти її трохи нижче за течією.

Берег з'явився, як завжди, несподівано, але Максим устиг його помітити, стрибнув у воду, витягнув човен

на пісок і, кульгаючи, пішов до села. Тут усе було, як завжди,— лежали перевернуті човни, сохнули тенета, пахло немов восени, димом, рибою і напівсонною рікою. На краю села стояли люди, але Максим не впізнавав їх, а вони не помічали його і дивилися в далечінь, за Дніпро, на Київ. На глибоко втоптаній у землю старій вулиці біля хати стояли і його батьки, мовчки дивлячись туди, звідки він тільки-но приплив. Нарешті, не витримавши загального мовчання, Максим Багіла озирнувся і за мить до пробудження побачив, як зметнулася над поріділим туманом гігантська заграва пожежі, що поглинала місто.

Цей сон уперше наснився йому восени дев'ятнадцятого року після запеклої, але несподіваної атаки махновців на позиції сімферопольського офіцерського полку Слащова. Кіннота батьки виходила з оточення під Уманню, бій тривав два дні, не припиняючись. Від Махна чекали втечі, але замість цього, розвернувшись, він наказав атакувати супротивника в лоб і від шести рот білогвардійців, укомплектованих досвідченими бойовими офіцерами, залишилася неповна сотня. У тому бою під Багілою убили коня, а сам він був поранений у ліву ногу. Він кульгав усе життя, а коли постарішав, нога зовсім перестала його слухатися.

У рідне село Багіла повертався двічі — у тридцять п'ятому та після табору, в сорок восьмому. Обидва рази зовсім не так, як йому снилося, але сон не бажав про це нічого знати і вперто повторювався, приводячи за собою біль у нозі, який потім не покидав старого ще кілька днів. І навіть у шістдесятих, у сімдесятих, коли все навколо змінилося, коли Київ став нічим не схожим на той, яким його пам'ятав Максим Багіла, коли багатоповерхові новобудови, що з'явилися на Лівому березі, відтіснили Очерети від Дніпра, та й саме село стало частиною міста, сон приходив до нього ще і ще. І знову він витягав на пісок довбанку там, де берег дав-

но залитий асфальтом і втиснуті в ґрунт бетонні плити набережної, знову крокував вулицею між похиленими тинами, хоча навіть уві сні знав, що зараз його вулиця затиснута між високими цегляними парканами, що огорожували двори заможних очеретянців. Тільки обличчя батьків з часом він перестав упізнавати, вони поблякли, і розгледіти їх ніяк не вдавалося.

Спочатку, у роки поневірянь, і потім, у таборі, найважливішим епізодом цього сну він уважав дорогу додому, повільний важкий шлях від берега річки старою сільською вулицею. Багіла бачив її в найдрібніших деталях і щоразу з радістю переконувався, що все уві сні залишилося як і раніше, усе на місці, як було, як він пам'ятав. Нічого не змінювалося. Але пізніше, вже остаточно повернувшись в Очерети, коли в будь-який момент він міг вийти з двору і пройтися вулицею від будинку до річки, а потім назад, коли він уже знав, що колишньої вулиці немає і ніколи вона не стане такою, якою сниться, *старий* подумав, що сон його взагалі про інше. Напевно, про ті вогні, які залишали вони за собою, полишаючи в сідлі або на тачанках тихі повітові міста, що зачайлися за міцними віконницями чорних будинків. Він давно був готовий забути про часи своєї юності, так далеко позаду вони залишилися. Мабуть, тільки цей соң і біль у нозі, що все частіше повертався, змушували його пам'ятати про нього.

А може, це був сон про батьків, яких він не бачив з тієї морозної ночі в січні вісімнадцятого року, коли його і ще трьох мобілізованих очеретянських хлопців відвели до Микільської слобідки, а звідти до казарми саперного полку. Після того як він пішов від Петлюри до Махна, тих хлопців він теж ніколи більше не бачив. В Очерети вони не повернулися.

Зовсім недавно Багіла помітив, що у батьків у цьому сні обличчя його онуків — Івана і Дарки. Він хотів

роздивитись їх краще, намагався підійти ближче, але боліла нога, минав час, і, підкоряючись безжальній фабулі сну, він знову не встигав навіть зловити їхні погляди. Замість цього знову і знову ніяково озирався, щоб усоте побачити за спиною палаючий Київ.

Прокинувшись цієї ночі у своїй повітці, старий намацав милицю, накинув кацавейку і вийшов на двір. Він улаштувався на звичному місці під горіхом і закурив, роздивляючись вікна новобудов, що піднялися вздовж вулиці Жмаченка.

Комсомольський масив ніколи не спав, і не було такої ночі, щоб його будинки стояли зовсім темними. Поки опівнічники просиджували до ранку на кухнях за довгими розмовами про шляхи і долі батьківщини, що легко і природно перетікали в плітки, поки їхні вікна плавилися олійною жовтизною, по сусідству, за тонкими перетинками, запалювалися такі ж самі жовті лампи під курними абажурами, і сонні люди починали збиратися на роботу.

Так, Київ горів тільки в його снах. Насправді він стискав Очерети у своїх лещатах, упорскував у вени газ і простягав під їхньою шкірою телефонні кабелі. Дурнувате колесо огляду нависало над селом, паркова музика дробила вечірню тишу рваними ритмами. Музика дратувала, вона була огидною, але Багіла розумів, що безсилий проти неї, тому що ритми музики — це ритми часу. Час змінювався стрімко, і з ним разом змінювалося життя.

Одне по-справжньому дивувало *старого*, і про це він думав, роздивляючись жовті і чорні прямокутники на стінах будинків Комсомольського масиву. Яким чином червоним удалося осідлати час і протриматися так довго? Колись вони були його ворогами, і єдиним почуттям, яке відчував Максим Багіла до більшовиків, була ненависть — люта, пекуча, як окріп, ненависть до сильних і підступних ворогів. Він не забув жодного їх-

нього зрадництва, довго пам'ятав і не бажав пробачати їм загибелі друзів, захоплених у полон, а потім розстріляних або порубаних на майданах українських містечок на очах у переляканих, але здебільшого байдужих обивателів. Він не пробачав їм навіть ворогів: адже присягався ж Фрунзе зберегти життя білим, які залишилися в Криму, а замість цього більшовики за наказом секретарів Кримського обкому Бели Куна і Розалії Землячки, доньки київського купця Самуїла Залкінда, десятками тисяч стратили не тільки офіцерів, але і гімназистів, священників, сестер милосердя. Топили в морі, розстрілювали, рубали і навіть не ховали по-людськи.

З роками все притупилося, ненависть змінилася втомою. Але безсонними ночами Багіла дивився на новобудови Комсомольського і продовжував дивуватися.

Більшовики завжди трималися на брехні та терорі, але зараз терор відступив, залишилися тільки спогади про кривавий жах, та й то лише в людей немолодих, на кшталт нього. Виросло нове покоління, яке в брехню більшовиків більше не вірить, їх самих не боїться, і якщо нічого не зміниться, ця влада, якою б міцною вона не здавалася, незабаром розвіється за вітром липкими клаптями, як туман над Чорторієм. Або вони знову повернуть табори і заженуть до них півкраїни, або весь їхній Радянський Союз розвалиться, як звалилася колись царська Росія, коли народ перестав боїтися влади і втомився вірити в Бога.

Імперії гинуть по-різному, але їхній загибелі завжди передуює ослаблення влади, а це неминуче веде до появи в провінціях дрібних деспотів, чия сила зростає непомітно і потроху стає абсолютною. І події в парку підказували старому, що зовсім поруч, у нього під боком, один такий уже завівся.

Колишній боєць батьки Махна знав краще за будь-кого, що означає влада степового отамана на зламі часів.

Слідчий з райвідділу заявився несподівано. Перш ніж постукати у ворота, він допитливою дворняжкою пробіг вулицею з кінця в кінець, уважно розглядаючи випадкових зустрічних. Відкрила йому Тетяна, донька старого.

— Капітан Падовець,— привітався він.— Я б хотів поговорити з Іваном Багілою. Тут такий мешкає?

Тетяна здивувалася. Їй давно здавалося, що в Києві та околицях не залишилося людини, яка б не знала, хто тут живе. Вона попросила слідчого почекати і вирушила радитися з дідом Максимом.

— Нехай заходить,— дозволив *старий*,— тільки заводи одразу до мене. І малого клич сюди.

Падовець пропрацював у Дніпровському РВВС сім років і, звичайно, знав, до кого прийшов. Але, поперше, він нічого такого знати зобов'язаний не був, а по-друге, він таки не до *старого* — йому потрібен Іван.

Метушливою риссю, обережно оминаючи здорового Рябка, що казився на ретязі, Падовець протрусив через двір до прибудови діда Максима. Чим може бути небезпечний повненький чоловік в окулярах і пожмаканому костюмі з роздутим пошарпанним портфелем? Сором'язливий, навіть доброзичливий погляд, невпевнені рухи. Падовець не хотів одразу ж лякати підозрюваного. На все свій час.

— Чи дозволите? — обережно посміхнувся він, відчинивши двері.

Дід напівсидів на улюбленій лежанці. Спочатку на кухні, за стіною, яка відділяла прибудову від будинку, була піч, а тепер стояв газовий котел, тому лежанка завжди залишалася теплою.

— Заходь, громадянине начальнику. Сідай он до столу, на стільчик.

Ані вітатися з ментом, ані хоча б робити вигляд, що збирається це зробити, *старий* не став. Від Падовця пахло кліткою, і він добре пам'ятав цей запах.

Слідом за капітаном увійшов Іван.

— Ось, капітане, записуй,— представив онука *старий*,— Іван Багіла, 1966 року народження, українець, не судимий.

— Навіщо так офіційно? Я зайшов лише поставити кілька питань.

— Краще відразу офіційно, тоді він швидше звикне. А то ж злий слідчий і добрий можуть непогано і в одній людині уживатися, змінюючи один одного, як на чергуванні. Чи не так, капітане?

— Я бачу, ви людина досвідчена,— цей дід уже заважав Падовцю.

— Стаття п'ятдесят вісім, тринадцять. Ти, начальнику, і статей таких, напевно, вже не знаєш. Активна боротьба проти революційного руху...

— Я зрозумів, що у вас багата біографія. Мені б поговорити з вашим онуком віч-на-віч.

— Говори тут. Іншого приміщення для розмови все одно немає, а виходити на двір мені важко. Говори, не соромся...

Падовець подивився на Івана і спробував не думати про *старого*.

— Усього два питання, Іване. Вважайте, що це лише формальність. Убито людину, іде розслідування, ви ж розумієте...

— Він розуміє, капітане,— глузливо підтвердив Максим Багіла.— Він усе розуміє.

— Іван, ви були знайомі з Віленом Коломійцем?

— Так.

— Хто це? — тут же встряв з питанням *старий*.

— Фарцовщик з Комсомольського. Його вбили наприкінці травня,— пояснив дідові Іван.

— Коли ви востаннє бачили Коломійця, Іване?

— Давно. Дуже давно, і точно не пам'ятаю, коли саме. Близько року тому.

— Як же ви призначали йому зустріч?

— Я йому нічого не призначав.

— Ви ж повинні були зустрітися з ним у день вбивства?

— Але він не прийшов...

— Ось як у нас виходить: ви Коломійця рік не бачили, але повинні були зустрітися, а не зустрілися, бо саме в цей час його вбили. Правда, дивно?..

— Нічого дивного, начальнику,— замість Івана відгукнувся дід.— Малий його не бачив і не зустрічався з ним ані того дня, ані раніше. До того, що когось убили, він відношення не має. Усе інше — твої фантазії.

— Не зустрічався, припустимо... Але домовлявся. І саме на цей час.

— Я і не домовлявся,— знизав плечима Іван.— Мене Пелікан попросив.

— А чому він сам не пішов? — здивувався *старий*.

«Пелікан», записав Падовець у блокноті і обвів прізвище красивою фігурною рамочкою.

— Його Федірсанич Сотник запряг. Федірсанич улаштував день народження для Ірки в «Олімпіаді» і не встигав поїхати в трест їдалень за горілкою. А тут ми з Пеліканом. У результаті в трест поїхав Пелікан, а я замість нього пішов зустрічатися з Вілею. Пелікан горілку привіз, а я з Вілею не зустрівся. Ось так усе було.

— І що ви зробили потім?..

— Пішов у «Олімпіаду» сохнути і грітися. Увечері був сильний дощ.

— Дійсно, був,— погодився Падовець.— Клятий дощ. Собаки слід не взяли.

— Мені здається, все зрозуміло, начальнику. Один поїхав за горілкою, другий під колесом чекав, промок як цуцик, замерз, як щур на морозі, бо весна — не літо, дощі в травні холодні. Тут говорити нічого — хоч говори, хоч мовчи, а рот не город — не загородили. Люди — собаки божі, на кого хочуть, на того і брешуть.— *Старий* відвернувся до стіни.— Спати буду.

— Так, усе зрозуміло. Звичайно, звичайно,— заметушився Падовець.— Але якщо раптом... Можливо, мені ще доведеться... Якщо виникне така потреба, повісткою, щоб вас не турбувати...

Падовець вийшов на вулицю оскаженілим. Бубон викликав його щодо цієї справи двічі на день і сам вирішував, з якими версіями працювати далі, а які відкидати. Весь цей час полковник знаходив час *випадково* запитати: «Що там із цим студентом? Ти його допитував?» Та який сенс допитувати, якщо тут працювати ні з чим? І цей дід ще...

Бубон грав його наосліп, і Падовець це розумів. Він був не проти підіграти начальнику, коли ризику немає, а сенс є. Але надто очевидно, що з Багілою, і взагалі з цим убивством у парку все інакше. Усе зовсім інакше.

Коли Тетяна рипнула воротами, випускаючи Падовця, а Рябко нарешті замовк, Максим Багіла знову викликав до себе Івана та велів детально розповісти, що ж таки відбулося в парку. Він слухав онука уважно, перепитував про деталі розмови із Сотником, про все, що відбувалося ввечері біля колеса огляду, про те, хто крутився біля автодрому, і намагався зрозуміти, чому так не сподобався йому слідчий, чому здався йому таким небезпечним.

А наступного дня до старого прийшов Алабама.

За сніданком Алабама пив каву і гриз улюблені галети з ненависним сливовим джемом. Каріне залишила на згадку про себе ледь почату літрову банку. У свій останній візит вона зажадала солодкого, і солодке — морозиво, джем, мармелад — було їй доставлено. Морозиво з мармеладом Каріне з'їла без залишку, але на джем її не вистачило. Дівчина поїхала, а джем у холодильнику залишився. Що ж його, собакам викидати?

Зараз Алабама думав не про Каріне. Напередодні в парку знову з'явився Торпеда. Цього разу він заїхав на хвилину — забрати виручку від продажу шмалі. Темні окуляри закривали жовте обличчя Торпеди на третину, але він був бадьорий. Синці сходили, подряпини підсихали, і говорив він уже цілком розбірливо. Через два три дні Торпеда повернеться остаточно, і якщо Алабама готовий до війни з Бубном, то чекати цього не можна, починати потрібно зараз. Готовий, не готовий... Яка різниця? Або Алабаму приберуть, і настануть нові, героїнові часи, або він сам піде, але піде живим. Війна знесе тут усе, і вже точно кілька років працювати в парку буде неможливо. Доведеться налагоджувати нову справу в іншому місці, скоріш за все, в іншому місті. Йому не звикати, звісно, але хотілося нарешті десь осісти. Скільки можна все починати спочатку?..

Під рукою частими міжміськими дзвінками задеренчав телефон.

— Викликає Єреван,— сварливо крякнула телефоністка. Відповідайте Єревану.

— Алабамо,— одразу ж, без якоїсь паузи, почув він низький голос Каріне, його холостяцька кухня хвилиною запахотіла її парфумами.— У тебе залишилася моя банка сливового джему.

— Тобі в Єревані не вистачає джему? — здивувався Алабама.

— Я хочу, щоб ти привіз мою банку.

— Боюся, вона приїде майже порожньою. Весь час, поки тебе не було, я їв джем.

— Ти їв мій джем? — засміялася Каріне.— Не вірю! Ти ж його бачити не міг!..

— І зараз не можу, але заплющую очі і їм. Я снідаю: кава, печиво і бісів джем. Не міг же я віддати його якійсь сусідці.

— Алабамо,— поскаржилася Каріне.— Мені тут самотньо. Мені не вистачає тебе.

— Так повертайся, ім ахчі¹.

— Ні, не хочу більше в цей Київ. Тут мені самотньо, а там погано. Усі ці люди... Я їх не розумію і боюся. Приїжджай краще ти до мене.

— Але якщо я до тебе приїду, то приїду назавжди, і тоді ти від мене вже нікуди не втечеш. До того ж, джему в банці майже не залишилося. Тобі буде замало, я впевнений. Подумай, чи варто?..

— Я вже подумала,— сказала Каріне.— Якщо ти до мене приїдеш, то я більше нікуди не подінуся.

— Завтра. Ти готова приїхати завтра до Звартноца, щоб зустріти старого напівнімця з напівпорожньою банкою сливового джему?

— Завтра — це гірше, ніж сьогодні, але набагато краще, ніж *обов'язково* або *незабаром*. Та й весь джем за один день ти не з'їси. Приїжджай...

Вона поклала слухавку.

Як змінився світ за кілька коротких хвилин! Усе, що здавалося каламутним, похмурим і важким, після дзвінка Каріне стало зрозумілим і вишикувалося в послідовність простих і зрозумілих дій. Один день — це

¹ Моя дівчинка (*вірм.*).

дуже і дуже багато. Якщо точно знаєш, що робити, звичайного дня може вистачити на все. Один день вартий цілого життя! Як чудово, що на планеті є Єреван, де, рятуючись від нудьги, ховаються примхливі вірменські красуні, які жити не можуть без сливового джему!

Алабама відчував себе так, ніби йому знову двадцять. Але в двадцять він дивився на світ молодим звіром. У двадцять він нізащо не поступився б — ані Каріне, ані Бубну з Торпедою, а тепер запросто міг собі це дозволити.

Він утратив колишню жорсткість, зате став сентиментальним. Тому після опівдня прогулявся центральною алеєю парку «Перемога» і поговорив з хлопцями. Прощатися він не міг, ніхто не повинен був знати, що він їде. Тому Алабама вирішив просто поговорити з ними.

З Сашком Карабінчиком — про риболовлю. З Генєю Півсклянки — про джаз. З Борманом-Бараном згадали старий анекдот про єврея, який пише другові великого листа. І ще з Шиттом, Шампаніром, Фактором, Гоциком, Судаком, О'Рурком, Рибою, Поляком, Альбертом і Нюрнбергом, Де Молінарі, Маргідеєм і Гельблюмом, з Ущербовим і Тахтамишем-Унавою.

Нікого не забув Алабама, усі були тут... Ні, не все: Бухало та Кухта-Подільський зникли тиждень тому, і коли повернуться, невідомо. Бухала та Кухту, а з ними і Віля, Алабама ще запише на рахунок Бубна і Торпеди. Недовго залишилося, рахунок уже майже складено.

У «Конвалії» на Алабаму чекали манти, справжні манти з бараниною, цибулею і курдючним салом. Усе було зроблено саме так, як він колись навчив кухаря Мишу Колосова. Відмінного повара Алабама подарував парку «Перемога». Колосов ще не раз нагодує хороших людей правильними мантами.

— Мишко,— попросив Колосова Алабама,— ось конверт. Післязавтра передай його Торпеді. Діло не-

спішне, але мене не буде дня три-чотири — треба злітати до Москви у справах.

— Звичайно,— взяв конверт кухар,— передам обов'язково.

У конверті лежали гроші і список людей, з якими Алабама не встиг розплатитися. Він довго сумнівався, чи варто передавати список і гроші Торпеді. Це було небезпечно. Ні Торпеді, ні Бубнові не слід завчасно знати, що він їде назавжди. Звичайно, Алабама міг просто зникнути, відкласти розрахунки до більш спокійних часів. Хто стане шукати його в Єревані? Хто знає, куди він їде? Але він звик закривати справи красиво. Він провів у Києві десять не найгірших років і хотів залишити по собі добру пам'ять. Хтозна, як потім повернеться? Можливо, з кимось із київських знайомих ще доведеться попрацювати.

— І ось що,— додав Алабама,— загорни мені дві пляшки горілки і манти, якщо там щось залишилося.

— Ти ж не їси м'ясо вечорами.

— Я і не п'ю на самоті.

— На пікнік зібрався? З дамою? — підморгнув кухар.— Зараз такі вечори на Десенці, так гарно сонце сідає... Тільки від комарів візьми щось.

— Досвідчена ти людина, Мишко,— не став заперечувати Алабама.— Усе вмить розумієш.

— У мене око ого-го яке... Життєве! Помідорів ще можу покласти, не хочеш?

— Давай і помідорів.

За півгодини Алабама з пластиковим пакетом в руках стояв біля воріт садиби Максима Багіли. У пакеті щось булькало, а коли Алабама прилаштував його на лавочку, звучно чавкнуло, немов кухар відловив в озері і наспіх запакував здоровезного молюска.

— Там до тебе бандит з парку,— розбудила старого донька Тетяна.— Незабаром вечір, може, вже годі спати?

— Як звать бандита?

— Фридрих Атабайович.

— Звучить,— почухав потилицю *старий* і сів на лежанці.

Космос невичерпний, його різноманітність описати неможливо, але діє він за на диво простим, що раз у раз повторюється, сценарієм. Надіславши одного разу старому Падовця, космос ніби взяв на себе зобов'язання висунути і його антипода. Він міг зробити це тисячу років потому, але Фридрих Атабайович з'явився вже наступного дня після візиту небезпечного капітана. Чи означає це, що космос поспішає?

— Давай його сюди.

— Івана теж покликати?

— Ні. Обійдемося. Тут, я думаю, зовсім інша розмова буде. Дай нам горілки.

— Він оковиту приніс,— невдоволено скривилася Тетяна.

— Он воно як: ми з ним ще не знайомі, а вже один одного зрозуміли. Але ти все одно постав пляшку. Про всяк випадок...

Алабама приніс не тільки «Столичну». З роздутого пакету були вилучені помідори, слідом з'явилися манти, малосольний лосось і звичайний оселедець із маринованою цибулею, літрова банка салату «Дністер», півкіло сиру «Чеддер», буханець українського хліба і, нарешті, півтора десятка свіжих огірків.

«Як усе-таки широко розуміє Микола помідори»,— здивувався Алабама, розвантажуючи харчі.

— Зараз попросимо Тетяну насмажити картоплі, і можна сідати розмовляти,— схвалив меню Багіла.

Розмову почали з найважливішого — з обговорення несправедливості в родині лососевих. Ось чому найкраща ікра в цьому благородному роді у горбуші, риби дуже середніх достоїнств? Знаючі люди віддають перевагу не горбуші, а чавичі, а між тим, ікра чавичі нічого не варта. Звідки взялася в природі така невідповідність? Алабама грішив на товарознавців далекосхідних рибгоспів — кому ще вигідно підсунути погану ікру як додаток до гарної риби? Але дід копав глибше: до революції у чавичі ікра була першокласна, ні з якою іншою незрівнянна. Це більшовики своїми декретами все пересрали. Як і в усьому іншому.

Після ікри перейшли до мантив.

Вони неспішно допивали другу пляшку «Столичної», верзли нісенітницю, яку видавали за випадки з життя, і вже оцінююче поглядали на горілку *старого*. Здавалося, і Багіла, і Алабама давно п'яні, насправді ж вони тільки придивлялися один до одного. *Старий* хотів зрозуміти, чи може він довіряти цьому казахському німцеві, що перетворив парк «Перемога» на процвітаючий підпільний універмаг. А Алабама кумекав, чи настільки вже великі можливості діда, як базикають про них на Комсомольському. Чи схожий він на довірену особу ментівських і дебешних генералів, чи часом не брешуть, як зазвичай, київські обивателі?

Відзначивши про себе, що градус горілки *старого* вищий, ніж у «Столичної», Алабама раптом розповів, як за півсклянки самогону співав Вертинського і «Ципльонка жареного» в алматинських шалманах у п'ятдесятому. А Максим Багіла у відповідному тості пообіцяв навчити німця правильно мити золото. Може, стане в нагоді в житті, мало що. Потім вони поговорили про піщані бурі в Казахстані, про зустрічні

атаки кавалерії Махна, а десь у середині розмови Алабама раптом помітив, що вже розповів Багілі про вбивство Вілі, а тепер згадує про розмову з полковником Бубном за столиком кафе «Конвалія». Він пам'ятав усе в найменших подробицях і зараз викладав перед зосереджено-мовчазним *старим* найтонші, ледь жевріючі в пам'яті деталі тієї неприємної зустрічі.

— Ну, це ми йому поламаємо,— спокійно пообіцяв Багіла і підморгнув Алабамі, але тут, видно, хвиля холодної люті накрыла *старого*. Він узяв два помідори, підніс їх до обличчя Алабами, наблизився до нього сам і миттєво з такою силою здавив їх, що сік бризнув на всі боки зі щільно стиснутих кулаків. Густий червоний струмінь ударив в очі Алабамі. *Старий* продовжував дивитися, не відводячи очей, поки червона м'якоть сповзала по їхніх щоках.— З хребтом поламаємо...

Раптово Алабамі привиділося, що з двору доноситься глухий тупіт копит, хрип і приглушене іржання коней, збуджені голоси. Басовито ухнув Рябко і захлинувся гавкотом.

— Наші захопили Очерети.— Багіла простягнув Алабамі чистий рушник.— Витри, а то тебе ніби шаблюками порубали.

— Хто захопив? — не зрозумів Алабама.

Але *старий* не відповів — спокійно дочекався, коли Алабама утреться, підняв склянку, глянув, і мана розсіялася.

Вони допили дідову горілку, двічі заспівали похідний марш махновської кавалерії «Розпрягайте, хлопці, коней» і довго обіймалися біля воріт.

Рябко гримів ланцюгом, невдоволено дивився з будки і намагався неголосно піддивити.

— Паскудне у тебе прізвисько, Алабамо,— зауважив Багіла.— Я б тебе називав Старим Фрицем, як короля Пруссії. Але не могу.

— Чому? — засмутився Алабама. Він був готовий зватися, як король Пруссії.

— Тому що ти на тридцять років молодший.

Вони заспівали «Розпрягайте, хлопці, коней» утретє, ще обійнялися на прощання, і Алабама пішов через парк назустріч величезному жовто-бурому місяцю, що важко висів над градиннями промзони. Він стискав у кулаку порожній пакет, і крім ключів від квартири в його кишенях більше не було нічого.

Місяць ледь помітно вібував у потоках теплого нічного повітря. Масляні густі краплі стікали по його круглих боках і, червоніючи на льоту, стрімко зривалися в темряву.

Глава шоста. *Сніговий кальвіль* *Максима Багіли*

1

Дарка Багіла почала впізнавати себе на давніх сімейних світлинах, коли їй виповнилося тринадцять. Два десятки твердих прямокутних картонок з тисненою золотом назвою закладу «Уніонъ» і адресою: *Кієвъ, Костантиновская, 13* лежали упереміж з більш пізніми — м'якими, обгорілими, обшарпаними, покресленими, обрізаними і розірваними, старими і зовсім недавніми, уже кольоровими, — в коробці з-під настільного годинника «Весна».

Годинник виявився нікчемним, хоча і коштував вісімнадцять карбованців. За добу він тікав уперед на чверть години. Тому щоранку стрілки доводилося переводити назад. Але іноді його забували перевести,

а іноді, навпаки, переводили двічі. У будинку Багіли час не бажав підкорятися жодним законам. Зрештою цей убогий пристрій зупинився остаточно.

Зате міцна, обклеєна шкірзамінником коробка виявилася надійнішою і ширшою за будь-який фотоальбом. Діставали її лише іноді, тільки щоб додати до родинного архіву нову партію знімків. Тоді ж заново перебирали старі, розглядали обличчя, обстановку і одяг, пильно вдивлялися в очі бабусь, прабабусь, їхніх кузин і кузенів.

На картках «Уніонъ» були відображені дивні люди в неймовірних інтер'єрах. Вони не вміли посміхатися, намагалися дивитися в об'єктив гордовито, але все одно виглядали перелякано. Великоокі і довгодзьобі лебеді пропливали позаду них повз класичної ротонди; море обрушувало бутафорські хвилі на картонну скелю.

Вони стояли перед камерою, коцюбіючи від напруги, або сиділи на курному предметі з пап'є-маше, що зображував замшілий камінь. Вони недовірливо дивилися в об'єктив, тому що так велів їм фотограф, а недовірливому глядачеві здавалося, що вони тривожно вдивляються в майбутнє.

Це майбутнє не обіцяло їм нічого хорошого.

— Цю заслали... Цю теж... Цього судили, дали десятку, і він згинув потім, не знаю де... Цей під час війни загинув. І цей... І ця... Цього розстріляли. Цей в Аргентині.— Максим Багіла не любив старі сімейні фото. Вони заважали пам'ятати минуле таким, яким воно було насправді, тому що фотограф з Костянтинівської вулиці не зупиняв мить, а вибудовував її на власний смак. Люди на знімках з ательє «Уніонъ» жили бутафорським життям, картонним та гіпсовим, а *старий* пам'ятав їх співаючими, усміхненими, іноді в сльозах, молодими...

Донька Багіли Тетяна дивилася на родинні світлини інакше. Людей цих вона не пам'ятала, але зате всіх знала поіменно. Узявши в руки картку, майже не дивля-

чись на зображення, Тетяна перераховувала, вказуючи пальцем на обличчя, немов читала шкільний віршик: баба Катя, баба Віра, дід Никифор, дід Петро...

Але крім імен та ступеня спорідненості мати Дарки майже нічого не знала про людей, які зібралися у фотоательє під покривом штучних пальм.

Баба Олена, дід Михайла, дід Порфирій, дід Василь...

Дитячий погляд часто запинається об дрібнички, яких не помічають дорослі, звично ковзаючи від однієї знайомої деталі до іншої, не стільки намагаючись побачити нове, скільки підтверджуючи, що на здавна знайомій картинці нічого не змінилося.

В дитинстві Дарка Багіла розглядала на старих картках не людей — вона нікого не знала особисто, тому рідня була їй не цікава, а спорідненість ні про що не говорила і нічого не значила. Її цікавили деталі: на одному знімку грубо намальований задник було перетягнуто, і по озеру, зображеному на полотні, променями розбігалися справжні, хоча й неприродно прямі, хвилі; на іншому зрадницьки білів виступ скелі — за нього трималися клієнти, і тому з гіпсового бескиду майже повністю зійшла фарба. Але одного разу, покінчивши з вивченням смішних і ненатуральних інтер'єрів, Дарка зацікавилась людьми.

Довговидих, широкооких Багіл відрізняли хижі й гострі *фамільні* носи. Озброєні ними обличчя чоловіків притягували і міцно утримували погляд, а жіночі, навпаки, відштовхували. Принаймні, ці носи надійно виділяли їх серед інших очеретян — вилицюватих, з безформними носами-картоплинами на широких обличчях.

Між собою Багіли відрізнялися обрисами брів і губ. Великогуба Дарка уважно вивчила весь пантеон предків. Тільки в однієї, зовсім молоденької дівчини на найстарішому знімку були такі ж самі губи, як у неї, і такі ж брови — високо підняті, немов дівчину щойно

здивували. І точнісінько таке ж підборіддя, рішуче висунуте уперед, і ніс...

— Баба Катя,— впевнено визначила Тетяна, потім присіла поруч, уважно розглядаючи очі, ніс і губи доньки, ніби не бачила їх по багато разів щодня, усі тринадцять років поспіль.— Ви з нею на один штиб. Це твоя прапрабабка, бабка діда Максима.

Новину повідомили *старому*, але той тільки глузливо посміхнувся у відповідь: «*Гадаєте, талант знову повертається до бабів? Подивимось, подивимось...*»

Минув рік, а дивитися виявилось ні на що — ані Іван, ані Дарка ніяких видатних здібностей як і раніше не демонстрували. Утім, Максим Багіла зі свого досвіду знав, що прояв таланту не можна ані поквапити, ані спровокувати. Він покаже себе сам, коли настане час. Так було з ним, так було і з іншими.

У Багіл талант передавався по жіночій лінії — від матерів до дочок. Ніхто заздалегідь не міг сказати, в чому він проявиться, чи зможе нова *стара* бачити хвороби і лікувати людей, читати думки або передбачати. Щоразу талант дивно переломлювався в його носієві. У родині пам'ятали поодинокі випадки, коли талант містив одразу кілька здібностей. Так, бабка діда Максима — баба Катя, на яку ставала схожа Дарка, бачила крізь стіни, читала думки і співала в церкві все життя, до самої смерті, чистим, дзвінким сопрано.

Усього двічі талант діставався чоловікам. Він був у діда Мирона, про якого не пам'ятали нічого, крім того, що він служив писарем у київському магістраті й одного разу назвав імена п'яти поспіль майбутніх міських бурмистрів. Другим *старим* став дід Максим. Ні в його батьків, ні в його дітей таланту не було, та й самому Максиму він дістався в дивному, мерехтливому й усіченому вигляді. Талант то з'являвся, то зникав на роки, і щоразу незрозуміло було, чи повернеться знову. В останні два

роки він покинув Максима Багілу. До *старого* вже і *гості* перестали приходити. Багіла сміявся: мовляв, я *старий* на пенсії, і сам не розумів, то чи радий тому, що виснажливий дар його покинув, або все-таки хотів би ще раз почути від незадоволених дочок, що знову через *гостей* до будинку навіть своїм не пройти.

До сорока п'яти Максим Багіла жив звичайною людиною. Ніколи не приміряв на себе родинний дар, навіть не підозрював, що на роду йому написано стати *старим*, і вже найменше думав про це на хабаровській пересилці того вечора, коли зчепився з одним товстим бурятом за яблуко, заховане і забуте кимось із партії, яка щойно відбула на навантаження. Яблуко, казковий сніжний кальвіль, золоте з червонуватим відливом, глянсове, дивом збережене і відполіроване долонями невідомого зека, саме викотилося з-під нар під ноги Багілі й буряту. Обидва миттєво кинулися на нього, відштовхуючи один одного, молотили ногами, ламаючи пальці, вивертаючи руки.

— Та на біса ж воно тобі? — безуспішно намагаючись відідрати від шиї спітнілі клешні бурята, прохрипів Багіла.— Адже здохнеш через три тижні. Замерзнеш у Магадані і дві доби будеш валятися мороженою тушею!

Бурят повільно, немов просочуючись змістом почутого, послабив хватку і поступово відпустив Багілу. Потім поповз під стіну, сів там, підібравши під себе ноги, не думаючи більше про яблуко, не думаючи про Багілу, подумки повторюючи моторошні слова про дві доби і три тижні. Він чітко бачив себе вмерзлим у брудний замет. Поверх злежалого снігу вітер гнав повз жмути клоччя. Чорно-білі сопки далеко йшли в похмуре небо. Бурят зрозумів, що саме так усе і буде.

Старий підняв яблуко і сховав у кишеню тілогрійки.

Легке сяйво дива на кілька коротких миттєвостей освітило кут барака й обличчя зеків, які спостерігали

за бійкою. Після перших миттєвостей зняковіння Багіла зрозумів, що сталося: ламаючи усі звички, заздалегідь перевертаючи майбутнє життя, хоч би скільки його залишалося — день, рік або півстоліття, на нього обрушився родинний талант. Одночасно дала про себе знати ще одна незвичайна властивість: *старий* не тільки сам бачив майбутнє співрозмовника, а й умів його *показати*. І робив це так переконливо і яскраво, що не потрібно було нічого підтверджувати або роками чекати, поки передбачення здійсниться. Завдяки цьому передбачення здавалося рівносильним його виконанню.

Відтоді минуло понад сорок років. Спершу в таборі, пізніше тут, в Очеретах, до *старого* приходили тисячі людей. І хоча вперше дар Максима Багіли проявився на етапі, дорогою з Лук'янівки на Колиму, головними *гостями старого*, що забезпечили йому майже півстоліття спокійного життя, стали високі чини міліції та КДБ, що носили по дві, а то й по три великих зірки на погонах. Їхнє заступництво було негласним, іншим воно і бути не могло. Багіла вмів мовчати, генерали теж не випускали дорогоцінну інформацію далі вузького дружнього кола. Але часом то один, то інший привозив до старого близького приятеля, якому терміново була потрібна допомога.

— Зараз покажу тобі справжнього махновця,— обіцяв київський генерал московському, зручніше влаштууючись на просторому задньому сидінні «Чайки».— Таких ти точно не бачив.

— Я всіляких бачив,— поблажливо кидав через губу московський чин. І сумніватися в його словах не доводилося. Він дійсно бачив усіляких.

Глузливо поглядаючи на юрбу простих *гостей*, він проходив крізь неї в будинок до невисокого, коротко стриженого сивого чоловіка з вузьким обличчям і хижим гострим носом. А лише кілька годин по тому, виходячи з двору Багіли, начисто забував про столичні

пonti. Він мовчки повертався до Києва, і тільки в кінці шляху говорив київському генералу: «Ви тут березіть його. І не показуйте... кому не слід».

Утім, варто було тільки згадати нескінченну чергу біля воріт старого, щоб це побажання здалося і дивним, і нездійсненним. Як це — не показувати? Але московський генерал мав на увазі не рядових співгромадян, до яких йому було байдуже, а конкурентів, членів ворожих кланів, хижих тварин, що мешкають у підклимних світах найвищих кабінетів. І київський супутник відмінно розумів сказане.

Старий не любив цих вельмож. Їхні прохання незмінно виявлялися дрібними, але важко здійсненними. Простежити якусь диявольськи заплутану лінію витончених чиновницьких інтриг, відсіяти помилкові ходи, відшукати єдино правильне рішення і не помилитися було куди складніше, ніж прочитати долю очеретянського хлопця від народження до самої смерті. Але і тих, й інших приводила до нього невпевненість. Вони не знали, що робити, і хотіли, щоб він узяв на себе їхню відповідальність. Адже відповідальність буває різною. Мало хто готовий усім життям, іноді і не тільки своїм, заплатити за єдину помилку...

Щоб відповісти на найпростіше запитання, *старому* доводилося занурюватися в неприємну темну і в'язку субстанцію. Вона була сповнена мерехтливих образів, які могли б стати майбутнім, але ніколи ним не стануть. Легким текучим туманом струменів старий між смутних образів, яким не судилося реалізуватися. Серед тьмяних і неживих, як бурі водорості, він шукав найяскравіші і живі, а коли знаходив, упізнавав їх безпомилково. Правильні відповіді на питання *гостей* завжди чимось нагадували *старому* великі золоті яблука з легким пурпурним відливом.

Казковий сніговий кальвіль.

Як звернутися до великого чину? Як привернути його увагу до своєї незначної проблеми? Як пройти по тонкій межі, не понизившись надмірно, бо прохання завжди пов'язане з приниженням, але і не викликавши вельможного здивування або гніву?

Усякий, хто має розмову з високим керівництвом, вибирає стиль і засоби, виходячи з уявлень про своє місце і місце людини, від якого залежить вирішення питання.

Максиму Багілі теж треба було вибрати. Але не фрази, в які він зодягне своє прохання, а чиновника, з яким належить домовлятися. Генералів, які в різні роки обіцяли йому допомогу за першим дзвінком, у *старого* вистачало. Усі привітно тиснули його руку, прощаючись, і пропонували звертатися в разі потреби. Так, деякі, траплялося, допомагали. Але зараз його талант пішов і повернутися не обіцяв. Можливо, і не повернеться ніколи. Варто зараз одному чиновнику в погонах відмовити, і за цим піде лавина відмов. Тому вибір має бути безпомилковим, а прохання — здійсненним. Він не міг сказати прямому начальнику Бубна, що його підлеглий за два роки перетворив парк «Перемога» на місце збору наркоманів усіх лівобережних районів, що в парку діє кримінальна група, ватажка якої Бубон привіз із собою з Киргизії, що вбивство в парку Бубон розслідувати не збирається, тому що занадто тісно пов'язаний з убивцею, а замість розслідування збирається посадити невинних, серед яких і його онук.

Усе це щира правда, але навряд чи заступник міністра внутрішніх справ готовий почути таку правду про начальника РВВС навіть від Багіли, якого знає

багато років і якому зобов'язаний кар'єрою. Він вирішить, що це безпросвітне безглуздя, і якщо старий так ополчився на чесного офіцера, отже, Іван Багіла серйозно влив, і нехай ця справа котиться своїм ходом, бруднитися об неї не варто. Ось тоді допомоги старому більше ні від кого не дочекається.

Тому з міліцейським керівництвом *старий* вирішив говорити тільки про онука. Це відразу зробило завдання розв'язуваним. Керівництво знало, як працюють слідчі в райвідділах, воно само колись пройшло цей ступінь кар'єрного зростання, а тому анітрохи не дивувалося, що, відпрацьовуючи різні версії, там могли залучити і когось випадкового, не того. Всяке буває, але якщо помилку вчасно помітити, то виправити її можна без особливих зусиль.

Заступник міністра пообіцяв Багілі, що сьогодні ж візьме справу на контроль. І якщо Іван ні в чому не винний, слідак з Дніпровського РВВС про себе більше не нагадає.

Багіла про більше не просив і в цій розмові не промовив ні слова про Бубна. Зате докладно поговорив про полковника, і тільки про нього, з іншим генералом з іншого закладу.

КДБ і МВС, зрозуміло, служили одній справі і завдання вирішували спільні, але стежили одне за одним — як дружина за коханкою, як коханка за новою секретаркою коханого, і якщо з'являлася можливість тицьнути конкурентів пикою в лайно, то ні ті, ні інші такого шансу не пропускали. Генерал з контори пообіцяв *старому* обережно промацати ментівського полковника.

Обидві ці розмови зовсім не були схожими. В першій Багіла, хоч і тримався зі співрозмовником як старший, виступав прохачем, у другій він був обуреним громадянином, максимально стриманим у словах та інтонаціях, але відстоював справедливість.

І все ж одна спільна деталь об'єднувала ці розмови. Генералів двох відомств щиро цікавило питання здоров'я *старого* — точніше, ті його загадкові властивості, завдяки яким колись так стрімко просунулися кар'єри обох. Але нічого обнадійливого Максим Багіла сказати не міг.

«Шкода»,— подумали обидва генерали після розмови зі старим.

«Щоб вас усіх...» — подумав *старий* після цих бесід.

З

Сонячний київський червень — гарячий, яскравий, повний синяви і зелені, несподівано став медовим місяцем для Каті і Бубна. Вечорами полковник у своїй незмінній світло-сірій парі чекав Катю біля будинку і віз вечеряти. Він вибирав ресторани з відкритими терасами на високому Правому березі, замовляв столики з видом на темний Дніпро, освітлений місяцем і вогнями бакенів, з панорамою далеких спальних і промислових районів за річкою. Вихідними Бубон домовлявся з санаторіями Пущі-Водиці, Кончі-Заспи, Бучі, з якимись мисливськими господарствами і знімав там відокремлені котеджі. Вони їхали в п'ятницю ввечері, а вранці в понеділок полковник висаджував щасливу Катю на вулиці Бойченка, за квартал від її гастроному.

З чоловіком, вигнаним у кінці минулого року, ніякого медового місяця у Каті не сталося — усе, що між ними було, з перших днів розплескалося в злісній і тупій гризні. А тут привалило несподіване щастя, і Катя не хотіла його втратити. Її яскраві губи, червона літня сукня, сліпуче декольте сяяли в глибині торгового залу біля кавомашини «Будапешт». І навіть Гантеля, зану-

рена у власні таємниці і чужі секрети, не могла не помітити, як раптом розквітла її напарниця.

Сама Гантеля квітнути не збиралася, їй це було ні до чого. Усі її сили були віддані революційній боротьбі, сама вона навіки віддана Калашу, а Калаш до подібних дурниць був байдужий.

Зате Катине цвітіння помітив Бубон — не міг не помітити. Він виріс на Сході, прожив усе життя на кордоні пустелі і гір, і як би бездоганно не сидів на ньому європейський костюм, як би правильно не говорив полковник російською, він залишався східною людиною. Тому родина, дружина, хоч і тримав він їх на неабиякій відстані — чотири тисячі кілометрів чимало за будь-якими мірками,— в системі цінностей полковника посідали перше місце.

Але міцна родина не заважає справжньому чоловікові мати красиву коханку. Джелалабадському дядькові полковника вісімдесят, а його коханці вісімнадцять. Його дружина піклується про дівчинку, як про власну внучку. Каті — не вісімнадцять, але Бубон завжди мріяв про таку жінку — пишну русяву красуню з яскравими червоними губами. Якщо не дратувати керівництво, якщо особисті справи не змішувати з роботою, то кого може цікавити, хто така Катя і чому полковник Бубон провів з нею вихідні на березі тихої зеленої заплави? Він уже два роки в Києві, але ще не звик, що води може виявитися так багато, а жінки бувають такими вродливими.

У вівторок, після розширеного засідання колегії, заступник міністра попросив Бубна затриматися. Такого ніколи раніше не траплялося, і поки офіцери виходили із зали нарад, Бубон квапливо переглянув зведення останніх днів. Нічого незвичайного за понеділок і вихідні не сталося. Він не знав, про що піде розмова, і це його непокоїло.

Спершу генерал заговорив про низьке розкриття злочинів, майже дослівно повторюючи свою промо-ву на колегії, але це була розмова ні про що. Бубон розумів, що до головного ще не дійшло, і намагався розгадати, навіщо раптом знадобився начальству. Та тільки-но прозвучали слова *парк «Перемога»*, як він підібгався і вкрай зосередився. Ця тема була дуже небезпечною, він не міг видати себе хвилюванням, коли нею цікавиться керівництво.

— Що там у вас з тим травневим убивством у парку? — заступник міністра нарешті поставив конкретне питання.— Черговий висяк намічається? Говоріть, як є.

— Ні, товаришу генерал-лейтенанте.— Бубон підвівся.— Слідчий зараз працює з підозрюваними.

— Ти не схоплюйся, полковнику,— генерал скрикнув,— сиди, сиди. У нас тут по-простому, без чинів. Ми ж не на Сході, чи не так?

— Так точно, товаришу...

— От зарядив,— знову невдоволено примружився генерал.— Кажу ж, не в Киргизії ми. А ти не тільки звички тамтешні сюди переніс, але і ваші азійські методи слідства застосовувати намагаєшся.

Полковник не розумів, чого домагається начальство. Зайвий раз виявлена повага досі нікого тут не бентежила. А щодо азійських методів, то його рідному киргизькому МВС тутешньої візантійщині ще вчитися і вчитися.

— Ти досвідчений офіцер, Бубне, характеристика у тебе чудова, і за той час, що ти у нас працюєш, претензій до тебе немає. Але ти не цілком ще відчув специфіку, ось що я хочу сказати. І не критикувати тебе потрібно, а допомогти. Тому за розслідуванням убивства в парку тепер я слідкуватиму особисто. Адже ми не для галочки працюємо, щоб хапати першого-ліпшого.

Це ж парк, там люди гуляють... найрізноманітніші люди. Матері з дітьми, літні люди. Студенти, нарешті. Адже не старенька ж зарізала цього фарцовщика!

— Ні, товаришу генерал-лейтенант. Напевно не старенька.

— От, уже якась визначеність,— посміхнувся заступник міністра.— Тож домовились? За тиждень після колегії чекаю на тебе з докладною доповіддю щодо цієї справи. І випадкових підозрюваних в ньому бути не повинно.

— Зрозуміло, товаришу генерал-лейтенант.

Насправді ніякої ясності не було. Мабуть, більш дивної розмови з тутешнім керівництвом у нього ще не траплялося. Якби з ним так поговорили вдома, якби сказали, що він «не завжди відчуває специфіку», то впору стрілятися. Не роздумуючи. Тому що коли не встигне сам, то допоможуть, причому по-звірячому. Якщо чиновнику в Середній Азії оголошують, що він не вловлює специфіку, отже, він десь неабияк проколовся. А тут? Що то значить тут?

Повернувшись на Червоноткацьку, Бубон викликав Падовця і прямо запитав, чому заступника міністра може цікавити вбивство в парку.

— Це Багіла,— впевнено відповів капітан, і на якусь мить обидва замовкли. Падовець так уважно роздивлявся полковника, що Бубон відвів погляд. Зараз йому стало здаватися, що з самого початку, з першої хвилини, він відчував: зі студентом щось не так.

У ході розслідування прізвище Багіли жодного разу не прозвучало в цьому кабінеті. У розмові з Падовцем він не назвав його жодного разу. Капітан плів мережу і вибудовував справу, полковник квапив капітана, хотів знати, коли нарешті почнуть допитувати *того студента* і чому допит усе відкладається. Але ні один, ні другий прізвища *того студента* не вимовляли.

— Чому Багіла? — запитав Бубон — і нарешті почув від Падовця те, що повинен був знати ще два роки тому, коли тільки вступав на посаду.

Насправді він повинен був питати не Падовця, а себе: як сталося, що про настільки важливі речі він дізнається тільки зараз? І має рацію за всіма статтями сьогодні генерал, вимовляючи своє «не завжди відчуваєш специфіку»! Навіть те, що останні два роки старий Багіла не приймав відвідувачів, нічого не змінювало. Він залишався шанованою і впливовою людиною, другом його керівництва, і Бубон зобов'язаний був про це знати...

— Це, звичайно, цікаво,— погодився полковник, вислухавши капітана,— я про це й гадки не мав, визнаю, але студент Іван Багіла у справі про вбивство в парку міг проходити тільки як свідок. До того ж, далеко не головний.

«Ах ти, кобра Тяньшанська! — віддано дивлячись на командира, думав Падовець.— Усе, Багіли в справі немає і не було. Добре, що я додому до нього ходив, а не сюди викликав. Інакше було б куди гірше».

— Тим часом, я вже давно пропоную зосередитися на головному підозрюваному,— продовжував Бубон.— Я маю на увазі того психічно нездорового громадянина, у якого того дня виник конфлікт з убитим. За тиждень я повинен надати заступнику міністра вагомі результати розслідування. Що скажете?

— Результати, зрозуміло, будуть, товаришу полковник,— без особливого ентузіазму пообіцяв Падовець.— Але чи переконують вони замміністра? І тим більше суд?

— Повинні переконати.— Бубон вийняв із сейфа невеликий довгастих згорток і поклав його перед слідчим.— Це тобі.

Падовець узяв згорток і, навіть не розгортаючи, зрозумів, що Бубон — або хтось інший, неважливо,— аку-

ратно спакував у стару газету. Кризь папір намацувався ніж, знаряддя вбивства, на якому мають з'явитися відповідні відбитки пальців. Такий доказ переконає кого завгодно. А з недоумкуватого що візьмеш?

Падовцю все одно подобалося, як грає керівництво, і він точно знав, що в критичній ситуації хотів би опинитися з ним на одному боці.

— Усе,— Бубон підвівся.— Іди, капітане, працюй.

— Щодо молодшого Багіли, товаришу полковник...

— А що з ним не так? — здивувався Бубон. Студент був йому вже нецікавий.

— Учора у нас був капітан Бутенас з відділу по боротьбі з розкраданням...

— Пам'ятаю такого капітана.

— Кілька днів тому він розкрив велику підпільну мережу. Цеховики, збут у п'ятнадцять міст, підпільні бази... Чотири республіки задіяні. Це тільки те, що вже розкопано, а там ще рити і рити.

— Можна привітати капітана,— байдуже знизав плечима Бубон.— Нарешті отримає чергове звання. Давно час, а то засидівся в молодших офіцерах. До речі, я розпорядився підготувати і твої документи на підвищення. Кадри повинні рости, якщо освіта дозволяє, чи не так?

— Дякую, товаришу полковник! — Падовець знав, що документи на нього давно готові, але Бубон тримає їх у себе, вичікує. Чого, скажіть, будь ласка?

— Але, межі нами, капітане,— раптом додав Бубон.— Адже це все тільки звучить так голосно: п'ятнадцять міст, чотири республіки... А насправді що у нього там? Грабежі, вбивства?.. Маячня, та й годі! Можеш повірити, у місті Фрунзе, столиці сонячної Киргизії, усі ці цеховики були б шанованими людьми... Ну, байдуже. Кого він там уважає за головного? Хто на чолі мережі?

— Бородавка. Інженер з Хімволокна.

— Інженер...— засміявся Бубон.— Отже, погано шифрувався інженер, якщо майже першим узяли. А Багіла тут до чого? До чого ти ведеш, капітане?

— Бородавка жив на Комсомольському масиві, його нерідко бачили в парку. Молодший Багіла знайомий з Бородавкою і, як з'ясувалося, навідувався до нього в цех.

— Тримав зв'язок з фарцовкою? Допомагав збувати лівак? Навіть якщо так, до чого нам це зараз?

Падовець ледь помітно знизав плечима.

— Зараз ні до чого. А в майбутньому — хтозна.

— А, ти ось про що.— Бубон лягнув Падовця по плечу. Він-таки в ньому не помилився, капітан виявився корисним кадром.— Гарзд, продовжуй копати на Багілу. Письменники, трапляється, працюють у стіл. А ти попрацюй у сейф, бач, щось корисне нариєш. У справі про вбивство все зрозуміло, студент тут ні до чого. А куди життя завтра поверне, ніхто знає. Чи не так?

Глава сьома. *Чулний скотомогильник Херсонеса*

1

*К*оли потяг відійшов від постійно людного, гомінкого вокзалу Сімферополя, у вагоні залишилося щонайбільше п'ять пасажирів. По проході, зазираючи в порожні купе, квапливо пробігла провідниця.

— Пропуск у Севастополь є? — вона подивилася Пеліканові просто в очі, потім підозріло оглянула купе.

У міліції з оформленням документів, як завжди, затягли, і дозвіл на в'їзд у закрите місто він отримав тільки напередодні.

— Приготуй пропуск і паспорт. Після Бахчисарая будуть перевіряти,— попередила провідниця.

У Бахчисараї вийшли останні попутники, і Пелікан залишився у вагоні сам.

Минаючи невеликі селища, потяг поспішав на південь. Ще не було дев'ятої ранку, але повітря, що вривалося в опущене до упору вікно купе, вже здавалося сухим і розпеченим. Йому ніде було насититися вологою і свіжістю у вузькій долині, відрізаний від моря Кримськими горами. Сонце пробивало наскрізь навіть негустий ліс на східному схилі Каратау, не залишаючи місця для тіні.

А в Чернігові небо, обкладене низькими неохайними хмарами, напевно і сьогодні продовжувало сіяти сумний дощ.

Після медогляду Пелікан, визнаний придатним до військової служби, з'їздив на півтора дні до батьків. Вони окопалися на березі Десни ще на початку травня і за цілий місяць телефонували додому лише раз. Зв'язку з чернігівськими селами не було, тому заради кількох хвилин розмови доводилося їздити до міста. Начебто недалеко, але кожна така поїздка забирала півдня. Автобус з Чернігова ходив рідко і абияк.

В експедиції у батьків нічого не змінювалося роками. Одні і ті ж самі перевірені люди приїжджали на літо працювати, поспівати Окуджаву і Візбора, докладно поговорити без сторонніх. Усе йшло згідно з давно заведеним розпорядком, і за місяць розкопок майже нічого не сталося: знайшли дві напівземлянки, перебрали вміст господарської ями. По сусідству, як і в попередні роки, працювали ленінградці. Вони розкрили ще один курган і виявили поховання вікінга

з рабами. Кияни вели натуральний обмін з лєнінградською експедицією: цукерки фабрики імені Карла Маркса і українські анекдоти міняли на копчену балтійську рибку і свіжі пітерські плитки.

Через дощі в розкопі у батьків було сиро і слизько, але прогноз упевнено обіцяв, що погода днів через п'ять налагодиться, і тоді через тиждень важка і слизька чернігівська глина нарешті підсохне.

Побродивши з батьком серед просочених річковою і дощовою водою пейзажів, Пелікан одразу ж промочив куртку, кеди, джинси і твердо вирішив, що, оформивши документи в Херсонську експедицію, вчинив правильно. Він хотів моря, сонця, волі — і в Криму вони у нього будуть. Усе його дитинство минуло в залитих дощовою водою чернігівських розкопках. Це було цікаво, це було не нудно, але він точно знав, що, не вирвавшись звідси, він так і залишиться *дитиною Пеліканів*. Тому він не бажав цього року бачити ні Десну, ні чернігівський розкоп. Уже наприкінці осені його заженуть в який-небудь Забайкальський військовий округ. Дідько з ними, нехай, тут він не в змозі нічого змінити, але хоча б літо проведе так, як йому подобається. А те, що Херсонес копає Таранець, з яким у батька незрозумілі відносини, його це не обходить. Він же не до Таранця їде, а до моря!..

— Правильно,— легко і якомсь надто поспішно схвалив його рішення батько.— Звичайно, тобі краще провести літо в Криму. Ми тут чудово впораємося. Передавай привіт Семену, а заразом його грекам і скіфам.

Вони вийшли на пляж. Дві пари кедів одного розміру залишали на мокрому піску сліди з однаковим малюнком. Десна текла тихо, вода в річці здавалася теплою, теплішою за мжичку.

— Коли їдеш? — запитав батько.

— Завтра в міліції повинні видати пропуск, а на післязавтра вже взяв квитки.

— Так-так, ще й пропуск. А я, як тільки дощ закінчиться, вийду зі спінінгом на наше місце за старим дебаркадером. Днями ми за дві пляшки горілки завели знайомство з колгоспним комірником дідом Федотом. Обіцяв показати місце, де минулого року добре брав сом. На сома пропуск поки не потрібен.

Занадто легко батьки відпустили його до Таранця. Пелікан повинен був це відчутися там, у Чернігові. Але він налаштувався ламати їхній глухий опір, і він надзвичайно зрадів несподіваній поступливості батька. Шукати їй пояснення він тоді не став. І тільки тепер, коли потяг не поспішаючи минув Інкерман, а запахи великого порту, нафти, диму і близького моря заповнили купе, у Пелікана раптом майнула сумна думка, що, може, даремно він вирішив їхати до Таранця, і все ж варто було б залишитися з батьками. Думка ця майнула, але одразу ж зникла.

Севастополь зустрів Пелікана синьо-білими військово-морськими прапорами, що майорили на свіжому вітрі.

Як потрапити в Херсонес із залізничного вокзалу, пояснила Зоя Павлівна з відділу кадрів. Але чого коштувало це пояснення, якщо в місцевих кіосках «Союздруку» не було навіть хоч приблизної, хоч неточної мапи міста? Де закінчується другий тролейбусний маршрут і починається вісімнадцятий? Як із площі Суворова потрапити на перетин Великої Морської і проспекту Нахімова? Севастополь суцільно засекречений, і довговолосий, блідошкірий, тобто приїжджий Пелікан у кедах, старих джинсах і зухвало нерадянській майці, з рюкзаком на одному плечі, що вимагає мапу Севастополя, подвійно підозрілий. Можливо, він зіткнувся зі змовою кіоскерів, а можливо, існувало таємне

розпорядження влади не продавати мапи залітним Пеліканам; не виключено також, що плану міста, призначеного для загального користування, просто не існувало в природі. Так чи інакше, мапи не було, і Пелікан рушив навмання, час від часу зупиняючи патрулі й уточнюючи в них маршрут.

Військових патрулів у місті було хоч греблю гати. У Києві Пелікан ніколи не бачив нічого подібного. Широкою Великою Морською, яку він таки знайшов самостійно, патрулі йшли хвилями, змінюючи один одного: флотські, загальновійськові, знову флотські. Севастополь — місто патрулів, зрозумів Пелікан. Офіцери флоту на його вулицях мали органічний вигляд, вони відчували себе тут господарями; піхотинці і артилеристи в оточенні моряків нітилися, намагалися піти в тінь і злитися зі стінами будинків. Нічого у них не виходило: південне місто, світле, легке, здавалося, і само вдягнуло літню парадну форму офіцера ВМФ.

Центр Севастополя невловимо схожий на Ленінград. Такою могла б бути столиця імперії, якби історія розвернулася іншим бортом, і Петро взявся рубати вікно не на Балтиці, а на Чорному морі. Ленінграду завжди не вистачало сонця, а в Севастополі його було аж занадто. Воно заливало набережні й вулиці, додавало блакиті до яскраво-синіх відтінків моря. Сонце, море, свіжий вітер, прапори, що майорять усюди, духові оркестри на набережних створювали атмосферу свята.

Нарешті, сяк-так зорієнтувавшись, Пелікан впевнено перетнув історичний центр і незабаром опинився серед знайомих блокових п'ятиповерхівок — точнісінько таких самих, як на Комсомольському масиві, як у сотнях інших міст країни.

На цьому Севастополь для Пелікана закінчився. Але море і сонце залишилися біля нього.

— Шпигунство на службі капіталу? Тебе родина прислала? Говори відверто і не думай крутити!

Таранець був схожий на спітнілий коричневий сейф, недбало прикритий пожмаканою панамою і завантажений у величезні шорти. Він стояв біля відчиненого вікна і з обуренням гортав документи Пелікана. За вікном суха земля Херсонеса різко обривалася в море. Море тут було всюди, воно настирливо лізло в вікна, відбивалося в темних окулярах співрозмовників, звучно хлюпотілося біля прибережних каменів. Залізний запах морської трави забивав аромати степових трав.

— Чия ж це чудова ідея зарахувати до мене в експедицію Пелікана? — театральньо підняв руки Таранець так, немов у порожній кімнаті крім них тіснилася ціла юрба, і кожен був готовий негайно кинутися до нього з чіткою і докладною відповіддю.

— Я сам попросився,— обережно визнав Пелікан.

— І з якою, власне, метою ти це зробив? Хотів зі мною познайомитися? Так Пеліканів у моїй біографії і без тебе достатньо. Не родина, а орнітологічний заповідник!

— Що ж мені тепер — повертатися до Києва? — пішов на загострення Пелікан, розуміючи, що майже не ризикує.

— А хто буде гарувати? Хто в розкоп піде? Скіфи? Ні, я знаю хто! Я телеграмою викличу сюди цю інтриганку Павлівну з кадрів і вручу їй твою кирку. Вона це влаштувала. Жартує вона у такий спосіб! Фф-у-ух-х! — шумно видихнув Таранець і ще раз перегорнув документи Пелікана.— А де твій пропуск у Севастополь? Ти ще й прикордонний режим порушуєш?

— Пропуск у паспорті,— розсердився Пелікан.— За всю дорогу його жодного разу не перевірили.

— Перепустки в нашій країні введені не для того, щоб їх перевіряти! — Таранець відчув, що його заносить.— Гаразд, сьогодні влаштуйся, а завтра почнеш працювати. Розклад простий: о сьомій підйом, сніданок — і гайда в розкоп. Працюємо з восьмої до дванадцятої. Чим ти будеш займатися в час, що залишився, мене не обходить, головне, щоб це не зацікавило місцеву міліцію. І ще раз попереджаю: якщо з'ясується, що ти приїхав шпигувати для свого татуса, вижену негайно. Засвоїв?

— Саме зараз розберу передавач, а вночі викину в море,— пробурмотів Пелікан, уже покидаючи котедж керівника експедиції.

Таранець здався йому і смішним і неприємним одночасно. Незрозуміло, як поводитися з такою людиною.

Біля скособоченої будови, призначеної для робітників чи не з часів появи тут «Складу місцевих давностей», тупцяли четверо. Пелікан зайняв вільне ліжко і попрямував знайомитися з колегами. Ці мишко-гришко-павло-сашко виявилися студентами Інституту інженерів цивільної авіації. Вони приїхали з Києва напередодні і вже відчували себе досвідченими археологами. Спеціально для цієї поїздки майбутні інженери зібрали металошукач і тепер збирались на польові випробування. Вони присягалися, що у дворі київського гуртожитку прилад виявляв алюмінієву ложку на глибині леза лопати, але тут він не бажав помічати її навіть злегка присипаною сухим херсонським пилом. Консиліум дійшов висновку, що дорогою металошукач розтрусило, і якийсь контакт відпаявся.

Через півгодини на стежці, що веде від котеджу Таранця, з'явилися ще двоє. Один був схожий на туриста-інтелектуала, другий здався просто здорованем.

— Микола,— привітно граючи відразу усіма м'язами торсу, ще здалеку представився культурист.

— Богдан,— простягнув долоню здоровань і одразу ж зацікавився роботою приладу: — Це у вас, шановні, з набору «Юний слідопит»? Гарненько! Ви тільки Таранцю не покажуйте.

— Чому? — не зрозуміли студенти.

— Самі покумекайте, ну навіщо йому робочі, здатні бачити метал під землею? Усе золото скіфів буде ваше, і йому ні дідька не дістанеться. Якщо він дізнається про ці металошукачі — звільнить без розмов!

— Та ви що! — образилися мишко-гришко-павлошаско.— Ми ж не для себе, а для справи!

— Гаразд, Миколо, годі лякати хлопців,— посміхнувся Богдан.— Ходімо, подивимось на цей сарай типу барак. У Таранця цього року дитсадок якийсь. Піонерський табір. Ти приготуйся, вони нам будуть перед сном розповідати про чорну кімнату, а вночі мазати морди зубною пастою.

— Я в цьому блощичнику взагалі ночувати не збираюся,— відмахнувся Микола.

— Ах-ах, наш герой-коханець! — Богдан поплескав Миколу по спині.— А мені доведеться.

— Тоді шикуй їх прямо зараз. Нехай марширують і відпрацьовують прийоми з киркою і тачкою.

Богдан з Миколою пірнули в барак. Студенти проводили їх отетерілими поглядами.

— Схоже, намічається дідівщина?

— Нічого, не в армії. Відіб'ємося.

— Хто вони взагалі такі, ці двоє?

Культурист Микола виявився художником і ходоком. Швидко зорієнтувавшись, він закадрив у Севастополі якусь медсестру, і дві ночі з трьох проводив у неї. На третю медсестра чергувала в шпиталі. З міста Микола тягав алкоголь і книги. Того літа нарешті вийшов

Борхес російською. Перші екземпляри — блакитні із золотим трілисником у колі, емблемою серії в правому нижньому кутку обкладинки, ледве потрапивши в Севастополь, одразу ж з'явилися на книжковому ринку. Борхес у севастопольських книжників коштував вісім номіналів.

— Микола, ти хворий,— жалів художника Богдан.— Це ж закрите місто, і ціни тут закриті. У Києві ти переплатив би за все вп'ятеро.

— *«Як усі чоловіки у Вавилоні, я побував проконсулом; як усі — рабом...»* — гордо відповів Микола. Борхес уже впорснув йому дозу терпкої метафізичної отрути прямисінько в таламус.

По обіді їх відвідав Таранець.

— Ну як улаштувалися? — керівник експедиції підтюпцем оббіг барак.— А графіка чергувань чому не бачу? Намалювати і повісити біля вхідних дверей. Прибирати за вами нікому... Шульго,— зупинився він біля ліжка Богдана,— ти тут старший, отже, будеш стежити за порядком. За графік відповідаєш ти.

— Двадцять п'ять відсотків до ставки? — поцікавився Богдан.

— Виконуйте і не грубіяньте керівництву,— гаркнув Таранець і рушив далі оглядати барак з таким виглядом, ніби потрапив сюди вперше.

— Пелікане, ти ж не історик, дякувати Богу. Фізик, здається? У мене в котеджі проводка полетіла. Треба полагодити.

— Я теоретик. Знадобиться взяти інтеграл — звертайтеся.

— Гарзд, завтра в розкопі перевіримо твої інтеграли.

Керівництво роздратовано ляснуло дверима. Богдан сів на ліжку і постукав по тумбочці мирно дрімаючого сусіда.

— Миколо, поки ти спав, мене кум бугром призначив. І досить уже мріяти про бабів, прокидайся! Намалюй графік чергування в манері Альфонса Мухи. З віньєтками і шокатою слов'янкою посередині. Намалюй жінку Мухи, а навколо неї графік.

— А до чого тут модерн, Бодю? — здивувався сонний Микола.— Навколо антика, коринфський ордер.

— Тому що ми вільні люди, і немає над нами влади Таранця. А у вільної людини має бути власний стиль! І нехай запахне собі під хвіст свій сталінський коринфський ордер!..

За вечерею в невеликій їдальні Таранець сидів султаном: милостиво поглядав на присутніх, пересміхався з наближеними, по-хазяйськи оцінював дівчат, що приїхали в експедицію. У Херсонській експедиції все було продумано і розумно, мабуть, навіть краще, ніж в інших експедиціях Інституту археології. Тепер Пелікан міг порівнювати і чітко це бачив. Правила тут були жорсткіші, тому що люди збиралися випадкові. У Чернігові, у батька, все було інакше — туди їхали тільки свої. Ніяких графіків чергувань Пелікан там ніколи не бачив. Коли збираються одностудентці, бюрократія відступає. Смикнув же його нечистий пертися в Херсонес!

У котеджі Таранця після вечері завилла дріль, застукали молотки і неголосно, але в чотири голоси стали перелаюватися студенти. Мишко-гришко-павло-сашко міняли згорілу проводку.

— Ходімо, Пелікане, пройдемося, поговоримо,— ближче до вечора запропонував Богдан, і вони рушили повз руїни базиліки до маяка, в напрямку моря і сонця, що заходило.

— Послухай, старий, це, звичайно, не моя справа, але я бачу, що Таранець на тебе сердитий, а ти блимаєш очима, не знаєш, як уникнути гніву всемогутнього

керівництва і, здається, збираєшся прийняти нерівний бій.

— Це через батька,— впевнено відповів Пелікан.

— Не зовсім. Таранець так улаштований, що він має бути головним у всьому. Він пригнічує будь-який опір, тому що бачить у ньому загрозу для себе. І робить це заздалегідь, навіть тоді, коли він ще не проявився, але може виникнути. Чому сьогодні в бараку він на мене нагримав? Були в нього підстави? Ні! Просто він бачить у мені потенційного конкурента, неформального лідера, який може сформувати опозицію, отруїти йому життя і зірвати роботу. Тому він вторгається на мою територію і демонструє, хто тут альфа-самець. Таранець — талановитий учений і сильний адміністратор, він багато чого доб'ється. І не тому, що він видатний фахівець — таких, як він, чимало, і серед них, до речі, твій батько,— а тому, що Таранець такий самий, як наша держава. Він деспот і вимагає повного підпорядкування. Він не допустить ніякої самоорганізації, ніякої ініціативи.

— У батька в експедиції все по-іншому.

— Саме так. Існують й інші моделі, саме тому Таранець у твоїй появі бачить загрозу, а в тобі — ворога. Не ідейного, а стихійного, і є всього два способи його вгамувати.

— Один — це виїхати...

— Інший — показати йому, що ти не є небезпечним. По-перше, не сперечайся з ним у розкопі. Він буде ставити тебе на найважчу і брудну роботу, але ти не сперечайся, а просто роби її. Це не так утомлює, як здається, головне — не накручувати себе, не думати: світ жорстокий і нещадний, він улаштований несправедливо, і чому всю цю паршиву робітку повинен робити я, такий ніжний і піднесений, а не той, хто спеціально призначений для цього природою. Чотири

години в розкопі — це не багато. Постарайся отримати задоволення від простої фізичної праці.

— Гарзд,— погодився Пелікан,— це нескладно. А що по-друге?

— Придумай собі якийсь нешкідливий грішок, який цілком можна пробачити, і не приховуй його від Таранця. Нехай він думає, що у нього є на тебе компромат.

— Що ти хочеш сказати? Який грішок?

— Ну, я не пропоную тобі зображати ексгібіціоніста...

— Дякую,— нещиро зрадів Пелікан.— Але шахи і преферанс він навряд буде вважати за гріх.

— У нашій країні крізь пальці дивляться на тихих алкоголіків і бабіїв, поки ті не вибилися в начальники або не вступили в партію. Комуністів за блядство луплять на партзборах по яйцях, але мені їх не шкода. Так їм і треба!

— Алкоголік із мене ніякий.

— Значить, у тебе немає вибору,— підвів підсумок Богдан.— Але врахуй, що всіх осіб жіночої статі, які працюють в його експедиції, Таранець автоматично вважає своїм гаремом. Навіть якщо ніколи не накладе на них лапу. Тому, якщо не хочеш стати жертвою ревностів начальства, шукай дівчат десь іще. Їх тут досхочу.

Вони зупинилися на високому березі Херсонеса, дивлячись на захід. Вітер стих, хвилі ледь плескалися біля мокрих каменів.

— Давай почекаємо, раптом побачимо зелений промінь,— попросив Пелікан.

Цієї хвилини посеред багряної доріжки заходу сонця беззвучно, наче нізвідки, з'явилася чорна рубка субмарини.

— Ось він, твій зелений промінь,— скривився Богдан і повернувся до моря спиною.

— Отже, такі правила? — запитав Пелікан, коли вони поверталися крізь в'язки сутінки, що здригалися від рубінових спалахів маяка.— Ти сам їх вивів?

— Я взагалі нічого не виводив. Так живуть усі мої друзі. Вони працюють, не звертаючи уваги на стусани зверху і збоку, і щосили демонструють, що вони нікому не конкуренти. За це їм дещо вибачається. Той самий гріх інтелектуальної переваги. Треба пам'ятати одне: ця влада ніколи не піде. Вони зачепилися надовго, нам їх не пережити, і з цим нічого не поробиш. Якщо не хочеш їхати і не готовий стати одним з них, треба вчитися виживати в пустелі. Дихати пилом, харчуватися колючками, радіти рідкісним криницям в оазисах. Експедиція Таранця — ідеальний зріз, зразок, який зберігає всі властивості системи. А разом із тим — відмінний полігон, щоб натренуватися і звикнути.

З

Розкоп розташовувався метрів за триста від табору експедиції. З нього було видно, як далеко внизу севастопольці і приїжджі хвилями спускаються до моря, на пляж бухти Пісочна. Поруч із розкопками тягнулася ґрунтова дорога, вздовж якої стирчали стовпи з колючим дротом. По той бік загорожі озброєний вартовий систематично порушував статті статуту, що регламентували його обов'язки. Він дрімав, сидів, тупив до всього, що потрапляло під руку, їв, пив, курив, тріпався з товаришами по службі і випадковими перехожими, відправляв природні потреби. Тільки двох заборон вартовий дотримувався чітко: він ніколи не читав і нічого не писав.

— За дріт не заходити, вартових не дражнити,— в перший же робочий день попередив усіх Таранець.—

Вартовий охороняє запасний КП командувача Чорноморським флотом. Це найсекретніший режимний об'єкт у Севастополі. Хто там щось говорить про обороноздатність батьківщини?.. Ніхто? Ось і добренько. Тоді кирки, лопати, тачки в зуби — і вперед! Лупайте сю скалу!..

Але саме скелю їм чіпати було заборонено. Студенти прибирали сухий і щільний кам'янистий ґрунт, а слідом ішли дівчата зі шкребками і щітками. Своїми чуйними руками вони обережно знімали залишки землі до самого скельного підмурку.

Робота була звичною для Пелікана. І хоча твердий, сухий і кам'янистий ґрунт Херсонеса дробити, копати і вантажити виявилось нелегко, але в'язкі чернігівські ґрунти були нітрохи не легші — вони налипали на інструмент і взуття, тому кожні кілька хвилин доводилося чистити лопату, а по розкопу всі ходили ходою ластоногих.

Тут же об одинадцятій годині ранку сонце вже пекло на повну силу, а сухий пил трьох тисячоліть піднімався і висів над розкопками в очікуванні, поки вітер з моря не віднесе її в напрямку секретного військового об'єкта.

В обидва боки: з Херсонеса в бухту Пісочну і назад, з Пісочної в Херсонес, дорогою, яка відділяє розкоп від військової частини, кожен день ганяли пил сотні відпочивальників і тих, кому нікуди поспішати. Усі вони були роздягнені, засмагли й допитливі. Відпочивальники збивалися купками по краях розкопу, як у зоопарку глядачі товпляться біля вольєрів з левами або носорогами, і стиха обговорювали, що тут шукають археологи. Ідеї виникали різні, зазвичай, взаємовиключні, тож незабаром хтось не витримував невідомості. Зазвичай найбільш нетерплячою виявлялася повновіда дама в купальнику, окулярах і крилатій

панамі. Біля неї обов'язково крутилася і скиглила дитина років шести-семи, заляпана зеленкою.

Дама була вкрай увічливою, проте цікавість спонукала її до нерозважливих дій. Вибравши найбільш показну людину в розкопі, вона ставила їй питання: «Адже це археологічні розкопки? Дозвольте дізнатися, що ви шукаєте?»

Цією людиною зазвичай виявлявся Богдан Шульга, і в той момент доля дозвільної дами та інших роззяв була вирішена.

Богдан піднімав до публіки тонке обличчя, обрамлене акуратною борідкою, яка з часом обіцяла стати професорською, авторитетно випинав живіт і кидав доброзичливий погляд на присутніх.

— Перед вами, шановні, чумний скотомогильник. Ми проводимо планову санобробку місця поховання хворих тварин. Ви перебуваєте в небезпечній зоні, тому переконливо прошу: стійте там, де стоїте. Зараз прийде автівка зі служби головного санітарного лікаря флоту, і всім вам доведеться пройти спеціальну дезінфекційну обробку. Після цього на вас чекає двотижневий карантин. Вашому життю поки нічого не загрожує, але самі ви становите небезпеку для здоров'я тварин міста Севастополя, тож, імовірно, ви вже є разнощиками вірусів чуми тварин!

Останні дві фрази Богдану доводилося кричати вже услід натовпу, адже той стрімко віддалявся. Дама із зеленим мчала на чолі.

— Громадяни, зберігайте спокій, санітарна машина ось-ось буде. Проявляйте свідомість, громадяни!

— Богдане, ти ким узагалі-то працюєш? — зацікавилися мишко-гришко-павло-сашко, коли Шульга вкотре розігнав орду допитливих.

— Я, взагалі-то, працюю есеїстом,— сором'язливо опустив очі Богдан.

— Ким? — не вїхали студенти.

— Есеїст — це рідкісна, вимираюча професія — частково сценарист, трохи нарисовець і зовсім трохи журналіст. Складно пояснити ось так, на пальцях.

— Ні-ні, дякуємо, ми зрозуміли!

— Що за дурниці про есеїста ти впарив хлопцям? — запитав Пелікан, коли після роботи вони поверталися до табору.

— Розумієш, старий, це якось принизливо — бути письменником, якого ніхто не знає. Коли говориш: я письменник, то обов'язково перепитують: «Письменник? А як ваше прізвище? Шульга? Ні не чув». Це до біса неприємно, віриш? Краще вже я поки побуду есеїстом.

4

Спочатку Пелікан несподівано і дуже часто натрапляв на жорсткий, пильний погляд Таранця.

Здавалося, керівник експедиції стежить за ним постійно: в розкопі, в їдальні, після роботи. Пелікан, зі свого боку, робив вигляд, що не помічає зайвої уваги керівництва, і старанно колупав киркою ороговілу і розтріскану шкіру Херсонеса. Щоб постійно підтримувати в собі роздратовану напруженість, Таранцеві були потрібні враження, свіжа їжа, і якщо її не давав Пелікан, тож слід було шукати в іншому місці.

Тут йому підвернулися мишко-гришко-павло-сашко з їхнім то працюючим, то здихаючим металошукачем. Студенти притягли свою залізяку в розкоп і спробували за її допомогою хоч що-небудь виявити. Таранець оскаженів. Йому було байдуже, працює прилад чи ні, він чути про нього не бажав і врешті-решт зажадав негайно втопити в морі улюблену іграшку студентів. Богдан мав рацію: озброєних металошукачем студентів

експедиційне керівництво визнано небезпечними. Хлопці пручалися, намагалися сперечатися, обіцяли всілякі бенефіції для експедиції, якщо пристрій нарешті запрацює на повну, але відчувши опір, Таранець остаточно оскаженів і почав кричати.

Потім якогось уже зовсім нестерпно-спекотного дня, коли розчищені ділянки скелі буквально плавилися від спеки, як розпечена магла, а море біля берега Пісочної бухти непереборно вабило, мишко-гришко-павло-сашко в повному складі втекли з розкопу купатися.

— Не самураї наші хлопці,— засудив дезертирство студентів Богдан.

— І в цьому їм пощастило,— Пелікан побачив, як з боку табору до розкопу прямує Таранець.— Інакше справа закінчилася б публічним харакірі.

— Для самурая сеппуку — вінець кар'єри, демонстрація мужності і кришталевої щирості помислів, а на наших чекає лише принизлива публічна прочуханка.

Так і сталося. Таранець дуже довго верещав, погрожував звільнити нероб без виплати заробітку, а студенти не тільки виправдовувалися, а й викривали керівництво в порушенні трудового законодавства та санітарних норм.

Після цього скандалу вектор протистояння в експедиції радикально змінив напрям, і Пелікан раптом виявив, що його залишили в спокої.

5

Херсонес і прилеглі пляжі вдень були сповнені відпочивальниками, від яких, здавалося, неможливо сховатися на відкритому просторі, затиснутому між Карантинною та Пісочною бухтами. Але надвечір обвуглені севастопольці розходилися по своїх оселях,

і Херсонес порожнів. Ночі тут проводили лише археологи декількох експедицій, прикордонники і романтичні парочки, які приходили подивитися на захід сонця і залишалися до світанку. Надвечір'я і ранні сутінки були найспокійнішим часом на невеликому півострові.

Щойно художник Микола вирушав до міста до своєї медсестри, Пелікан викрадав його Борхеса, брав спальний мішок і йшов до моря. У найбільш спокійній частині Херсонеса він уподобав неглибоку стару улоговину, давно зарослу травою, і там, під прикриттям схилів, що обсіпалися багато років тому, валявся до пізнього вечора. Вітер гнав до моря гаряче повітря, пропахле пилом, полином і лавандою, сонце повільно йшло на захід, Пелікан читав невелики оповідання Борхеса неспішно й обережно, як археологи відкривають культурні шари в тісному просторі розкопу. Його ніхто не бачив, ніхто не заважав, самотність Пелікана була безмежною і чудовою, як море, залите призахідним багрянцем.

Але одного разу на краю його укриття з'явилися дві жіночі фігурки.

— Ось, бачиш, ці стародавні місця заселені надзвичайно щільно. У кожній канаві причаївся скіфський варвар,— зауважила одна.

— Судячи з археологічного спальника, перед нами не варвар, а ще один онук академіка Рибаківа,— не погодилася інша.— Навіть щось читає.

— Ну що він там може читати! Нащадки академіка здичавіли і варваризувалися вже в третьому поколінні.

— Ні, не вірю. Я спускаюся і подивлюся, що там у нього.

— Як хочеш,— байдуже відповіла подруга і, йдучи, зашаруділа сухим ковилом, але потім повернулася і голосно, аби почув Пелікан, додала: — Якщо до темряви не повернешся в табір, ми прийдемо сюди з міліцією.

— З міліцією,— глузливо повторила дівчина, підходячи до Пелікана.— Немає тут ніякої міліції. Зі шкідливої фауни — тільки прикордонники і їхні пси.

— Жодного разу їх не бачив.

— Пощастило. Тож що ти читаєш, покажи-но? — вона повернула книгу, щоб побачити обкладинку.— Зрозуміло. Експансія латиноамериканців у нашу півкулю. Країна за країною здаються на милість маркесів, біой-касаресів і карлосів-фуентесів.

— Не подобається?

— Не те що б... Але якось дивно звучить ця проза в наших широтах. До того неприродно, що здається чужою. Тебе як звуть?

— Пелікан.

— Нічого собі ймення.

— Я звик, мені подобається. А тебе?

— А мене звать Сиринга¹.

— Але я насправді Пелікан.

— А я все одно Сиринга.

— Цнотлива гамадріада.

— Це в минулому,— швидко внесла ясність Сиринга. Пан мене вже наздогнав, тому я більше не гамадріада. Можна я посиджу в тебе трохи? Тут тихо і травом пахне сильніше, ніж морем. А коли вітер дме із суші, то чути запах кипарисів. Я заважати не буду, можеш читати свого аргентинця.

Сиринга зламала стебло полину і стиснула його в зубах. Вона була непривабливою, з дрібними рисами обличчя і помітними слідами давньої, ще дитячої вітрянки на лобі і щоках. Але близькі сутінки стирали

¹ Ім'я Сиринга в міфології стародавніх греків носила гамадріада, дочка річкового бога, супутниця богині Артеміді. Рятуючись від переслідувань Пана, Сиринга перетворилася на болотяний очерет, зі стебел якого Пан виготовив багатоствольну флейту — сирингу.

і затушовували деталі, зберігаючи тонкий темний силует на тлі ще світлого літнього неба.

— Не читається сьогодні,— зізнався Пелікан.— У Борхеса в кожному абзаці по три незнайомих імені. Хто ці люди? Про що вони написали? Він говорить про них так, ніби вони всім відомі, але по цей бік Карпат ніхто їх не знає, а від виносок в три рядки толку мало. Ця книга немов з іншої планети впала.

— І що ж? — глузливо глянула Сиринга.— Сопе наш розум обурений? Залізна завіса заважає Пеліканові вгризатися в соковиту м'якоть південноамериканської культури?

— Ну так.

— Кинь, дрібниці. Тобі за звучними іменами ввижається якийсь фантастичний світ. Ти намагаєшся думати про їхню культуру, але наштовхуєшся на її уявну недоторканість. Насправді все вирішується досить легко, достатньо лише раз міцно впертися головою і прорвати заслони. Вони тільки паперові. Тут якраз усе легко, питання в іншому: а чи потрібна вона тобі? Чи потрібна вона взагалі? Наша метушня на планеті закінчиться дуже скоро. Про всіх нас умить забудуть, як забули про херсонеських греків, і навіть швидше. Вони тут жили, будували, служили богам, воювали. Дві тисячі років пройшло, нікого не залишилося, усе забуте, усе пішло прахом. Поряд з античними руїнами треба будувати санаторії та лікувати від марносластва. З тих часів залишилися тільки каміння в землі і сонце над морем. Якщо ми хочемо поринути в минуле, потрібні лише каміння і сонце. Але навіть тут ми метушимось і робимо смішні дурниці. Ми чомусь викопуємо камені замість того, щоб, обійнявшись, сидіти біля води і дивитися на захід сонця. Тільки він залишився таким, яким був дві тисячі років тому. Анітрохи не змінився. Коли сюди припливли перші греки з Гераклеї Понтійської, захід сонця на

них уже чекав. Так само терпляче чекав першого з нас, щоб колись проводити останнього.

— Так, це схоже на голос очеретяної флейти. Життя — тільки мить, живи миттю...

— Уже темно, мені час. Проведи мене,— попросила Сиринга,— я боюся херсонеських собак. Гамадріади не люблять собак.

— Не бачив тут жодного,— здивувався Пелікан.

— Це тому, що ти їх не боїшся.

Обережно пробираючись у сутінках, вони попростували кудись у напрямку руїн Володимирського собору. У двох невеликих котеджах поряд з ними жили археологи Уральського університету. Отже, Сиринга і її подруга приїхали до Криму зі Свердловська. Пелікан подумав, що взагалі-то йому навіть нецікаво, звідки вона. Дивно було б зустріти гамадріаду за межами давньої грецької колонії.

— Ти щовечора валяєшся у своїй канаві? — запитала Сиринга, опинившись поруч з невисоким двоповерховим будинком, по самий дах повитий виноградом.

— Ні. Але я там часто буваю.

— Може, зазирну до тебе ще якось,— невпевнено припустила Сиринга.— Поговоримо про греків і Аргентину.

І пішла, просто махнувши рукою.

6

Уважні помічники Таранця незабаром помітили постійні вечірні прогулянки Пелікана зі спальним мішком за спиною. Про них, разом з іншими дрібними, але кумедними плітками, було повідомлено начальнику експедиції. Так, зовсім того не прагнучи, Пелікан виконав друге правило Богдана.

Таранця новина не те щоб порадувала, але і не залишила байдужим. Якщо людина працює акуратно, а дозвілля проводить із дівчатами, то, з одного боку, він корисний, а з іншого — вразливий. До того ж, із часом з таких виходять найнадійніші опори режиму.

Тим часом експедиція працювала, розширювала розкоп, відкривала нові ділянки скелі. Мишко-гришко-павло-сашко, залишивши надію полагодити металошукач, почали придивлятися, до чого б докласти «енергію молодості». Вони випросили у Таранця грошей авансом під майбутню зарплату і купили акваланг. Один на чотирьох. Точніше, на трьох, бо Сашко, розлучившись із металошукачем, несподівано помітив в ідальні мініатюрну істоту жіночої статі з розгубленим поглядом сіро-блакитних очей.

— Ось і зі мною це сталося,— оголосив того ж дня Сашко, стоячи посеред барака.— Я закохався!

— Сашко, не роби дурниць! Це ж біла акула, найнебезпечніший хижак-людоджер у місцевих водах! — одразу ж попередив Микола.— Навесні вона зламала зуби об керівника відділу Інституту археології, а тепер припливла до нашої тихої заводі зализувати рани. Моя тобі порада — краще не зв'язуйся.

Але Сашко не бажав нічого чути. Він не займав чергу за приятелями, щоб спуститися з аквалангом під воду, щоб там, серед каменів і водоростей, що погойдувались, розлякуючи прибережну риб'ячу дрібноту, шукати уламки античної кераміки. Двометровий Сашко перетворився на рибу-прилипалу біля мініатюрної Білої Акули. Валяючись на високому березі серед висохлих трав, Пелікан не раз бачив, як ці двоє бродять найусамітненішими околицями Херсонеса. Помічав він їхні тіні й тоді, коли, провівши Сирингу до повитого виноградними лозами двоповерхового будинку, повертався до себе в барак...

Уже настав серпень — час заздалегідь добувати зворотні квитки і готуватися до осені. Осінь у наших краях невідворотна, а здобування квитків вимагає сил і особливих талантів. А в Криму тривало літо: дні, як і раніше, стояли спекотні, вечори були теплими і довгими. Полином і кипарисами пахли сутінки Херсонеса.

Одного разу, хаотично блукаючи півостровом, Сашко і Біла Акула наткнулися на Пелікана з Сирингою, які відчайдушно сперечалися про місце розташування найближчого до Херсонеса входу до царства мертвих. Пелікан стояв за острів Зміїний, який дав притулок Ахіллу після того, як герой зумів вибратися з Аїда. Але Сиринга не бажала чути про Ахілла й острів Зміїний, вона точно знала, що найближчий вхід в Аїд — на турецькому узбережжі Чорного моря, поблизу Гераклеї Понтійської. Його бачив Геракл, коли прямував до амазонок, там помер Тифіс, керманіч «Арго».

Гості взяти участь у суперечці не змогли, але в них була із собою пляшка домашнього вина, і Пеліканові здалося, що ця пара не проти провести вечір в їхній компанії. Судячи з усього, вони вже почали втомлюватися один від одного.

Коли зовсім стемніло, Саша і Біла Акула пішли, куди — невідомо, однак не в напрямку табору. Годинника у Пелікана не було, але він і без годинника знав, що ще ніколи не затримувався на березі так пізно. Сиринга звично жувала стеблинку полину і дивилася вдалечінь.

— Невже тут полин не гіркий? — здивувався Пелікан.

— Гіркий. Хочеш скуштувати?

— Хочу.— Пелікан простягнув руку.

Сиринга легко провела стебельцем по його відкритій долоні, потім по засмаглій руці — до ліктя, впустила стеблинку і притягнула Пелікана до себе.

Її губи лише злегка віддавали свіжою гіркотою. За смаком полину Пелікан розрізнув аромат стиглого винограду, а за ним ще якийсь знайомий, але не відразу впізнаваний смак, який йому ніяк не вдавалося визначити. Губи Сиринги були то податливими, то пружними, і Пелікан хотів скуштувати всі до останку, зрозуміти, що ж там далі, за полином, виноградом, ялівцем. І вона начебто не ховала від нього нічого, але і не поспішала розкривати свої таємниці, то підпускаючи ближче, то віддаляючись, і він починав спочатку, розрізняючи шар за шаром: холоднуватий полин, в'язкий виноград, терпкий ялівець і, нарешті, ніжний оксамитовий абрикос.

Усякий раз вона здавалася новою, і новим був смак. Пелікан міг би зупинитися, поступаючись уявному опору Сиринги, але несподівана наполегливість штовхала його вперед. Звичайно, вона краще за нього знала, де вхід в Аїд, навіщо було сперечатися? Ця здогадка швидкою падучою зорею спалахнула в темному просторі його свідомості й одразу ж згасла. Він легко підкорявся Сиринзі, вгадуючи, що десь у глибині вона ховає свій найголовніший, потаємний смак — липовий, густий, медовий. Цей смак, мабуть, головна таємниця Сиринги, і, приховуючи його, вона водночас чекає, що Пелікан зуміє до нього дістатися і спробувати хоча б раз. І ще раз. І ще...

Глава восьма. *Монолог королеви в Жданові*

1

День народження Ірки вдався, але затія Федірса-
нича, про яку було відомо тільки йому і за яку
він заплатив ходовою та двигуном майбутнього авто-
мобіля, провалилася повністю й остаточно. Він хотів
показати Олені, що її час удавати вічну молодість на
сцені їхнього сімейного театру вже минув, тому що
виросло нове покоління красунь — таких же яскра-
вих і відв'язних, як вона, але при цьому образливо
молодих. Олені з ними не зрівнятися, результат су-
тички відомий заздалегідь. А тому їй, як старій цир-
ковій коняці, час правильно оцінити свої сили і наре-
шті припаркуватися в їхньому тихому трикімнатному
стіллі.

Якби Олена дізналася про справжню причину, через
яку Федірсаич закотив цей грандіозний банкет, йому
було б непереливки. Але він нікому нічого не сказав,
а Олена ні про що не здогадувалася.

Спочатку все йшло казна як: Олена сердилася і на
гостей, і на свого Сотника, відчувала себе сухим то-
рішнім соняшником у життєрадісному весняному
квітнику. Але вже до середини вечора, коли дівчата
з Російської драми покінчили з «Алуштою» і налягли
на «Зубрівку», Олена виявила, що в цьому захмеліло-
му дитсадку суперниць у неї немає. Хто ще був у залі
ресторану, крім актрисок? Коханка Шуми? Вірмен-
ка Алабами, що втекла в середині свята? У будь-якої
з них Олена запросто могла відбити мужика, всього за

годину, але до кінця вечора вона і без того почувалася номером першим. Ніякі докази їй не були потрібні.

Федірсанич, якого Олена звикла вважати ганчіркою, цього вечора теж показав клас. Гроші таки дають чоловікам щось таке, у чому їх обділила природа: роблять вищими на кілька сантиметрів, додають погляду блиску, підкреслюють чарівність і шарм. Олена не хотіла знати, на які бабоси він улаштував день народження Ірки. Раз зробив, значить, гроші у нього були, і, очевидно, не останні. Усе інше нехай обсмоктують бабки біля під'їздів.

Тільки одне зіпсувало їй настрій усерйоз, і Сотник тут був ні до чого: увечері в ресторані Олена не впізнала дочку. У той момент, коли Ірка, мокра і якась хвора, увійшла до зали «Олімпіади-80», замість неї Олена раптом побачила себе. До Ірки кинулася бабуся, почала про щось розпитувати, накладати якісь салати — спершу на одну тарілку, потім відразу ж на іншу. Донька відверталася, дивилася поверх голів байдужим, якимось незрячим поглядом. Кожним жестом, кожним рухом ця напівзнайома Ірка була так разюче схожа на неї, що Олена раптом завмерла, не чуючи музики і гудіння голосів, не помічаючи в залі нікого, крім доньки.

Це була не дрібниця, не випадковість, не хвилине затемнення. Ірка раптом стала точнісінько такою, якою була Олена двадцять років тому, того року, коли зустріла Бойка. І характер доньці дістався від батька. Ось цього вона боялася всерйоз, тому що не було в її житті людини більш жорстокої і впертої, здатної послідовно руйнувати власну долю і життя близьких, домагаючись своєї мети, навіть якщо ці цілі були явно недосяжними.

Олена познайомилася з першим чоловіком, коли його ім'я знали на кожній шахті Донбасу. П'ять років тому Бойко повернувся з флоту, працював інженером-

механіком на «Бутівці-Донецькій», став кандидатом у члени партії, секретарем комітету комсомолу шахти і займався профспілковими справами. Цього ж року йому вдалося домогтися звільнення директора невеликої шахти в Червоноармійському районі за невиконання умов трудового договору з робітниками. Це було неймовірно — директора зняли не за зрив плану, а за загибель у забої кількох робочих! Такого не траплялося ніколи, тому що вугілля було важливішим, скільки би життів воно не коштувало. Вугілля — це метал, метал — це оборона країни!

Бойко першим зібрав документи, які підтверджували пряме порушення трудових договорів, і довів, що директор особисто винний в аварії. Потім він підключив прокуратуру, і за результатами перевірки директора відправили на пенсію. Справу проти перевіреного кадра порушувати не стали, і все одно це був небувалий, немислимий триумф.

Директори шахт — особлива каста, у них своє коло, свої правила. Вони не стали відповідати Бойку негайно, у молодого інженера були міцні тили в міській партії, але в чийомусь записнику навпроти його прізвища з'явилася крапка. Звичайна чорна крапка — і все.

Нічого цього Бойко, звичайно, не знав і удару не очікував. Він уперше домігся справедливості у важливій справі, а таких справ були десятки. У нього багато що виходило, він генерував потужне поле сили й успіху, а це завжди відчувають люди. І коли він оголосив про створення «Ініціативної групи з дотримання трудових прав шахтарів», до неї вступили робочі п'ятнадцяти шахт.

Це була справжня незалежна профспілка, нічого подібного в області не бачили з середини двадцятих, тому в Донецькому обкомі на якийсь час отетеріли. Розігнати незаконну організацію або оголосити її новим

напрямком профспілкового руху, влити в офіційні структури і розчинити в них? Дехто в керівництві схилявся до більш м'якого рішення, адже жодних політичних вимог Бойко не висував, не вимагав підвищення зарплатні, а тільки виконання вже існуючих трудових договорів. На перший погляд, нічого крамольного.

Поки обком вагався, на «Бутівці-Донецькій» — шахті, де працював Бойко,— сталася аварія, й «Ініціативна група» стала вимагати кримінальної відповідальності для директора. Директор — фронтовик, орденоносець — вивів підприємство в лідери галузі, а тут якийсь хлопчисько підводить під статтю! Це був крутий перебір. Бойку так і пояснили в обкомі, а разом із тим запропонували згортати правозахисну активність, яка багатьом уже набридла. На секретарів Донецького обкому скоса дивилися в Києві та допитувалися, що за махновщина коїться у них у Вуглепромі.

Замість того щоб прислухатися до доброзичливців з партапарату, Бойко направив до ЦК КПРС свої «квітневі тези» — лист із вимогою забезпечити дотримання трудових прав шахтарів Донбасу. Лист підписали півтори сотні робітників. Обком побачив у цьому оголошення війни — з начебто благополучної донецької хати винесли сміття і витрусили його прямісінько посеред Старої площі в Москві. Одразу ж обком зібрав галузеву нараду, на якій директори шахт одноголосно заявили, що не дозволять популістам-пройдисвітам бруднити авторитет трудового краю. Помірні вже шкодували про свою м'якотілість. Бойка негайно вигнали з роботи, виключили з комсомолу і з кандидатів у члени партії, а «Ініціативна група» розпалася сама собою.

Якби на цьому все закінчилося, то через якийсь час життя інженера могло поступово налагодитися: його відновили б на посаді або дали іншу роботу, хай не за фахом, але на їжу і житло вистачило б. Однак Бойко

визнав мовчання ЦК поразкою всіх шахтарів Донбасу і вирішив іти до кінця. Він написав листа XXIV з'їзду партії та вирушив до Москви, щоб особисто передати його в оргкомітет з'їзду. До того ж у Москві він зустрівся з норвезькими дипломатами і залишив у посольстві копії всіх цих документів.

Із цього моменту справа Бойка стала політичною. Біля виходу з посольства його затримало КДБ. Інженера вивезли до Донецька і помістили в ізолятор, поки його доля вирішувалася десь нагорі.

У ті дні на «Бутівці-Донецькій» знову рвонув метан, знову загинули люди, і робітники вийшли на мітинг з вимогою звільнити Бойка і повернути його на шахту. Мітинг розігнали жорстко, а колишнього профспілкового лідера звинуватили в антирадянському наклепі й відправили до Дніпропетровської психлікарні. Побачення з ним були заборонені. На волю Бойко вийшов тільки через чотири роки.

Ці кілька років Олена провела з ним. Вони не оформляли шлюб, тому що спочатку їй ще не було й вісімнадцяти, а потім стало надто очевидно, наскільки небезпечно бути дружиною Бойка. Але тоді Олені було на це наплювати. Вона твердо знала, що печатка в паспорті може виявитися для нього корисною, однак Бойко вперто відкладав весілля, повторюючи, що незабаром усе буде добре, він доб'ється правди, його відновлять, а директора знімуть і справедливість переможе. Ось тоді вони одружаться і зберуть на весіллі всіх, хто допомагав йому, хто боровся разом з ним, хто був поруч. Він не сумнівався, що коли-небудь буде саме так, але справи його, проте, тільки погіршувалися.

Увесь час, поки інженер перебував в ізоляторі КДБ, за Оленою ходила наружка. Це виглядало смішно, особливо коли взимку вона везла на санчатах з ясел дворічну Ірку, а за ними, спотикаючись і ковзаючись

на стежках, прокладених крізь замети, поспішав вкрай задубілий на міцному донецькому морозі хлопчисько-топтун. Одного разу санчата застрягли між купами замерзлого снігу. Вечір уже переходив у ніч, на вулиці не було ні душі. Швидко озирнувшись, топтун підняв важкі санки разом з Іркою і переніс їх на очищену проїжджу частину.

Стежити за нею перестали тільки після того, як Бойка відправили до лікарні.

Приблизно рік тому, коли вдалося налагодити стосунки з лікарями і санітарами, від нього, порушуючи всі заборони, почали приходити перші листи. Він писав, що вже не зупиниться і має намір продовжувати свою справу, тільки-но вийде з психушки. Це означало, що перебувати поруч з ним стане тільки небезпечніше і складніше. Тому Бойко розірвав стосунки з Оленою остаточно.

Час, як складна оптика, переломлює рух пам'яті та змінює масштаби подій. Пам'ять приглушує важкі спогади, їхні контури стираються, а світлі й легкі, навіть якщо їх було небагато, здаються яскравішими. Вони роблять осмисленими цілі роки безраднісного існування. Ми всі безкорисливі адвокати власного минулого. Але той час, коли Бойка вперше випустили, Олена згадувала з жахом і трепетом навіть десять років по тому.

За подіями того неповного року, який її чоловік провів на волі, перш ніж його запроторили вдруге, можна було зняти політичний трилер. Бойко почав з того, що привіз до Донецька журналістів десятка європейських газет і показав їм, як насправді живуть робочі в найбільшому індустріальному центрі Європи. А потім зібрав свою стару гвардію і оголосив про створення Незалежної української профспілки. Наступного дня після того, як журналісти розїхалися, КДБ заареш-

тував Бойка, але під час допиту він примудрився втекти і поїхав до Москви. Він вирішив просити політичного притулку в посольстві Норвегії. До Москви Бойко дістався, однак у посольство потрапити не зміг: його затримали на Київському вокзалі та повернули до Донецька для обстеження.

Дорогою з Москви він знову втік, кілька місяців переховувався — спершу в Києві, потім у Дніпропетровську. Весь цей час за родиною Олени, як і чотири роки тому, велося спостереження, і коли Бойко все ж з'явився вдома, його взяли, щоб закрити вже надовго. Того разу вона побачила його на власні очі вперше за останні п'ять років. Він став неймовірно худим, заріс, давно не голився, і темна щетина стирчала кущами на його обличчі. І все ж її чоловік залишався сильним і виглядав незламним. Прямо в їхній крихітній гостинці, поки менти складали протокол, якісь люди, просто через штанину, зробили йому укол у ногу, він утратив свідомість, і разом з недописаним протоколом його винесли на ношах і завантажили в машину «швидкої допомоги».

Олена більше ніколи з ним не зустрічалася.

Того ж року вся їхня сім'я роз'їхалася, щоб уже не повертатися в Донецьк. Молодша сестра Олени вийшла заміж і переїхала з чоловіком до Жданова, а сама вона під час гастролей Російської драми познайомилася із Сотником і кілька місяців по тому з мамою та Іркою переїхала до нього в Київ.

Дивно, але саме мати Олени, жінка сувора і жорстка, що гризе Сотника протягом усіх десяти років життя під одним дахом, до Бойка ставилася дбайливо і ніжно. Може, тому, що і її чоловік у перший після-воєнний рік загинув у забої. Була людина — і не стало, і життя покотилося далі так, ніби ніхто крім неї цього не помітив.

Мати залишалася останнім каналом зв'язку з Донецьком, і поодинокі новини про Бойка доходили до Олени тільки через неї.

Його все-таки випустили з лікарні через три роки. Він знову поїхав до Москви і пройшов обстеження у лікаря Корягіна, консультанта неофіційно створеної комісії, що займалася вивченням використання психіатрії з політичною метою. Інженера визнали психічно здоровим.

Він устиг ще раз зустрітися із західними журналістами і звернутися з листом до британських профспілок шахтарів. Це вирішило його долю остаточно. Бойка ізолювали на кілька місяців в Дніпропетровській спецлікарні, а потім відправили «доліковуватися» в Казахстан.

Відтоді минуло п'ять років. У Донецьку про нього ніхто нічого не чув, але Олена точно знала: якщо Бойко живий і його випустять ще раз, він усе одно не зупиниться. Такий характер. А в Ірки — точнісінько, як у батька.

Усю ніч, поки йшов дощ, Олена не спала, слухала розмірене посопування Сотника, думала про першого чоловіка і доньку. Думки то плуталися, то раптом зривалися і мчали, вихоплюючи з глибин пам'яті давно і, здавалося, міцно забуті епізоди минулого життя.

Ірка виростає такою ж, якою була вона сама. Олена усвідомлювала, що мало знає про доньку і погано уявляє її життя, але зараз вона відчувала, що Ірку потрібно кудись відвезти з міста. Чому б не до тітки в Жданів? Заразом і мати погостює у молодшої дочки. Незабаром літо — нехай їдуть на море. І скоріше...

— **Б**елфасте,— сказав Сотник голосом Вені Сокола, набравши номер фарцовщика і пройдисвіта,— у мене з'явився оптовий покупець на твій товар. Ти не повіриш, але люди в місті Коростополі мріють гуляти у вельветових джинсах, пошитих у Західному Берліні. Торговельні зв'язки зміцнюють дружбу між народами. Сьогодні ввечері я зустрічаюся з коростопольським гінцем — йому потрібно п'ятдесят пар. Прикинь, старий, п'ятдесят, а я навіть не знаю, що це за місто і де воно розкинуло свої широкі багатолюдні проспекти...

— Веню...— спробував вставити слово Белфаст.

— Почекай.— Сотник виштовхнув його з монологу Вені Сокола.— Дідько з ним, з Коростоподем. Сьогодні ввечері мені будуть потрібні п'ятдесят пар твоїх джинсів. А в мене залишилося тільки п'ять. Ти зможеш підігнати до *Мічигану* ще сорок п'ять? Сьогодні, до п'ятої вечора, наприклад?

— Веню...— зітхнув Белфаст, коли Сотник замовк.— Що тобі завадило зателефонувати вчора? Де я тобі за шість годин дістану п'ятдесят пар німецьких штанів? Я навіть не знаю, чи є вони на базі. Адже я фарца довбана, маленька залежна людина.

— Белфасте, ми працюємо з тобою п'ять років. Або шість? Нехай шість. Так давно зі мною працює тільки лейтенант Житній, дай йому Бог усього й побільше. Ти ж умієш знаходити рішення, від яких в екстазі встає дибки шерсть на хребті у мавп з Київміськторга. Вигадай щось. П'ятдесят пар, і на кожній — чистий полтників навару. Треба просто нахилитися і підняти з землі два з половиною косаря. Вони валяються у пилуці і пропадають задарма. Виріши це просте рівнян-

ня з одним невідомим — знайди джинси. Ніхто, крім тебе, з ним усе одно не впорається.

— Веню, це грубі лестощі.

— Відповідно до твоїх заслуг, Белфасте. Тож як? Домовлятися з гінцем на вечір або краще перенести зустріч?

— Ще чого! — гаркнув Белфаст.— Головний закон торгівлі: іншого разу не буває. У провінції живуть люди, не зіпсовані діалектичним матеріалізмом, і місто Коростополь мені вже заочно подобається. Його не можна втрачати. Чекай на мене о п'ятій біля Мічигану.

Федірсанич поклав трубку і витер спітніле чоло. Олена покуйовдила його потилицю.

— Ти небезпечна людина, Сотнику. Сирена. Щуролов із сопілкою. Я б сама віддала тобі всі джинси, які є в будинку. Ти-таки справжній артист, не те що всі ці...

Насправді небезпечною була Олена, а не Сотник. Про що думав Белфаст, коли замість Боярського підсунув їм з Дітою якогось вусатого пройдисвіта, який навіть співати не вмів як слід? Що вони йому, пара капловухих малоліток з Комсомольського масиву? Добре б, якби вусатий виявився порядним хлопцем, але цей козел узяв телефон Діти і не подзвонив їй жодного разу. Навіть Белфаст телефонував Олені кілька вечорів поспіль і кидав трубку, якщо до телефону підходив Сотник. А уявний Боярський зник безслідно, наче нічого й не було.

Олена точно знала, що такі жарти не можна залишати без відповіді, інакше все життя перетвориться на один паскудний розіграш. Вона кілька днів умовляла Діту, переконуючи її, що помститися Белфасту і його підступному вусатому приятелю — для них справа честі. Але Діта тільки плавала по розпеченій від літнього сонця квартирі, виходила на балкон, пила каву, курила і ні про яку помсту навіть не думала. Може,

все-таки сподівалася, що одного разу зніме слухавку і знайомий усій країні голос вимовить: «Привіт! Я тут унизу, біля під'їзду, з букетом міських квітів. Відчиниш?» А може, просто вирішила забути про цю історію — хтозна, як у Литві поводяться жінки в таких випадках? Але тут не Литва, і Олена не пробачить цим пройдисвітам їхнього нахабного ошуканства.

Так і не зумівши розбуркати подругу, Олена взялася за Сотника. Вони залишилися вдвох у спорожнілому будинку, не відволікала Ірка, не плуталася під ногами її мати, і за кілька вечорів Олена з чоловіком розробили план помсти. Сотникові довелося зустрітися з Веніаміном Соколом і, не розповідаючи про подробиці, навести довідки про його колегу з підпільної комерції, а Олена зателефонувала Белфасту і хвилин двадцять пробазікала з ним начебто ні про що, але насправді вишукуючи необхідні деталі.

Нарешті операція була повністю підготовлена. Сотник зателефонував Белфасту від імені Вені Сокола і викликав його на Хрест з п'ятьма десятками вельветових джінсів. П'ятдесят пар штанів — це дві важкі валізи. Нехай побігає з ними по місту в спеку і підтане кілограма на півтора. Для початку непогано, але головне почнеться потім.

За чверть п'яту Белфаст звично припаркувався у дворі біля Бессарабки, звалив на спину дві здоровенні спортивні сумки та, зігнувшись під їхньою вагою, попер до Мічигану. Весь день він провів на ногах: вибивав, випрошував, виривав зубами ці бісові джінси. Він усе зробив як треба, усе встиг. Чим хиткіша, чим ненадійніша справа, якою ти заробляєш на життя, тим вище цінується репутація партнера. Іноді тільки на неї і можна покластися. Репутація Белфаста була бездоганною.

Біля підворіття, відразу за «Болгарською трояндою», до нього підійшли менти. Їх було троє — два капіта-

ни і полковник. Вигляд у ментів був такий, немов вони на нього чекали, наче знали, що він пройде по Хресту саме в цей час, і виглядали його в натовпі.

— Ось, товариші офіцери, знайомтеся,— сказав полковник, задоволено посміхаючись,— Белфаст, спекулянт і валютник. Давно у нас у розробці. Знову, напевно, тягне матеріальні цінності, нажиті нетрудовим шляхом, аби втридорога продати трудящим. Але цього разу нічого в нього не вийде. А тому не вийде, Белфасте, що ти поїдеш з нами до відділка, де і буде складений протокол про вилучення.

— Який ще протокол? — наїжачився Белфаст.— Я ж нічого не робив, просто йшов по Хресту!

— У відділенні дізнаєшся, який. Ходімо-ходімо! А дорогою вигайдай переконливе пояснення — звідки товар, яким забиті обидві твої сумки.

— Це не товар,— гидливо усміхнувся Белфаст.— Це мої особисті речі.

Полковник попрямував до міліцейського «бобика», не чекаючи ні капітанів, ні фарцовщика. Белфаст десь його вже бачив, і зовсім недавно, але не в мавпячнику і не в жодному з РВВС. В якомусь не зовсім звичайному місці майнув перед ним цей полковник.

— Пішов, чого стоїш,— грубо підштовхнули його капітани, і втрьох вони рушили до машини.

У відділку полковнику всі посміхалися і тиснули руку, немов він тільки-но повернувся з тривалого відраження або вийшов з лікарні після небезпечного поранення. Його тут знали і любили, це було очевидно, та й на Белфаста дивилися майже дружньо. Усі, крім полковника.

Він відпустив капітанів, завів Белфаста в порожній кабінет і велів відкрити сумки.

— Показуй, що там у тебе цього разу. Кортить поглянути.

— Одяг. Для себе брав. Чоловічі штани.

— Звичайно. Імпорт. Пар п'ятдесят, вочевидь, так?

«Як він угадав? — здивувався Белфаст.— Бах, і відразу п'ятдесят! Ну і око! А може, знав? Точно, знав! Вони мене пасли, знали, що буду з товаром. Але чому не взяли на гарячому у Вені? Дивно...»

— Вивалюй усі! — звелів полковник.— Пиши пояснення, а я зараз запрошу понятих, будемо оформляти вилучення.

Полковник поклав на стіл невеликий аркуш цупкого паперу і вийшов.

«Хоч би ручку дав, жмикрут, розлютився Белфаст.— І папірець залишив якийсь куций. Що я на ньому напишу?»

Те, що він прийняв за аркуш паперу невеликого формату, виявилося світлиною.

Життєрадісно настовбурчуючи вуса, з неї хитро посміхався до Белфаста артист Боярський, дивно схожий на Вільку Коломійця, якого в кінці травня зарізав якийсь маніяк. На звороті округлим розбірливим жіночим почерком було написано: «Привіт Мишкови».

І тут Белфаст згадав, де бачив невисокого полковника. В кіно! Цей актор грав полковника у фільмі про прикордонника. Невелика роль, другий план. Навіть мундир, напевно, був той самий!

Тепер навіть інтер'єри відділення міліції стали здаватися йому знайомими, хоча цього вже точно бути не могло.

Кіностудія імені Олександра Довженка, дідько...

— Ви ще репетируєте? — у двері кабінету зазирнув якийсь майор.

— Уже закінчили. Зараз іду.

Белфаст спробував застібнути сумку, але, як на гріх, заїло блискавку, а в нього бридко тряслися руки. Майор розуміюче посміхнувся і запропонував допо-

могти, але Белфаст відмовився, повільно видихнув і вибіг на вулицю.

Він навіть не намагався зрозуміти, хто так жорстоко його розіграв. Та хто завгодно, що тут гадати? У Києві чимало впливових дам з відмінною пам'яттю...

З

У серпні на східній околиці міста Жданова пахне зруйнованою каналізацією і мазутом. А також сіркою і ще якоюсь гидотою, в якій фахівці знаходять отруйні і канцерогенні фториди, бензпірен, сполуки хлору та марганцю. Лише зрідка з південно-східним вітром до вузьких вулиць міських кварталів проривається дихання моря.

Світлана, сестра Олени, жила в невеликому будинку з мансардою, що стояв у ряду таких же невеликих будинків з мансардами і без них у самому центрі переплетення заפורошених, сяк-так заасфальтованих вуличок і провулків, назви яких ні про що не говорили і нічого не значили. На вулиці Світлій світла було не більше, ніж на Лютневій; в Перловому провулку перлів не бачили ніколи, зате піску по узбіччях було навалено не менш, ніж на Піщаній.

Тут жили відокремлено — сім'ями, кланами. Чужих у своє життя не пускали, до сусідів без потреби не заглядали. Будинки з обгородженими ділянками перетворювали на фортеці, землю не розкидалися. Кожен квадратний сантиметр був засаджений, забудований і приносив господарям прибуток. Родина Світлани збиралася у дворі вечорами. Під величезним старим горіхом накривали великий стіл, не поспішаючи вечеряли, обговорюючи все, що сталося за день. Коли

темніло, укладали дітей, запалювали ліхтар біля входу в будинок і продовжували розмовляти допізна.

Нудотний аромат петуній і тютюну накопичувався у дворах, наповнював їх і впливав на вулиці міської околиці. Він на деякий час заглушав сморід каналізації та викидів металургійних гігантів. Уночі провулки Жданова пахли квітами, молодим місяцем і свіжістю приморської ночі.

Сотник не хотів їхати до Жданова навіть ненадовго. Він утомився від української провінції, від потягів, автобусів, від пилу розбитих доріг, які пов'язували заштатні містечка. Він не хотів до Світлани, не хотів спати на вузькому продавленому диванчику в тісній гостьовій кімнаті. Думка про походи *на море* наганяла на нього тугу. Від будинку Світлани до найближчого пляжу потрібно було спочатку тягтися пішки, долаючи спеку і пилуку, а потім ще їхати хвилин сорок на жакливому, перекошеному, завжди вцент забитому автобусі. Навіщо йому ці галери? У Києві дорога від будинку до пляжу на Дніпрі, якщо йти навпростець, через Очерети, займала хвилин двадцять, не більше або стільки ж на метро — до Гідропарку. Але коли Олена заявила, що в гості до сестри вони повинні відправитися удвох, Сотник погодився беззаперечно, немов тільки й мріяв провести десять днів поряд з домнами Азовсталі на березі мілководного і брудного моря.

За ці два літніх місяці їхні стосунки з Оленою абияк налагодилися. Можливо, і не дарма він улаштував день народження Ірки в «Олімпіаді», і його план спрацював. А може, Олена оцінила його в ролі полковника міліції, який покарав запеклого фарцовщика. Жодна кіношна роль Сотника не справила на неї такого враження. І хоча довелось ґрунтовно побігати, домовляючись з кіностудією, з ментами, зустрічаючись з Веніаміном Соколом, зате і результат вийшов першокласний.

В історію з обманутою подругою Олени Сотник не повірив, але і правди не став домагатися. Стало б йому легше, якби з'ясувалося, що він з'явився знаряд-дям помсти колишньому коханцю дружини? Набагато приємніше думати, що він заступився за нерозділену закохану жінку, з якою навіть не знайомий...

4

Жданівський побут виявився не такий страш-ний, як уявлялося Сотникові. Світлана була мила, її чоловік доброзичливий, небожі не сиділи на голові, а вели якесь своє тихе й непомітне життя, і навіть теща на час сховала отруєне жало. Зазвичай жінки півдня возилися на кухні, готували, а після неквапливого обіду залишалися під тінистим горіхом, грали в підкидного, обмінюючись давно обговореними новинами. Історія про те, як Федірсанич в образі полковника міліції відплатив за ошуканство тіньовому ділку, переказувалася за столом разів п'ять. Олена пройшлася по ній жорсткою редакторською рукою, але часом то її мати, то сестра задавали незручні питання і отримували на них відповіді настільки відверті, наскільки багато було випито домашньої наливки і наскільки менше дітей залишалося за столом.

Сотник сидів, зазвичай, мовчки, іноді тільки вставляв у розповідь Олени смішні деталі, пив чай, поливав квіти зі шланга — півонії, петунії, чорнобривці. Виявилось, що і в Жданові можна відпочити.

Кожні півгодини у двір обережно проникали якісь хлопчачки. Не виявляючи надмірної сміливості, вони зупинялися біля хвіртки і питали, чи скоро вийде Ірка. Сотник намагався запам'ятати хоча б одного, але хлопчачки щоразу були нові. Ірка панувала в навколишніх

провулках. Її абсолютну перевагу визнали всі істоти чоловічої і жіночої статі у віці до вісімнадцяти, і вона користувалася своєю владою з недбалістю єдиної і безперечної спадкоємиці престолу.

Одного разу небожі принесли звістку, що в кінотеатрі «Труд» через три дні покажуть шпигунський детектив «Державного кордону не перетинав», в якому Сотник зіграв того самого полковника міліції, який пізніше, уже поза кадром, так безжально вчинив із довірливим Белфастом. Жінки негайно захотіли побачити *нашого Федю* в справі. Квитки в кіно були куплені на обидві родини, і навіть теща сказала, що коли всі йдуть, то й вона вдома не залишиться.

Звичайно, фільм Баняка — не шедевр, та й роль Федірسانич зіграв там дріб'язкову. Він сказав усім про це кілька разів, утім, родичі правильно оцінили скромність артиста і пропустили його самоприниження повз вуха. Федірсаничу було приємно.

Але вранці того дня, на який був призначений похід у кіно, сталося щось дивне. Сотник зі Світланою поїхав на базар за молоком і м'ясом, а коли вони повернулися, з'ясувалося, що Олена поїхала.

Куди поїхала? Чому нічого не сказала? Напевно все знала теща, але стара мовчала і дивилася на нього, як на порожнє місце. На Сотника ватною брилою, як у найгірші часи, накотила туга. Трохи пізніше Ірка сказала, що мати поїхала в Донецьк на два дні, але навіщо і чому так терміново, вона і сама не зрозуміла. Сотникові від цього стало тільки гірше. Удома він замкнувся б у ванній і став декламувати. Що б він читав? Монолог Отелло?

Ні, монолог Отелло не годився. Там герой говорить про себе. Але що говорити про себе, коли навколо виникають якісь таємні стосунки і в них беруть участь близькі люди. Вони вітаються з тобою, посміхаються, тиснуть руку, називають себе друзями, однією родиною,

але зраджують негайно, щойно з'являється можливість. Гаразд теща, це окрема тема. Але Світлана, з якою вранці вони їздили на базар за м'ясом, потім стояли в черзі за свіжою рибою і базікали як свої,— адже вона все знала, але теж промовчала. Зараз усі зберуться, підуть у кіно, і він поплентається з ними. Усі будуть дивитися, як він клеїть дурня на екрані, натурально зображуючи ненатурального полковника, сміятися, хвалити його, говорити про талант, але подумки думати про цей незрозумілий від'їзд Олени! До кого вона помчала цього разу? *«Хто жінку так звабити зумів? Вона — моя!»* Можливо, тут був би доречний монолог з «Річарда Третього»?

Сотник мав рацію в одному: Олена дійсно поїхала до чоловіка. Наприкінці липня Бойка випустили з Кустанайської лікарні, і він повернувся в Донецьк. Ті, хто бачив її першого чоловіка, говорили, що вигляд він мав жахливий, і по всьому виходило, що Бойко приїхав додому помирати. Ані Олена, ані її мати нічого про це не знали, але сьогодні вранці, без попередження, навмання, сюди заїхала давня подруга тещі. Вона поверталася з онуками з відпустки на таксі, поспішала, і тому донецькі новини вивалила купою і наспіх.

Від Жданова до Донецька сто десять кілометрів — півтори години автівкою. Часу на роздуми в Олени не було, і вона зірвалася, не чекаючи Сотника, нікому нічого не сказавши. Її мати теж вирішила промовчати. Чому вона так учинила, залишилося ще однією загадкою в довгому ряду нерозв'язних загадок, які отруювали і без того складні відносини зятя і тещі.

Навіщо Олена їздила до рідного міста, Сотник дізнався тільки два дні по тому, коли вона повернулася в Жданов. Усі ці два дні він страждав, як постійно страждав у Києві, і ретельно вибирав драматичний монолог, який міг би вичерпно описати ситуацію і примирити його з нею.

У кінотеатрі перед початком сеансу до публіки несподівано вийшла адміністратор.

— Товариші,— сказала вона казенним тоном.— Зараз ви побачите фільм «Державного кордону не перетинав» про наших прикордонників.

— Афішу читали, письменні,— відповіли із залу.

— Так сталося, що тут присутній артист київського Театру російської драми Федір Сотник, який зіграв у картині полковника міліції Кузнецова. Давайте попросимо товариша Сотника сказати кілька слів про фільм і про його роль.

Зал мляво заплодував.

Сотник здивувався, з якого це дива адміністратору спало на думку кликати його на сцену. Але тут його осяяло — він зрозумів, який монолог варто прочитати на від'їзд Олени, і, вже не роздумуючи, подався по проходу.

— Якщо ви не проти,— сказав Сотник, опинившись перед залом,— я не стану розповідати про невелику роль, яку зіграв у цьому фільмі. У ній немає нічого нового і цікавого.

— Правильно, артисте,— погодився зал.— Що доброго в ролі мента?

— Замість цього я прочитаю вам монолог королеви Єлизавети з п'єси Шиллера «Марія Стюарт». Це нова роль, новий спектакль. Наша трупа саме зараз над ним працює.

Зал спантеличено замовк, намагаючись уявити Сотника в ролі королеви. Ірка із жахом схопилася за голову: тільки вона знала, чим все це може закінчитися. Світлана розгублено ховала очі, намагаючись не наштовхнутися на здивований погляд адміністратора кі-

нотеатру. Це була її ідея — попросити Сотника сказати кілька слів перед сеансом. Хто ж міг подумати, що все так станеться? І тільки Федірسانич був радий можливості виплеснути відчай звичним способом. У ці хвилини він бачив Олену королевою Єлизаветою: пихатою, себелюбною, такою, що зневажає підданих, усіх, хто волею випадку опинився поруч.

Почав він обережно, без натиску, обводячи поглядом зал:

*О, рабское служение народу!
Позорное холопство! Как устала
Я идола презренному служить!
Когда ж свободна буду на престоле?
Я почитать должна людское мнение,
Искать признанья неразумной черни,
Которой лишь фиглярство по нутру...*

Так, усе саме так. Він для Олени чернь, прислуга, виконавець її порожніх і безглузких примх.

*...Кругом враги! Непрочный мой престол
Народной лишь приверженностью крепок!
Меня сгубить стремятся все державы
Материка! Анафемой грозит
В последней булле непреклонный папа,
Кинжал вонзает Франция с лобзаньем
Предательским мне в сердце...*

Вона не вірить нікому, вона всіх боїться, всіх підозрює в зраді, і тому зраджує першою. Ах, як же це влучно!..

*Так я живу, воюя с целым миром.
Мгновенья счастья быстротечны,*

То жизнь твоя недолгая пройдет в печалях.

И кончится в психушке!

Раптово розридавшись, Сотник вибіг з кінотеатру «Труд». Світло в залі одразу ж вимкнули, на екрані пішли титри фільму «Державного кордону не перетинав».

Розгублена публіка мовчала.

Частина третя ОСІННІЙ РАХУНОК

Глава перша. *Жарки і лебеді*

1

Іван Багіла пояснив *старому*, що фіксованого й остаточно певного майбутнього не існує, воно виникає і змінюється щосекунди сьогодення. Передбачити майбутнє у всій повноті неможливо, тому що незліченна кількість подій, що трапляються одночасно, створюють тонкий і складний малюнок кожної наступної миті і впливають на всі більш віддалені, на всі без винятків. Нам нічого не відомо про природу часу, а в майбутньому ми бачимо лише переломлене відображення минулого. Якщо влітку ми говоримо, що восени це чудове яблуко сорту «кальвіль» упаде, то маємо на увазі тільки те, що до цих пір більшість відомих нам яблук цього сорту, так і всіх інших сортів, дозрівало восени і зривалося з гілки під дією сили гравітації та інших законів природи. Тому немає причин вважати, що доля нашого яблука складеться інакше. Хоча всяке може статися. Усе можливо, повторюємо ми, навіть знаючи про щось напевно.

Старий не сперечався. У нього був свій досвід. Його *гостей* ніколи не цікавило майбутнє як філософська категорія, ніхто не ставив йому абстрактних

питань — про долю Всесвіту наприклад. Людей бентежать космічні масштаби, вони живуть у різнобічному трикутнику, обмеженому трьома лініями долі: родиною, службою, здоров'ям.

Максим Багіла хотів запитати в Івана, чи знає наука що-небудь про те дивне в'язке середовище, в яке йому доводилося занурюватися щоразу, щоб розгледіти долі *гостей*, але зрозумів, що не зможе його описати, і не став навіть намагатися. Як міг він розповісти про вузьку глуху тишу, в якій бульбашками різних форм і розмірів застигали звуки? Або про темряву, в якій світло перетворювалося на вібруючі кристали з пекучими гострими гранями? Там час перетворюється на простір, а історії чийось життів тягнуться тугими нитками. Вони то утворюють з іншими складні вузли, які неможливо ні розірвати, ні розплутати, то раптом розходяться, щоб не перетнутися вже ніколи. Цей світ, не схожий ні на що, відкрив *старому* його дар, але, навчившись безпомилково і точно орієнтуватися у прихованих просторах, *старий* навряд чи зумів би розповісти про них так, щоб його зрозуміла хоча б ще одна людина.

Власне майбутнє перестало цікавити Максима Багілу, коли він став старим. Приймаючи *гостей*, спочатку він дивувався тужливій одноманітності їхніх питань і бажань, пізніше звик і до цього. Мрії людей були скроєні за одними лекалами, їхні життя немов сходили з конвеєрів трьох-чотирьох фабрик. І навіть ті, а може, особливо ті, хто, як сам він, вибивалися із загального ряду, наполегливіше за інших прагнули повернутися в тепле стійло, до годівниці, яку старанно наповнює турботливий господар.

Старий ніколи не соромився минулого; йому було соромно за своє майбутнє. Наприкінці життя в нього не залишилося ані питань, ані інтересів, ані бажань.

Ні, одне таки вціліло — йому не вистачало співрозмовника, рівного за досвідом, здатного розуміти і говорити з ним однією мовою. Самотність долала Максима Багілу сильніше за всі хвороби, накопичені ним за вісімдесят п'ять років, навіть сильніше за поранену ногу, яка давно втомилася йому підкорятися, але так і не припинила боліти.

Календарне літо закінчилося, стояла тепла рання осінь із довгими вечорами, густими журавлинно-червоними заходами сонця над Куренівкою та Оболонню. У ці дні *старий* допізна просиджував на вузькій лавці за повітками, біля двох останніх яблунь, що залишилися від великого колись саду,— «сніжним кальвієм» і «симиренкою». Він дивився, як темне небо над Правим берегом спалахує і переливається вогнями великого міста. Хтозна, може, те яскраве, але мінливе світло, що світилося за Дніпром у його сні, що багато років повторювався, насправді не було загравою пожежі? Можливо, уже тоді, в дев'ятнадцятому році, за його спиною височіло сучасне місто, а його батьки мовчки дивилися на нього, стоячи біля старих дерев'яних воріт, які згоріли на третьому році війни. Цього не перевірити, але якщо навіть так, головне залишається незмінним: усе, що він заслужив у життя,— тільки свіжий запах дозрілих яблук і самотність тихої передосінньої ночі. Тільки запах яблук і самотність залишилися з ним до кінця, до останньої хвилини.

Максиму Багілі цього було достатньо...

Старий зазвичай лягав пізно, тому тіло на лаві за повітками його донька Тетяна побачила тільки вранці. Це був перший по-справжньому осінній ранок — з легким приморозком й інеєм на траві.

Тієї ночі обсіпався весь «кальвіль», усі плоди до єдиного. А «симиренко» стояла ще довго, до середини листопада.

Семен Багіла прилетів до Києва на третій день після смерті *старого*. Таксі з Борисполя дуже довго кружляло Очеретами між новими двоповерховими будинками і знову поверталось до Покровської церкви — Семен не впізнавав рідного села. Півжиття згадував він широкі немощені вулиці, старі дерев'яні паркани, пропахлі гниллю, туман, що напливав з Дніпра. Він точно знав, як городами пройти від церкви до будинку *старого*, він пам'ятав, в чиєму саду черешня досягає раніше за всіх і в кого найлютіші собаки. Семен Багіла не забув нічого — не залишилося тільки тих Очеретів, які, як старі вигорілі світлини, зберігала його пам'ять.

За високими цегляними парканами з воротами достатньої ширини, щоб у двір вільно могла в'їхати «Нива» з причепом, під надійними дахами, що поблискували оцинковкою, відбудувались нові Очерети. За ними вже не пробіжиш потайки городами, перемахуючи через тини. Ці Очерети не поспішали визнавати в ньому свого.

Семен довго не здавався, він був упевнений, що знайде дорогу без сторонньої допомоги, але коли водій сказав, що іще трохи — і закінчиться бензин, довелося капітулювати. Не здогадуючись, наскільки глибока його поразка, Семен запитав дорогу до будинку *старого* у рослого хлопця, який виходив з церкви. А хвилиною пізніше з'ясувалося, що цей хлопець — його син Іван, а рідну вулицю він ніколи б не зумів знайти, тому що сусіди перетворили її майже на глухий кут. Вони забудували виїзд до церкви так, що протиснутися між сусідським парканом і стіною магазину тепер можна тільки боком. «Волга» тричі минула цей тісний прохід, завалений картонними коробками і дерев'яними ящи-

ками, і трічі Семен Багіла не впізнав вулицю свого дитинства.

Раніше у двір до *старого* не можна було увійти через *гостей*, що чекали черги біля воріт. Тепер на лавках біля паркану сиділи п'ять бабусь у чорному і три дідуся в сірих картузах і коричневих костюмах у темну смужку по моді ранніх шістдесятих. Більше не було нікого. Очерети не помітили смерті Максима Багіли, а обдзвонювати і збирати його київських знайомих Тетяна не захотіла.

Брата вона впізнала не відразу. Побачивши в дверях темний із синім відливом югославський плащ, чорні німецькі лаковані черевики і фетровий капелюх, Тетяна вирішила, що приїхав один з міліцейських генералів. Утім, вона одразу ж розгледіла хоч і вже з помітним ніжним жирком, але все ще витягнутий, важезний біля підборіддя овал обличчя і хижий фамільний ніс. Семен обійняв сестру і ще раз притиснув до себе Івана. Потім ніяково поклав на стіл запечатану банківську упаковку двадцятип'ятирубльових купюр. Після блукань Очеретами, що спантеличили Семена, вдома він теж відчував себе невпевнено. Тетяна подякувала і байдуже прибрала пачку в стіл — гроші в родині були.

Чекали на отця Миколу. Батюшка залишався останнім живим ровесником Максима Багіли в Очеретах. Інший священик, можливо, і засумнівався б, чи не порушить якоїсь важливої відомчої інструкції, відспівуючи *старого*, але отець Микола про ці дурниці не думав. Він знав Максима все життя, не раз сидів з ним за чарчиною, пам'ятав його батьків і бабку Катерину, від якої до Максима перейшов талант. Можливо, в інших селах своїх старих не відспівують, але в Очеретах завжди жили без поганих забобонів.

Семен Багіла десять хвилин помовчав біля труни батька, спробував зібрати до купи думки, але в голо-

ві лунко дзвеніла порожнеча. Нічого, крім утоми після трьох перельотів і запеклої сутички за квиток у Внуково, він не відчував. Квиток за рахунок квоти «Тюменгазпрома» був замовлений вчасно, але в аеропорту хтось, вочевидь, вирішив на ньому заробити. Довелося дохідливо пояснити, що директор газопереробного заводу — не хлопчик на побігеньках, і в черзі штовхатися не стане.

Він вийшов на двір, відшукав за повітками лавочку і влаштувався на ній у тиші й самоті. Він провів у дорозі дві ночі, весь цей час не спав і тепер, розслабившись лише на хвилину, раптом міцно вмерзнув у сон, немов у крижану брилу. У загальній метушні його відсутності не помітили, і він спокійно проспав усе, заради чого приїхав: і відспівування Максима Багіли, і похорон.

Уві сні, який побачив син *старого* на улюбленій лавці його батька, не було нічого загадкового або пророчого. Семену Багілі наснилася пожежа в компресорному цеху, яка трапилася за тиждень до того, як прийшла телеграма про смерть батька. Пожежу загасили швидко; на щастя, ніхто не загинув, але виробництво довелося зупинити на три дні. Три дні не вщухали телефони в його кабінеті, керівництво найрізноманітніших рівнів — від крайового до московського — водало на нього з усіх телефонних трубок. Завод зривав план об'єднання і галузі, псував показники міста, краю, республіки. Семен уявити не міг, що б він робив, якби телеграма прийшла дня на два раніше. Виїхати, кинувши непрацюючий завод, ніхто б йому не дозволив.

Коли він відлітав до Ханті-Мансійська, усе вже було запущено, телефони на його столі дзвонили не частіше, ніж зазвичай, але він знав, що на нараду в міністерстві *винесено його питання*, і йому ще поталанить, якщо справа закінчиться доганою. Нараду було призначено на кінець вересня. Прийшов час запасатися валідолом.

Відпустило Семена Багілу тільки після другої чарки. Спогади про пожежу та про те, як будуть дерти його в міністерстві, кудись пішли, зате він раптом відчув смак вареної картоплі, смаженої курки, яку приготувала Тетяна для поминального столу, і знайомий мало не з дитячих років аромат пекельно міцного пшеничного самогону.

«Раніше треба було хильнути,— подумав Семен,— відразу, щойно приземлилися». Ця думка відвідувала його і раніше, але з'являтися напідпитку на похорони батька — не годиться. Усьому свій час.

Присутніх за столом він не пам'ятав. За останні сорок п'ять років йому траплялося сидіти за різними столами з дуже несхожими людьми. Він пив з колишніми зеками і вохрою — відставною і діючою, з геологами, геодезистами, вченими і артистами, бичами, кримінальниками, що значаться у всесоюзному розшуку, міністрами і членами ЦК, моряками і роботягами, але ніколи він не почувався так ніяково і нерозумно, як цього вечора. Його тут пам'ятали, з ним віталися, на нього дивилися, впізнаючи. Він відповідав, теж щось говорив, хоча не міг пригадати жодного імені.

Тим часом знову наливали і знову пили. Самогон м'яко розчиняв реальність, і поступово за зморшками, шрамами та набряклими мішками під очима сусідів проступали риси людей, добре знайомих йому із самого дитинства.

Але для Семена Багіли це вже було нічого не варто.

З

Він звик вставати рано, скільки б не було випито напередодні. Від учорашнього вечора в пам'яті застряг уривок незрозумілої розмови з очеретян-

ським батюшкою. Отець Микола поцікавився, де Семен працює.

— На газопереробному заводі, батюшко. Виробниче об'єднання «Газтрубал».

— Це якось пов'язано з Карфагеном? — здивувався батько Микола.

Семен навіть не посміхнувся, бо уявлення не мав, що схоже ім'я носила ціла купа фінікійських правителів і полководців.

Так, колись він знав цих людей, жив з ними поруч, але що це змінює? З того часу минуло ціле життя, світ став іншим, й іншим став Семен Багіла. Він ніколи вже не буде тут своїм, не відчує Очерети своїми. Тільки здається, що завжди можна повернутися,— насправді доріг, що ведуть назад, не існує. Усі вони ведуть не туди.

— Ходімо,— сказав Семен синові.— Покажеш Очерети. А то я ніби вперше сюди приїхав, нічого не впізнаю.

Чесно кажучи, Очерети його не цікавили — він хотів поговорити з Іваном. Семен тут був у гостях, Іван — удома, але, дивлячись збоку, можна було вирішити, що все абсолютно навпаки.

— Куркулі,— хазяйновито оглянув село Семен.— Відбудувалися, відгородилися від усього світу. Тобі тут не затісно?

— У Очеретах? — не зрозумів Іван.

— У Очеретах. У Києві. В Україні.

— Ні начебто...

— Це поки. Але незабаром ти почнеш задихатися. Тут уже все розгородили і застовпили до нас, розумієш? Усі командні висоти зайняті, усі посади поділені. Зараз ти цього не відчуваєш, але коли закінчиш інститут і почнеш працювати, то відразу зрозумієш, про що я. Країною править покоління переможців. Вони досі

мислять зведеннями Радінформбюро. Їм давно час на пенсію, на спокій, їхній час минув десять років тому. Їхні погляди застаріли, але вони не здаються і не здадуться ніколи. Не такі вони люди, щоб піти по-доброму. А нам що робити? Піднімати заколот? Або терпляче чекати, поки вони повмирають? Тільки за ними не твоя черга — за ними вже двадцять років топчуться ті, кому зараз полтиник, а за тими теж усе зайнято. Куди б ти не сунувся, тебе там не чекають, хлопче. Так і будеш бігати *молодим чоловіком* до сивого волосся. Чи влаштовує такий варіант? Якщо так, то розмова закінчена, гуляємо далі, оглядаємо місцеві визначні пам'ятки.

— А якщо ні?

— Тоді тобі треба звідси тікати, і швидше. Є місця, де не чекають півжиття, коли з'явиться шанс, а просто роблять. Північ — це наша Америка, країна казкових можливостей. П'ятнадцять років тому я був бульдозеристом, тепер — директор заводу. Якби почав раніше, то піднявся б ще вище. Але і зараз у мене перспективи непогані: з Уренгоя Москва як на долоні, такі кабінети проглядаються — дух захоплює. І ось що я тобі скажу: закінчуй тут свої справи і переїжджай до мене. Закінчиш інститут за профілем і вступиш в систему. Це справжня чоловіча робота, будеш бачити результати своєї праці і отримувати за неї справжні гроші. Північ за місяць освоює більше коштів, ніж уся Україна за рік. Звідси і масштаби, і можливості. Зрозуміло пояснив?

— Зрозуміло,— відповів Іван.— Але *старий* був би проти, ти ж знаєш.

— *Старий* був розумний. Він іноді ніби мимохідь говорив речі, до яких я роками потім доходив. Спочатку я лаявся з ним страшно, сперечався, а потім розумів, що все йде саме так, як він сказав. Та й не дожив би він до наших днів, якби був дурнем. Але щодо Півночі дід помилявся. У нього був свій досвід, ним

він судив моє життя, а цього робити не можна. Тому відповім так: авжеж, він був би проти. І помилився б. Це все, що тебе зупиняє?

— Мене можуть забрати в армію.

— Це тут тебе можуть забрати. А там я вирішую всі питання — з армією, з міліцією, з Господом Богом. Зараз піти в армію — просто викреслити з життя два роки. Немає в цьому ані сенсу, ані користі. Гарзд,— закінчив розмову Семен,— далі думай сам. Життя велике, встигнути можна чимало, якщо займатися справою, а не чекати, щоб тобі дозволили за неї взятися.

Вони вийшли до води, і Семен Багіла замовк, розглядаючи знайомі з дитинства обриси Правого берега. За п'ятнадцять років Очерети змінилися, їх не впізнати, але кручі за Дніпром залишилися такими ж, якими він їх пам'ятав. Золотим і червоним горіли клени над річкою, що віддзеркалювала яскраво-синє осіннє небо.

Наступного дня Семен полетів до Москви. Коли в ілюмінаторі ТУ-134, що стрімко йшов за хмари, промайнули північні околиці Києва, він уже знав, що більше ніколи не повернеться в Очерети. Робити тут йому більше нічого.

А

На дев'ятий день після смерті *старого* Іван Багіла отримав повістку — Падовець викликав його на допит. Той самий смішний Падовець, якого якось, ще на початку літа, виставив зі своєї повітки *старий*, а потім у дворі Рябко ледь не хапанув за в'яле стегно. Іван добре пам'ятав капітана, не міг тільки зрозуміти, навіщо зараз, через чотири місяці, раптом йому знадобився. Не зрозумів цього і полковник Бубон, коли Падовець повідомив, що відправив повістку молодшому Багілі.

— Адже ситуація змінилася,— пояснив капітан.— Старий Багіла преставився, і тепер ніхто нам не завадить попрацювати з його онуком.

— Ти, головне, у справі про вбивство Коломійця більше нічого не чіпай,— велів Бубон.— Убивця знайдений, визнаний неосудним, поміщений до спецлікарні. Ми свою справу зробили. Усе!

— Я про інше, товаришу полковнику. Зник Алабама — видно, відчув щось і втік. Хто знає, як повернеться ситуація в парку через півроку, через рік? Може знадобитися пішак на роль постачальника фарци. А Багіла цей уже замазаний: є свідчення на нього в справі Коломійця — раз, якщо є зв'язок із цеховиком Бородавкою — два. Окремо начебто дрібниця, але якась картинка вимальовується.

— Гаразд, попрацюй з ним, пограй,— дозволив Бубон і подумав, що Падовець, мабуть, щось приховує, і справжньої причини, через яку йому кортить притиснути Багілу, не називає. Можливо, студент десь наступив капітану на мозоль, і тепер той вирішив сипонутися пацану солі на хвіст?

Бубон мав рацію десь на третину. Падовець дійсно не забув, як *старий* спершу зірвав йому допит Івана, а потім виставив з двору. Але справа була не тільки в цьому. Капітан любив порядок, жив по системі. Він витратив на Багілу час і сили, він опитував свідків, мотався по парку, збирав свідчення, і йому було шкода роботи, виконаної даремно. Якщо показання є, то людина, що діє системно, завжди знайде їм застосування і, почавши з кимось працювати, не кине справу, а доведе до кінця.

Перш ніж дозволити Івану увійти, Падовець протримав його в коридорі хвилин із сорок. Увесь цей час він говорив по телефону, пив чай з цукерками і розмірковував, чи не надто дріб'язково вийде — помститися Багілі-онукові за кепський характер Багіли-діда,

маринуючи його за дверима кабінету. Допивши чай, вирішив, що ні, не дріб'язково — те що треба.

— Заходьте,— протрубив він, прибравши цукерки і чашку в шухляду письмового столу.— Багіло! Де це вас носить?!

Іван не впізнав слідчого. У невеликому захарашченному приміщенні капітан сидів спиною до вікна і походив на огрядну статую будди — але не милостивого, а якогось недоброго. Обличчя його було зосередженим, без сліду будь-яких емоцій. Він гортав документи, не дивлячись на Івана, та щось черкав на невеликому аркуші.

Невже це він дріботів по їхньому двору в Очеретах, притискаючи до живота портфель, а коли Рябко рвав ланцюг у надії хоч разок хапнути його пишні окости, жахався і тріпотів усіма півтора центнерами своєї живої ваги? Ні, то був якийсь інший Падовець, а цей зовсім не схожий на колишнього: він мовчки відібрав у Йвана пропуск, кивнув на розхитаний стілець навпроти свого столу, а потім, нічого не пояснюючи, почав швидко сипати питаннями, вимагаючи настільки ж швидких і коротких відповідей.

— *Як ви здійснювали доставку в парк неврахованої продукції ПО «Хімволокно»?*

— *Кому передавали товар? Хто, крім вас і Пелікана, входив до злочинної групи?*

— *Хто займався збутом? Імена, прізвища, клички!*

Іван розгубився. У питаннях Падовця відчувалося божевілля. Відповідати на них усерйоз було неможливо. Не відповідати він не міг, тому що мовчання означало згоду і визнання наявності фактів. Усі ці «ніхто, ніяк, не знаю» виглядали б непереконливо і не могли протистояти натиску капітана.

— *Як ви здійснювали оплату? Хто передавав гроші? Кому ви їх передавали? Бородавці особисто?*

Градус абсурду зашкалював. Капітан немов обертав Івана на центрифусі, щоб, коли він остаточно втратить рівновагу, збити з ніг і зіштовхнути в трясовиння. Іван намагався зачепитися хоч за щось, але нічого не виходило — він не розумів, як поводитись і що відповідати.

— *Яка частина розрахунків проходила в іноземній валюті?*

— *Для чого ви брали чеки Зовнішпосилторга?*

— *Ви говорили Бородавці про плями комунізму. Що ви мали на увазі, як мали намір їх використовувати?*

Згадку про ці плями Падовець виявив у протоколах допитів Бородавки і не зрозумів, про що йдеться. Там узагалі було мало цікавого для Падовця, і його нудьгуючий погляд зачепився тільки за плями. Багілу він запитав про них тільки з цікавості.

Але тільки-но прозвучало останнє питання, Іван відчув, що у нього з'явилася можливість розірвати порочне коло божевілья, в яке зацькував його слідчий.

— «Плями комунізму» — це явище, відзначене дослідниками бріофітів. Його вивчають уже багато років, але пояснення поки не знайшли.

— Бріофіти? — перепитав Падовець, щось черкнувши на папірці.

— Це мохоподібні. Мохи. Дрібні рослини, довжина яких...

— Я знаю, що таке мох,— похмуро перебив Івана капітан.— Комунізм тут до чого?

— Ну як же? Мохи — справжні піонери в справі заселення необжитих просторів. У мохів немає коріння, але вони накопичують воду, як губка... Ні, скоріше, як верблюди. Мохи живуть на всіх континентах, включаючи Антарктиду, і деякі полярники називають їх «верблюдами Антарктиди». Вивчаючи властивості бріофітів, важливо не сплутати мохи з лишайниками. Основна відмінність одних від інших полягає саме в здатнос-

ті створювати так звані «плями комунізму». Лишайники ж, навіть так званий оленячий мох, або ягель, ні до чого подібного не схильні. Істинний мох гіллястий і пухнастий, а ягель — шкірястий. Тому — тільки мохи! Мохові «плями комунізму» можуть з'явитися де завгодно: на валунах і скелях, на болотах, пустищах і пустирях, на стінах будівель. Уявіть, стоїть собі століттями якийсь буржуазний парламент — брила-брилою, і раптом на північній або західній — обов'язково тіньовій! — його стіні виникає мальовнича зелена пляма, що нагадує... Ні, спершу вона нічого особливого не нагадує, але з часом одні помічають, що обриси плями схожі на профіль Мао Цзедуна, а інші бачать схожість із бородою Маркса. Але справа навіть не в формі — головне, що вона існує відповідно до законів комунізму: колонії мохів не визнають соціальних класів і держав, але завжди готові посприяти пролетаріату. Якби не мох та не клин, був би тесля сам-один? Однак мох, який утворює «плями комунізму», не їстівний за жодних обставин.

— Це все?

— На жаль, так. Рано чи пізно приходять якийсь дядя Вася з жеку, садівник, маляр або група муніципальних службовців і здирає «плями комунізму» зі стіни парламенту. Іржавим скребком або щіткою. Потім вони довго миють сіру стіну розчином лугу, щоб більше ніяких плям. Але з часом «пляма комунізму» неодмінно з'являється ще де-небудь.

— Ось що, Багіло.— Падовець простягнув Івану два заповнених бланки.— На сьогодні досить. Прийде-те через три дні; час і дата наступного допиту вказані в повістці. Хочу попередити відразу, що ваші спроби закосити під психа тут не прокотять. Якщо будете і далі казки розповідати, ми вам хутко психіатричну експертизу організуємо. Другий *старий* тут нікому не потрібен. Це, сподіваюся, зрозуміло?

Боря Торпеда не любив київську осінь, вона ви-
 кликала у нього меланхолію. Навіть узимку,
 коли в його квартирі наскрізь промерзла торцева сті-
 на — будинок був побудований за якоюсь бісовою екс-
 периментальною технологією,— йому не було так сум-
 но. Холод змушував рухатися, більше працювати, не
 давав відволікатися. А восени Торпеду тягнуло додому,
 в Киргизію, і бажання займатися справами розчиняло-
 ся в прозорому застигаючому повітрі.

Після зникнення Алабами вся робота звалилася на
 нього. Треба було налагоджувати нові схеми поставок
 і розрахунків, але замість цього Торпеда сидів за сто-
 ликом «Конвалії», пив горілку, запивав її чаєм, їв на
 самоті манти, приготовані кухарем Михайлом за ре-
 цептом Алабами, і думав, що доношує за збіглим ка-
 захстанським німцем парк, як демісезонний плащ.

Так чомось траплялося, що все важливе в житті
 Торпеда підбирав за іншими. Навіть Біловодське, де
 він народився тридцять вісім років тому, заповищене
 і неупорядковане, з купами сміття на узбіччях, діста-
 лося його батькам від киргизів і росіян.

З рідного Інкермана їхню родину разом з болгара-
 ми, вірменами й понтійськими греками виселили вліт-
 ку сорок четвертого. У дитинстві Боря казав прияте-
 лям, що під час війни його батько служив командиром
 торпедного катера. Відстоювати цю версію було нелег-
 ко: усі знали, що його старий працював на залізниці,
 обхідником на Сокулукській дистанції колії, але Бо-
 рину впертість оцінили, і він на все життя залишився
 Торпедою.

А може, справа була зовсім не в осені. Якщо в мов-
 чазній самоті жувати манти, пити великими піалами

чай і маленькими чарками — горілку, дивитися, як вітер жене листя каштанів центральною алеєю, то поступово приходить розуміння, що в парку щось не так. Щось повернуло не туди після зникнення Алабами, змінилося загрозливо і нез'ясовно.

Торпеді ні з ким було порадитися, а самотужки розібратися в тому, що відбувається, ніяк не виходило. Звичайно, він міг наплювати, увігнати в землю свої передчуття і підозри, але хто знає, чим вони потім проростуть? Ось із тим же Вільком — ну навіщо він підрізає вусатого? Якби у нього було хоч кілька секунд подумати, усе було б інакше. Цього разу він не стане поспішати, але йому потрібен натяк, легкий поштовх, щоб він зміг натиснути на правильну педаль.

У відповідь на всі ці меланхолійні роздуми чуйні небеса послали Торпеді Дулю. Тихий п'яничка несподівано вивернувся з-за рогу «Конвалії» і дуже здивувався, виявивши за єдиним столиком Торпеду, що доїдав манти. Зазвичай Дуля побоювався грека, а Торпеда ледь помічав його серед інших мешканців парку. Але сьогодні все зійшлося так, що одному був потрібен співрозмовник, а іншому товариш по чарчині, тому вже за кілька хвилин вони сиділи вдвох.

— Завжди здогадувався, що світ з вершин влади не виглядає якимось особливим,— оголосив Дуля, коли Мишко приніс йому манти і налив горілки.— Ті ж матусі з колясками, той же листопад.

— Мій столик — це вершина влади? — зрозумів Торпеда.

— Одна з них. Не Кремль, звичайно, але щось таке. Поки, принаймні...

— Поки що?

— Поки його на зиму не прибрали. Усередині ж ніякого виду — ні матусь, ні листопада. Таргани одні, і Михайло, що без кінця виліплює манти.

— Мишко — свій хлопець.

— Алабама теж був своїм хлопцем. І де він тепер?

— А де він тепер? — поцікавився Торпеда і налив Дулі ще.

— Злиняв,— загадково посміхнувся Дуля.— Головне, що сам, а то ми спершу думали, що Алабама своє відпрацював, і його звалили.

— Тож, у Алабами все гаразд?

— У тих, хто вміє вчасно зіскочити, завжди все гаразд. Тільки це дуже рідкісна риса, вона вимагає сили волі і вміння рахувати. От уяви — як йому було взяти і все кинути? Адже йому не тридцять, вже і не п'ятдесят. Але він відчув небезпеку — і фіть!.. А ти сидиш за столиком Алабами і ставиш неправильні питання. Ти питаєш, куди він звалив. Та яка різниця куди? Головне — чому? Чому Алабама кинув парк, кинув усе і розчинився, як привид у місячному світлі?

— Про привидів яюсь потім,— перебив Торпеда Дулю, що стрімко захмелів.— Що ти там казав? Чому зник Алабама?

— А я не говорив, тому що не знаю. Тут мені не вдається встановити причинно-наслідковий зв'язок, але ж він важливий. Проблема сходить до Арістотеля. Пізніше нею займалися Плутарх і Макробій. Куди ж мені з немитим писком?..

— Стій, Дулю,— Торпеда відняв у старого чарку з недопитою горілкою.— Забудь про Арістотеля. Давай про Алабаму. Чому він звалив з парку і з міста?

— Але я ж про те й кажу,— образився Дуля,— що не можу зрозуміти: чи то Алабама зник тому, що в парку з'явилися хлопці з контори, чи то вони з'явилися тому, що тут не стало Алабами.

— З якої контори? — запитав Торпеда, вже зрозумівши з якої.

— З дебухи, шановний. Двоє чарівних молодиків півтора місяці тому влаштувалися інженерами на атракціон «Качки і лебеді». Навіщо на цій дитячій штуковині цілих два інженери, коли там вистачить одного механіка? — Дуля запитально подивився на Торпеду, і той негайно повернув старому чарку.

— Так навіщо?

— Тобі видніше. Раз сюди присилають одразу двох оперів під прикриттям, отже кудись бурять, а ти мене питаєш — «навіщо»? Тобі є у кого запитати. Але коли будеш ставити свої питання, не забудь додати, що ці інженери не з нашого відділу КДБ. Це не ледарі недотепи Галицького.

— Хто ж тоді?

— Не знаю. Швидше, з Володимирської. Тож усе досить серйозно.

— А якщо серйозно, то ти звідки знаєш?

— Але ж і я не дурень. Щось бачу і дещо іще міркую.

— Гаразд, Дулю.— Торпеда підвівся.— Мені час. А ти їж, не поспішай.

І тіні не залишилося від його недавньої меланхолії. До біса осінь! Київ — ледаче місто, але київська лінь небезпечна. Вона тяжіє до сибаритства. Манти під горілочку, балаканина про Арістотеля... оком зморгнути не встигнеш, як сплетуть тобі постолі і запроторять за ґрати. Навіть Алабама злиняв мовчки, але ж серйозний був боєць, таких пошукати. Але Торпеда теж не курча, що не брус шпановий¹. І Бубон тут сидить не просто так. Зараз вони розкрутять цю карусель, і всі качки полетять лебедями!

¹ Злодій-початківець (жарг.).

Глава друга. *Продовження літа*

1

Ми живемо тут і зараз, де б не було це *тут*, коли б не відбувалося це *зараз*. Їдучи на місяць, на рік, ми зміщуємо точку відліку, і все, що було раніше, усе попереднє життя зсувається, зісковзує кудись на периферію. Ми бачили його уві сні, нам розповів про нього по радіо диктор Левітан своїм глибоким драматичним баритоном, ми щось читали, чимало ще непогано пам'ятаємо, але дрібниці, деталі починають забуватися. У спогадах з'являється прохолодна відстороненість, минуле відступає під натиском інших людей, яскравих вражень, і тільки це — нове — життя виявляється справжнім.

Але як же стрімко все відновлюється, варто тільки довгим сталевим ключем відчинити двері квартири, кинути сумку на звичне місце між стіною і письмовим столом, розсунути штори і широко відчинити вікно, впускаючи в кімнату запахи пізнього міського літа разом з теплим передвечірнім повітрям.

Стики минулого і сьогодення виявилися підігнаними так щільно, немов не було двох місяців у Херсонесі, немов лише вчора Пелікан засмикнув штори у своїй кімнаті, перевірів, чи вимкнене світло, чи заблокований газ, і поспішив на севастопольський потяг зі вкладеним у паспорт дозволом на в'їзд у режимне місто. Він поїхав учора, повернувся сьогодні, і на цьому — усе, епізод завершено.

Завершено, але не забуто. Як би щільно не змикала краї реальність, минуле літо в його пам'яті буде ще довго переливатися квітами херсонеського заходу,

зберігати присмак гіркоти полину і тепло дихання Сиринги.

Але час цих спогадів прийде пізніше, може, через роки. А зараз Пелікан заклопотано покружляв по мляво порожній кухні, поплескав дверцятами шафок, заповнених неістівним мотлохом, і ввімкнув холодильник. Корисний пристрій працює заторохтів, але на його полицях нічого не з'явилося. Батьки повернуться з Чернігова тільки через два тижні. Сунувши в кишеню п'ятірку, Пелікан побрів у сусідній магазин.

Він розраховував повернутися додому хвилин через десять, але силові лінії на Комсомольському масиві того вечора розташовувалися таким чином, що через півгодини, ледь утримуючи лівою рукою дві «бомби» портвейну «Агдам», Пелікан дзвонив у двері квартири на вулиці Малишка. Троє колишніх однокласників Пелікана терпляче чекали поруч, коли дзвінок буде почутий, і їх, нарешті, впусять.

Позаду, спершись на перила і поставивши між ніг сумку зі ще сімома пляшками портвейну, стояв, звично втягнувши голову в плечі, Вадик Сніжко, зірка баскетболу і чемпіон України серед юніорів. З Вадиком Пелікан колись грав в одній команді. Порившись у сімейних архівах, вони могли б відкопати кілька однакових грамот, якими були відзначені їхні спільні перемоги в якихось напівдитячих турнірах — Брест, Горький, Куйбишев. Пелікан тільки тому і опинився біля дверей цієї квартири, що зустрів Вадика. Без давнього приятеля робити йому тут було нічого, та й з ним Пелікан збирався провести тут усього хвилин із двадцять — подивитися на знайомі пики, а потім непомітно втекти.

Поруч зі Сніжком на сходовому майданчику сидів навпочіпки Толик Гастроном, а осторонь, на сходинках, квапливо добивав смердючу «Ватру» Льюня Хвостівський. Про Толика Пелікан за останні чотири роки

не чув нічого, не згадував про нього жодного разу, і якби зараз не зустрів його разом із Вадиком, то ка-ламутний образ Гастронома тихо розчинився б згодом у надрах його пам'яті. А ось про Хвостієвського років зо два тому йому нагадали.

У десятому класі, уже закінчуючи навчання, в про-міжку між травневими святами, Льоня рано-вранці крізь вікно вибрався на козирок над входом у школу і звідти привітав учнів та вчителів підкинутою правою рукою, прямою, як меч легіонера. На Льоні були високі чоботи, офіцерська польова форма, пофарбована в чорний ко-лір, чорний кашкет з орлом замість загальновійськової кокарди і старий шкіряний плащ. Щоб не залишалося жодних сумнівів, на рукав плаща Льоня начепив черво-ну пов'язку зі свастикою, а на верхню губу наклеїв ква-дратик марлі бурого кольору, що здалеку нагадував вуса.

Навіщо він усе це зробив, ніхто до пуття не зрозумів. Його швидко прибрали з козирка і закатали на півроку до лікарні. Восени він вийшов звідти, але атестат про повну загальну середню освіту не отримав, і тепер то з'являвся на Комсомольському масиві, то надовго зникав.

За дверима відзначали кінець літа. Або початок осе-ні. Вадик плутався у свідченнях, але стверджував, що там *усі наші*. Пелікан радий був побачити Вадика, але запитав себе: чи готовий він приєднатися до компанії, якщо інші *наші* такі ж, як Толик і Льоня? На дзвінки поки ніхто не відгукувався, і це давало йому шанс на-швидкуруч зліняти.

Нарешті тонка призовна трель дзвінка точно вписа-лася в паузу між двома пасажами важкого металу, що стрясав стіни, і була почута.

Двері відчинив усміхнений, уже добряче вгашений тип. Ставши в отворі, він мутно витріщився на не-проханих гостей. За спиною у Пелікана заворушився Вадик Сніжко, не впізнати якого було просто немож-

ливо, проте й це не подіяло. Німа сцена затягувалася, треба було якось порозумітися, але ніхто не міг збагнути, що саме слід сказати незнайомому господареві квартири — якщо це, звичайно, був він.

Тут з несамовитим криком «Пелікан!» звідкись вилетіла в передпокій Ірка. Вона відштовхнула вгашеного хлопця, який усе ще топтався в дверях, і з розгону стрибнула на Пелікана — та так, що якби не Вадик, той напевно б не встояв на ногах.

— Пелікане, ти звідки? Куди ти зник?!

— Прилетів годину тому. Ще вранці був у Сімферополі.

— І я вчора повернулася.— Ірка завмерла, притулившись до Пелікана, не бажаючи його відпускати.

Толик, Льоня, а слідом і Вадик з портвейном зникли в квартирі, делікатно причинивши за собою двері.

— Ти просто не уявляєш, як я скучила!

— Уявляю,— відповів Пелікан.— Я весь цей час думав про тебе.

Це було чистою, нічим не замутненою правдою. Стики часів зійшлися достеменно, і тепер, крім Ірки, поруч із ним не залишилося нікого...

2

Наступна повістка прийшла в кінці вересня. Це був дивний папір: у ньому Пеліканові пропонувалося з'явитися до військкомату, щоб особисто отримати наступну, третю і цього разу остаточну повістку.

— Яка ще армія? — не повірила Ірка.— Ти що, серйозно?

— Радянська, скоріш за все,— припустив Пелікан.— Навряд чи грецькі або, скажімо, італійські збройні сили стали б так наполегливо заманювати мене до своїх лав.

— Дурнуваті в тебе жарти, Пелікане.

— Це сарказм. Або іронія. Кажуть, між сарказмом та іронією є якась межа, але я її погано відчуваю.

— Та яка різниця? — Ірка подивилась на нього з тугою.— Що ж тепер робити?

— Сьогодні треба віднести Калашу дьюар з азотом. Підеш зі мною?

— Піду, звичайно!

— Ось цим і займемося, а з рештою — як вийде...

Літо тривало для них увесь вересень. Ірка рідко з'являлася в своєму училищі, Пелікана в університеті теж майже не бачили. Удень вони валялися на м'якому піску Труханового острова, а частіше вирушали на прогулянковому катерку вниз по Дніпру — за Осокорки, за Вишняки, в якісь майже безлюдні місця. Там ліс підступав до самого берега, залишаючи тільки вузьку смужку чистого пляжу. Поряд із невеликою пристанню обдертими днищами догори валялися чийсь човни, і ситі коти спали на них у цілковитій безпеці. Далеко від берега серед сосен ховалися дерев'яні котеджі — спорожнілі бази відпочинку київських заводів. Між ними зрідка пробігали стурбовані собаки. З початком вересня вони разом залишилися і без їжі, і без міських друзів.

Усі ці дні Ірка була поруч, але Пелікан ніяк не міг звикнути до легких, ковзаючих рухів її рук, швидких дотиків губ, уважного, іноді надто пильного погляду. Він хотів, щоб так залишалося завжди, щоб нічого не змінювалося, але їхній час танув, і вода дніпровських заплав непомітно змивала його — хвилину за хвилиною, день за днем.

Вони поверталися в місто на тому ж самому катерку, сиділи на відкритій кормі, щоб бачити відразу обидва береги Дніпра. Пелікан струшував піщинки з Іркиної шиї, з її тонких ключиць, що тихо світились у променях призахідного сонця морською засмагою.

Ірка мовчала, влаштувавшись у нього в руках, зрідка підводила очі на Пелікана, і він точно знав, що назажди запам'ятає і цей її погляд, і маленький катер, що повзе вгору за течією до Річкового вокзалу, і небо незвично теплого вересня, що швидко темніло на сході.

Він дійсно запам'ятав усе, і пізніше, згадуючи ті дні, зрозумів, що саме тоді на самому дні її сірих очей уперше з'явилася тінь — темна, густа, непроникна не тільки для світла сонця, що заходить, а й для самої Ірки. І хоча вона не думала і, напевно, ще навіть нічого не знала про неї, тінь не зникала і з часом робилася тільки похмурішою.

Вечори Пелікан і Ірка проводили в парку. До середини вересня всі вже повернулися після відпусток і канікул, з'явилися навіть ті, кого не бачили тут місяцями. У колишні роки саме вересневі вечори в парку «Перемога» були найшаленішими — ніхто не бачив берегів. До холодних осінніх дощів залишався один, щонайбільше — два тижні, і паркові не хотіли упускати останні теплі дні. До глибокої ночі гуркотіли колонки біля Гоцика на автодромі, спалахувало, мерехтіло різнокольоровими вогнями колесо огляду Серьogi Белкіна, а чергова бригада ментів, яка терпляче покурювала біля «Братислави», щовечора відвозила до мавпятника учасників наступної епічної бійки.

Божевільних ночей чекали і в цьому сезоні, але щось розладналося, звичний хід речей в парку змінився на інший, поки не цілком зрозумілий. Ніхто не знав, як зміниться життя на кордоні між Комсомольським і Очеретами, але сходилися на тому, що ці зміни почалися після вбивства Вілі і збіглися зі зникненням Алабами. Усі, хто тоді опинився в парку, та й ті, кого там зовсім не було, із захватом описували сцену прощання колишнього «господаря» з підвладною йому фарцею, а потім скрушно замовкали, забиваючи косяки: який

усе-таки був мужик! Торпеда — не те, взагалі не те. Не буде в парку колишнього життя без Алабами.

Усе зміниться, це ясно, але ніхто не сумнівався, що продовження буде. Щоб життя тут припинилося, довелося б вирубати парк, засипати озеро, закатати все в асфальт і відкрити автостоянку. Колись із цього нічого не вийшло, отже, і в подальшому не передбачається, а якщо так, то краще чи гірше, але свято триває.

Якось раннім вечором, ще завидна, Пелікан помітив Багілу, який поспішав додому через парк. Вони не бачилися з початку літа. Іван не з'являвся тут увесь вересень, і це здавалося дивним, але лише до тих пір, поки Комсомольським масивом не пройшла чутка про смерть *старого*. Пелікан кілька разів збирався зайти до приятеля і сам себе зупиняв, відкладаючи розмову до більш слушної нагоди, а несподівана зустріч у парку — це і був той самий випадок.

— Кепські у мене справи,— відповів Іван на ритуальне питання.— Поїду я, напевно, звідси.

— Ти що? — не повірив Пелікан.— З Очеретів? Що за нісенітниця?

— І взагалі з України поїду. Ти мене вибач, звичайно, але тут усе так закрутилося, що зовсім не було часу з тобою поговорити.

— Що закрутилося?

— Падовець, слідак з нашого РВВС, учепився в горлянку, як бульдог. На рівному місці, взагалі без приводу. Можливо, на *старого* розсердився за минуле і тепер хоче помститися, а може... Загалом, не знаю. Між іншим, він і під тебе рие...

— Про що ти? — ніяк не міг збагнути Пелікан.

— Пам'ятаєш убивство Вілі? Нібито зарізав його дурник Микола, що само по собі смішно. Микола боявся Вілька, як вогню, сам знаєш. Але його ж не питаєш, що з нього взяти? А ось керували Миколою ні-

бито ми з тобою — ти це все організував, а я, за твоїми вказівками, контролював.

— Слухай, що за маячня? Такі речі доводити потрібно.

— Він узагалі дивно веде цю справу, Пелікане. Я вже нічого не розумію, але ці допити страшно вимотують. Хочеться просто тихо здохнути десь у темному кутку. А ще він каже, переконує: ніби через мене Бородавка щось поставляв Алабами... Бородавку ВБРСВ узяв на початку літа. Ну взяв і взяв. А до чого тут Падовець? До чого тут я?

— Може, тобі з адвокатом поговорити?

— Треба б,— погодився Багіла, і Пелікан одразу ж зрозумів, що ні з яким адвокатом Іван зустрічатися не стане.— Але краще б виїхати. Батько кличе до себе, каже, що його друзі в прокуратурі все це швидко владнають... Ти тільки не кажи поки нікому, я ще не вирішив остаточно. Але якщо ця маячня не розсмокчеться, у мене просто і виходу іншого не буде...

Пелікан проводив Івана до Покровської церкви, а коли повернувся в парк, Ірка зустріла його незадоволеною гримаскою. Багіла не любив Ірку, Ірка не любила Багілу, життя — штука заплутана.

— У нього дід помер і ще купа неприємностей,— пояснив Пелікан.

— Та я нічого,— знизала плечима Ірка.— Я тільки хотіла запитати...

Але тут, не давши їй договорити, зі щільних вечірніх сутінок беззвучно виник Калаш.

— Вітаю, громадяни наркомани й алкоголіки,— стиснув він Пеліканові руку і злегка обійняв Ірку.— Дайте пихнути ветерану.

— З цим не до нас, Калаше, ти ж знаєш,— відповів Пелікан, здивувавшись, відколи це Калаша почала цікавити шмаль.— Тобі до Белкіна або до Гоцика...

— Та знаю я, до кого. Перевірка, Пелікане. Людина з косяком для справи не годиться, так я вважаю.

— Та облиш,— засміявся Пелікан.— Пролетарську революцію робили на кокаїні. А косяк — головна зброя твоїх побратимів, французьких і американських ліваків. Не буде трави, не буде і лівого руху на Заході.

— Погляд спрощений, якщо не помилковий. До того ж, вони мені якщо і брати, то сильно троюрідні. А ось нашу революцію ти не чіпай. Її справжні бійці робили, не рівня нам з тобою. Ти, до речі, про нашу розмову не забув?

— Азот буде, я домовився. Два літри. Він копійки коштує, наллють безкоштовно, але дьюар дорогий, його треба повернути цілим й неушкодженим. Зробиш?

— Не відразу. Днів через десять, наприклад. Улаштує?

— Я спитаю, але гадаю, так. Якщо не підведемо хлопців, то вони пізніше зможуть ще потроху зливати. Познайомлю тебе, будеш сам домовлятися.

— Чудово, чудово! На коли стрілу забиваємо?

— Через два дні. Влаштує?

— Гаразд. Зустрічаємося, як минулого разу. У березовому гаю.

Калаш, не попрощавшись, так само беззвучно зник.

— Зі мною навіть не поговорив,— образилася Ірка.

— Поговорить, коли здобудемо йому азот. Він цю справу любить, хоча оратор з нього ніякий.

— Калаш не базіка, якщо обіцяє, то робить,— заступилася Ірка за сусіда.— І хіба важливо, який він оратор? Він боєць, це всім відомо.

— Боєць, не сперечаюся. Йому б стати бойовим генералом, чесним воякою, батьком солдатом, слугою батьківщини. Не знаю, як там у них розподілено владу, але якщо Калаш і лідер, і головна інтелектуальна сила,

а здається мені, що так воно і є, то майбутнє у хлопців сумне.

— Ти хочеш сказати, що Калаш дурень? — Іркин погляд спалахнув темним полум'ям.

— Звісно ж, ні. Не дурень хоча б тому, що вміє ставити питання, від яких усі навколо відважно ховаються під ватяною ковдрою. Ми — гігантський ведмежий барліг. Усі хочуть спокійно спати, ніхто не хоче порушитися. Так не може тривати вічно, одного разу хтось зірве з нас ковдру. Може, через двадцять років, через тридцять, а може і через сто. Усім нам стане соромно, холодно і незатишно. Усім, крім Калаша, тому що він буде до цього готовий. Він уже готовий, у нього є його люди, а навіть невеликий загін у дні смуги здатний узяти під контроль ситуацію і захопити владу, що, як пишуть класики і підтверджує історія, в такі дні валяється просто на бруківці. Так уже не раз бувало, в тому числі і в сімнадцятому.

— Що ж тоді не так?

— У нього немає нових ідей. Він чесний хлопець з порожніми лєнінськими гаслами в голові. Його ідеал — матроси Балтфлоту на вулицях Петрограда. Калаш нічого про них не знає, але справа не в цьому — не можна копіювати чужий досвід, навіть якщо він здається вдалим. І тим більше, якщо він таким не був.

— Але ти йому допомагаєш. Навіщо?

— Має ж відбуватися хоч щось. Я не вірю, що азот йому знадобиться, незабаром він сам це зрозуміє. Не вірю я і в те, що Калаш доб'ється хоч якогось результату. Але серед моїх знайомих він єдиний, хто порушиться. Решта просто існують — як стурбовані комахи.

— А ти?

— І я,— чесно відповів Пелікан, ще не знаючи, що дівчата в сімнадцять років замість такої чесності воліють будь-якої казки, аби вона була яскравою і героїчною.

Два дні потому вони віднесли Калашеві невеликий дьюар з азотом, а ще через тиждень Пелікан вирушив до військкомату за повісткою. Ірка пішла з ним.

Через плац військкомату, обгороджений металевою сіткою, перетинаючи його по діагоналі, тягнулася черга призовників. Голова черги втикалася в канцелярський стіл, на якому лежали дві теки і стос книг обліку в грубих картонних обкладинках. За столом сидів лисий відставник у сорочці кольору хакі, що мало не репалася від його непомірного черева.

Починався жовтень, метеорологи обіцяли холодний фронт, разом з ним дощі, шквалистий вітер і різке зниження температури, але погода вперто залишалася ясною. Закінчувалися останні теплі дні тихої і сонної осені.

Плац був залитий сонцем. Черга беззлобно іржала над змоклим від спеки і напруги товстуном, який плунався в повістках, гробсбухах, спантеличено лаявся і від цього пітнів ще сильніше. Разом з усіма сміявся і Пелікан. Тільки Ірка сумно стояла поруч, мовчала, тримала Пелікана за руку, не відпускала його, а потім раптом розплакалася і швидко пішла до виходу. У тіні горобини біля огорожі вона знайшла лавку і сіла, повернувшись спиною до військкомату, не бажаючи більше бачити ані дурних регочучих хлопчаків, ані цей плац, ані весь цей неприродно яскравий день.

Черга, проте, просувалася швидко, і незабаром Пелікан уже міг чути, про що товстун говорить із призовниками.

— Студент? — питав він, відбираючи повістку.— Який курс?

Першокурсники отримували повістки на розрахунок без розмов. Хлопець, що стояв у черзі перед Пеліканом, уже перейшов на другий.

— Вільний. Вчися до весни, другокурсник,— відставник відібрав у нього повістку і відпустив.

— Студент? — відразу ж, без паузи, запитав він у Пелікана.— Який курс?

— Третій.

— О, брате, засидівся ти на громадянці. Нічого. Зараз ми це виправимо. Розписуйся!

Пелікан розписався на корінці повістки, потім в обліковій книзі і, заштовхавши в нагрудну кишеню сорочки клаптик сірого паперу, вийшов з черги.

«На підставі Закону “Про загальний військовий обов’язок” наказую Вам прибути...»

Тепер йому наказували. У Пелікана залишалось десять днів.

Пізно ввечері, провівши Ірку і повертаючись додому, він знайшов у поштовій скриньці ще одну повістку. Держава помітила його і заговорила своєю улюбленою мовою наказів і розпоряджень.

Цього разу повістка була з міліції. Капітан Падовець викликав Пелікана на допит.

З

— **В**икинь і забудь,— упевнено і твердо сказав Малевич.— І не ходи. Нічого тобі там робити. Ментам відомо, що тебе призивають?

— Гадаю, ні. Звідки їм знати?

— От і добре. Коли пришлють наступну повістку, ти вже будеш далеко.

— Так,— погодився Пелікан,— це зрозуміло. Але як би тут собі не нашкодити?

— Яким чином?

— Тут я все-таки вдома, навколо всі свої. Але, припустимо, вони не відчепляться? Приїде слідак у якусь Тмутаракань, а там навіть адвоката нормального не знайдеш!

Вони сиділи на кухні у Малевича, як зазвичай, утрюх із Жориком, і пляшка «Сльнчева Бряга» була вже порожня на дві третини. Ображений неувагою Ячмінь пішов спати у шафу, і ніщо не відволікало їх від серйозної розмови.

— Нагадай мені, Пелікане,— попросив Жорик,— що робив гусарський поручик півтора століття тому, якщо у нього виникав конфлікт із Третім відділенням?

— Що? Їхав до села, в родовий маєток, і там перечікував шторм. Полював по першому снігу, пив з дівчатами-кріпачками, закушував антонівськими яблуками і читав кріпакам оду «Вільність»: *«Везде неправедная Власть в сгущенной мгле предрассуждений воссела — Рабства грозный Гений и Славы роковая страсть...»*

— Ось, Віталіку, дівок йому подавай. Неправильна відповідь. Двійка. Поручики подавали рапорт і їхали служити на Кавказ, довбне.

— Жорику, не мели дурниць,— утрутився Малевич.— Який, до біса, Кавказ?

— А у нас у країні завжди якийсь знайдеться. Раніше він був за Тереком, тепер — за Пянджем. Змінилися тільки назви і ще кілька несуттєвих деталей, наприклад, прізвиська генералів. Тоді — Єрмолов, тепер — Єрмаков, ось і вся різниця. Зате туди точно жоден слідок не дістанеться.

— Острів Кавказ...

— До речі, Пелікане, твій «Острів Крим» благополучно подолав митницю, і якщо зірки не встануть дибки, до кінця осені він буде в мене.

— Добра новина, Жорику.— Пелікан спробував зрадіти, але в нього не вийшло.— Гроші є, можу розрахуватися днями, завтра, наприклад, або післязавтра, а книгу заберу через два роки, коли повернуся.

— Два роки — занадто великий термін. Особливо в такій тонкій справі, як роздрібна торгівля забороне-

ними виданнями. Облишмо пов'язувати себе взаємними зобов'язаннями.

— Знайома фраза,— засміявся Пелікан.— Я прямо відчув себе обдуреною дівчиною. Але що зміниться за два роки, за цей незначний за мірками космосу відрізок часу? Аксьонову повернуть радянське громадянство? У тебе з'явиться книжковий магазин на Заньковецької?

— Хтозна? Не люблю загадувати. Іноді все змінюється стрімко, і, до речі, космос про це знає.

— Ти щось конкретне маєш на увазі? — зацікавився Пелікан.

— Як тобі сказати... Ось подивися у вікно: на вулиці Малишка дев'ять шістнадцятиповерхових будинків — три групи по три будинки.

— Бачу,— підтвердив Пелікан.

— Там на дахах установлені гасла. Короткі. Телеграфні. Доступні для розуміння радянського громадянина.

— Не на всіх. Я бачу тільки шість: «Ленін — Партия — Народ» на трьох перших будинках і «Мир — Праця — Щастя» на наступних трьох.

— Саме так, їх усього шість, але не дев'ять. Але ж і на трьох останніх дахах цілком могли і навіть зобов'язані були з'явитися аналогічні листи щастя. Наприклад: «Революція — Перемога — Комунізм». Або: «Наука — Техніка — Прогрес». Як тобі? А можна було вдатися до класичної формули: «Маркс — Енгельс — Ленін».

— Жорику, ти хочеш сказати, це зовсім не жек, манкіруючи обов'язками, залишив без наочної агітації три будинки на вулиці Малишка, а космос виділив трохи простору, щоб у майбутньому ми могли самовиразитися? — вловив нарешті Малевич.

— Саме так!

— Тоді мій варіант: «Томас Мор — Фур'є — Сен-Сімон».

— Чудово, Віталіку,— зрадів Жорик.— Зауважте, космос не любить тісноти, він завжди залишає вільне місце для реалізації чийого завгодно потенціалу. Багато вільного місця. Тож вакуум — великий символ майбутнього. Нам ще тільки належить заповнити той, що вже є, а Всесвіт, між тим, продовжує розширюватися.

— *«Космос — Вакуум — Майбутнє».*— Пелікан розлив коньяк і прибрав зі столу порожню пляшку.

— Похмурий якийсь у тебе фінал,— зіщулився Жорик.— Будь такий ласкавий, дістань із мого дипломата ще пляшку, якось не хочеться закінчувати вакуумом. При думці про нього оптимістичний жах, в якому я існую постійно, змінюється на екзистенційний. А здолати його можна тільки коньяком.

4

З усіх дурниць, накопичених цивілізованим людством, упевненість, що програвати треба вміти, і навіть уміти робити це красиво, дратувала Бубна, як ніяка інша. Полковник ненавидів її лютою ненавистю. Він визнавав тільки перемогу і рубався за неї до кінця. Красива поразка — картинна поза слабаків. Вона дає зайві очки переможцю і забирає останні шанси у переможеного.

Потрібно вміти вигравати, а красиво чи ні — неважливо. Досить легко вигравати, підпорядковуючи собі того, хто програв, ламаючи його волю, руйнуючи плани, забираючи все, що той устиг зробити. Тільки таку перемогу можна вважати остаточною, усе інше — лише тимчасова перевага. Таких «напівперемог» Бубон не визнавав. Життя — жорстока сутичка, і успіх у ній забезпечує лише повний контроль над ситуацією.

Протягом півтора року він не сумнівався, що контролює парк у всіх дрібницях, і коли там кермував Алабама, і після нього. Парк «Перемога» був плацдармом, з якого Бубна ніхто не міг вибити. Так він уважав. Тому доповідь Торпеди про двох дебешників, впроваджених у паркову обслугу, спершу увігнала його в ступор, а потім викликала напад сказу. Галицький — пушка, нероба в погонах, і цілком зрозуміло, що не він стоїть за цією парою оперів. Але хто? Звідки вони взяли і чому?

Торпеда мовчав. Додати йому було нічого. Усе, що розповів йому Дуля, він уже виклав і тепер сидів тихо, перечекуючи спалах хазяйського гніву. Таким він Бубна ще не бачив: ні в Киргизії, ні тут. Але Торпеда не дивувався. Обидва розуміли, що коли ДБ до кінця розкрутить паркову схему, то Бубна закриють років на п'ятнадцять, а Торпеді чітко світить «вишка».

Ситуація була з тих, які не можна виправити, а тільки підірвати! У полковника залишався єдиний хід, і програвати він не збирався. Якщо контора зазіхнула на його територію, то і він у змозі напаскудити їм у капелюх. Їх цікавить політика? Буде їм політика. Якщо все складеться так, як він намітив, будь-які звинувачення будуть здаватися грубою і неправдоподібною брехнею, спробою примітивно помститися, і ніхто не поставиться до них серйозно. Нехай тоді програють красиво.

— Скажи своїм, щоб ішли у відпустку на два тижні,— звелів він Торпеді.— Усе. Починаючи з завтрашнього дня в парку нікого не повинно бути.

Повернувшись на Червоноткацьку, Бубон велів секретарю негайно записати його на прийом до заступника міністра.

Глава третя. *Штурмують небо*

1

Місцем збору Ірка призначила не звичний п'ятачок біля атракціонів, а невелику галявину в дальній частині парку, поряд з озером.

— Нас тут знайдуть? — засумнівався Пелікан.

— Свої не заблукають. А на чужих ми не чекаємо.—

Ірка вирішила влаштувати проводи Пелікана в парку.

Вона помітно змінилася за кілька осінніх днів, подорослішала, стала жорсткішою і з ним, і з іншими. Пеліканові було шкода Ірку. Сам він давно був готовий до того, що армії не уникнути, і тепер дивився на все відсторонено, сміючись над безглуздістю того, що відбувається. Щось міняти було пізно, та він і не збирався. Але в Ірки, яка не очікувала нічого подібного, раптом розвалився цілий шматок її світу, і там, де колись їй малювалися цілком мирні, хоч і не надто зрозумілі пейзажі, раптом виявилася здоровенна діра, з якої тягло холодом і безнадією. Там довга черга хлопчаків сунула через стройовий плац і йшла в нікуди.

Ірка, однак, була з тих, хто в будь-якій ситуації бачить не даність, а початкову умову, яку завжди можна змінити собі на користь, тому стоїчна байдужість Пелікана її дратувала, а в його доводах вона бачила тільки слабкість. Можна по-справжньому захворіти, можна відкосити, зрештою, можна заплатити лікарям. Існувала купа варіантів, але всякий раз вона натикалася на його зневажливе «якось це принизливо, тобі не здається?» Ні, їй нічого не здавалося, але зробити вона нічого не могла. Запекла енергія Ірки вимагала вихо-

ду, і коли вона сказала: «Гаразд, тоді давай улаштуємо проводи в парку», Пелікан подумки вилаявся, але поступився — вона жила за парковими правилами, і не Пеліканові було її в цьому дорікати. До того ж, він відчував себе винуватим.

Справа для Ірки знайшлася, і вона одразу ж завалила Пелікана планами, як усе буде влаштовано у вечір його проводів і хто буде запрошений.

— А де бухло на всіх узяти? — пригальмував політ її фантазії Пелікан.— Коли Федірسانич сабантуй в «Олімпіаді» влаштовував, він спеціально з кимось у тресті їдалень домовлявся, а потім ще й мене туди ганяв.

— Із цим Катя допоможе. І з усім іншим теж — вона тебе любить,— посміхнулася і притулилася до Пелікана задоволена Ірка.

— Вона не мене, а якогось дипломата любить. І про твої плани уявлення не має. Складай список, щоб нічого не забути. Вона якщо і виручить, то лише раз, не більше.

Але Катю Іркини запити не злякали. Вона сказала:

— Давай так, мала: я виб'ю з нашого Сьоми все, що зможу. А чого не зможу, того і не буде, домовилися?

Як і Ірка, Катя до своїх зобов'язань і обставин життя ставилася творчо.

— А що ти зможеш? — Ірка не захотіла погоджуватися наосліп.

— Та майже все, що ти намалювала, зможу. Я б навіть трохи додала, а то фантазія у тебе якась дитяча: цукерки, горілка, лимонад.

— Пелікане, вона з мене знущається,— поскаржилася Ірка.— Там понад десять пунктів!

— Не скигли, дурепо,— сказала Катя, відкладаючи Іркин список.— Стала б я старатися, якби це були не ви...

— Тоді у мене до тебе ще одна справа.— Ірка взяла Катю за лікоть.— Тільки це секрет. Пелікане, піди погуляй, мені з Катею побалакати треба!

2

Почали завидна, ще до настання сутінків. Багаття і шашлики Ірка доручила очеретянському Костику Зле Рило — звідкись знала про його шашличні таланти. Костик зажадав персональної пляшки горілки, тому що на тверезу голову м'ясо ніколи не готував, а експериментувати і ризикувати не хотів.

Отримавши пузир, він махнув склянку, вивудив з каструлі шматок маринованої вирізки, закусив ним і заходився розводити багаття, насаджувати на шампури свинину й овочі, підготовувати вугілля до ідеального стану і температури. Пелікан відразу зрозумів, що, поставивши Костика на шашлики, Ірка не помилилася, тому всю кулінарну програму одразу ж викинув з голови.

Ірка міцно взяла справу у свої руки, і Пелікан поступився їй легко й охоче. Ці проводи для чогось були потрібні їй, тому нехай робить усе так, як їй подобається.

Останній день він провів удома. Потрібно було зібратися, хоча що збирати? Уже завтра годувати його, одягати, навчати ходити строем — і чого там ще? — буде держава. Тому, крім зубної щітки і невеликої суми грошей, навряд чи що-небудь знадобиться.

Вигрібши з письмового столу старі папери, Пелікан виявив розпочате, але не вирішене рік тому завдання з матаналізу і прокорпів над ним понад годину, поки не добив. Рішення вийшло гарне, і Пелікан залишився задоволений собою.

За обідом батьки чомусь згадали, як три роки тому він розплутав гнідого колгоспного жеребця і поїхав кататися верхи, але не втримався без сідла, і коня потім довелося ловити всією експедицією.

Пелікан не заперечив, так, був такий епізод у його біографії, тільки не три роки тому, а п'ять.

— Правильно,— на пальцях порахував батько і звично здивувався: — Як летить час! До речі, днями, учора буквально, я бачив в інституті Таранця. Вітання тобі переказував...

Коли Пелікан з'явився на обраній Іркою галявині, там уже щосили квасили очеретянські хлопці.

— Пелікане! — радісно заволали очеретянські і всім натовпом полізли обніматися.— Ми вирішили на тебе не чекати! Ти ж тепер ніхто — дух, салабон! А ми діди! Нам можна! Нам тепер усе життя так належить!

— Пики вам давно не товкли, діди,— відмахнувся Пелікан.

— А ось пики нам товкти якраз не належить!

Пелікан не поспішаючи озирнувся: крім очеретянських, не було майже нікого. Фарци не було — щось там у них сталося, і вже третій день у парку не було видно жодного штальмана. З паркових прийшов тільки Серьога Белкін, і тепер тихо, осторонь від усіх, на кордоні кола, освітленого вогнем, розпалював чергову «п'яту». А де Лосось? Де Буратіно? Де Худий з Турком? Решта чому не з'явилися? Але Ірку все це ніби й не дивувало, вона поговорила з очеретянськими, перевірила, як справи у Злого Рила, а потім і сама непомітно зникла.

У парку швидко стемніло, почало холоднішати, від озера потягнувся легкий, ледь помітний туман. Осінь

пахла свіжо і тривожно, і Пелікан раптом зрозумів, що весь день, від ранку, чекає якихось неприємностей, хоча і сам не знає, яких і чому. Його раптом почало трусити, чи то від холоду, чи то від нервового напруження, але тут з туману, потріскуючи сухими гілками, вивалився на освітлену галявину Іван Багіла.

Пелікана відразу відпустило.

— Іване,— заволали очеретянські,— давай сюди, тут наливають!

— Ледве знайшов вас, чорти,— невдоволено бурчав Багіла.— Пелікане, ти б ще на болоті влаштував свою вечірку — щоб уже напевно ніхто не зміг дістатися!

— Не буркоти.— Пелікан був радий Багілі.

Івану налили горілки, і вдвох вони відійшли вбік.

— Завтра? — запитав Багіла.

— Так.

— І я завтра. Їду до батька. Вирішив остаточно, уже квитки куплені.

— Менти не відстали?

— Не те слово. Пішли вони всі... Говорити про них навіть не хочю. А до тебе не підкочувались?

— Капітан Падовець позавчора викликав на допит.

— Ти ж ба! Той найлютіший, що і мене гнобить.

І що?

— Та нічого. Не пішов я.

— Правильно! — зрадів Іван.— Я поїду, ти поїдеш, і нехай бересту гризуть.

Вони випили, пожували м'яса і налили ще по півсклянки.

— Добре м'ясо Костик готує,— розкуштував Іван.— Ніхто краще за нього не вміє... Ех, хто б знав, Пелікане, як не хочеться їхати! Це ж мій парк, я в ньому із заплученими очима куди завгодно вийду, не помилюся. Хоч на спір. Я тут виріс... Ми з тобою разом тут вирости, а тепер он як усе повертається. Ну чому, скажи?..

Відповіді Іван не очікував, та й питав, мабуть, зовсім не Пелікана. Навряд чи Іван сам знав, кому ставить своє питання, стоячи спиною до багаття і дивлячись у темряву ранньої жовтневої ночі, їхньої останньої ночі в парку «Перемога».

Вони випили ще і продовжували, тепер уже мовчки, топтатися за розмитим кордоном світла і тіні, що тремтів на пожухлій траві. Очеретянські жваво гасили, не звертаючи уваги ні на кого.

Трохи згодом Іван тихо пішов, і Пелікан залишився сам. Напевно, це не випадково, думав Пелікан, що йдуть вони в один день. Є в цьому знак долі або щось на зразок того. Але Іван важко переживав розставання з парком, з Києвом, а Пеліканові воно не здавалося таким уже непоправним. Життя звило тугим і химерним кільцем свій зміїний хвіст. Таких вигинів і вузлів і в нього, і в Івана буде ще багато, то що їм тепер — сумувати навіки? Від випитої горілки Пеліканові стало тепліше і спокійніше, він знову бачив, що відбувається, у своїй звичайній іронічній манері.

Утім, вистачило його ненадовго, тому що з глибини заростей, із самої гущі темряви до багаття раптом зробив крок гігантський щур, вищий зростом за Пелікана, і зупинився, пильно озираючись. Щура помітив не тільки Пелікан, а й очеретянські. Настільки швидко, наскільки дозволила випита горілка, вони скочили на ноги, які тримали вже не всіх.

Побіжно окинувши поглядом галявину, щур підняв лапу, і за його сигналом з темряви до багаття полізла якась дурна звірина: віслук з перекошеною мордою, косоокий ведмідь, жахлива білка, заєць із закривавленими вусами і вухом, порваним в якійсь битві. Звірі валили зусібч, оточуючи галявину, але не вступаючи в коло світла, немов їм не належало в нього входити.

Пелікан вирішив, що з горілкою щось не так. Випив він небагато — і ось тобі: алкогольна галюцинація. Із цим треба щось робити. Але тут за його спиною несамовито почали лаятися очеретянські, немов розганяючи нечисть древніми наговорами, і Пелікан уважніше придивився до нічних чудовиськ.

— Пелікане,— злегка підвиваючи, промовив щур,— ми, дикі хижакі цього лісу...

— Щур — не хижак,— перервала білка.

— Якщо щур не хижак, то і білка не хижак, тому що білка — той же щур, тільки деревний. Не заважай, усе зіпсуєш. Ти вже і так усе зіпсувала.

У світлі багаття Пелікан розгледів зваляне штучне хутро звіриних шкур, плями фарби, фарбоване клоччя, тирсу і прорізи для очей.

— Нічого-нічого,— заспокоїв він щура,— так навіть цікавіше.

— Ми, дикі хижакі, Пелікане, прийшли проводити тебе дідько знає куди,— відтіснив щура і білку заєць,— а хто вважає, що заєць — не хижак, тому я беруся довести зворотне, так би мовити, факультативно. Ти відбуваєш дідько знає куди, дідько знає навіщо, але зараз мова не про це. Кожен з нас вирішив подарувати тобі свою головну звірину якість. Особисто я дарую тобі здатність швидко бігати і легко ухилитися від поглядів вимогливого керівництва. Цей талант допомагає зберегти шкіру, а вона все ж має деяку цінність, іншої в тебе немає. Білка дарує заощадливість, щур — хитрість... Чи не так, щуре? Віслук і їжак теж щось, хоча мені важко уявити, що це таке.

— Ще й як подаруємо, у нас усе із собою,— звідкись із темряви подали голоси віслук і їжак.— Я дарую Пеліканові впертість, дуже корисна якість,— гаркнув віслук.— А я — шило в дупі! — докинув їжак.— Коли впертість не допомагає, без шила в дупі не обійтись.

— Пелікане,— порадив заєць,— хутко візьми у їжака шило!

— Не бери нічого у їжака, Пелікане,— втрутилися щур і білка,— нехай його шило залишається там, де він його тримає.

— Як хочеш, як хочеш,— спробував почухати спину заєць, але у нього нічого не вийшло.— Тоді, може, ведмідь? Він готовий поділитися талантом надавати ведмежі послуги. Береш?

— У мене з цим і так непогано.

— Ну як знаєш, як знаєш,— зів'яв заєць.

— Дякую, Дулю,— Пелікан потиснув зайцю ватяну лапу.

— Ах, я пізнаний! Моє інкогніто розкрито,— заломив руки заєць, звалився навznak і замолотив у повітрі ногами.

— Тоді — всім бухати! — заревів ведмідь-Гоцик.— У мене вже весь мозок у пилу від цього Вінні-Пуха!

— Усім бухати! — радісно підхопили віслюк і їжак, що виявилися Рублем з гойдалок-човників і Пістоном Пірке з ігрових автоматів.

— Та допоможіть же мені зняти цього зайця! — катався по траві Дуля, але ніхто не звертав на нього уваги.

Звірячі личини кривилися, жмакалися, з їхніх грубих складок одна за одною виринали запилені й спітнілі знайомі фізіономії. Білка виявилася Катею, а щур — Іркою. Усі паркові, ті, кого так бракувало Пеліканові ще десять хвилин тому, тепер були тут.

Нарешті й очеретянські усвідомили крізь хміль, що нічна мана виявилася лише маленьким карнавалом, і над парком рознісся такий захоплений рев, який долетів до Комсомольського масиву. Із зайця витрусили Дулю, розлили горілку, випили, й одразу ж стало зрозуміло, що шашликів на всіх не вистачить. Колишні

монстри відтягали від багаття ситих і п'яних очеретянців, ті пручалися і верещали, але паркових було більше, ними рухало почуття голоду і жага справедливості.

Ні Ірку, ні Пелікана все це вже не цікавило. Далі п'ятика покотилася сама собою, керувати нею не міг уже ніхто. Усі розуміли, що шаленство на галявині вщухне тільки тоді, коли закінчиться горілка, а Катя постаралася, щоб її вистачило надовго.

— Це ти придумала щодо звірів? — запитав у Ірки Пелікан.

— А що, не варто?

— Та ні, навпаки, здорово вийшло.

— Кілька моїх ідей, кілька Катиних,— чесно визнала Ірка.

— Ви тут, мабуть, наклали у штани зі страху, коли нас побачили,— підійшла до них Катя.

— Ну, не те що б ось так, зовсім, але був момент... А костюми де взяли?

— Гоцик домовився в «Ровеснику». Вони їх тримають для дитячих ранків, завтра треба все повернути.

— Таких ранків тут точно не бувало! — засміявся Пелікан.

— Слушайте, діти мої,— обняла Ірку з Пеліканом твереза Катя,— чомусь мені здається, що робити вам тут більше нічого. Ось вам ключі від моєї квартири, і котіться звідси. І швидесенько, а то тут зараз таке почнеться... Я ж бачу.

— А ти як же? — не зрозумів Пелікан.

— Я там зараз практично не живу, мала моя в бабусі, тож хата вільна.

— Ти, що, перебралася до свого дипломата?

— Для тебе це важливо, Пелікане? От прямо зараз? Та я й сама не знаю. До того ж, він ніякий не дипломат.

— А хто?

— Тільки нікому ні слова... Мент він. Полковник. Я у нього форму бачила, уявляєте? Я — і мент. Цирк з кіньми...

Коли Ірка і Пелікан вибралися з парку на вулицю Жмаченка, їм на кілька хвилин перекрила дорогу колона критих військових вантажівок. Повз сплячих багатоповерхівок Комсомольського в напрямку Лісового масиву одна за одною рухалися автівки з рядовим складом. Одночасно друга колона рухалася до Воскресенки.

За двадцять хвилин невелика ділянка лісу за вулицею Алішера Навої і далека, Заозерна частина парку були оточені двома батальйонами внутрішніх військ¹.

З

У землянці Калаша того вечора читали й обговорювали третю главу ленінської «Держави і революції». Енергійний текст викривав опортуністів у соціалістичному русі, але час змістив акценти, і тепер достатньо було вчитатися, аби побачити, що він б'є по партійних чиновниках, які перекрутили вчення Леніна так само, як сто років тому всілякі *Шейдемани*, *Давиди*, *Логіни* спотворювали Маркса.

Від деяких абзаців Калаша кидало у холод, такою сучасною він відчував ленінську думку, так виразно чув інтонації людини, яка зуміла перевернути величезну країну і змінити хід історії. Ленін писав про знищення

¹ Сьогодні учасники й очевидці по-різному згадують події тієї ночі. Одні впевнені, що в парк пригнали міліцію й ЗМОП, інші точно знають, що це був «Беркут». І ті й інші помиляються, тому що ЗМОП з'явився лише в кінці вісімдесятих, набагато пізніше описуваних подій, а наказ про створення «Беркута» вийшов тільки на початку дев'яностих.

державної влади і відсікання від народу держави-паразита, про те, що російські революції продовжують справу Паризької Комуни. Тепер Калаш чітко бачив своє завдання — довести до кінця справу двох російських революцій.

Його бійці зараз несамовито сперечалися, до якої міри треба зруйнувати державу, якщо в основі своїй вона вже не буржуазна, а всенародна,— це його гвардія, ядро справжньої бойової організації, яку йому ще належить створити. Вона не буде великою, тому що громіздка структура зараз ні до чого. Чинівницьке царство, що поховало ленінські ідеї, але паразитує на їхніх результатах, уже здихає, воно отрує трупним смородом усю країну, і хоч ампутувати його буде не просто, але це завдання можна вирішити. Калаш був упевнений у собі і своїх бійцях.

У розпал суперечки відчинився люк і в землянку спустився вартовий.

— Калаше, в лісі і парку якийсь шухер. Треба б з'ясувати, що відбувається.

— Що ти бачив?

— Кілька машин з червонопогонниками перекрили Алішера Навої. Скільки їх там, сказати не можу, темно.

— Гарзд, я зрозумів. Продовжуй нести службу,— відпустив Калаш вартового.— Вітю, Сашко,— покликав він Цуприка і Яковця, сержантів, з якими служив в Афгані,— подивіться обережно, що діється нагорі.

Сержанти мовчки презирнулися, кивнули, і всі троє раптом розсміялися: два роки тому так уже було — Калаш віддавав накази, вони їх виконували, і досі вважали той час найкращим у своєму житті.

Яковець повернувся двадцять хвилин по тому і швидко накидав на четвертій смузі обкладинки ленінської брошури план-схему парку і тієї частини лісу, де була вирита їхня землянка.

Червоним олівцем він провів лінію оточення. Лінія була схожа на злегка роздутий еліпс.

— Алішера Навої перекрита і заблокована сто тридцятьма ЗІЛами з двох боків,— поставив хрести на еліпсі Яковець,— біля виїзду на Курнатовського і навпроти Воскресенської.

Ще за десять хвилин у землянку спустився Цуприк. Глянув на схему Яковця.

— Усе правильно, Вітю. Оточення подвійне. Задіяно два батальйони внутрішніх військ, номер частини — 32273. Озброєні карабінами Симонова, але бойові патрони їм не видавали.

— Сашко, ти мені на головне питання відповідай,— перебив Цуприка Калаш.— Кого вони ловлять?

— Нас, звичайно,— здивувався запитанню Цуприк.

— Ти так гадаєш чи точно знаєш?

— Калаше, я уважно подивився на це оточення — там пацани стоять, перволітки, салабони, очима блимають, у носі длубають і нічого не бачать. Тоді я тихо пройшов крізь обидва кільця, вийшов за оточення метрів на сто, а потім повернувся, ніби йду з боку Воскресенки, розумієш? Звичка у мене така, гуляю ночами. Вони стоять, я йду повз, нікого ні про що не питаю, навіть не дивлюся в їхній бік, зупиняюся і закурюю. Що відбувається після цього, сам розумієш: той, що стоїть ближче за всіх, просить закурити. Я даю йому дві сигарети, а він відповідає на всі мої запитання, детально і докладно. Тож я точно знаю — це за нами.

— Тоді не будемо зволікати.— Калаш підвівся і вийшов на середину землянки.— Заняття закінчено. Оголошую загальне шиккування нагорі.

Коли всі потягнулися до сходів, Калаш зупинив Гантелю:

— Зніми зі стіни прапор і пошукай древко. Десь воно тут валялося.

Кілька хвилин по тому загін стояв у лісі, лаз у землянку був щільно зачинений і замаскований хвоєю. З боку парку доносився гул моторів армійських вантажівок і голоси командирів.

Калаш ніколи не квапив долю, але й не ховався від неї. Ця ніч покаже багато, і головне: кожен з них зрозуміє, чи тією справою зайнятий, чи та він людина, чи зможе ось так, ризикуючи майбутнім, а може, і життям, вступити в бій з державою. Без підготовки, без попередження — так, як сьогодні. З парку тягнуло болотяною вогкістю і дизельним гаром. Калаш дивився на своїх бійців і був упевнений у кожному. Він точно знав, що це вітер перемоги.

— Хлопці,— нарешті вимовив він,— два батальйони внутрішніх військ оточили березовий гай, частину лісу і перекрили вулицю Алішера Навої у двох місцях. Їх надіслали, щоб нас узяти. Саня Цуприк ходив у розвідку, вибрався за оточення, пройшовся бульваром Перова і повернувся. Операцію задумано, як і все, що вони роблять: тупо, бездарно і невміло. Якби я хоч секунду сумнівався в наших силах, я б зараз скомандував розійтися, і ми вибралися б звідси, як це зробив Саня, а завтра вранці знову зібралися б у парку і тільки сміялися, згадуючи цей вечір. Але я впевнений у вас, тому ми будемо діяти не як партизани, на яких улаштована облава, а як військова частина, що потрапила в оточення. Ми вийдемо з прапором, не ховаючись. Дамо бій і покажемо нашу силу. Так, їх більше майже в двадцять разів, але подивіться, кого проти нас кинули: шмаркачів, які вміють тільки картоплю чистити і ходити в патруль. Їм навіть не довірили бойові патрони, і зараз вони мріють тільки про одне: повернутися до казарми, забратися в ліжку і продрихнути до підйому. Нас вони бояться, тому ми пройдемо крізь ці два кільця, як бойовий ніж,— швидко і красиво!

Калашу доводилося звертатися до підлеглих і в армії, але вперше в житті він говорив без підготовки, на одному лише натхненні. Закінчуючи фразу, він не завжди знав, що скаже далі, але точно знав, якими словами закінчить. Він говорив те, що його хлопці думали, інтуїтивно вловлював їхній настрій, і слова, точні і безпомилкові, знаходилися самі.

— Маркс писав, що паризькі комунари *штурмували небо*. З того часу минуло понад сто років, але вже тоді кожному було зрозуміло, що, не взявши штурмом небо, нізащо не навести ладу на землі. Тепер наша черга йти на штурм! Ми пройдемо крізь березовий гай і розірвемо оточення перед виходом на центральну алею. Сьогодні ми повернемо назві парку його справжній сенс. Змиємо весь бруд, яким заляпали його фарцовщики і торговці шмаллю, і він знову стане Парком Перемоги. Нашої першої перемоги!

— Ура-а! — заревли тридцять осіб, не зводячи з Калаша закоханих очей, і сам він підхопив разом з усіма: — Ура-а!

Цей лютий рев почули, не могли не почути, а отже, часу в них більше не було.

— І ще,— продовжував Калаш.— Коли ввійдемо в гай, перелаштуйтеся в колону по чотири. Розбийтеся на пари, щоб під час зіткнення страхувати напарників. Але тільки напарників! Коли переконаєтеся, що ваша пара минула оточення, одразу ж ідіть на Комсомольський або в Очерети — кому куди ближче. Не чекайте нікого, не збивайтеся до купи, це небезпечно. Решта не гірша за вас, вони теж упораються. Цю ніч можете провести вдома, але вранці ви повинні зникнути. Поживіть місяць десь у селі, в іншому місті, нехай осяде пил. І найостанніше. Якщо кого-небудь потягнуть на допит і скажуть, що бачили його прізвище в якихось списках — не вірте. У нас немає списків, усі ваші імена

тільки у мене в голові. А я не назву нікого. Ми не злодії, не злочинці, ми не порушували законів. Вам нема в чому зізнаватися. Вони бояться нас тільки тому, що ми маємо рацію! Усе, я закінчив!

Калаш не повідомив бійців, що на ділянці прориву оточення їх може зустріти ще й група захоплення, яка напевно озброєна. Не сказав, бо не був у цьому впевнений, а невпевненості не повинно бути ні перед боєм, ні в бою.

Вийшовши з лісу, вони спустилися до вулиці Алішера Навої і перетнули її під здивованими поглядами тих, хто топтався біля машин, не знаючи, що робити і чекаючи команди.

— Он вони! — закричали відразу кілька офіцерів.— Он, пішли! Дайте світло, раз-два!

Один за іншим спалахнули два потужні прожектори, і за хвилину їхні промені перетнулися, вихопивши з темряви групу людей на узліссі березового гаю.

— Стій! — скомандував Калаш.— Шикуватися в колону по чотири. Стільки світла, стільки публіки, а в нас жодного заняття зі стройової не було. Ганьба перед внутрішніми військами,— пожартував він, і загін миттєво відчув, що спокійна впевненість не полишає командира.

— Гантеле,— покликав Любку Калаш,— підеш попереду із прапором. Зможеш?

— Зможу, звичайно,— зраділа Гантеля.

— Коли треба буде, я тебе сам прикрию.

Широким упевненим кроком у пронизливому світлі двох прожекторів загін Калаша швидко пішов крізь березовий гай у напрямку до парку. Червоний прапор, вигорілий на полях давніх боїв, майорів перед колоною. У гаю було тихо, сюди не долинав навіть шум автомашин.

— Пісню б зараз,— уголос подумав Калаш.

— Я саме після репетиції,— відгукнувся Льоня Буряк, музикант оркестру Київського Військового округу.— У мене і труба з собою.

— Грай, Льоню!

— Що грати, Калаше?

— Смішне питання, Льоню! Ну ж бо!

І над нічним парком, над солдатами оточення і групою захоплення, що розгублено дивилася їм услід з вулиці Алішера Навої, над гладдю озера й осінніми рибами, що засинали в придонному мулі, зазвучала пронизлива мелодія «Інтернаціоналу» в недосяжно-високому сопрановому регістрі.

4

— *У* це що, трясця його, таке? — полковник Солопай, командир в/ч 32273, опустив бінокль і повернувся до офіцерів, що стояли в кузові вантажівки за його спиною. З автомашини і без бінокля було добре видно загін Калаша із прапором Радянського Союзу, що майорів над ним. Загін наближався, він йшов прямо на них, швидко і впевнено.

Солопай глянув на начальника штабу і начальника політвідділу, але цих питати було марно: обидва, не відриваючись, не помічаючи нічого навколо, вступилися на крокуючий загін. Тоді він подивився на Бубна:

— Що за цирк, товаришу полковнику, ви мені поясніть?

— Це антирадянська організація, створена з метою скоєння особливо небезпечних державних злочинів, товаришу полковнику,— намагаючись говорити спокійно, відповів Бубон.— Їхні дії будуть кваліфіковані за статтею шістдесят четвертою Кримінального кодексу Української РСР.

— Ось ці дії? — не повірив Солопай. Те, що бачив він, стоячи у відкритому кузові, найбільше було схоже на фільм про революцію чи громадянську війну — з тих, що по суботах крутять у клубі його частини. Тільки тепер, з якоїсь примхи закулісного режисера, він і обидва його заступники, радянські офіцери, комуністи, зображували страшенну білогвардійську сволоту. Солопай відчував себе так, немов сам вступив в антирадянську організацію, а не захищає закон і порядок.

— Так, саме ці,— підтвердив Бубон.— Ви маєте намір керувати операцією, товаришу полковник?

Бубон дивився на полковника з ненавистю. Протягом трьох останніх днів він ледве стримувався. У цьому місті неможливо працювати оперативно. Ніхто не бажає приймати рішення, усі жують шмарклі. Натовп сонних, напівдохлих дармоїдів...

Бубну вдалося таки домогтися розпорядження заступника міністра. Для цього він барвисто розписав, як вони надеруть дупу конторським, узявши Калаша з його афганцями. За те, що ті прогавили бойову антирадянську організацію, що діяла на території столиці майже не ховаючись, багато хто в Комітеті добряче отримають у писок. Утім, стан писків вищих офіцерів республіканської ДБ Бубна цікавив мало, але вони засунули йому зрозуміло куди свій градусник. І тепер, після затримання Калаша і його людей, спробують геть забути про цей градусник.

Саме тому Бубон так наполегливо тиснув на цю сонну ропуху, полковника Солопая, домагаючись негайного виконання наказу. І таки дотиснув, а тепер, тихо скаженіючи, спостерігав, як повільно і безглуздо розгортав Солопай обидва свої батальйони, як виснажливо довго займали місця в оточенні його люди. Бубон боявся, що Калаш утече до затримання, тоді він

нічого нікому не доведе, і в провалі операції звинуватять тільки його: не забезпечив достовірної інформації, проявив недалекоглядність, діяв непрофесійно. Будь він на місці Калаша, дідько лисий би його хто взяв.

Видихнув з полегшенням він тільки тоді, коли загін з'явився з лісу. На цьому його частину роботи завершено. Тепер за результат операції відповідають внутрішні війська, і яким він виявиться, цей результат,— байдуже. Він свою справу зробив.

Але не минуло й двох хвилин, як полковник радикально змінив погляд на те, що відбувається. Коли заспівала труба над нічним парком, і він побачив розгублені, мало не по-дитячому ображені фізіономії офіцерів, що стояли поруч із ним, стало зрозуміло, що і цей прапор, і «Інтернаціонал», і те, що Калаш веде своїх афганців прямо на штабну вантажівку,— це виклик усім їм, і в першу чергу йому. Це йому сказано: *«Полковнику Бубон, ти лайно і мерзотник. І хоча все, що зараз відбувається в парку, замутив особисто ти, нам на тебе наплювати, тому що ти для нас не існуєш»*.

Такі заяви не можна залишати безкарними.

Полковник Солопай не відповів на питання. Він мовчки дивився, як крокує по березовому гаю загін Калаша. Тоді Бубон висмикнув з рук командира частини тангенту рації і перемкнув у режим передачі.

— Це Перший. Говорить Перший,— прокричав він, не пізнаючи власний голос.— Усім командирам рот наказую зняти оточення і направити особовий склад до штабної автомашини для затримання злочинців. Виконувати негайно!

Чорний нічний парк не відгукнувся на його слова, але Бубон шкірою відчув, як, розмикаючись, важко заворушилися ряди оточення. Старлеї-ротні почали перебудовувати ланцюг у колони по чотири. Цього, однак, було недостатньо.

— Командиру групи захоплення,— продовжував Бубон.— Наказую розділити групу на два підрозділи. Командування першим передати заступнику і поставити завдання наздогнати і знешкодити групу злочинців. Другому підрозділу на чолі з вами — негайно прибути до штабної автомашини. Використовуйте автотранспорт. Термін виконання — п'ять хвилин.

Бубон перемкнув рацію в режим прийому й уважно подивився на трьох офіцерів, що стояли поруч з ним. У погляді начальника штабу читався жвавий інтерес. Але командир частини і начальник політвідділу дивилися на нього здивовано, явно вже складаючи доповідні на ім'я міністра про самоправство і перевищення полковником Бубном повноважень.

— Керівник штабу,— скомандував Бубон,— до мене!

— На якій підставі ви наказуєте моїм підлеглим, товаришу полковник? — обурився Солопай.

— Через бездіяльність і втрату оперативної ініціативи я усуваю вас від керівництва операцією,— гидливо поморщився Бубон.— Сьогодні вони не ваші підлеглі. Спустіться, товаришу полковнику, у кабінку до водія, попитайте чайку. А ви, підполковнику,— наказав він керівникові штабу,— сформуєте з прибулих підрозділів додаткове оточення на ділянці ймовірного прориву. Швидше, швидше! Часу немає! Щойно прибуде група захоплення — її командира негайно до мене. Виконуйте!

Бубон не був цьому підполковнику начальником і не мав права відстороняти від участі в операції його командира, але він точно знав, що влада — це не звання і не погони, а вміння підпорядковувати людей. Для влади потрібні не чини, а тільки воля. Саме тому замовк і знітився полковник Солопай, підібгав хвоста його начальник політвідділу і рясю побіг зустрічати прибуваючі роти начальник штабу.

Тим часом загін Калаша наближався до першої лінії оточення.

— Диви, а тут вони стоять щільніше,— звернувся Калаш до Гантелі, яка тепер крокувала за ним.— Але це їм усе одно не допоможе. Зараз наші підуть на прорив оточення, а ти залишишся зі мною, зрозуміла? Де прапор, там і я, хлопці це знають, і поки прапор тут, ніхто не подумає, що я звалив і кинув їх.

— Зрозуміла! — Гантеля йшла, щосили вчепившись у древо. У неї ломило пальці, боліли м'язи передпліч, але вона намагалася тримати прапор якомога вище, щоб його бачили всі, хто був у парку тієї холодної жовтневої ночі.

— Вітю, Сашко,— гукнув Калаш Цуприка і Яковця,— давайте на прорив двома групами.

Він відійшов убік, пропускаючи загін, разом з ним відійшла Гантеля. Цуприк з Яковцем побігли, захоплюючи за собою інших. Розкидаючи солдатів оточення, що не встигли відбігти, афганці Калаша за лічені секунди подолали першу лінію.

— Та хто вони такі, тряся їм? — очманіло запитав полковник Солопай і озирнувся, шукаючи поглядом Бубна.— Ви за це відповісте, товаришу полковник!

Але Бубна на вантажівці вже не було. Хвилину тому підійшов ЗІЛ з командиром групи захоплення і бійцями.

— Бачиш їхній прапор, майоре? — Бубон відвів командира вбік, поки його люди шикувалися біля машини.

— Твоє завдання — захопити його. Візьмемо прапор — візьмемо і ватажка. Дозволю застосовувати зброю.

— Ви що, полковнику? Яка зброя в цьому звалищі? Раніше треба було, а тепер ми тільки своїх покладемо.

— Не обговорювати! — закричав Бубон.— Виконувати наказ! Уперед!

У цей час бійці Калаша спокійно і без жодних труднощів минули друге кільце оточення. Яковець та Цуприк, які очолювали прорив, були впевнені, що попереду тільки нічний парк і свобода, але тут виявилось, що начальник штабу встиг виставити третю лінію оточення. Вона складалася з таких же непідготовлених, до того ж ще й переляканих незрозумілою метушною солдатиків-строковиків.

Пройти третю лінію було не складніше, ніж перші дві, але на це пішов час, якого у Калаша вже не було. Ззаду, з боку березового гаю, уже наближалася половина групи захоплення, а їй напереріз рвалася друга її частина.

Ситуація змінилася майже миттєво, але Калаш устиг зорієнтуватися. Схопивши Гантелю за руку, він поволік її до діри в третьому кільці, що ще не зімкнулась.

— Швидко звалюй! — гаркнув він, перекриваючи рев супротивника, що наближався.— Миттю! Прапор заховай, сама зникни,— і одним рухом він кинув Гантелю в нічну темряву.

Миттю пізніше Калаш і ще п'ять осіб з його загону були оточені зімкнутими рядами групи захоплення.

Якби хтось у ці хвилини взявся оцінити їхні шанси вирватися, то йому довелося б визнати, що вони дорівнюють нулю. Їхній час ішов стрімко, він уже закінчився. Тепер нічого не чекало на Калаша, крім арешту, суду та довгих-довгих років ув'язнення за статтею за особливо небезпечні державні злочини. Але в цей момент з темряви парку на освітлений прожекторами п'ятачок раптово вивалилися три фантастичні, абсолютно нічого не розуміючі гігантські тварини: косоокий ведмідь, віслук із перекошеною набік вилицею і чапля в червоних штанях з довгим дзьобом із пап'є-маше.

— Отакої! — озирнувшись, гаркнув ведмідь і зробив лапами кілька боксуючих рухів.— Так нечесно!

Сили нерівні! Калаше, ми з тобою! Паркові своїх не кидають!

Не всі навіть розчули, що там кричать ці божевільні звірі, але побачили їх усі, хто був поряд тієї хвилини. На кілька коротких миттєвостей увагу нападників було відвернуто, і Калашу цього вистачило. Декількома блискавичними ударами він прорубав пролом у кільці, яке щойно зімкнулося, і вирвався в ніч, ведучи за собою залишки загону.

— Калаше, постривай! — крикнув услід ведмідь і подався було за втікачами, але тут, вириваючи шматки розфарбованого поролону з порожньої голови звіра, гримнули три пістолетних постріли, і ведмідь завалився на землю.

Бубон не знав, стріляє він у людину або в бутафорську частину костюма. Він і не думав про це. Взявши на приціл ведмедя, Бубон розстрілював Калаша.

5

Пелікан з Іркою квапливо піднялися сходами сплячого будинку.

— Двері не переплутай,— пошепки сказала Ірка.— А то зараз завалимо до мене. Бабуся буде просто щаслива.

— Не треба бабусь.— Пелікан відкрив замок Катіної квартири, і вони беззвучно прослизнули всередину. Уся метушня цього дня, увесь холод осінньої ночі залишилися за дверима, а тут було темно і тихо, мовчало радіо, не працював холодильник, з крана не скрапувала вода. Тиша здавалася безмежною, і вони з Іркою виявилися в самому серці цих темних безмовних просторів. Пелікан обійняв Ірку і знайшов її губи.

Вона відповіла Пеліканові швидким, заспокійливим рухом, і він відчув, що зараз, як і всі останні тижні, майже весь той час, поки вони були разом, Ірка, залишаючись поруч, легко і непомітно вислизає від нього.

— Іди в кімнату,— сказала вона.— І ввімкни світло. Я зараз.

Знайти кімнату в однокімнатній квартирі нескладно навіть у повній темряві. Пелікан зробив два обережних кроки і намацав дверну ручку. Є таки щось корисне і в типовому проектуванні: в чужому домі ми відчуваємо себе майже впевнено, легко знаходимо потрібні двері й коридори, навіть не вмикаючи світла. Відмінності починаються за межами житла, за вікном; будинки навіть у різних містах будують однакові, а вид з вікон усюди різний. У одних — ліс, у інших — звалище.

Катіни вікна виходили на знайомий Пелікану двір двісті четвертої школи, ледь освітлений жовтим мерехтливим світлом самотнього ліхтаря. На вулиці Юності все було як завжди, але далі, над парком, над самими кронами дерев нічне небо шмагали метушливі промені декількох прожекторів. Нічого схожого Пелікан ніколи тут не спостерігав, це було дивно.

Шум води, що доносився з ванної, затих, і до кімнату прокрасалася Ірка.

— Не хочеш вмикати світло? — запитала вона.

— Ні. Якщо звикнути, і так усе видно.

— Що ж тобі видно?

Пелікан знову обійняв Ірку. Її шкіра була теплою і вологою, і одягу на ній не було. Десь вона встигла залишити все — напевно, у ванній.

На мить Пелікану здалося, що Ірка все-таки з ним і більше ніколи не зникне. Він підняв її на руки і зробив крок до дивана. У маленьких квартирах усі відстані міряються кроками, і від вікна до дивана їх рідко буває

більше двох-трьох. Але Ірка знову вислизнула з його рук. Вона знову йшла, хоча все ще була зовсім поруч, Пелікан відчував це. Йому здавалося, що він зможе пробитися до неї, дотягнутися, варто тільки стати ще ніжнішим, ще наполегливішим, сильнішим,— і тоді він наздожене Ірку, вона сама озирнеться і простягне руку, притулиться до нього, щоб він обійняв її ще раз, щоб не відпускав.

Але нічого не сталося. Час пронісся тугим смерчем, залишивши тільки гіркоту і спустошеність. Він так і не наздогнав Ірку, вона знову щезла, і цього разу вже назавжди. Кілька хвилин по тому вони лежали на тісному Катіному дивані, і гаряча щока Пелікана притискалася до її ледь теплої щоки.

Ірка розплющила очі, вибралася з-під нього і підійшла до вікна. Ніколи ще Пелікан не бачив її силуету, такого тонкого, гордовитого і бездоганно прекрасного.

— Я не люблю тебе, Пелікане,— сказала Ірка.— Я тебе не люблю, і чекати не буду.

Він уже знав це, і давно. Можливо, з тих ще днів, коли вперше побачив клуботання тіней на дні її очей, коли вона ще сама не до кінця все розуміла, а може, не розуміла й досі.

Ірка жила за правилами, а в правилах дівчини, чий хлопець іде до армії, є кілька обов'язкових пунктів. Тепер вона виконала всі неписані зобов'язання і більше нічого нікому не винна. Пелікан знав Ірку не перший рік, знав, що просити її марно. Та й про що він міг її попросити, якщо нічого неможливо змінити?

— Я вже зрозумів.— Пелікан увімкнув світло, зняв з дивана покривало і накинув їй на плечі. Густа темрява, яка спочатку ховалася на дні Іркиних очей, тепер повністю затопила її погляд.— Ти замерзнеш біля вікна. Ходімо чай пити.

Ірка скинула покривало на диван і пішла вдягатися.

Вони поставили чайник, сіли за стіл і почали мовчки дивитися на метушню потужних синяво-жовтих променів над парком.

— Що це таке? — нарешті здивувалася Ірка.

Замість відповіді в двері подзвонили.

— Мама прийшла,— байдужим голосом сказала Ірка.— Почула через стінку метушню і прийшла погмоніти з Катею.

— Відчиняти?

— Відчиняй,— махнула рукою Ірка.— Вона не заспокоїться.

Ірка помилилася. За дверима стояла Катя. Поруч із нею, прихилившись плечем до стіни, якось намагалася триматися на ногах Гантеля.

— Ну ж бо, Пелікане, допоможи мені з Любкою,— ще не ввійшовши до передпокою, розпорядилася Катя.— Я від самого парку тягну її на собі, сил уже немає.

Вони завели Гантелю до кімнати і поклали на диван.

— Вибачте, зайчики, що весь кайф вам поламала. Але інакше не виходило.

— С кайфом у нас усе гаразд. Ось, сидимо, чай п'ємо.

— А до речі, чому? Я вам не для того ключі дала... Гаразд, ваша справа, самі розбирайтеся.

— Що з нею? — Пелікан присів, намагаючись стягнути з Гантелі куртку.— Що взагалі коїться в парку?

— Давай дамо їй валер'янки, напоїмо чаєм і нехай спить. А то на неї дивитися боляче. Калаш зовсім з глузду з'їхав, скажу я тобі по секрету.

При згадці про Калаша Гантеля розплющила очі й уважно подивилася на Катю.

— Де прапор?

— У мене твій прапор. У сумці.

— Віддай,— зажадала Гантеля.

— Зараз. Усе тобі буде,— пообіцяла Катя.— Ходімо, Пелікане.

Вони пішли на кухню готувати чай і шукати валер'янку. Катя дістала із сумки зім'ятий прапор, який Пелікан колись бачив у землянці Калаша. Полотнище було в бруді, в бурих торф'яних плямах.

— Може, його випрати? — запропонувала Ірка.

— Що відбувається в парку? — знову запитав Пелікан.

— Брала Калаша. Пригнали цілу армію, усю вулицю Жмаченка забили автівками — від Дарницького бульвару до Курнатовського. І знаєш, хто всім командував?

— Навіть уявити не можу.

— Полковник мій командував, прикинь. Ну я і вскочила... Я вже йшла з парку, коли раптом помітила знайому «Волгу». Дивно, думаю, що він тут робить уночі? Вирішила подивитися і бачила все: від початку і майже до самого кінця. Калаш, коли зрозумів, що з усіх боків відрізаний, замість того щоб тихо злиняти, влаштував парад. Сам — попереду, як на білому коні, прапор майорить, і ще труба звідкись узялася... На що він розраховував, я так і не зрозуміла, тому що скінчилося все, як і повинно було, серйозним мордобоем. Добре хоч Любку він в останній момент устиг жбурнути в кущі. Як кішку за комір.

— А сам Калаш пішов?

— Маю великі сумніви, але точно не знаю. Я відразу кинулася Любку шукати. Біжу парком, скрізь ніч, і куди вона поділася — незрозуміло. Темно, під деревами нічого не видно. Але я теж не з неба впала, і парк краще за вас усіх знаю — за п'ять хвилин усе ж таки знайшла, а потім майже годину сюди тягла. Їй тепер подітися нікуди, тому що до них до всіх уже вранці за-являться. Калаш — той звалить із міста, а їй куди?

— І справді — куди?

— Тут буде відсиджуватися. Уже до мене точно не придуть.

— Калаш молодець,— перебила Катю Ірка,— і Гантеля молодець! Якщо влізли в бійку, отже, треба битися до кінця, а не зливатися по-тихому...

Ірку перебив короткий дзвінок у двері. У коридор з кімнати одразу ж вилетіла розпатлана Гантеля.

— Хто там?

— Зараз дізнаємося. Іди спати,— спробувала заpxати її назад до кімнати Катя.— Якщо менти, то ти їх своєю пикою до смерті перелякаєш. Подумай про людей.

— Я до Калаша піднімуся. Він же прямо над тобою живе?

— Над Іркою. Тільки немає його там. Іди в кімнату і не висовуйся.

— Отже, до тебе не придуть? — перепитав Пелікан.— А твій полковник?

— Нехай тільки поткнеться,— Катя рішуче попрямувала до дверей,— я йому влаштую солодке життя.

— Тоді хто це може бути?

— На цей раз точно мама,— впевнено промовила Ірка і не помилилася.

— Привіт, Катю,— почувся з передпокою голос Олени.— Добре, що ти не спиш. А то Ірки досі немає. Чотири години ночі, а вона вештається, зараза.

— Проходь, Олено, на кухню, вона там сидить.

— А якого тоді біса?..— з півоберта завелася Олена, побачивши дочку.

— Тихо, тихо,— обняла її Катя,— ми тут Любку пасемо. Чаю хочеш?

На маленькій кухні відразу стало тісно.

— Гаразд, дівчата,— підвівся Пелікан,— мені час. Через чотири години треба бути у військкоматі.

— Бувай, Пелікане,— сказала Ірка і відвернулася до вікна.— Пиши нам.

— Ходімо, я тебе проведу.— Катя вийшла на сходи слідом за Пеліканом.— Ти на вулиці обережніше. Можуть облаву влаштувати на тих, хто пішов.

— Що ти, Катю, які вулиці? Піду дворами, зроблю невелику петлю. Я вже все продумав.

— Ти-то продумав,— прощаючись, Катя обняла Пелікана.— А мені що з цим Полканом ментівським робити, дурепі старій? Я ж до нього прив'язалася... Гаразд, іди. А я про всяк випадок таки піднімуся до Калаша. І пиши нам, правда...

Виходячи на подвір'я, Пелікан раптом згадав про дьюар з рідким азотом, який нещодавно відніс Калашу.

Уява негайно пред'явила картинку: стоїть порожній дьюар на підлозі землянки, на видноті, біля тієї стіни, де раніше висів прапор. І от хтось уважний бере його, підносить до електричної лампи і не поспішаючи переписує в блокнот серійний номер ємності, чітко витиснутий на днищі.

6

Пелікан терпіти не міг метушні, але що поробиш, якщо вируюча і пінна метушня навколо нього незмінно затягувала його. Будь-то — передсвяткова, передвід'їзна, перед іспитами... Різниця між ними — лише в співвідношенні безтурботної впевненості та палючої невизначеності. Метушня на міському збірному пункті була напруженою і тривожною.

Призовників прямо з автобусів заганяли в казарми, щоб вони сиділи там, не висувалися і не плуталися під ногами. Але вже чверть години по тому всі, хто хотів,

тинялися по плацу, оцінюючи поглядами не надто високий бетонний паркан, що оточував збірний пункт. Ніхто не вважав паркан серйозною перешкодою, але звалювати зі збірного пункту з кінцями дурнів не було — собі дорожче. Хіба що змитися на годину-півтори до друзів, на волю, щоб допити недопите на проводах, а разом і показати, що крутили вони всі ці паркани разом з начальством, а в казармах стирчать виключно з доброї волі. За що і вимагають шанобливого ставлення.

Між адмінкорпусом і казармою переміщалися *покупці* — сержанти й офіцери, похмурі та мовчазні після важкої нічної п'ятики в потязі. Це, однак, не перешкоджало вільному поширенню новин серед призовників. У канцеляріях працювали свої люди, обізнані й товариські пацани-строковики, готові за пляшку, за пару кросівок, за фірмову, нехай і поношену сорочку злити найточнішу і достовірну інформацію. Наприклад, про 193-тю дивізію, дислоковану в місті Бобруйську, куди набирає хлопців майор з чорними петлицями танкіста і налитими кров'ю очима поціновувача ректифікату. Тому всі, хто ще не остаточно розгубився в цьому хаосі, за півгодини до шикування на плацу «своїї» команди вже знали, що на них чекає. І якщо світив їм Остер, хоч і близький, але з кепською репутацією, то з писарями з канцелярії завжди можна було домовитися. Країна велика — не до Остера, так до Котласа, не до Котласа, так до Хабаровська.

Гірше за Остер на біржі збірного пункту вважалося лише одне місце служби. Може, тому всі справи, що потрапили до теки з літерою «А», контролював особисто начальник збірного пункту. Прибрати звіт хоч одну сторінку, навіть по знайомству, було практично неможливо. Лише приблизні терміни відправки команди вдавалося витягнути із загадково мовчазних

писарів. Тому найобізнаніші відшукували схованки на території ДСП і тихо лежали там в очікуванні, поки оркестр не зіграє «Прощання слов'янки» черговій сотні київських хлопчаків, що раптом зробилися *воїнами-інтернаціоналістами*. Такими укриттями могли служити найнесподіваніші місця — наприклад, кабінка в туалеті, з якої одного разу ледь не вивалився на Пелікана тип у промасленій фуфайці.

— Команду на Афган відправили? — прохрипів він так невиразно, що Пелікан спершу не розібрав ні слова.

— Ще ні,— відповів хлопець, що проходив повз.— Сьогодні йде.

— Мене в списку бачили... Третій день тут сиджу, перечікую. Промерз на фіг, голос пропав,— пояснив сиплий і знову зник у кабінці.

Пелікан вийшов на плац. Там шикувалися дві команди — в Уральський військовий округ і на Північний флот. Він завернув за ріг казарми і попрямував до адмінкорпусу.

Кабінет начальника ГСП був розташований на другому поверсі.

— Начальник зайнятий, формує команди,— кинула секретарка, не відриваючись від машинки.

— Дякую, я зрозумів,— увічливо посміхнувся Пелікан і увійшов до кабінету.

За довгим столом, заваленим теками зі справами призовників, під портретом сонного маршала Устинова, зарослого лускою орденів, сиділи кілька офіцерів. По інший бік топталися капітан і сержант. Пелікан упізнав у них *покупців*. Віддалік від усіх, уклавши на стіл перед собою кашкет, дрімав якийсь дідок у темно-сірому костюмі.

— Дозвольте? — запитав Пелікан, уже зачинивши за собою двері.

— Чого тобі? — на мить відірвався від документів полковник з вузьким жовтувато-сірим обличчям. Погляд був жорсткий, недобрий.

— Прошу направити мене для проходження служби в Афганістан,— ступив до столу Пелікан.

Покупці відклали свої теки, повернулися до нього, і по їхніх оцінюючих поглядах він зрозумів, що це не просто капітан і сержант, а *ті самі* капітан і сержант. Він прийшов вчасно.

— До Афганістану? — перепитав начальник ГСП.— У дупу! Кру-гом! Кроком руш до казарми! — Він уже надивився на цих добровольців, від них нудило. І від ідіотських причин, через які вони рвалися на війну. Одному не дала дівка, інший хоче зробити кар'єру, не розуміючи, куди поліз, третій — натуральний маніяк, якому не те що автомат, рогатку не можна дати в руки. Полковника не цікавило, з якої категорії недомків той, що стояв зараз перед ним, він твердо знав: випадковий відбір — найнадійніший. Долі підказувачі не потрібні.

— Ти зачекай, полковнику,— раптом прокинувся дідок у цивільному костюмі і несподівано жваво вивбрався з-за столу.— Треба розібратися з хлопцем! — Він розвернув Пелікана і став поруч з ним.— Я сам у дев'ятнадцятому добровольцем пішов. Мені Клим Ворошилов особисто вручив трьохлінійку і не в дупу відправив, а під Царициним — тримати оборону від Краснова. Ось так-то! І я тримав. У шістнадцять, як Гайдар, полком не командував, але роту у двадцять років мені довірили.

— Ну... Ви не порівнюйте!

— Ні, постривай. Давай розберемося! Вранці ти мені казав, що молодь у нас служити не хоче. Що тут через одного наркомани і алкоголіки з липовими довідками. А тепер що виходить?..

— Гарзд,— скривився полковник. У нього не було часу — збірний пункт не вкладався у графік відправки. Не вистачало ще мемуарів цього старого пердуна, надісланого з райкому для участі в мітингу призовників. Зараз почне бодягу на півгодини про Сталіна з Ворошиловим під Царициним.

— Пиши заяву,— велів Пеліканові начальник ГСП.— Розглянемо.

Через дві години чергову команду викликали шикуватися. У довгому списку афганців ім'я Пелікана стояло першим.

Начальник команди, капітан, зачитував незнайомі прізвища, наспіх видрукувані секретаркою, і з незвички варварськи їх перекручував.

У ті хвилини Пелікан і гадки не мав, що почує імена з цього переліку ще незліченну кількість разів. Що за два наступних роки одне лише їхнє звучання стане для нього зв'язком з домівкою, а список ось цієї самої «афганської команди», уперше оприлюднений в ранніх жовтневих сутінках на плацу київського ГСП, надійніше за кровне споріднення, об'єднає на все життя тих із них, хто зуміє повернутися.

7

Наприкінці жовтня підполковник Галицький вирушив до Ірпеня. Саме час зайнятися ділянкою. Осінь — час висаджувати дерева і розбивати парки. Він нічого не сказав дружині про майбутню поїздку — тепер він був досить вільний, щоб усе робити самотужки. Його зняли з посади і перевели в розпорядження управління кадрів. До пенсії залишався рік, і Галицький безумовно знав, що весь цей рік буде значитися в резерві.

МВС постаралося загладити історію бездарно проваленої внутрішніми військами операції в парку «Перемога». У КДБ, визнаючи косяк, зайвого галасу теж не хотіли, але оргвисновки зробили. Галицького зняли вмить, начальнику Північного міжрайонного відділу оголосили догану, а прізвище Бубна твердо запам'ятали.

Ті, хто влаштував цього літа двох молодих оперів інженерами на атракціон «Качки і лебеді», були люди терплячі із відмінною пам'яттю. І нову гру проти начальника Комсомольського РВВС почали готувати повільно, без будь-якого поспіху. Про те, що вони не поспішали, свідчила повна відсутність будь-яких серйозних дій. У результаті Галицький виявився єдиним постраждалим серед офіцерів КДБ. Ось чому він відчував себе несправедливо скривдженим, майже жертвою системи.

Знайомою ґрунтовою дорогою він минув околицю Ірпеня і виїхав до лісу. Він добре пам'ятав ці місця, і йому кортіло побачити заплаву річки, що так вразила його навесні. Він навіть розхвилювався, немов за сім місяців могла кудись зникнути ця вільна відкритість простору між двома вузькими смужками лісів на горизонті й стіною сосон, що ринули вершинами в небо відразу за його ділянкою.

Машина минула знайомий поворот — і Галицький раптом різко загальмував і зупинився. Перехопило подих, тупо закалатало серце: по обидва береги Ірпеня, до небокраю, до самого далекого лісу, незаймані луки були поділені на клаптики бетоном і металом огорож, перекопані, завалені штабелями фундаментних блоків і купами цегли, розпороті неохайними смугами городів. Земля була знівечена бульдозерами і колесами вантажівок і тракторів. Сліди людської діяльності в заплаві річки здалися Галицькому огидними — вони

були схожі на висип, на коросту, що вкрила тіло, яке він пам'ятав здоровим і красивим.

Залишивши автівку, підполковник наблизився до своєї ділянки — і не впізнав її. Вся земля від річки до лісу була переорана. Вочевидь, дружина, не сказавши йому ні слова, домовилася з якимось ірпінським трактористом. Від кущів калини не залишилося сліду, а на місці дуба виднілося тільки невелике заглиблення. Ділянка була просторою, порожньою і абсолютно непотрібною.

Галицький відвернувся і подався до автівки, щоб більше ніколи не повертатися в Ірпінь.

Наступного дня він привіз до Малевича дві величезні скрині з книжками. Там було все, що він накупив за ці півроку про сади і парки.

— Я не зможу це швидко реалізувати,— отетерів букініст.— Та й повернути витрачені гроші вам навряд чи вдасться...

— Неважливо,— махнув рукою Галицький.— Це не терміново. Вони мені більше не потрібні, тільки місце займають.

Про автора

Олексій Нікітін (1967) — один з найпомітніших російськомовних прозаїків України. У 1983 році, після закінчення фізматшколи, він вступив на фізичний факультет Київського університету ім. Т. Г. Шевченка. Два роки по тому, студентом третього курсу, був призваний до армії. Після повернення закінчив університет, у 1990–1992 рр. працював інженером у галузі радіаційної медицини, в подальшому зареєстрував власне підприємство. Займався розробкою і постачанням наукомісткої продукції українським атомним станціям і на об'єкт «Укриття», створенням аварійної системи пилопригнічення об'єкта «Укриття», пізніше став журналістом, видавав журнал «Фабула», був редактором літературного альманаху «Ар'єргард».

У 2000 р. у Києві вийшла перша книга Олексія Нікітіна «Рука птахолова», що отримала в тому ж році премію Спілки письменників України ім. В. Короленка за кращу російську прозу року. Наступними були романи «Істемі» (2011), «Маджонг» (2012), «Victory Park» (2014) і «Шкільмоздиль» (2016). Романи письменника неодноразово входили до лонг-аркушів російських премій «Нова словесність» і «Велика книга», а роман «Victory Park» став лауреатом «Російської премії» 2014 р.

Твори Олексія Нікітіна перекладалися англійською та італійською мовами, а нині видавництво «Фабула» отримало можливість представити читачам один з найкращих творів київського прозаїка в українському перекладі.

Зміст

Частина перша **ПЕЛІКАН І БАГІЛІА**

<i>Глава перша.</i> Фарца довбана.....	5
<i>Глава друга.</i> Чарівна сила дизайну	23
<i>Глава третя.</i> Колесо на вітрі	39
<i>Глава четверта.</i> Пляма комунізму.....	59
<i>Глава п'ята.</i> Багіли з Очеретів.....	72
<i>Глава шоста.</i> Повістка до військкомату	87
<i>Глава сьома.</i> Монолог Вертера	104
<i>Глава восьма.</i> Манти в кафе «Конвалія»	121
<i>Глава дев'ята.</i> Червоно-білі «пуми» тридцять шостого розміру	142
<i>Глава десята.</i> День народження Ірки.....	157

Частина друга **КОРОТКИЙ КУРС САДОВОГО МИСТЕЦТВА**

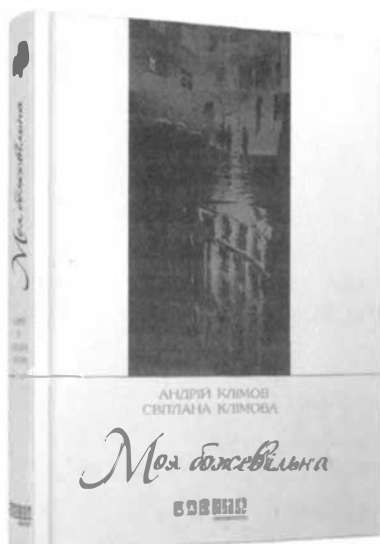
<i>Глава перша.</i> Кава з цукром і коньяком	190
<i>Глава друга.</i> Литовське прізвище.....	210

<i>Глава третя.</i> Про сади і парки	230
<i>Глава четверта.</i> Червоний прапор цегляного кольору	247
<i>Глава п'ята.</i> Місяць над Алабамою	267
<i>Глава шоста.</i> Сніговий кальвіль Максима Багіли	283
<i>Глава сьома.</i> Чумний скотомогильник Херсонеса	298
<i>Глава восьма.</i> Монолог королеви в Жданові	322

Частина третя
ОСІННІЙ РАХУНОК

<i>Глава перша.</i> Качки і лебеді	344
<i>Глава друга.</i> Продовження літа	362
<i>Глава третя.</i> Штурмують небо	378
Про автора	412

Також читайте в серії «Сучасна проза України»

Весна тридцять третього року минулого століття. Столичний Харків приголомшений повідомленням про самогубство Петра Хорунжого, яскравого прозаїка й полеміста, літературного лідера свого покоління. Самогубця не залишив ані заповіту, ані записки, але в руках його прийомної доньки опиняється таємний архів письменника, який містить записи, що з надзвичайною точністю прорікають долі близьких йому людей і дають змогу зазирнути далеко в майбутнє. Ці розрізнені, дивні й іноді болісні нотатки, своєрідна містична хронологія епохи, глибоко змінюють життя тих, кому довелося в них зазирнути,— адже «вимислу та гри уяви в них не більше, ніж у приходських книгах, де реєструють дати смерті, хрещення й укладення шлюбів».

Переклад українською
ВІКТОРІЇ МЕРЕНКОВОЇ

Ф А Б У Л А
ВИДАВНИЦТВО

Видавництво «Фабула» є складовою
видавничої групи «Ранок»

Літературно-художнє видання
Олексій Нікітін
VICTORY PARK
Роман

Дизайн обкладинки *Л. А. Кириленко*
Головний редактор *А. А. Клімов*
Редактор *Т. О. Попова*
Технічний редактор *Т. Г. Орел*
Коректор *Н. В. Красна*
ФБ623007У. Підписано до друку 11.07.2016.
Формат 84 × 108/32. Папір офсетний.
Гарнітура Міліон. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 21,84.
ТОВ Видавництво «Ранок».
Свідоцтво ДК № 3322 від 26.11.2008.
61071 Харків, вул. Кібальчича, 27, к. 135.
Для листів: 61045 Харків, а/с 3355.
e-mail: fabula@ranok.com.ua.
Тел. (057) 717-61-80,
тел./факс (057) 719-58-67.
Віддруковано згідно з наданим оригінал-макетом
у друкарні «Фактор-Друк».
61030, м. Харків, вул. Саратовська, 51.
Тел.: +38-057-717-53-57.
Наклад 2000 прим. Замовлення № 1604952.

СУЧАСНА ПРОЗА УКРАЇНИ

«У романі “Victory Park” Олексій Нікітін нащупав свою головну тему, часову координату своєї прози, — це сама середина 80-х років, останній момент існування радянської імперії, коли все завмерло, щоб потім обрушитися й розлетітися на сотні осколків. Ностальгувати по цьому часу неможливо, але неможливо, виявляється, і викреслити його з пам'яті. Не дивно, що “Victory Park” ще в рукопису був номінований одразу на кілька престижних літературних премій».

*Милослав Чемоданов,
літературний оглядач*

ISBN 978-617-09-2935-8

9 786170 929358